

T.C.

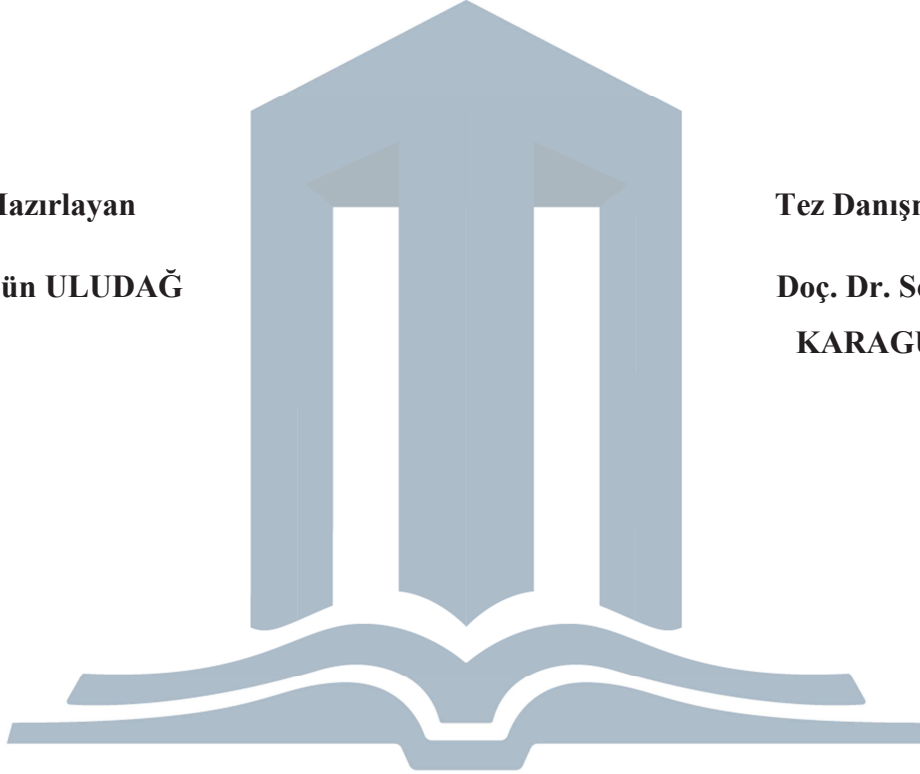
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’NİN İTTİFAK İLİŞKİLERİNDEKİ DÖNÜŞÜM:
SURİYE KRİZİ VE NATO

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Gülsün ULUDAĞ

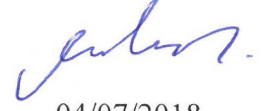
Tez Danışmanı
Doç. Dr. Soner
KARAGÜL

Çanakkale-2018

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Türkiye’nin İttifak İlişkilerindeki Dönüşüm: Suriye Krizi ve NATO**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını, özgünlüğünü ve bir başka mecraya sunulmadığını, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu ve yararlandığım kaynak ve verilerde hiçbir bir çarpıtma yapmadığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

04/07/2018

Gülsün ULUDAĞ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Gülsün ULUDAĞ'a ait Türkiye'nin İttifak İlişkilerindeki Dönüşüm: Suriye Krizi ve NATO adlı çalışma, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Üyeler

İmza

Prof. Dr. Mehmet Bülent
ULUDAĞ

Doç. Dr. Soner
KARAGÜL(Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Cemre
PEKCAN

Tez No : 10208931

Tez Savunma Tarihi : 30.07.2018

ONAY

Doç. Dr. Şerif KORKMAZ
Enstitü Müdürü

03/09/2018

ÖZET

TÜRKİYE’NİN İTTİFAK İLİŞKİLERİNDEKİ DÖNÜŞÜM:

SURİYE KRİZİ VE NATO

Ulusal amaçlarına kendi/öz imkanları ile ulaşamayan devletlerin birbirleri ile ittifak oluşturmalarının tarihi oldukça eskiye dayanan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde ittifaklar, her zaman önemli bir konu olmuş; ittifaklardan bahsetmeden uluslararası ilişkiler disiplinin işleyişi ve dinamiklerinden bahsetmek zorlaşır hale gelmiştir. Türkiye ile Kuzey Atlantik İttifakı Örgütü’nün yarım yüzyılı aşkın bir süredir köklü bir geçmişe dayanan müttefiklik ilişkisi bulunmaktadır. Bu ittifak ilişkisi, zaman zaman sarsıntılı krizler ve sınamalarla karşı karşıya kalsa da müttefiklerin birbirine sağladığı dış politika alanındaki kurumsallaşmış güvenlik işbirliği teminatı önemini kaybetmeden varlığını korumaya devam etmiştir. İnsanlık tarihinin en kanlı çatışmalarından birine sahne olan ve karmaşık ittifak bağlarıyla örülü birçok aktörün mücadele alanı olarak faaliyetlerini yürüttüğü Suriye Krizi, Türkiye’yi güneydoğu komşusundan güçlü tehdit algılamalarıyla karşı karşıya bırakmıştır. Söz konusu tez çalışmasında, Suriye Krizinde 2011-2016 yılları arasında meydana gelen gelişmeler karşısında, işbirliği alanlarının yanı sıra ittifak ilişkileri için bir turnusol testi sunan Kuzey Atlantik İttifakı Örgütü ile ilişkilerine etkisi incelemeye tabi tutulmuştur. Bu doğrultuda devletlerin dış politika davranışlarında ittifak oluşturma stratejisini açıklamaya yarayan realist teorilerinin açıklayıcılık gücü eşliğinde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İttifak, Suriye Krizi, Türkiye’nin İttifak İlişkileri, Türkiye-NATO İlişkileri

ABSTRACT

TRANSFORMATION OF TURKEY'S ALLIANCE RELATIONS: SYRIA CRISIS AND NATO

The states that cannot reach their national objectives by using their own resources form alliance with each other, which is a deep-rooted tradition. The notion of alliances within the framework of international relations discipline has always been important; it has become difficult to address the functioning and dynamics of international relations discipline without referring to alliances. Turkey and the North Atlantic Treaty Organization (NATO) have a long-standing alliance lasting more than half a century. Despite experiencing crises and being tested occasionally, the alliance between them has survived today and maintained the value of the commitment to institutionalized security cooperation in the area of foreign policy made by the allies for each other. Due to the Syria Crisis, which is one of the bloodiest conflicts in the human history and where many actors with complex alliance ties are involved in activities as a struggle for power, Turkey has been confronted with strong threat perceptions from its Southeastern neighbor. This present study aims to the impact of the developments of Syria Crisis between 2011-2016 on the relations of Turkey with the NATO, which serves as a litmus test for alliance ties as well as areas of cooperation. In this regard, the study seeks to discuss realist theories that help explaining the alliance-building strategies employed by states in the framework of foreign policy behaviors, along with their explanatory power.

Key Words: Alliance, Syria Crisis, Turkey's Alliance Relations, Turkey-NATO Relations

ÖNSÖZ

Söz konusu bu tez çalışmasında, insanlık tarihinin en ağır dramlarından birine sahne olan, ülke içi dinamiklerin yanında çok çeşitli aktörlerin krize müdahil olmasıyla bir çıkmaza sürüklenen ve küresel siyasetin merkezine oturan Suriye iç savaşında, 2011-2016 yıllarını kapsayan dönemsel kesit içerisinde meydana gelen gelişmeler çerçevesinde, en uzun kara sınırını paylaştığı güneydoğu komşusuyla ciddi bir imtihanla karşı karşıya kalan ve en çok etkilenenlerin başında gelen Türkiye'nin Suriye Krizi bağlamında ittifak ilişkileri üzerindeki yansımalarının ortaya koyması ve bu alana mütevazî bir katkıda bulunulması hedeflenmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde kilit rol oynayan pek çok kişi bulunmaktadır. Öncelikle, tez konusunun tespit edilmesinden son aşamasına gelinceye kadar, değerli bilgilerini, tecrübelerini ve zamanını öğrencileriyle paylaşmaktan esirgemeyen, sürekli ilerlemeye teşvik eden, cesaretlendirici yol göstericiliği sayesinde, beslendiğim en önemli motivasyon kaynaklarından biri olan kıymetli hocam Doç. Dr. Soner Karagül'e teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, bugünlere gelmemde büyük emeği olan, eğitim-öğrenim yaşamım boyunca temas ettiğim bütün değerli hocalarıma bana kazandırdığı her şey için tek tek teşekkürü bir borç bilirim ve şükranlarımı sunarım.

Bu çalışmanın hazırlanmasında benimle birlikte her türlü zorluğa katlanan, bu süreci kolaylaştırmak için ellerinden gelen her türlü gayreti gösteren, hayatımdaki varlıkları için her gün şükür duygusu içerisinde bulunduğum biricik annem Nurhan Uludağ'a, sevgili ablam Selin Uludağ Toygar'a, eniştem Mustafa Toygar'a ve ailemizin şanslı biricik yeğeni Deniz Çağan Toygar'a, değerli dostlarım ve arkadaşlarıma ayrı ayrı teşekkür etmek isterim. Bu çalışma, sona erdiğini en çok görmek isteyen kişi olan, yüreğimdaki eksikliği hiçbir zaman doldurulmayacak sevgili babacığım Mustafa Uludağ'a ithaf edilmiştir.

Gülsün ULUDAĞ

Çanakkale, 2018

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE İTTİFAK VE İTTİFAKLARIN DEĞİŞEN YAPISI

1.1. İttifakın Tanımı.....	9
1.2. İttifak Oluşumuna Yol Açan Faktörler.....	13
1.3. İttifakın İşlerliğine ve Devamlılığına Etki Eden Faktörler.....	19
1.3.1. İttifak'ta Yazılı Bir Metnin Varlığı.....	19
1.3.2. İttifaklarda “Casus Foederis”	20
1.3.3. İttifaklar ve Önlemler.....	21
1.3.4. İttifaklar ve Tehdit Algısı.....	21
1.3.5. İttifaklar ve Amaç Farklılıkları.....	22
1.4. İttifak Çeşitleri.....	23
1.5. İttifak ve Güç Dengesi.....	25
1.5.1. Güç Kavramı.....	27
1.5.2. Güç Dengesi ve İttifaklar.....	31
1.5.3. Güç Dengesi Politikaları ve Devletlerin İttifak Stratejilerini Açıklamaya Yönelik Geliştirilen Çeşitli Yaklaşımlar.....	35
1.6. 21. Yüzyılın Başındaki İttifak İlişkilerinin Değişen Doğası.....	41
1.6.1. Soğuk Savaş Döneminde İttifak İlişkilerinin Nitelikleri.....	43
1.6.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde İttifak İlişkileri.....	46

İKİNCİ BÖLÜM

AKTÖRLERİYLE BİRLİKTE SURİYE KRİZİNİN DİNAMİKLERİ VE BÖLGESEL İTTİFAK İLİŞKİLERİ

2.1. Arap Baharı Sonrası Dönemde İttifak İlişkilerinin Değişken Yapısı.....	53
2.2. Suriye Krizinin Tarafları.....	56
2.2.1. Beşar Esad Yönetiminde Suriye Rejimi.....	56
2.2.2. Suriye Krizinin Muhalefet Yapısını Oluşturan Aktörler.....	65
2.3. Suriye Krizine Bölgesel Aktörlerin Yaklaşımı.....	75
2.4. Suriye Krizine Küresel Aktörlerin Yaklaşımı.....	83

2.5. Suriye Krizine Taraf Aktörlerin İttifaklar Denklemindeki Yeri.....	87
---	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM DEĞİŞEN KOŞULLAR ALTINDA TÜRKİYE’NİN İTTİFAK İLİŞKİLERİ

3.1. Türkiye ve NATO İlişkileri.....	91
3.1.1. Yeni İttifaklar Sistemi ve Kuzey Atlantik İttifakı Örgütü.....	91
3.1.2. Türkiye’nin NATO İttifakına Katılması.....	97
3.1.3. Soğuk Savaş Döneminde NATO-Türkiye İlişkileri.....	106
3.1.3.1. <i>Tırmanma Döneminde İttifak</i>	106
3.1.3.2. <i>Detant Döneminde İttifak</i>	115
3.1.4. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde NATO-Türkiye İlişkileri.....	121
3.1.5. NATO ve Türkiye İlişkilerine 11 Eylül Etkisi.....	128
3.1.6. Suriye Krizi Öncesi Yakın Dönem NATO Askeri Müdahaleleri Üzerine Bir Bakış: <i>Bosna-Hersek, Kosova ve Libya Örnekleri</i>	133
3.2. Türkiye’nin Ortadoğu Bölgesine Yönelik İttifak Girişimi: Bağdat Paktı.....	139
3.3. Balkanlarda Yeni Bir İttifak Arayışı: Balkan Paktı ve İttifakı.....	150
3.4. Küreselleşme Çağında Değişen/Dönüşen Güvenlik Anlayışında İttifak Yapılarının Bir Parçası Olan Türkiye.....	154

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM TÜRKİYE’NİN İTTİFAK İLİŞKİLERİNDE SURİYE KRİZİ

4.1. Adalet ve Kalkınma Partisi Döneminde Türk Dış Politikasının Genel Bir Çerçevesi ve Suriye ile Geliştirilen İlişkiler.....	159
4.2. Suriye Krizi’nin Türkiye’nin NATO ile İlişkilerine Etkisi.....	170
4.2.1. Suriye Rejiminden Algılanan Tehdit Algılamaları Karşısında NATO İttifakının Etkinliği.....	171
4.2.2. Terörle Mücadele Stratejisinde NATO İttifakının Rolü.....	183
4.2.3. Sahaya İnen Rusya Karşısında NATO İttifakı’nın Türkiye’nin Güvenlik Sorunlarına Dair Yaklaşımı.....	188
4.3. Sonu Gözükmeyen Suriye Krizinde NATO İttifakı Teminatlarının Geleceğine Dair Değerlendirmeler.....	192
SONUÇ.....	195
KAYNAKÇA	206
EKLER	240
ÖZGEÇMİŞ	245

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.t.	Adı Geçen Tez
A.Ü.S.B.F.	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
BAAS	Hizbul-Ba'ath (Arap Sosyalist Baas Partisi)
BAB	Batı Avrupa Birliği (Western European Union)
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BİLGESAM	Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Merkezi
BİO	Barış İçin Ortaklık (the Partnership for Peace)
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CENTO	Central Treaty Organization (Merkezi Anlaşma Örgütü)
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
	Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (Council for Mutual Economic Assistance)
COMECON	
Çev.	Çeviren
DAEŞ	Devlet'ül Irak ve's Şam
Der.	Derleyen

DP	Demokrat Parti
Ed.	Editör
İ.Ü.İ.F.Y.	İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları
MGK	Milli Güvenlik Konseyi
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik İttifakı Örgütü)
ORSAM	Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi
ÖSO	Özgür Suriye Ordusu
PKK	Partia Karkaren Kurdistan (Kürdistan İşçi Partisi)
PYD	Partia Yekitia Demokrat (Demokratik Birlik Partisi)
RF	Rusya Federasyonu
s.	sayfa
SDE	Stratejik Düşünce Enstitüsü
SETA	Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SUK	Suriye Ulusal Konseyi
SKUK	Suriye Kürt Ulusal Konseyi
ŞİÖ	Şangay İşbirliği Örgütü
TASAM	Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
vb.	ve benzeri

GİRİŞ

2010 yılı sonlarında başlayarak Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerini etkisi altına alan, bir yandan demokratik reformlara yol açarken bir yandan da bir dizi kanlı devrime sahne olan “Arap Baharı”, etkisi uzun yıllar hissedilecek köklü bir değişim ve dönüşüm dalgasının fitilini ateşlemiştir. Tunus’ta işsiz bir üniversite öğrencisi olan Muhammed Buazizi’nin kendini ateşe vermesiyle başlayan protestolar, kitlesel bir hale dönüşüp Mısır, Libya, Ürdün, Yemen ve Suriye gibi birçok ülkeye sıçramıştır. Her ülkenin kendi içindeki farklı yapı, süreç ve grupların bulunması dolayısıyla homojenlik göstermeyen, hem ülkelerin kendine has iç dinamikleriyle hem de sürece olan etkisiyle birlikte değerlendirilmesi gereken Arap Baharı sürecinde, olumlu gelişmelerin aksine, Mart 2011 yılında Suriye’de patlak veren ve daha sonra bir iç savaşa dönüşen kriz, yedi yılı aşkın bir süredir uluslararası siyasetin ana gündem maddesini oluşturmaktadır.

Fransa’dan bağımsızlığını kazanmasından sonra yaklaşık elli yıldır olağanüstü hal kanunlarıyla yönetilen Suriye halkının bir dizi temel hak ve özgürlük talebinde bulunması ve bu demokratik reform taleplerinin karşılanmasını isteyen kitlelere şiddetle cevap veren Beşar Esad hükümeti arasındaki ihtilaf, Nisan 2011’de ülkenin geneline yayılmış; birbiriyle rekabet içerisinde olan muhalif gruplar arasına etnik, dini, mezhepsel faktörlerin devreye girmesi ve radikalleşme eğiliminin baş göstermesi ile bölünmüşlüğü derinleşmesine yol açmıştır. Stratejik hesaplamaları ve çıkarları doğrultusunda küresel ve bölgesel aktörlerin de müdahil olmasıyla son derece karmaşık ve çetrefilli bir görünüm sergileyen Suriye Krizinde, cereyan eden çatışmaların kurulumlarını anlamak için ilan edilen ya da örtülü kalan askeri, siyasi, dini ve ekonomik işbirliği unsurlarının farkında olmak gereklidir.

İkili ilişkileri ve bölge gündemini belirler hale gelen Suriye Krizinde, 911 km’lik sınırı paylaştığı güneydoğu komşusuyla ciddi bir imtihanla karşı karşıya kalan Türkiye, aktörlerin ve ittifak kurulumlarının sürekli değişkenlik gösterdiği bir tabloda, Suriye Krizinden kaynaklanan bir dizi yumuşak ve sert güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Türkiye’nin dış politikasında karar alıcı otoritelerin Suriye Krizi bağlamında yürüttüğü politikalar, ittifak ilişkisi içerisinde bulunduğu devletler ile ilişkilerini doğrudan etkilemiştir. Söz konusu bu tez çalışması, savunma ve güvenlik teminatı sağlamak için 1952 yılında üyesi olduğu NATO’nun 65 yılı aşkın süredir bir parçası olan Türkiye’nin,

Suriye Krizi bağlamında meydana gelen gelişmelerden ittifak ilişkilerinin nasıl etkilendiğini değerlendirmeyi amaçlanmaktadır.

Söz konusu amaç dahilinde bu çalışmanın temel araştırma soruları/hipotezleri şu şekilde sıranabilir:

- Kavramsal açıdan “ittifak” nedir? Uluslararası sistemde en etkin ve ayrıcalıklı konumu muhafaza eden devletleri ittifak kurmaya iten faktörler nelerdir? İttifak kavramıyla ilintili diğer kavramlar nelerdir? Bir ittifak kurulduktan sonra başarılı bir şekilde işlemesine etki eden faktörler nelerdir?
- Arap Baharı ülkelerindeki gelişmelere kıyasla Suriye Krizini meydana getiren ayırıcı dinamikler nelerdir? Suriye Krizine taraf olan bölgesel ve küresel aktörlerin ittifak denklemindeki pozisyonu ve izlediği politikaların temel parametreleri, sürece yaklaşımı nasıldır?
- Türkiye’nin güvenlik ve savunma ihtiyaçlarını karşılamak amaçlı girdiği askeri nitelikli ittifak ilişkilerinde müttefikleri ile arasında işbirliğinin yanı sıra çatışmanın yaşandığı konular ve bu ittifaklardan elde ettiği deneyim nasıl değerlendirilebilir?
- Türkiye’nin dış politika gündeminde önemli bir test alanı olan Suriye Krizinden kaynaklanan güvenlik sorunları ve tehdit algılamalarının ittifak ilişkisi içerisinde yer aldığı NATO ile ilişkilerine yansımaları, devletlerin dış politika stratejilerinde ittifak oluşumlarını açıklamaya yarayan teoriler eşliğinde nasıl değerlendirilebilir?

Bu amaca yönelik olarak, dört bölüm başlığına ayrılan çalışmanın, “Uluslararası İlişkilerde İttifak ve İttifakların Değişen Yapısı” başlığı altındaki ilk bölümü, teorik çerçeveyi sunmaktadır. Buna göre, tarih boyunca uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde “ittifak” kavramı önemli bir yere sahip olmuş; devletler arası ilişkileri açıklamada bu kavram göz ardı edilerek bir açıklama getirmek düşünülemez hale gelmiştir. Sürekli bir devinim içerisinde olan uluslararası sistemdeki sorunlara kayıtsız kalarak asgari düzeyde bir katılım göstermeye çabalayan, uluslararası sistem sınırları içerisinde yer alan aktörler ve birimler ile ilişki geliştirmede isteksiz davranan; bu doğrultuda dış politika stratejilerinde izolasyonist politikalar yürütmeye çalışan devletlerin sayısı oldukça azdır. Devletlerin dış politika tercihlerini ve yönelimlerini şekillendirmede ittifak oluşumlarına gitmeleri, uluslararası politikada en yaygın olarak kullanılan stratejiler arasında yer almaktadır.

İttifaklar, iki veya daha fazla egemen devlet arasında organize edilerek ulusal güvenlik meseleleri hakkında işbirliği için oluşturulan, işlerlik kazandığı hallerin belirlendiği, özellikle askeri konularda güç kullanımına dair sınırlamaların saptandığı ve resmi bir antlaşma ile taahhüt altına alınarak müttefiklerin birbirlerine karşı sorumluluk ve yükümlülüklerinin açık bir şekilde ortaya koyulduğu oluşumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Genellikle, ulusal amaçlarına kendi kapasiteleri, imkan ve yetenekleri doğrultusunda ulaşamayan devletlerin ittifak arayışına girişmesine yol açan birçok faktör bulunmaktadır. Devletleri ittifak oluşumuna yönelten motivasyon kaynakları arasında ise güvenlik temelinde gelişen öğelerin önemli bir yeri bulunmaktadır. Bir ittifak oluşumu içerisinde yer alarak ortak hareket etmek için mutabakata varmış müttefikler arasında, işbirliğinin sağlıklı bir şekilde idame ettirilebilmesinin, tarafların ittifakın işlerliğinden optimum fayda elde edebilmesinin ve ittifakın sınavlara tabi tutulduğu kriz anlarını başarılı bir şekilde atlatarak dayanıklılığının ve devamlılığının sağlanabilmesi için bir takım unsurlara gereklilik duyulmaktadır. Uluslararası politika literatüründe ittifakların belirli bir kategorizasyona ayrılarak sınıflandırmalara tabi tutulmasında, çeşitli kriterler dikkate alındığından birbirinden farklı değerlendirmeler ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada, ittifak çeşitleri arasında güvenlik ve savunma temelinde oluşturulan ittifak ilişkileri odak noktası olarak belirlenmiştir.

Söz konusu bu tez çalışmasında, ittifaklar ile ilgili kavramsal çerçevenin oluşturulmasında ittifak literatürünü domine eden realist ve neo-realist teorinin açıklayıcılık gücünden yararlanılmıştır. Uluslararası ilişkiler disiplinin geleneksel veya klasik teorisi olarak kabul gören realizm, özerk, egemen ve bağımsız bir siyasal varlık olarak devleti uluslararası politika aktörü olarak kabul etmektedir. Devletler arası güç mücadelesinden oluşan uluslararası politikada, askeri ve güvenlik temelli yüksek politika konuları gündem hiyerarşisinin ilk sıralarını işgal etmektedir. Neorealist yaklaşım, analiz düzeyi olarak uluslararası sistemi ve yapıyı belirlemekte; devletlerin güvenliğini sağlayacak üstün bir otorite veya hükümetin yokluğunda ortaya çıkan anarşi ortamında, varlığını idame ettirmek amacıyla rasyonel bir aktör olan devletin dış güvenlik çıkarlarına öncelik vererek kendi güvenliğini temin etmek için ulusal çıkarları doğrultusunda hareket edeceği varsayılmaktadır. Bu doğrultuda, başka bir devletten algılanan tehditler, uluslararası sistemin güç dağılımındaki dengesizlikler ittifakların oluşumunda baskın rol oynayan unsurlardır. Uluslararası sistemde yer alan tüm devletlerin gücünü maksimum

seviyeye çıkarmak için girişeceği bu durum birbirlerine fren yaratmakta; bunun ortaya çıkardığı güç dengesinin ise istikrarı meydana getireceğine bir inanç bulunmaktadır. Bu doğrultuda, devletler arasındaki güç dengeleri ve ittifaklar, realistlerin uluslararası düzeni sürdürmek için kullandığı araçlardır. Uluslararası sistemde egemen, bağımsız bir varlık olarak yer alan devlet, daha büyük bir gücün hakimiyetinden kaçınmak ve egemenlik kazanmasını engellemek için ittifak stratejilerine yönelmektedir. Devletler, dominant bir güçle ittifak ilişkisi içerisinde bulunduklarında eylem özgürlüğünü yitirebilme, politikalarını kendi ihtiyaçları doğrultusunda formüle etme, hegemon güç tarafından yönlendirilen edilgen konumda bulunma riskini beraberinde getirmektedir. Bu tez çalışmasında, devletlerin dış politika stratejilerinde ittifak kurmalarını anlamlandırmak için uluslararası sistemin anarşik yapısı, güç dengesi oluşturma, silahlanma, diplomasi, ulusal çıkar, göreceli kazanç, güvenlik ikilemi gibi realist paradigmanın açıklayıcılık gücünde kullandığı anahtar kavramlardan yararlanılmıştır. Bununla beraber, devletlerin belirli bir dönemde benimsedikleri politikalar, siyasi yönelimler ve davranış biçimleri üzerinde belirleyiciliği olan uluslararası sistem dinamiklerinde meydana gelen değişimlerin ittifak ilişkilerinin yapısında yarattığı değişimler birinci bölüm başlığı altında ele alınmıştır.

“Aktörleriyle Birlikte Suriye Krizinin Dinamikleri ve Bölgesel İttifak İlişkileri” başlığıyla ikinci bölümde, öncelikle Arap Baharı sonrası dönemde bölgesel güç dağılımı ve yapısal değişimden etkilenen ittifak ilişkilerinin niteliğine değinilmiş; ardından Suriye Krizine taraf olan unsurların yaklaşımları incelenmiştir. 2000 yılında iktidar koltuğunu devralan Beşar Esad rejiminin yönetim anlayışı genel bir çerçevede ortaya konmuş, Mart 2011’de kitlesel halk yürüyüşleri ve protestolar zincirine katılan en son Ortadoğu ülkesi olan Suriye’de Beşar Esad rejiminin ülkesinde meydana gelen gelişmeler karşısındaki tutumuna yer verilmiştir. Suriye Krizi, “daha fazla demokrasi ve özgürlük” yanlısı bir devrimin başlangıcından bölgesel ve küresel sonuçlar doğuran bir iç çatışmaya dönüşmüştür. Bu süreçte, aktörlerin ulusal çıkar hesaplamalarına bağlı olarak, birbiriyle ya da birbirine karşı savaşan gruplar büyük ölçüde değişmiştir. Krizin başlangıcında, yaklaşık altı ay içerisinde muhalefetin silahlı direniş boyutuna geçmesi ile siyasi ve askeri yapılanmalar oluşmuş; bunun yanında muhalefet gruplarındaki ayrışmalar sonucu bir takım İslami ağırlıklı ideolojik yapılanmaların belirmesi ve ülkedeki en büyük azınlık grubunu oluşturan Kürtlerin yeni bir siyasi aktör olarak sahneye çıkışı, krizin çok cepheli ve çok bilinmeyenli bir iç savaşa evrilmesine yol açmıştır. Bu çalışmada, Suriye Krizinin tarafları

olarak muhalefet yapısını oluşturan aktörler arasında ön plana çıkan oluşumlardan Suriye Ulusal Konseyi (SUK), Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Koalisyonu (SMDK), Suriye Kürt Ulusal Konseyi (SKUK), Özgür Suriye Ordusu (ÖSO), Suriye İslam Cephesi, Ahraru's Şam, Nusret Cephesi ve DAES'e yer verilmiş; bu yapıların benzerlikleri, farklılıkları ve çeşitli bağlantıları sıralanmıştır. R. Hinnebusch'un deyişiyle, "dış müdahaleler için bir miknatıs olmaya devam eden Ortadoğu bölgesinde" krize fiili müdahil olan bölgesel aktörler ile küresel aktörlerin çatışan ve örtüşen çıkarları ve Suriye Krizine yaklaşımları anlatısal açıklamacılık (narrative explanation) çerçevesinde analiz edilmeye çalışılmıştır.

"Değişen Koşullar Altında Türkiye'nin İttifak İlişkileri" başlıklı üçüncü bölüm altında, askeri açıdan savunma ve güvenlik ihtiyacını ittifak taahhütleri ile garanti altına almak isteyen Türkiye'nin 65 yılı aşkın bir süredir müttefiki olduğu Kuzey Atlantik İttifakı ile ilişkilerine değinilmiştir. İttifak üyelerine ortak savunma alanında ulusal hedeflerini gerçekleştirebilme olanağı sunmayı, tarafların güvenliklerini karşılıklı garantiler ile koruma altına almayı amaçlayan bu örgütün Türkiye ile ilişkilerinin inişli çıkışlı seyri, dönemsel değerlendirmeler altında ortaya koymaya çalışılmıştır. Türkiye'nin NATO ittifakı üyeliğine talip olmasının nedenleri, ittifakın Türkiye'nin katkısına ve desteğine olan gereksinimleri, ittifakın kapsamı ve niteliğinde meydana gelen değişiklikler sonucu ittifak üyelerinin ortak amaç, tehdit ve güvenlik algılaması, alınan önlemler noktasında görüş ayrılıkları ve müttefikler arasında sorun teşkil edilebilecek durumlar, ittifak yükümlülüklerinin üyelerine sunduğu imkanları yerine getirebilme kapasitesi ve ittifak güvencelerinin üyeleri tarafından sorgulanmaya açıldığı haller bu bölüm başlığı altında incelenmeye tabi tutulmuştur. Bununla beraber, Türkiye'nin Ortadoğu bölgesinde bir güvenlik koridoru oluşturarak küresel ittifaklar zincirine bağlanmak için bölgesel nitelikli bir savunma örgütlenmesine yönelik girişimi olan Bağdat Paktı ve bölgesel ittifaklarla NATO bağlantısını sağlamlaştırmada sarf ettiği bir dizi çabanın sonucu olan Balkan İttifakı'na da yer verilmiştir.

"Türkiye'nin İttifak İlişkilerinde Suriye Krizi" başlığıyla oluşturulan son bölümde, Türkiye'nin Suriye Krizi özelinde izlediği stratejinin Kuzey Atlantik İttifakı üyeleri ile ilişkilerinde meydana getirdiği sorunlar, sınırlılığı 2011-2016 yılları arasında meydana gelen gelişmeler bağlamında tespit edilen ve Suriye merkezli birçok yumuşak ve sert güç tehditleriyle karşı karşıya kalan Türkiye'nin ittifak bünyesinde güvenlik ihtiyacının ne

derece karşılanmış olduğu, ittifak üyeliğinin koşulsuz, şartsız geçerli bir güvenlik kalkını olarak işlevselliğini koruyup korumadığı sorgulamaya açılmıştır. Bu doğrultuda öncelikle Türkiye'nin dış politika tercih ve davranışlarındaki yeni unsurlar ve ilkeler eşliğinde Suriye ile geliştirdiği ikili ilişkilere ve Türkiye'nin Suriye Krizi boyunca Kuzey Atlantik İttifakı ile ilişkilerinin içinden geçtiği sürece değinilmiştir. Müttefiklerin Suriye Krizi özelinde politikaları arasındaki uyum, ittifak üyelerini ortak harekete geçirecek haller üzerinde mutabakatın belirlenmesi, ortak amaçların çokluğu, işbirliği yapabilme kapasitesini ve ittifakın uyumunu, dayanıklılığını ve devamlılığını etkilemektedir. Bu doğrultuda, müttefiklerine 'Batılı kimlik', kolektif güvenlik konsepti, caydırıcılık, sınır güvenliği garantisi veren NATO'nun Suriye Krizi özelinde Türkiye'nin ihtiyaçlarını karşılamadaki rolü tartışılmıştır.

Suriye Krizi özelinde Türkiye'nin müttefikleri ile işbirliği yaptığı hususlar, ortak amaçları, paylaşılan tehdit algılamaları ve güvenlik kaygıları ile bu kaygıları gidermeye yönelik alınacak önlemler konusunda mutabakat sağlamanın derecesi, krize yaklaşımda müttefiklerin stratejileri arasındaki uyum dikkate değerdir. Farklı değerlendirmeler olmakla birlikte, bu çalışmada, Suriye iç savaşının gidişatını doğrudan etkileyen kırılma noktaları olduğu tespit edilmiş; bu doğrultuda Türkiye'nin tehdit algılamaları ve güvenlik politikalarını biçimlendirdiği üç aşama belirlenmiştir. İlk aşamada, Suriye'de Esad rejiminden kaynaklanan tehdit algılamaları doğrultusunda Türkiye'nin güvenlik ve savunma ihtiyaçlarını karşılamak için bünyesinde yer aldığı NATO'nun ittifak güvencelerinin etkisi mercek altına alınmıştır. İkinci aşamada, Suriye iç savaşında devlet-dışı aktörlerin sahneye çıkmasıyla NATO ittifakının terör örgütleriyle mücadele çerçevesinde geliştirdiği stratejilere ve bu stratejilerin Türkiye'nin güvenlik ihtiyacını karşılamadaki rolüne değinilmiştir. Üçüncü aşamada, aktörlerin pozisyonlarını revize etmelerini gerektiren ve mevcut güç dengesi dinamiklerini derinden etkileyen Rusya'nın Suriye'ye gerçekleştirdiği hava saldırıları ile fiili olarak müdahil olmasının ittifak bünyesinde yarattığı etkiye değinilmiştir.

Bu çalışmada literatür taraması yönteminden yararlanılmış, açıklayıcılığı pekiştirmek ve objektifliği derinleştirmek adına bu alanda uzman kişilerin pek çok Türkçe ve yabancı dilde kitap ve makale çalışmaları, yüksek lisans ve doktora tezleri, konferans bildirileri, gazeteler, TBMM Meclis tutanakları, biyografiler, röportajlar ve internet

kaynaklarından yararlanılarak, çok çeşitli eserden ve birincil-ikincil kaynaklara ulaşmaya özen gösterilmiştir.

Metin içinde sıklıkla atıfta bulunulan NATO Antlaşmasının maddeleri, okuyucuyu başka bir kaynağa yönlendirme arayışına sürüklememek adına çalışmanın sonunda yer alan Ek 2’de sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE İTTİFAK VE İTTİFAKLARIN DEĞİŞEN YAPISI

Küreselleşme ile birlikte uluslararası sisteme etki eden devlet dışı birçok aktör sahneye çıkmış olsa da ve disiplin içinde konumu sorgulanır hale gelse de “devletler” başat aktör olarak mevcudiyetlerini korumaktadır. Devlet dışı örgütler (non-governmental), uluslararası örgütler, çok uluslu (multi-national) şirketler, uluslar aşırı (transnational) güçler, bireyler ve akımlar da ikincil rolde varlıklarını devam ettirmektedirler. En etkin ve ayrıcalıklı aktör olarak devletler, uluslararası sistemin temel taşıdır¹. Tarih boyunca uluslararası ilişkiler disiplinde “ittifak” kavramı önemli bir yere sahip olmuş; devletlerarası ilişkiler bu kavram düşünülmeden açıklanamaz hale gelmiştir. Daimi tarafsızlık gibi istisnai durumlar haricinde, günümüz dünyasında uluslararası sistemdeki sorunlara minimum seviyede bir katılım göstererek kendini dış dünyadaki gelişmelerden soyutlayan, izolasyonist politikalar güden ülke sayısı oldukça azdır. İttifak oluşturma stratejileri, uluslararası politikanın en yaygın kullanılan kurumlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır². Bir uluslararası sistemi karakterize edebilmek için devlet aktörlerinin sayısını, bu aktörlerin göreceli büyüklüklerini, iki veya daha fazla devlet arasında çeşitli bağlar veya bağlantılar vasıtasıyla yapılan ittifakların da varlığını bilmemiz gerekmektedir. Bu sebeple işbirliği ve çatışma unsurlarını bir arada toplayan ittifakları anlamamız büyük bir önem arz etmektedir³. İttifaklar devletlerin en temel dış politika araçlarından biridir ve ittifak oluşumunun incelenmesi her zaman döneminde ve her türlü uluslararası sistem için bir gerekliliktir. George Liska, “ittifaklardan bahsetmeden uluslararası ilişkilerden konuşmanın mümkün olmayacağını⁴” belirterek bu ihtiyaca vurgu yapmaktadır.

Devletlerin birtakım amaçlarını gerçekleştirebilmek doğrultusunda başka devletlerle bir araya geldiği siyasi tarih boyunca gözlemlenen bir olgu olmuştur. Özellikle

¹ Esat Çam, *Siyaset Bilimine Giriş*, 10. Basım, Der Yayınları, İstanbul, 2011, ss.276-279.

² Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 4.Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2005, s.327

³ Bruce Russett, Harvey Starr, *World Politics: The Menu for Choice*, W.H.Freeman and Company, San Francisco, USA, 1981, ss.91-92.

⁴ George Liska, *Nations in Alliance: The Limits of Interdependence*, Baltimore, John Hopkins University, 1962, s.3’ten aktaran Hasan Basri Yalçın, *Alliance Formation under the Unipolar Structure: the Case of Turkish-US Alliance in the Second Gulf War*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Koç Üniversitesi, İstanbul, 2006, s.4.

güvenlik merkezli çalışmalar başta olmak üzere ittifaklar, uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde birçok çalışmaya konu olmuştur. Uluslararası politikada birçok devlet, dünya hukuku, devletlerin entegrasyonu, demokratik hükümet reformları için kurumlar inşa etmeyi öneren barışın liberal ve neoliberal yollarını reddetmeye devam etmektedir. Aksine, çoğu devlet, silahlanma, diğer ülkelerle ittifak oluşturma, silahsızlanma anlaşmalarıyla rakiplerinin silahlanma tehdidini azaltma gibi askeri seçenekleri tercih ederek realist yolu takip etmektedir⁵. Devletler birçok sebeple dış politika stratejilerinde ittifak kurmaya gitmektedirler. Bu sebeple çalışmanın birinci bölümünde ele alınacak kavramsal çerçeve “İttifak nedir? Devletleri ittifak kurmaya iten faktörler nelerdir? Devletler belirli amaçlarını elde etmek için ittifak girişimlerinden başka alternatif cevaplar aramakta mıdır? İttifak kavramıyla ilintili diğer kavramlar nelerdir? İttifak türleri ve ittifakın işlerliğini etkileyen etmenler nelerdir?” sorularına cevap aranacaktır.

1.1.İttifakın Tanımı

Devletlerin birbiri ile ittifak oluşturmalarının tarihi oldukça eskilere dayanmaktadır. Eski Yunan’daki şehir devletlerinin birbiriyle giriştikleri mücadelelerde, ticarete ve diğer alanlarda baskın hale gelmek arzusuyla Orta Çağ’ın sonlarında İtalyan şehir devletlerinin giriştikleri mücadelelerde aralarında ittifaklar kurdukları bilinmektedir. 17. Yüzyılın ortalarından itibaren oluşan Avrupa klasik güç dengesi sisteminde ve iki dünya savaşında gördüğümüz üzere ittifaklar, devletlerin dış politikalarında en önemli öğelerden biri haline gelmiştir⁶.

Uluslararası ilişkiler literatüründe ittifak olgusu üzerine çalışmalar yapmış yazarların tanımlarına baktığımızda; Graham Evans ve Jeffrey Newnham ittifakı (alliance) şöyle tanımlamaktadır: “Genellikle devletler olmak üzere, iki ya da daha fazla aktör arasında, varlığı karşılıklı olarak algılanan güvenlik meseleleri hakkında işbirliği halinde çalışmak için yapılan resmi antlaşmadır⁷.” Faruk Sönmezoğlu’na göre ittifak; “devletlerin kendilerini ortak bir düşmana karşı savunmak ya da ortak çıkarlarını kollamak amacıyla bir araya gelmelerinden oluşmaktadır⁸.” Stephen Walt’a göre ise “iki veya daha fazla egemen

⁵Charles W. Kegley, Jr. Eugene R. Wittkopf, *World Politics: Trend and Transformation*, 9.baskı, Thomson Wadsworth, Belmont, CA, 2004, ss.532-533.

⁶ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika...*, s.327.

⁷ Graham Evans ve Jeffrey Newnham, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, (çev. Ahsen Utku), Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2007, ss.325-327.

⁸Faruk Sönmezoğlu (der.), *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, (haz.) Ülke Arıboğan, Gülden Ayman, Beril Dedeoğlu, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 4. Basım, Der Yayınları, İstanbul, 2010, s.368.

devlet arasındaki güvenlik konularında işbirliği için oluşturulan resmi ya da gayri resmi düzenlemeler” ittifakı meydana getirmektedir⁹.

Glenn H. Snyder ise şöyle bir tanımlama yapmaktadır¹⁰: “İttifaklar, üyelerin güvenliği ya da itibarını artırmaya yönelik, açıkça tanımlansın ya da tanımlanmasın, belirli devletlere karşı, askeri güç kullanılması ya da kullanılmasının engellenmesi için tasarlanmış resmi devlet birliktelikleridir.” Diğer sosyal bilimler kavramlarında olduğu gibi ittifak kavramı üzerine de bir mutabakat sağlanamadığına dikkat çeken Ole Holsti’ye göre ittifak; “iki veya daha fazla ulus devlet arasında ulusal güvenlik meselelerinde işbirliği amacıyla gerçekleştirilen resmi bir anlaşmadır¹¹.” Bruce M. Russett’e göre ittifak, “sınırlı sayıda ülke arasında askeri güç kullanacakları ya da kullanmayacakları koşullarla ilgili resmi bir anlaşmadır.” Russett, askeri olmayan işbirliklerini ve gayri resmi ya da örtülü askeri işbirliklerini hariç tutmuştur. Bu fenomenlerin önemli olacağını yadsımayarak daha dar bir odağın daha uygun olacağını düşünmüştür¹². Davut Ateş’e göre “ittifak, en genel anlamda, belirlenen ortak amacın gerçekleştirilmesi amacıyla devletlerarasında savunma alanında işbirliği mekanizmaları oluşturmaktır¹³.” Farklı kişilere ait bu tanımlar arasındaki yaygın kanaat, ortak amacın güvenlikte işbirliğinin sağlanması ve bu işbirliği çabalarının devletlerarasında organize edilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat ittifak ilişkisinin geçiciliği/kalıcılığı ya da süresine dair herhangi bir vurgu bulunmamaktadır.

İttifakların oluşmasında asgari müşterek olarak ortak bir amaca ulaşma dürtüsü yer almaktadır. Bu ortak amaç, dış politik arenadaki hedefleri gerçekleştirme üzerinedir. Devletler dış politikalarında revizyonist, statükocu ya da denge sağlayıcı karakteristiğe sahip olabilmektedir. Bu doğrultuda değerlendirildiğinde, savaşların denge durumunun

⁹ Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, 1987, New York, s.12.

¹⁰ Glenn H. Snyder, *Alliance Theory: A Neorealist First Cut*, Journal of International Affairs, Vol.44, No:1, s.104.

¹¹ Holsti, O., Hopmann, P. T. and Sullivan, J. D. (1973). *Unity and Disintegration in International Alliances*, New York: Wiley-Interscience Publication, 2.’ (den aktaran) Kadir Ertaç Çelik, *Kimlikler, Güç Dengesi ve İttifaklar: Kazakistan Örneği*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Temmuz 2014, s.30.

¹² Bruce M. Russett, “An Empirical Typology of International Military Alliances”, *Midwest Journal of Political Science*, Vol:15, No:2, Mayıs 1971, ss.262-263.

¹³ Davut Ateş, *Uluslararası Politika Nedir? Dünyayı Anlamak ve Anlatmak*, Dora Yayınevi, Bursa, 2013, s.373.

bozulduğu anlarda ortaya çıktığını düşünürsek, ittifakların dengeleyici ve savaşları önleyici bir mekanizmasının olduğunu söylememiz mümkündür¹⁴.

Ulus devletler geleneksel olarak güçlerini kendi ötesine geçirmek, askeri çatışmayı önlemek ya da bir askeri çatışmaya hazırlanmak için ittifaklara başvurmaktadır. Her üye, güç, güvenlik veya nüfuzunu artırmayı amaçlamaktadır. Farklı ittifaklarda somutlaşan kesin düzenlemeler büyük ölçüde değişse de, anlamlı bir ittifakın vazgeçilmez unsuru, “bazı dış aktörlere karşı karşılıklı destek” taahhüdünde bulunulmasıdır. Bu düzenlemeler uluslararası plandaki en önemli özelliktir ve herhangi bir dış politika karar vericisinin hesaplamasında önemli bir rol oynamaktadır¹⁵.

Stephen Walt’un ittifakı “iki veya daha fazla egemen devlet arasındaki güvenlik konularında işbirliği için oluşturulan resmi ya da gayri resmi düzenleme” olarak tanımladığı belirtilmiştir. Walt’ın tanımında gayri resmi taahhütlerin dahil olması bir belirsizlik yaratmaktadır. Bir ittifak uluslararası anlaşmalarda kodlandığı için resmi taahhütler, ittifakların en net tezahürüdür. Yazılı bir anlaşma dolayısıyla uluslararası hukukun bir parçası haline gelirler ve burada devletlerin sorumluluğu/yükümlülüğü doğmaktadır. Bu nedenle, ittifaklar, ittifak sözleşmesinin şartlarına göre yapılan taahhütlerden meydana gelmektedir¹⁶.

Uluslararası politika söz konusu olduğunda işbirliği, koalisyon, pakt, blok gibi kavramların da yer yer birbirinin yerine kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bu sebeple aralarındaki nüanslara yer vermek gerekli olacaktır.

Koalisyon: BMGK’nin 51. maddesinde öngörülen ortak meşru savunma hakkı kapsamında, Irak’ın Kuveyt’i işgalinde barışın ve güvenliğin tesisi maksadıyla kuvvet kullanma yoluna gitmiştir. Bu doğrultuda oluşturulan Kuveyt’e yardım, ABD öncülüğünde oluşturulan uluslararası koalisyon kuvvetleriyle gerçekleşmiştir. 2011 yılında NATO çerçevesinde Libya’ya müdahalede bulunulması koalisyon kuvvetleri oluşturularak gerçekleşmiştir¹⁷. İttifaklar, kendilerini oluşturan birimlerin niteliği ve davranışları açısından koalisyonlardan daha homojen bir yapıya sahiptir ve daha az sayıda birimden

¹⁴Suat Dönmez, *Güvenlik Anlayışının Dönüşümü: İttifak Kavramı ve NATO*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2010, ss.51-52.

¹⁵ Stephen M. Walt, “Alliances in a Unipolar World”, *World Politics* 61, No.1, January 2009, s.86.

¹⁶ Barış Çağlar, *Changing Alliance and Copoperation Dynamics: Globalization, Nation-State and Threat*, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mart 2010, s.34.

¹⁷ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, Gözden Geçirilmiş 12.Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2013, s.447.

oluşmaktadır. Bu durum, BM Genel Kurulu oylamalarında sömürgecilik-karşıtı koalisyon ile Varşova Paktı karşılaştırıldığında gözlemlenebilecektir. Koalisyonlar çoğunlukla tek bir amaca yönelik oluşturulurken; ittifaklar koalisyonlara oranla daha uzun süreli birlikteliklerdir. Koalisyon ve ittifak “amaç” noktasında da farklılaşmaktadır. II. Dünya Savaşı’nda oluşan Mihver Devletleri ile NATO ittifakı karşılaştırıldığında bu fark daha açık gözlemlenebilecektir¹⁸.

Blok: İlk başta “yurtiçi koşullarında hükümete taraftar ve daha sonra muhalif birleşimlerle oluşan gruplaşmaları” ifade etmek için kullanılan Fransızca bir sözcüktür. Bugün ise uluslararası ilişkiler alanındaki genel kullanımı, örneğin Batı bloğu, Sterlin bloğu, Komünist blok gibi belirli askeri, ekonomik veya siyasi çıkarları destekleyen devletlerin bir araya gelmesini açıklamaktadır. Üçüncü Dünya bloğu veya Afrika bloğu gibi kolektif ve tekrarlanan modellerin tespit edildiği BM Genel Kurulu’ndaki oy verme çalışmalarında yaygın olarak kullanılır. Kavram genellikle koalisyon ve ittifak ile eş anlamlı kullanılsa da ittifak kavramı blok ile aynı yasal dayanağa sahip değildir¹⁹. Çünkü ittifakta antlaşma taahhütleri ya da genel ve hususi bir politikanın ilan edilmesine gereksinim duyulmamaktadır.

Misak: (Covenant) I. Dünya Savaşı sona ermeden 18 Ocak 1918’de ABD Başkanı Woodrow Wilson’ın ilan ettiği 14 temel ilke çerçevesinde, Wilson’un idealizminin somut bir sonucu olan Milletler Cemiyeti kurucu antlaşmasının örnek gösterilebileceği üzere misak²⁰, “uluslararası ilişkilerin temel düzenine ilişkin çok taraflı antlaşmalara verilen ad” olarak karşımıza çıkmaktadır. Milletler Cemiyeti Misakı, genel amaçlar ve üyelerin sorumluluklarının belirtildiği başlangıç bölümü ile birlikte, faaliyetleri icra edecek örgütün yapısı, uluslararası barış ve istikrarın sağlanmasında toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığın garanti altına alınması, silahsızlanma, anlaşmazlıkların barışçıl yolla çözülmesinde hakemlik usulü veya kazai bir hal yoluna havale etme, misaka aykırı antlaşma yapılmaması, misakın yürürlüğe girebilmesinde izlenecek yollar ve misakta yapılabilecek değişikliklerin düzenlendiği toplamda 26 maddeden oluşmaktadır²¹.

¹⁸ Faruk Sönmezoğlu, a.g.e, s.328.

¹⁹ Graham Evans Jeffrey Newnham, a.g.e, s.97.

²⁰ Faruk Sönmezoğlu (der.), *Uluslararası...*, a.g.e, s.423.

²¹ Mehmet Hasgüler; Mehmet B.Uludağ, *Devletler arası ve Hükümetler-Dışı Uluslararası Örgütler*, 6.baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014, ss.86-105. Milletler Cemiyeti Misakı’nın Türkçe ve İngilizce orijinal metnine Hasgüler ve Uludağ’ın çalışmasında Ek-1 bölümünde ulaşılabilir. a.g.e, s.537.

Pakt (Pacte): Genellikle yazılı bir antlaşma metniyle meydana gelir. Bu metinler, genel olarak bir irade uyuşmasını bildirmesi yanında, özel olarak bir onay gerektirmektedir. Pakt, uluslararası ilişkilerin temel düzenine ilişkin çok taraflı antlaşmaları bildirmede başvurulan bir yöntemdir²².

İşbirliği:(Cooperation) Tarafları olarak ulus devlet, devlet dışı varlıklar, sivil toplum kuruluşlarının bulunduğu, askeri ve savunma işbirliği alanlarının yanında askeri olmayan meseleleri de içeren daha geniş bir anlama sahiptir. İttifak, alt bir kategori görünümünde, belirli bir işbirliği biçimidir. Devlet dışı varlıklar hariç ulus-devletler arasındaki savunma ya da askeri işbirliğinin kurumsal bir adıdır. İşbirliği hem ulus devletler hem de devlet dışı kuruluşlar arasında en üstteki genel terim olarak ayırt edilebilir. Bununla birlikte, savunma ve askeri meselelerde savaş hazırlığı ya da savaş ihtimali üzerine konuşmak için ittifaklar daha uygun gözükmektedir²³. Bu, ittifak kavramının geleneksel kullanımı ve anlamıdır.

Özetlenecek olursa; ittifaklar genel olarak en az iki özel karakteristiğe sahiptir: Yazılı anlaşmalarla biçimlendirilirler ve savaş, güvenlik veya askeri meselelerde işbirliği anlaşmalarıdır. Bu anlaşmalarda sıklıkla ittifak üyelerinin menfaatleri ve maliyetleri, hakları ve yükümlülükleri açıkça belirtilir. İttifaklar, savaş riskini ve savaş planlamasını teşvik eden gerçek veya potansiyel düşman varlığı nedeniyle diğer uluslararası kurumlardan farklıdır²⁴. İttifaklar, genellikle belirli veya sınırlı bir süre için ortak algılanan düşman veya güvenlik problemi ile ilgili olarak resmi devlet birlikteliklerini ifade etmektedir.

1.2.İttifak Oluşumuna Yol Açan Faktörler

Ulusal amaçlarına kendi/öz olanakları, kapasiteleri ve güçleri ile ulaşamayan devletler, başka devletler ile diplomatik koalisyonlara veya askeri ittifaklara girişmektedir. Devletleri ittifaka yönelten sebepler kuşkusuz bununla sınırlı değildir. Kendi durumuyla aynı durumda olan devletlerle güç birliğine girme davranışına hemen hemen her dönemde rastlanmaktadır²⁵. Devletler, uluslararası alanda faaliyetlerine meşruluk kazandırmak,

²² Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, Gözden Geçirilmiş 12. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2013, s.47.

²³ Barış Çağlar, a.g.e., ss.35-36.

²⁴ Bruce Russett; Harvey Starr, a.g.e., s.92.

²⁵ Mehmet Gönübol, *Uluslararası Politika*, 5.baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000, s.75.

prestijlerinin artmasını sağlamak, başka devletlerle maliyeti paylaşarak yükünü azaltmak gibi birçok sebeple dış politika tercih ve stratejilerinde ittifak arayışlarına gitmektedir²⁶.

Uluslararası sistemde yer alan tüm aktörler gibi devletler de özerkliklerini maksimize etmek istemekte, egemenliğini ve bağımsızlığını başka bir otoriteyle paylaşmak istememektedir. “Devletleri devlet yapan şey, tanımlı ülkesel sınırlar içerisinde egemen yetkiler kullanabilmeleri ve otonom ve bağımsız aktör olmalarıdır. Egemenlik, mutlak ve sınırsız güç ilkesi; iç veya dış işlerde daha yüksek bir otoritenin olmamasıdır²⁷.” Küreselleşme ile birlikte uluslararası siyasete devlet-merkezli yaklaşımı sürdürmek giderek zorlaşır hale gelmiştir. Devletler, ittifaklar aracılığıyla, eylem özgürlüğünden vazgeçtiği; politikalarını kendi ihtiyaçları doğrultusunda formüle etme imkanını kaybettiği noktasında eleştirilmektedir. Birçok durumda, ittifak zayıf devletleri büyük güçlerin ihtiyaçları için kendi çıkarlarını feda etmeye zorlamaktadır ve gerginlikler krizlere dönüştüğü hallerde, küçük ittifak ortakları, çıkarları üzerinde ciddi sonuçlar doğursa bile sonuçları etkileyememektedir²⁸. Devletleri özerkliklerinde bir nevi sınırlandırma anlamına gelen başka ülkelerle ittifak oluşturma stratejisine iten; devletleri bu fedakarlığa iten temel nedenlerin ne olduğu önemli bir noktadır²⁹.

Tayyar Arı, devletler arasında ittifak oluşumuna yol açan gerekçeleri on başlık altında şöyle sıralamıştır: *öz kaynakların yetersizliği, güç dengesi oluşturmak, maliyet azaltmak veya süreyi kısaltmak, sorumluluğu paylaşmak/meşruiyet arayışı, prestij kazanmak, güvenlik kaygıları, içsel gereksinimler, ortak kültürel ve ideolojik değerler, inisiyatif kapasitelerini artırmak, diğer devletleri denetim altında tutmak*³⁰. Bu başlıkları şu şekilde değerlendirmek mümkündür:

- *Öz kaynakların yetersizliği*: Devletlerin ortak bir amaca kendi öz kaynaklarıyla ulaşamayacak olmaları, ittifak veya koalisyon oluşturma politikasının temelini oluşturmaktadır. Kuruluşundan beri Avrupa işlerine karışmamak, Avrupa siyasetinden uzak kalmak ve Avrupalı devletlerin de Latin Amerika ülkelerinde gerçekleşen sömürgeci hareketlere müdahale etmesini engellemek üzerine politika güden ABD, Monroe Doktrini’nin uygulanmasında İngiltere ile ittifaka ihtiyaç

²⁶ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 9.baskı, MKM Yayıncılık, Bursa, 2011, s.309.

²⁷ Andrey Heywood, *Küresel Siyaset*, (Çev. Nasuh Uslu; Haluk Özdemir), Adres Yayınları, Ankara, 2013, ss.151-152.

²⁸ K.J.Holsti, *International Politics: A Framework for Analysis*, 3th edition, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey 07632, ss.113-115.

²⁹ Faruk Sönmezoğlu, a.g.e, ss.328-329.

³⁰ Tayyar Arı, a.g.e, ss.310-316.

duymuştur³¹. II. Dünya Savaşı sonrasında, Avrupa devletlerinin tek başına Sovyet tehdidine karşı koyacak yeterlilikte olmaması NATO'nun oluşturulmasında önemli bir rol oynamıştır.

- *Güç dengesi oluşturmak*: Genellikle bu tür ittifaklar, mevcut bir ittifakı dengelemek veya başat güç olma ve güç dengesini kendi lehine çevirmek isteyen devletlere karşı yapılmaktadır. 1871'de ulusal birliğini kurmasıyla Bismarck Almanya'sının kıta üstünlüğü, Viyana Kongresi'nin güç dengesini temelinden sarsmıştır. Avrupalı güçlerin bundan sonraki yıllarda yoğunlaştıkları diplomatik çabalar, güç dengesinin yeniden tahsis edilmesi üzerine olsa da dünya savaşlarına giden askeri bloklar ve ittifaklar artık oluşmaya başlamıştır³². I. ve II. Dünya Savaşlarında oluşturulan karşılıklı ittifaklar bu türe örnek verilebilir.
- *Maliyeti azaltmak veya süreyi kısaltmak*: Devletler kendi imkanları, öz kaynakları ve sermayeleriyle ulusal amaçlarını gerçekleştirebilse dahi, yine de ittifak ve koalisyonlara gerek duyabilmektedir. Maliyetin azalmasının veya sürenin kısılmasının devletler için rasyonel bir sonuç olacağı açıktır. Nitekim, ABD, Sovyet tehdidinin caydırılmasında Avrupalı devletlerle yükü paylaşmayı sağlamış ve NATO'yu kurmuştur. Benzer şekilde, I. Körfez Savaşı'nda Irak'a müdahalenin ABD öncülüğünde 28 devletten oluşan uluslararası koalisyon aracılığıyla yürütülmesi, maliyet ve süre hesaplaması ile ilişkili olduğu öne sürülebilir.
- *Sorumluluğu paylaşmak/ meşruiyet arayışı*: Devletlerin ittifak oluşturma stratejilerini etkileyen unsurlardan biri de sorumluluğu paylaşmak, meşruiyet arayışında olmaktır. Uluslararası arenada, devletler girişecekleri eylemin meşru bir zeminde ilerlemesini, diğer devletlerin rıza ve onayını alarak giriştikleri eylemin kabul edilebilir olmasını isteyecektir. Yukarıda I. Körfez Savaşı örneğinde bahsettiğimiz gibi, ABD Irak'a müdahalelerinde, bu eylemi BM bayrağı altında gerçekleştirerek meşruiyet kazanmak istemiş ve maliyeti azaltmak kadar sorumluluğu paylaşma endişesi içinde olmuştur³³.
- *Prestij kazanmak*: Devletler bir ittifaka dahil olmanın uzun dönemli getirisinden biri olarak uluslararası arenada prestij kazanmayı, itibarını artırmayı düşünebilmektedir. Küçük devletler, kuvvetli aktörlerle kuracakları ittifaklar sayesinde uluslararası politikada itibarını yükselteceği beklentisine sahipken; büyük

³¹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 17.baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul, Ocak 2010, ss.99-103.

³² Oral Sander, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*, 16.baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2007, ss.245-247.

³³ Tayyar Arı, a.g.e, s.312.

devletler de geniş coğrafi alanları kapsayan çok üyeli birleşimlerin lideri konumunda olmaya önem vermektedir. Burada altı çizilmesi gereken husus, bir ittifakın gerçek gücünün onu meydana getiren aktörlerin güç toplamına eşit olmayacağıdır³⁴. ABD'nin 1960'lı yıllarda Latin Amerika ülkeleri için başlattığı “ilerleme için ittifak/gelişme ittifakı (alliance for progress)” projesi, ekonomik kalkınmanın uzun vadede, istikrarlı, planlı bir şekilde ABD'nin kıtada etkisini artıracığı düşünülmüştür³⁵. Türkiye'nin NATO'ya duyduğu ilgi cumhuriyetin ilanından beri izlenen Batı'ya dönük bir dış politikanın gereği olarak görülmekte; bu oluşumun dışında kalmanın Türkiye'ye prestij kaybettireceğine inanç ile ilişkilendirilmektedir. Ayrıca, o dönemde çok partili yaşama geçiş sürecinin başarıyla devam edebilmesi demokratik Avrupa ülkeleri ile aynı kampta yer almanın gereği olarak yorumlanmıştır^{36,37}.

- *Güvenlik kaygıları*: Devletlerin ittifak oluşturma stratejilerinin başında güvenlik değerlendirmelerinin geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Uluslararası ilişkiler teorilerinden realist kuramın da vurguladığı gibi, devletler arasındaki ilişkiler güç ve güvenlik ekseninde, kazanç/kayıpların sıfır toplamı olduğu bir oyundan ibarettir. Bu sebeple, olası bir kaybın maliyeti ağır olabilecektir. Devlet, güvenlik açısından her türlü tehdide karşı hazırlı olmak durumundadır. Varlığını idame ettirmek isteyen devlet, güvenlik kaygılarını minimum düzeye indirmesinin aracı olarak ittifaklara başvurmaktadır. Bir ulusun ekonomik, politik, sosyo-kültürel seviyesindeki gelişme seviyesi, iç kabiliyetlerinde kayda değer bir değişim genellikle önemli bir zaman gerektirmektedir. Güvenliğini iyileştirmek isteyen uluslar, kısa vadede ittifak mekanizmasına başvurmaktadır. İttifaklar, bir ulusun güvenlik seviyesinde net bir artış beklentisi doğurmaktadır. İttifakın tarafları, güvenlik düzeylerinde bir iyileşme beklentisi içindedir. David Lalman ve David Newman³⁸, *realpolitik* olarak adlandırılan güvenlik kavramlarının, ittifak oluşumu için çok önemli olduğunu söylemektedir. İttifak oluşumunu etkileyen ek faktörlerin

³⁴ Feridun Ergin, *Uluslararası Politika Stratejileri*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları No:3207/499, Güryay Matbaası, İstanbul, s.151.

³⁵ Tayyar Arı, a.g.e, s.312.

³⁶ Çağrı Erhan, “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, (ed. Baskın Oran), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I:1919-1980, 19.baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, ss.543-544.

³⁷ “Geçmişten Günümüze Türkiye’nin İttifak İlişkileri” başlıklı III. bölümde bu konuya ayrıntılı yer verilmiştir.

³⁸ David Lalman ve David Newman, *Alliance Formation and National Security*, International Interactions, Vol.16, No.4, 1991, s.251.

varlığını göz ardı etmeyen araştırmacılar, ittifakların, ulusların güvenliği için karar vericilerin sürdürdüğü endişelerin bir tezahürü olduğunu vurgulamaktadır.

- *İçsel gereksinimler:* Çoğu zaman içsel gereksinimlerin bir sonucu olarak da ittifaklar oluşabilmektedir. Devletler, iç politikalarına yönelik olarak askeri, siyasi, ekonomik ve toplumsal iyileşme sağlamak, ülke içi karışıklık ve istikrarsızlık ortamına engel olmak, yükselen bir ayaklanmayı bastırmak gibi nedenlerle başka devletlerin yardımına ihtiyaç duyabilmektedir. İttifaka üye ülkede zayıflamış bir rejimin yaratacağı sorunlar dalga dalga yayılarak bölgesel bir istikrarsızlığa dönüşebilir. İttifaklar, bir ülkedeki zayıf bir rejimi ayakta tutabilme gayesiyle iç politik ortamın koşulları ile de kesişmektedir. Dışarıdan gelen tehlikeye, müdahalelere, ayaklanma hareketlerini besleyen yıkıcı faaliyetlere karşı ülkedeki rejimi muhafaza etmek için askeri anlaşmalar yapılmaktadır³⁹. İttifakın çıkarlarına aykırı bir siyasal düzenin kurulmasının önüne geçilmesi, ittifak üyelerinin ülke bütünlükleri ve güvenliklerinin tesis edilmesi için işbirliğine gidilmektedir. Üye devletler arasında işbirliğinin tahsis edilmesi, bölgesel ve uluslararası statükonun da muhafaza edilmesine hizmet edecektir. Soğuk Savaş döneminde, komünist bir darbeye Sovyet etkisine girmenin engellenmesi için devletlerin birbirine askeri, ekonomik, istihbari destek sağladığı bilinmektedir⁴⁰.
- *Ortak kültürel ve ideolojik değerler:* Devletler arasında ittifak oluşturmayı etkileyen unsurlardan biri de ortak kültürel ve ideolojik değerlerin varlığıdır. ABD-İngiltere stratejik ortaklığının günümüze kadar gelmesinde beslendiği zemin ortak etnik ve dini kökene, tarihsel bağlara sahip olmanın etkisi yadsınamaz bir gerçektir⁴¹. Üyeler arasında siyasal ve toplumsal değer farkları çatışmalara yol açabilmektedir. Ortak düşmanlar bulunduğu sürece ideolojik farklılıklar devletlerarasında ittifak kurmaya engel olmasa da; farklı ideolojilere sahip devletler arasında yapılan ittifaklarda karşılıklı kuşkular ve yanlış anlama durumları ortaya çıkabilmektedir. Arap devletlerinin İsrail karşısında sürekli olarak başarısızlığa uğramasının nedenlerinden biri, benimsedikleri farklı yönetim biçimleri nedeniyle kendi aralarında sık sık anlaşmazlığa düşmeleridir⁴². İdeolojik yönelimli ittifak formasyonu literatürünün bazısı, birtakım özel ideolojilere dayanmaktadır. Bir

³⁹ Mehmet Gönlübol, a.g.e., s.75.

⁴⁰ Tayyar Arı, a.g.e, s.314.

⁴¹ Tayyar Arı, a.g.e, ss.314-315.

⁴² Mehmet Gönlübol, a.g.e, s.80.

tarafıta demokratik barış literatürü savaş olasılığını kısıtlarken demokratik liberal hükümetler arasında işbirliği olasılığını artırdığını savunmaktadır. Çünkü liberal hükümetler arasındaki uyuşmazlıklarda, şiddeti meşrulaştırmama, çözüm için uluslararası kurumlarla işbirliği yapma eğilimi bulunmaktadır⁴³. Daha az tanınsa da, ideolojinin belirli tiplerinin dayanışma ve uyumdan ziyade çatışma ve ayrılığa sebep olduğu bir gerçektir. İdeoloji üyelerini tek bir otoriter liderliğe uyarak merkezi bir hareket oluşturmaya çağırdığında, üyeler arasında uyuşmazlık ihtimali artacaktır. Zayıf ve istikrarsız bir rejim, meşruiyetini pekiştirmek için ideolojik argümanlara dayandığında, bu güven onun ittifak tercihlerini de etkileyecektir. Eğer devlet adamları uluslararası işbirliğini ideolojinin belirlediğine inanırsa, benzer devletleri potansiyel arkadaş olarak ya da düşman olarak görecektir⁴⁴.

- *İnisiyatif kullanma kapasitelerini arttırmak*: Egemen devletler, herhangi bir karar alma aşamasında esnek karar verebilme gücü ve yeteneğinden ödün vermek istemeyecektir. Bu sebeple, içinde bulunduğu koşulları göz önüne alarak tek bir doğrultuda hareket etmektense; hareket kabiliyetini artırabileceği girişimlerde bulunacaktır. Kendi çıkarlarını doğrudan ilgilendirmeyen platformlarda dışında kalmaktansa kendi aleyhine karar alınması engelleyebilmek için ittifakın içinde yer almayı tercih edecektir. Ayrıca, üye ülkeler arasında diyalogun artması ve ilişkilerin gelişmesi noktasında da fayda sağlanacaktır.
- *Diğer devleti denetim altında tutmak*: Bu durumun ABD ve SSCB gibi etki kapasitesi yüksek devletler açısından söz konusu olduğunu örnek verebiliriz. ABD ve SSCB, diğer ülkelerle iletişime geçtiğinde onları denetim altında tutma beklentisine sahip olmuştur⁴⁵.

Devletlerin bir nevi egemenliklerini sınırlandırmasına gönüllü oldukları, özerkliklerini feda ettikleri ittifak ilişkilerine dahil olmalarının birden çok sebebi bulunmaktadır. Devletleri ittifaka yönelten bu motivasyon öğeleri arasında her birinin ayrı bir önemi bulunduğu kabul edilmekle beraber güvenlik temelli kaygıların birincil rol oynadığı vurgulanmaya değerdir.

⁴³ Hasan Basri Yalçın, a.g.t, ss.21-22.

⁴⁴ Stephen M. Walt, a.g.e, ss.35-40.

⁴⁵ Faruk Sönmezoğlu, a.g.e, s.330.

1.3.İttifakların İşlerliğine ve Devamlılığına Etki Eden Faktörler

“Bir ittifak çerçevesinde ortak hareket etmek için mutabakat sağlamış aktörler⁴⁶,” müttefik olarak isimlendirilmektedir. Bu ortak hareketin hangi şartlar altında, nasıl işleyeceği üzerine mutabakat sağlanması işbirliğinin dayanıklılığına ve ömrüne etki etmektedir. Devletlerin belirli amaçları doğrultusunda dış politika stratejilerinde bir ittifak oluşumu içerisinde yer alma düşüncesinin kararlaştırıldığı andan itibaren karar verici otoritelerin bir sonraki adımı, oluşturulan bu ittifakın nasıl idame ettirilebileceği, bu ittifaktan nasıl optimum fayda sağlanabileceği üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu sebeple, müttefiklerin aralarında sağlamış oldukları işbirliğinin verimli şekilde etkinlik gösterebilmesi için ittifakın sağlamlığına, devamlılığına ve ulaşılabilirliğine etki eden bazı unsurların ortaya konması gereklidir. Bu başlık altında, uluslararası politika alanında eserleri bulunan Faruk Sönmezoğlu, Tayyar Arı ve Mehmet Gönlübol’un çalışmalarından istifade edilerek, ittifakların işlerliğine ve sürekliliğine etki eden faktörlere yer verilecektir.

1.3.1.İttifak’ta Yazılı Bir Metnin Varlığı:

İttifakların önemi ve kuruluş amaçları genellikle bir sözleşmeyle veya askeri bir işbirliği anlaşmalarıyla ortaya konmaktadır. Ortaya konan bu metinler ittifak üyelerini bağlayıcı nitelikte olduğu için genellikle tercih edilmektedir. Bu metinlerde üye devletlerin sorumluluğu ve çeşitli durumlarda ne yapması gerektiği açıkça belirtilmektedir. Üye devletlerin tabi olması gerektiği bağlayıcı metinlerin varlığı ittifakın değerini ve önemini artıran bir unsurdur. Müttefikler arasında uyum, koordinasyon, dayanışma ve denetim mekanizmalarının işleyebilmesi için resmi bir belgeyle devletlerin görev ve sorumluluklarının ortaya konması önemlidir. Üye sayısı çok olan ittifaklarda devletlerin sorumlulukları her ne kadar belirtilmiş olsa da; zamanla farklı çıkar ve algılamalar gündeme gelebilir⁴⁷. Görev ve sorumlulukların yazılı bir metinle somutlaştırıldığı uluslararası ittifakların iç hukuktaki sözleşmelerden farklı olduğu altı çizilmesi gereken bir durumdur. İç hukukta sözleşmeye taraf olanlardan birisi yükümlülüklerini yerine getirmediği takdirde yaptırım mekanizmaları devreye girerken; uluslararası hukukta sözleşme gereklerine uyulmadığı takdirde onu zorlayacak meşru bir otorite yoktur⁴⁸. Acer ve Kaya’nın da belirttiği gibi, “uluslararası hukukta bir yaptırım sistemi mevcuttur fakat bu

⁴⁶ Hamit Erdal, *Uluslararası İlişkiler Kavram ve Olaylar Sözlüğü*, Barış Kitabevi, Ankara, 2012, s.360.

⁴⁷ Tayyar Arı, a.g.e, ss.320-321.

⁴⁸ Faruk Sönmezoğlu, a.g.e, s.331

yaptırım sistemi üstün bir siyasal otoriteye dayanmamaktadır⁴⁹. ”Hukukun genel ilkeleri, uluslararası hukukta meydana gelebilecek muhtemel boşlukları doldurmaya yöneliktir. Fakat bazen taraftar olan devletler *ahde vefa(pacta sunt servanda)* ilkesini ön plana çıkarırken; bazı devletler şartlar değişince antlaşmaların da değiştiği *rebus sic stantibus* ilkesini önceledikleri gözlemlenmiştir⁵⁰.

1.3.2. İttifaklarda “Casus Foederis”

Bir ittifak anlaşması yapılırken dikkate alınan hususlardan biri olarak karşımıza *casus foederis* çıkmaktadır. İlk olarak ‘*casus foederis*’i şöyle tanımlayabiliriz: “Aralarında anlaşma olan iki ülkeden birinin diğerinden, bu anlaşmadan doğan görevlerini yerine getirmesini resmen istemesidir. Herhangi bir ülke, diğerine *casus foederis* durumunun varlığını belirtmişse, diğer ülkeden anlaşma ile ilgili yüklendiği ödevleri yerine getirmesini istiyor demektir. Başka bir ifade ile *casus foederis*, devletler arasında yapılan anlaşmaların hangi şartlar gerçekleştiğinde işlerlik kazanacağı anlamına gelmektedir⁵¹.” Yani *casus foederis*, ittifaka taraf bir ülkenin diğerlerinden yükümlülüklerini yerine getirme talebinde bulunmasıdır. Örneğin, NATO kurucu anlaşmasının kalbinde yer alan 5. maddesinde⁵² öngörülen kolektif savunma prensibi, bir müttefike yönelik saldırının tüm müttefiklere yönelik olduğunu hükmetmektedir. İfadelerde geçen “...Kuzey Amerika’da veya Avrupa’da...”, “silahlı saldırı (armed attack)” ittifakın hangi koşullarda harekete geçeceğini belirtmektedir. Varşova Paktı’nın 4. maddesi de buna çok yakın hükümler içermektedir. Fakat ittifakların hangi durumlarda devreye gireceğinin belirlenmesi her zaman kolay olmamaktadır. Bu sebeple *casus foederis*’in kapsamlı bir tanımını ortaya koymak pek mümkün gözükmemektedir. Geçerlilik koşulları hangi kelimelerle

⁴⁹ Yücel Acer; İbrahim Kaya, *Uluslararası Hukuk*, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 5.baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2014, s.31.

⁵⁰ “Uluslararası hukukta yer alan en önemli ilkelerden biri kabul edilen ahde vefa(*pacta sunt servanda*) prensibi, devletlerin imzalamış oldukları anlaşmaların hükümlerini yerine getirmek zorunda olduklarını ifade etmektedir. Diğer önemli ilke de *rebus sic stantibus*’tur. Bu ilkeye göre bir anlaşmanın yapılışı sırasında var olan ve anlaşmanın yapılmasını etkileyen koşullarda meydana gelen esaslı değişimlerin, bu anlaşmaya son verme ya da uygulanmasını durdurma nedeni olarak kabul edilebilir. Ahde bağlılık ilkesinin istisnası doğruluk ve dürüstlük kuralıdır. Sözleşmenin ifası sırasında değişmiş olan hal ve şartlar, doğruluk ve dürüstlük kuralı uyarınca ifayı zorlaştırıyorsa, sözleşmenin yeni koşullara uyarlanması gerekebilir ve sözleşmenin bu şekilde yeni oluşan hal ve şartlara göre değiştirilmesine akdin değişen şartlara göre uyarlanması denir.” Yusuf Çalışkan, “Milletlerarası Tahkimde Ahde Vefa ve Akdin Değişen Şartlara Uyarlanması Prensiplerinin Uygulanması”, İstanbul Hukuk Fakültesi Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Cilt:24, s.1-2, ss.369-371.

⁵¹ Ahmet Emin Dağ, *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*, genişletilmiş 2.basım, Anka Yayınları, İstanbul, 2005, s.78.

⁵² Kuzey Atlantik Antlaşması Ek-2’de sunulmuştur.

tanımlanırsa tanımlansın, bu yükümlülükleri yerine getirmek çoğunlukla devletlerin “iyi niyetine (good faith)” bakmaktadır⁵³.

1.3.3.İttifaklar ve Önlemler

İttifaklarda tarafların harekete geçmeleri gereken *casus foederis* durumu netleştirildikten sonra, sıra bu hareketin niteliği ve uygulanışının düzenlenmesine gelmektedir. Her ittifakta, devletler arasında yapılan anlaşmaların hangi şartlar altında işlerlik kazanacağını ve bu faaliyetlerin ne olduğunu belirlemek önemli bir olgudur. Bazen alınacak önlemler açık, detaylı bir şekilde ortaya konabilirken bazen bunu gerçekleştirmek pek mümkün olmamaktadır. Ancak bu önemlerin limitleri ortaya konabilmektedir. Alınan önlemler otomatikman, kendiliğinden devreye girmeyecektir. İttifakın hükmettiği taahhütleri yerine getireceğine dair imza atan taraf, uygulayacağı önlemleri o an içerisindeki şartları göz önüne alarak harekete geçecektir. Bu noktada, 5 Haziran 1964 tarihli Johnson Mektubu, hem NATO açısından Türk-Amerikan ilişkilerinde hem de Türk dış politikasında yeni bir dönemi başlatan önemli bir belgedir. Başkan Johnson mektubunda, Türkiye’nin Kıbrıs’a yapacağı askeri bir müdahalenin Türkiye’yi Sovyetler Birliği ile karşı karşıya bırakabileceğine; ortaya çıkacak bir Sovyet müdahalesine karşı Türkiye’yi müdafaa etmek yükümlülüğünü almayabileceğine işaret etmekteydi⁵⁴.

1.3.4.İttifaklar ve Tehdit Algısı

İttifakları bir araya getiren asgari müşterekin ortak bir ‘şey’e karşı olmak olduğunu belirtilmiştir. Buradan anlaşılacağı gibi, ittifakları oluşturan temel unsurlardan biri, devletlerin güvenlik politikalarında tehdit algısının varlığı, bu tehdidi nasıl tanımladıkları ile ilgilidir. Dış tehdit tek başına yeterli bir unsur değildir fakat gerekli bir önkoşuldur. İttifak üyelerine dair tehdit arttığı zaman üyeler arasında ittifaka ve ittifak liderine bağlılık artarken, uluslararası alanda gerilimin olmadığı dönemlerde nispi bir yumuşama gözlemlenmektedir. Birleştirici bir etki olarak dış tehdidin varlığı, üyelerin hepsinde aynı derecede etki yaratmayacaktır. Dış tehdit ittifak üyelerini farklı derecelerde ilgilendirdiği durumlarda, bu etkinin daha da azalacağı söylenebilir⁵⁵. Örneğin, 1989’un sonlarında, Soğuk Savaş’ın bitimine yakın dönemlerde Doğu Avrupa ülkelerinde başlayan demokratikleşme dalgasıyla, Doğu Avrupa ülkelerinin Batı’ya ilişkin değerlendirmeleri köklü bir değişikliğe uğramıştır. Tehdit algılamasındaki farklılıklar Varşova Paktı’nın

⁵³ Mehmet Gönübol, a.g.e, s.77.

⁵⁴ Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, ss.265-270.

⁵⁵ Faruk Sönmezoğlu, a.g.e, ss.334-335.

dağılması ile neticelenmiştir. Tehdit algısındaki farklılıklara bir örnek de 2003 Irak işgali sırasında ABD ve Türkiye arasındaki ilişki örnek verilebilir. ABD'nin ulusal güvenlik tanımlamasını temelden değiştiren en önemli olay, şüphesiz 11 Eylül saldırıdır. 11 Eylül sonrasında yeni Amerikan dış politikasının temel felsefesini oluşturan Bush Doktrini, dünyayı “ya bizimlesiniz ya da bizim karşıımızdaki teröristlerle” ayırımına tabi tutmaktaydı. Artık Soğuk Savaş yıllarındaki “Sovyet tehdidi” retoriğinin yerini “terör tehdidi” almıştır⁵⁶. Terör, tehdit algılamalarında ilk sıraya yerleşmiştir ve teröre destek veren ülkelere müdahale edileceği açıkça belirtilmiştir. ABD'nin Irak'a müdahalesinde müttefiki Türkiye ile farklı tehdit algılamalarına sahip olması NATO haricinde devam eden ‘stratejik ortaklık’ ilişkisinin sorgulanır hale gelmesine neden olmuştur.

Savunma amaçlı askeri bir ittifakın tüm üyeleri ortak düşman veya tehdit algısına sahipse, ittifak, ideolojik uyumsuzlukların veya siyasi liderler arasındaki kişilik farklılığından kaynaklanan güvensizlik gibi daha birçok faktörün yol açabileceği zorluklara karşı direnç gösterecektir. Ancak hedefler uyumsuz hale gelirse veya bir ittifak ortağının düşmanı diğerinin düşmanı değilse, ciddi bir işbirliği ve koordinasyon sorunları ortaya çıkacaktır. Bu durumda ittifak, kağıt üstünde resmi bir düzenleme ile sınırlı kalır⁵⁷.

1.3.5.İttifaklar ve Amaç Farklılıkları

Ortak amaç ve çıkarların çokluğu da ittifakın etkinliğini ve süresini etkileyen unsurlardan biridir. Bir ittifak üyesi için, bu oluşum başka amaçlarını tamamlayıcı bir niteliğe sahip olabilirken, diğeri için farklı amaçları bağdaştıran bir oluşum olabilir. İttifaklar oluşturmanın en büyük riski, bir devletin daha sonra dezavantajlı hale gelebilecek bir taahhüde bağlamasıdır. Bu nedenle "bilge ve tecrübeli devlet adamları, bir hükümetin gelecekte bilinmeyen tarihlerde öngörülemez durumlar karşısında davranışlarında kısıtlamalar oluşturacak taahhütlerden uzak durmaktadır⁵⁸." Koşulların er ya da geç değişmesi kesin olduğu için, ittifakları bir araya getiren ortak tehdit azaldığında, ittifakların faydası değişecektir; realist gelenek devletlere ulusal çıkarların geçici yakınlaşmaları konusunda sabit bir tutum almaması ve ittifaklara yalnızca acil tehditlerle baş etmesi yönünde tavsiyede bulunmaktadır⁵⁹.

⁵⁶ Tayyar Arı, *Irak, İran, ABD ve Petrol*, 2.basım, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007, s.39.

⁵⁷ K.J.Holsti, a.g.e, ss.126-127.

⁵⁸ George F. Kennan, *The Fateful Alliance: France, Russia and the Coming of the First World War*, Pantheon, New York, 1984'den aktaran Charles W. Kegley, Jr. Eugene R. Wipkopt, a.g.e, s.534

⁵⁹ Charles W. Kegley Jr, Eugene R. Witkopt, a.g.e, s.534

Ortak bir küme havuzunda kesişen amaçların çokluğu, ittifakın uzun ömürlü olup olmamasına etki eden bir unsurdur. Bazı durumlarda ittifak, onu var eden amacın yokluğu teşhisinde misyonunu tamamlayıp dağılabilir. 1955'te kurulan Varşova paktı dağılmışken 1949'da kurulan NATO ise faaliyetlerine devam etmektedir. Fakat NATO kurulduğu ilk gün ile aynı noktada değildir. NATO da kendi içinde bir dönüşüm geçirmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde Batı dünyasının tehdit algılamaları artık sadece komünizm ve Sovyet tehdidi ile sınırlı değildir. Terörizm, kitle imha silahlarının yayılması, ayrılıkçı hareketler ile mücadele, bölgesel çatışma ve istikrarsızlıklar, insan ve uyuşturucu kaçakçılığı, organize suçlar gibi yeni tehditlerle mücadelede klasik yöntemlerin yetersiz kalacaktır⁶⁰. Yeni yol haritası, NATO'nun dönüşümü ve yeni rolünün tanımlanması üzerinedir.

İttifakların işlerliğine ve etkinliğine etki eden faktörleri çoğaltmak mümkündür. Kimi çalışmalarda ittifakın revizyonist veya statükocu niteliği, siyasi ve askeri entegrasyon derecesi, ittifak içinde hegemonik, güçlü bir liderin varlığı, uluslararası sistemin yapısı vb. faktörler de etkili olmaktadır. İleriki başlıklar altında, uluslararası sistem koşulları göz önüne alınarak ittifak ilişkileri incelemeye tabi tutulacaktır.

1.4.İttifak Çeşitleri

Uluslararası politika literatüründe ittifakların sınıflandırılmasına dair çeşitli ayrımlar mevcuttur. Fakat burada ittifakları sınıflandırmak için tek bir tipolojinin varlığından söz edemeyeceğimizin vurgulanması gereklidir. İttifaklar, kapsadıkları süre, amaçlar, tarafların yükümlülükleri, kapsamaları, işlevleri, entegrasyon dereceleri gibi birçok kriter açısından farklı kategorilerde değerlendirilmektedir. İlk önemli ayrım, ittifakın barış zamanında ya da savaş sırasında oluşturulması üzerinedir. Savaş öncesi ittifaklar, çatışmayı öngörerek barış zamanında yapılanlardan farklılık gösterecektir. Daha çok koalisyonlar olarak isimlendirilse savaş zamanındaki ittifaklar, caydırıcılık, engelleme, müttefikin kısıtlanması gibi barış zamanındaki işbirliklerini karakterize eden siyasi işlevlerin birçoğundan yoksundur⁶¹.

Hans J. Morgenthau, karşılıklı veya tek taraflı, geçici veya sürekli, üyelerin politikalarını koordine etme becerilerine bağlı olarak operatif veya işlevsiz, faydaların

⁶⁰ Özgün Erler Bayır, "Batı Dünyasında Yeni Güvenlik Algılamaları: NATO ve Türkiye", (der. Faruk Sönmezoğlu Nurcan Özgür Baklacioğlu Özlem Terzi), *21.Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi*, (içinde),Der Yayınları, İstanbul, Eylül 2012, ss.352-353.

⁶¹ Gleen H. Snyder, a.g.m, ss.105-106.

dağıtımında genel veya sınırlı ve kendi ilgi alanlarında tamamlayıcı, özdeş veya ideolojik olmak üzere beş ayrı kategoride ittifaklar sınıflandırması sunmaktadır⁶². Bruce M. Russet⁶³ ise bu konuda çok daha fazla değişkeni göz önüne alarak askeri ittifakların sınıflandırması üzerine bir kayda değer bir tipoloji ortaya koymuştur.

İttifaklar, güvenlik ittifakları (security alliances) ve savunma ittifakları (defensive alliances) olmak üzere iki biçimde ele alınabilir. Her ikisi de örgüt tabanlıdır. Bu nedenle her ikisi de kolektif güvenlik örgütü veya savunma amaçlı güvenlik örgütü olarak da adlandırılabilir. Savunma ittifakları hemen hemen her zaman ortak bir düşmana karşı olduklarından, mücadele etmek ve savunmak için açık bir şekilde tanımlanmış bir tehdit gereklidir. İttifaklar, gerçek ya da öngörülen bir düşmana sahip oldukları için diğer işbirliği türlerinden farklıdır. Öte yandan güvenlik ittifakları, ortak bir düşmanın varlığından ziyade; üye ülkeleri birinden korumak için kurulmuştur. Birincisi ittifak dışından kaynaklanan güvenlik ikilemini yönetmeyi amaçlarken; ikincisi ittifak içinde güvenlik ikilemi ile mücadele etmektedir. Balkanları tehdit eden İtalya ve Almanya tehlikesi karşısında 1934 yılında Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya arasında imzalanan Balkan Paktı savunma ittifakı; içe dönük kolektif güvenlik örgütlerine BM veya Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) kategorisinde örnek gösterilebilir. Birleşmiş Milletler, üye devletlerin örgüt aracı ile kendilerini birbirlerinden korumaya çalıştıkları anlamında, ortak bir güvenlik örgütü veya ittifakı olarak görülebilir.

Bu durumda, ortak güvenlik ittifakı, bir grup üyesi tarafından birbirlerini korumak üzere tasarlandığı için içe dönük bir kuruluştur. Güvenlik ittifakı, dışarıdan kaynaklanan güvenlik ikilemi üzerinde daha yoğun olan savunma ittifaklarının aksine, ittifak içerisinde güvenlik ikilemi üzerinde yoğunlaşmıştır. Savunma ittifakları, üye devletleri belirli bir "ötekenden" korumak için yapılan ittifaklardır; bu, belirli bir üye olmayan devlet veya devletler grubudur. Savunma ittifakları dış gruptan gelen tehditler karşısında kurulmuş olması nedeniyle dışarıya bakmaktadır⁶⁴.

İkisi karşılaştırıldığında, ittifakın unsurları, uluslararası anlaşma tarafından sağlanan bir yapıya sahip olan kurumsallaşmış güvenlik işbirliği olduğu için daha nettir.

⁶² Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations*, 3. basım, Newyork, Knopf, 1960, s.87'den aktaran Bruce M. Russet, a.g.e, s.264.

⁶³ Russet, ittifakların uluslararası sistemle ilişkisi, anlaşmanın imzalanma yılı, ittifakta büyük güçlerin sayısı, taahhüdün niteliği, amaçlanan süre, üyeler arasındaki eşitlik ilişkisi, din, dil, ırk paylaşımı, coğrafi dağılım, işbirliği ve bütünleşme derecesi, sonlandırma şekli gibi birçok değişkeni hesaba katarak, 1920-1957 yılları arasında kurulan 137 uluslararası ittifak üzerine bir tipoloji çalışması yapmıştır. Bruce M. Russet, a.g.e, ss.265-270.

⁶⁴ Barış Çağlar, a.g.t, s.115.

Güvenlik ittifakları da bir yapıya sahip olmalarına rağmen, daha az belirgin ve bağlayıcı bir işbirliği için geçerlidir. Ortak çerçevesinin arka planında uluslararası anlaşma ilkeleri olmadan devletlerin göreceli olarak daha az yapılandırılmış kooperatif davranışlarını ifade etmektedir. Belirsiz ve gevşek bir yapıya sahiptir⁶⁵. Savunma ittifakının yapısal unsurları şöyle sıralanabilir: Açık-ortak devlet-merkezli bir tehdidin varlığı, önceden belirlenmiş ortak bir hedef, önceden belirlenmiş büyük(grand) strateji, uluslararası anlaşmaya dayalı örgüt yapısı (karargah, sekreteryaya, bölümler, protokoller, prosedürler), taktik seviyesi ya da küçük stratejiler olarak isimlendirilebilen yürütme ve operasyonel planlama gibi yöntemler ve beklenen askeri görevleri yerine getirebilmek için önceden belirlenmiş askeri malzeme yeteneklerinin toplanması ve düzenlenmesi... İlk üç ve son unsurlar savunma ittifaklarını, güvenlik ittifakları, koalisyonlar, ikili ya da çok taraflı işbirliği gibi diğer işbirliğine dayalı ilişkilerden ayırmaktadır⁶⁶. Güvenlik ittifakları, ittifak üyelerinden birine veya birkaçına karşı saldırı tehdidi durumunda karşılıklı yardımı temin edecek devletlerarasında resmi bir anlaşmalara dayanmaktadır. BM veya ŞİÖ gibi güvenlik ittifakları, kendini meydana getiren üyeler arasında dayanışma ve işbirliğini sağlamak, çatışma ve kaos ortamını azaltarak sistem istikrarını hedeflemektedir. Oysa savunma ittifakları, üyelerini dış tehditlere karşı koruma amacını gütmekte; şiddeti ve çatışma ortamını ortadan kaldırmak gibi bir amaç gözetmemektedir. Çatışma ve düzensizlik, savunma ittifaklarının kuruluş mantığında yer alan bir anlayışken; güvenlik ittifakları bunun karşıtı bir görüşe sahiptir.⁶⁷

İttifaklar saldırı ya da savunma amaçlı, ad hoc (geçici) ya da kalıcı kurulabilir. İttifaklarda sorumluluk, tek taraflı garantiler veya karşılıklı yardımı öngörebilir. İki veya daha fazla devlet arasında mukavele edilebileceği gibi çift veya çok kutuplu denge sistemlerinde de örgütlenebilir. Anlaşma metinlerinde kararlaştırılacağı üzere, tehlikeye karşı silahlı kuvvet kullanımı otomatik gerçekleşebilir ya da silahlı kuvvet kullanımına hiç yer verilmeyebilir. Yardım hakkı şartlı koşula bağlanarak, askeri birliklere ve donanmalara geçit hakkı, üslerin kullanıma açılması gibi sınırlı hükümler de yer alabilmektedir. İttifaklar, tek yanlı kurulduklarında, bir devletin başka bir devleti korumakla yükümlü olduğu garanti anlaşmaları olarak anılmaktadır. Garantör (guarantor) ülke, tehlikeye düşen ülkeyi korumasına karşılık beklememektedir. Garanti anlaşmaları çoğunlukla zayıf veya küçük devletlerin güvenliğini sağlamlaştırmak için imzalanmaktadır. Avrupalı güçlerin 19. Yüzyılda bağımsızlığını korumak üzere Yunanistan'a verdikleri teminat, İngiltere ve

⁶⁵ Barış Çağlar, a.g.t, ss.108-109.

⁶⁶ Barış Çağlar, a.g.t, s.110.

⁶⁷ Kadir Ertaç Çelik, a.g.t, ss.36-37, Barış Çağlar, a.g.t, ss.115-118.

Türkiye'nin Kıbrıs'ı bağımsız statüde tutacaklarına verdikleri güvence, garanti anlaşmalarına örnek verilebilir⁶⁸.

Singer ve Small, büyük savaş patlak vermeden önce altı aydan fazla süren ittifakları inceleyerek, tek taraflı güvenceler dışında karşılıklı anlaşmalar içinde askeri açıdan alınan taahhüdün niteliğine ve gücüne göre savunma paktları, saldırmazlık paktları ve antantlar (ententes) olmak üzere üçlü bir ayırım yapmıştır⁶⁹. Savunma paktları, müttefiklerden birisi saldırıya uğraması durumunda diğer üyelerin de askeri yardımda bulunmayı taahhüt ettikleri karşılıklı ilişkilerden meydana gelmektedir. Saldırmazlık paktları, ittifak üyelerinden biri saldırıya uğraması halinde diğerlerinin tarafsız kalacağını öngörmektedir. Antantlar ise belirli bir askeri veya siyasi kriz anında taraflar arasında danışma ya da işbirliğini öngören düzenlemelerdir⁷⁰.

İttifak çeşitlerini amaç ve kapsamı bakımından da değerlendirebilmek mümkündür. Bu bağlamda herhangi bir ittifak, askeri, ekonomik, siyasi ve kültürel ittifak şeklinde kategorilere ayrılabilir. 1993 yılında Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Türkiye Cumhuriyeti kültür bakanlıkları tarafından imzalanan anlaşmayla kurulan ve Türk dünyasının UNESCO'su olarak isimlendirilen TÜRKSOY⁷¹, kültürel ittifaka örnek teşkil etmektedir. Bir örgüt birden fazla kategori içinde değerlendirilebilir. Örneğin NATO hem askeri hem siyasi ittifaktır⁷². Günümüzde askeri amaçla kurulan birliktelikler zamanla çok işlevli hale gelmekte ve siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik süreçlerle tamamlanmaktadır.

1.5.İttifak ve Güç Dengesi

İttifaklar, güç dengesi sistemlerinde anahtar kavramlardan birini oluşturmaktadır. Bu sebeple, ittifak kavramını anlayabilmemiz ve açıklayabilmemizin yolu güç dengesi kavramıyla kesişmektedir. Güç dengesine dayalı uluslararası sistemlerde ittifaklar, dış politika uygulama ve stratejilerinde yaygın kullanılan bir seçenek olarak karşımıza

⁶⁸ Feridun Ergin, *Uluslararası Politika Stratejileri*, İ.Ü.İ.F.Y., Yayın No:3207/ 499, Güryay Matbaası, ss.148-150.

⁶⁹ J.David Singer; Melvin Small, "Formal Alliances, 1815-1945 An Extension of the Basic Data", *Journal of Peace Research*, Ağustos 1969, s.257-82'den aktaran Bruce M. Russett, a.g.e, s.264.

⁷⁰ J.David Singer; Melvin Small, "National Alliance Commitments and War Involvement, 1818-1945", James N. Rosenau, (ed.), *International Politics and Foreign Policy, A Reader In Research and Theory*, New York: Free Press, 1969,(içinde) s.515-521'den aktaran Faruk Sönmezoğlu, a.g.e, s.333.

⁷¹ Uluslararası Türk Kültür Teşkilatı Resmi Sitesi : <http://www.turksoy.org/tr/turksoy> (Erişim Tarihi: 04.11.2017)

⁷² Kadir Ertay Çelik, a.g.t, s.39

çıkılmaktadır. Uluslararası ilişkiler disiplininde güç dengesini açıklayabilmek için kavramın iki sacayağından birini oluşturan “güç” kavramlarına değinmek gereklidir.

1.5.1.Güç Kavramı

Uluslararası ilişkilerin disiplinel kimliğimin oluşumu ve niteliğinin belirlenmesi açısından disiplin içi büyük tartışmalar (great debates) son derece önemli bir yere sahiptir. 1940’larda yaşanan “realizm-idealizm” tartışması, 1960’ların “gelenekselci-davranışsalci” tartışması, 1970’lerin sonlarında ortaya çıkan “neo-neo” tartışması ve 1990’lara damgasını vuran “pozitist-post-pozitivist” tartışması uluslararası ilişkiler disiplininin özgün kimliğinin oluşmasına, araştırma gündeminin kararlaştırılmasına, ortak bir terminolojinin ve metodolojik yaklaşımların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Disiplin, tarihsel bir süreç içinde bu tartışmalarla ilişkilendirilerek meydana gelmiştir⁷³. Her bir tartışma zemininin katkısı yadsınamaz derecede önem arz etmektedir.

Realizm-idealizm tartışması, uluslararası ilişkilerin ortaya çıkışında bir dönüm noktası arz etmektedir. Sonraki tartışmalarda metodoloji sorunu, epistemolojik ve ontolojik temelli daha derin içerikli meydan okumalar mevcut olsa da, idealizm-realizm tartışmasında içerik ve yöntem sorunları bir arada ve iç içe tartışılmıştır. Uluslararası ilişkilerin doğuşu ile idealizm-realizm tartışması eş zamanlı gitmektedir⁷⁴. Uluslararası ilişkilerin öncesi de mevcut olmakla birlikte, bir disiplin olarak uluslararası ilişkilerin I. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Uluslararası ilişkiler bilimi için temel bir ivme kazandıran şey, I. Dünya Savaşı’ndan sonra ortak bir ihtiyaç olarak başka bir savaştan kaçmak olmuştur. Savaşı önlemeye yönelik bu istek, disiplinin ders programlarında ve yönelimlerinde belirleyici bir unsur olmuştur⁷⁵. Bu kuramın oluşmasında sistematik şekilde yayınlanan kitapların, üniversitelerde açılan bölümlerin ve kurulan kürsülerin, araştırma merkezlerinin akademik çalışmalarının katkısı büyüktür.

Realizm, içinden geçtiği tarihsel süreçle birlikte düşünüldüğünde, I. Dünya Savaşı’nın ardından bir daha böyle bir felaketin yaşanmaması için çalışmalarını barışçıl bir dünya düzeni üzerine yoğunlaştıran idealizm ile kesiştiğini söylememiz mümkündür. 1930’larda Milletler Cemiyeti’nin uluslararası sorunlara çözüm getirememesi, savaş

⁷³ Ersel Aydınli; Erol Kurubaş; Haluk Özdemir, *Yöntem, Kuram, Komplo: Türk Uluslararası İlişkiler Disiplininde Vizyon Arayışları*, 2.baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2015, ss.31-66.

⁷⁴ Atila Eralp; Fuat Keyman; Necati Polat; Oktay Tanrısever; Faruk Yalvaç; Nuri Yurdusev, *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, (içinde), 15.baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s.58

⁷⁵ Torbjon L.Knutsen, *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi*, (Çev. Mehmet Özay,) Açılım Kitap, İstanbul, Mayıs 2006, ss.282-286.

sonrası düzenden memnuniyetsizlikleri ve artan milliyetçilik duygusu nedeniyle Almanya ve Japonya'nın statükoyu değiştirme çabaları ve ekonomik buhran; barışçıl bir dünya düzeni kurmayı hedefleyen idealizmin sorgulanmasına ve güç ilişkilerinin ön plana çıkmasına yol açmıştır. İdealizmin sorgulandığı ve realizmin ilk temellerinin atıldığı bu dönemin en önemli düşünürü Edward Hallet Carr'ın 1939'da yayımlanan *The Twenty Years Crisis, 1919-1939* isimli eseri⁷⁶, idealizmin sorgulamasının ve bu tartışma içinde realizmin oluşturulmasının güzel bir örneğidir⁷⁷. Modern anlamda realizmin öncü ismi Hans Morgenthau'dur. 1948 yılında yayımlanan ve en etkili ders kitaplarından biri olarak kabul edilen *Politics Among Nations*, gerçekçi ilkeler kullanılarak uluslararası politika teorisi inşa etmek bağlamında en sistematik girişimlerden biridir⁷⁸. Bu iki ismin dışında Raymon Aron, Robert Gilpin, John Herz, George Kennan, Stephen Krasner, Hedley Bull, Martin Wight, Nicholas Spykman çalışmalarıyla realizme katkıda bulunmuş isimler arasında yer almaktadır.

Yapılan çalışmaların ortak yönü, uluslararası ilişkileri açıklama noktasında güç unsuru ve güç politikası üzerine yoğunlaşmış olmalarıdır. Ancak bunlar içinde Morgenthau'nun kapsamlı realist teori ortaya konması noktasında klasik realizmin temellerini attığı kabul edilmektedir. Davranışsalcılığın eleştirisi karşısında fikirlerinde revizyona gitme ihtiyacı hisseden klasik realizm, 1970'li yıllarda Kenneth Waltz'un temellerini attığı uluslararası politikayı anlamlandırmada neorealizm ortaya çıkmıştır. Kenneth Waltz'un çalışmalarıyla tartışılmaya başlanan neorealizm ortaya çıkana kadar, realizm Morgenthau'nun düşünceleri etrafında şekillenmiştir⁷⁹.

Basitleştirmenin sakıncalı olduğu hatırd tutularak; realizmin temel varsayımlarına değinilecek olursa; ilk olarak devlet, özerk, egemen ve bağımsız bir siyasal varlık olarak uluslararası politikanın temel bir aktörü olarak kabul edilmektedir⁸⁰. Uluslararası politika,

⁷⁶ Edward Hallett Carr, *Yirmi Yıl Krizi (1919-1939)*, (Çev. Can Cemgil), 2.baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.

⁷⁷ Atilla Eralp, a.g.e, ss.69-70.

⁷⁸ Martin Griffiths; Steven C. Roach; M. Scott Salomon, *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*, 2.basından çeviri, (Çev. Cesran), Nobel Yayıncılık, Ankara, 2011, s.52.

⁷⁹ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, 8.baskı, MKM Yayıncılık, Bursa, 2013, s.137.

⁸⁰ Uluslararası ilişkiler disiplininde analiz seviyesinin ve analiz biriminin tanımlanmasının ehemmiyeti, David Singer'ın 1961 yılında yayınlanan klasikleşmiş makalesinde ortaya konmuştur. Bu makalenin hak ettiği ölçüde tartışılmadığına dikkat çeken Nuri Yurdusev, bu konuda analiz seviyesi ile analiz birimi arasında belirgin bir ayrıma gitmeyen Singer'ın çalışmasını ilerletmektedir. Çalışmasında güç örneği üzerinden bir açıklama yapmıştır. Genel anlamda 'gücün' kavramsallaştırılması felsefi bir analiz, 'güç politikaları' teorik bir analiz, 'belirli devletler arasındaki güç ilişkilerinin incelenmesi' pratik seviyede bir analizdir. Güç dengesi veya iki kutuplu uluslararası sistem teorik analiz seviyesini belirtmektedir. Nuri

devletler arasındaki güç mücadelesinden oluşmaktadır. Askeri ve güvenlik temelli yüksek politika (high politics), realistlerin gündem hiyerarşilerinde ilk sıraları işgal etmektedir. Güç, uluslararası ilişkileri anlamlandırmada en temel kavramlardan birini oluşturmaktadır. Realizm yaklaşımının öne çıkardığı diğer anahtar kavramlar, çatışma, savaş, ulusal güvenlik, savunma, silahlanma, diplomasi olarak sıralanabilir. İnsanın doğasına yönelik değerlendirmede, insanın saldırgan, kötü, günahkar ve çıkarıcı olduğuna dair idealist ya da liberal yaklaşımlardan farklı olarak olumsuz bir tutuma sahiptir. Uluslararası politikaya bakışları da insan ilişkilerine bakış ile uyumludur. Bireyler de ilişkilerinde güç ve çıkarı önceliği için devletler de dış politikalarında bu unsurları takip etmektedir. Kapasitelerini ve kabiliyetlerini sürekli olarak artırarak, olanakları ölçüsünde diğerlerini egemenliği altına almaya çalışan devletlerin bulunduğu bir sıfır toplamı bir oyunda (zero-sum game), savaş ve çatışma kaçınılmaz olarak düşünülmektedir. Waltz'a göre "çatışma olmadan temas ne ailede ne toplulukta ne de genel olarak dünyada tasavvur edilecek bir yer değildir. Devletler arasında uluslararası üstün bir otoritenin, hükümetin yokluğu anarşi ve şiddet ortamıyla ilişkili olacaktır⁸¹." Devlet adamları ulusal çıkarları gözetmek ve ne pahasına olursa olsun devlet çıkarlarını korumak önceliğinde olduğundan ahlaki standartları göz ardı edebilir. Etik ve ahlaki değerleri önemseyenlere göre aykırı sayılabilecek bu uygulamalar devlet adamı için gereklidir. Çünkü devlet ya da devlet adamını yönlendiren devlet bekasını koruma gayesi, ahlaki gerekçelerden ziyade devletin çıkarı için yapılanlardır.

Waltz neorealizmi, realizmin temel varsayımı olan insan doğasına dayandırmaması bakımından ve analiz düzeyi olarak sistem ve yapıyı esas alması bakımından farklılaşmaktadır. Devletlerin tek tek güvenliğini sağlayacak merkezi bir otorite olmadığı için uluslararası yapı, anarşik bir tablo sergilemektedir. Neorealistler bu tabloda, her bir devletin kendi güvenliğini kendisi sağlamak (self-help) zorunda olduğunu ve diğer devletlerin de böyle davranacağını dolayısıyla her devletin kendi çıkarı doğrultusunda hareket edeceğini varsaymaktadır. Neorealistlere göre uluslararası yapı istikrarsızlık devlet güvenliğini tehdit edeceği için tehditlere karşı destek sağlamak için ittifak anlaşmaları

Yurdusev, "'Analiz Seviyesi' ve 'Analiz Birimi': Bir Ayrım Argümanı", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:4, Sayı:16, (Kış:2007-2008) s.5, J. David Singer, "The Level-of-Analysis Problem in International Relations", *World Politics*, Vol.14, No.1, *The International System: Theoretical Essays*, (Oct., 1961), Cambridge University Press ss.77-92.

⁸¹ Kenneth Waltz, *Uluslararası Politika Teorisi*, (Çev. Osman S. Binatlı), (ed.) Çınar Özen, Phoenix Yayınları, Ankara, 2015, ss.129-130.

imzalanabilir. Ancak devletler buna çok güvenmeden kendi güvenliğini kendi sağlayacağı bir güce erişmeye çalışmalıdır. Tüm devletlerin bu şekilde davranarak gücünü maksimum seviyeye çıkarmak isteyenlere karşı fren olacağı ve bunun ortaya çıkardığı güç dengesinin istikrarı sağlayacağına olan bir inanç vardır. Birbirlerini dengelemeye yönelik bu davranışlar, uluslararası istikrarı sağlayan ve devletleri işbirliğine ve kurumsallaşmaya yönelten en önemli unsurdur⁸². Realizme yönelik eleştiriler, uluslararası alanda gelişim ve değişimleri açıklamada yetersizliği, statükoyu esas alan bir bakış açısına sahip olması, güç dengesi ve savaş olgusuna gereğinden fazla önem vermesi, aralarına bir sınır çizmenin zor olduğuna inananlarca iç-dış politika alanlarındaki farklılığı ön plana çıkartması noktalarında yoğunlaşmaktadır⁸³.

Viotti ve Kauppi'nin de vurguladığı gibi, uluslararası ilişkilerin realist imajını daha iyi anlamak için yapılan herhangi bir teşebbüs, güç kavramının tartışmasıyla başlamaktadır. Onlara göre; güç realistlerin temel kavramı olsa da, gücün realistler arasında nasıl tanımlanacağı konusunda açık bir fikir birliğinin bulunmaması ironiktir. Bazı realistler gücü, devletin elinde bulunan askeri, ekonomik, teknolojik, diplomatik ve diğer yeteneklerin toplamı olarak görmektedirler. Diğerleri ise gücü her devlet için belirli bir mutlak değer olarak değil diğer devletlerin yeteneklerine göre belirleneceği görüşündedir. Örneğin, ABD'nin gücü Çin gibi diğer devletlerin yetenekleri açısından değerlendirilebilir. Bu tanımların ikisi de materyalist bir bakış açısına sahiptir. İkisi de gücün statik bir görünümünü varsaymaktadır. Tek başına ya da diğer devletlerle göreceli olarak olup olmadığına bakmaksızın yeteneklerin toplamı devletin öz niteliği olarak görülmektedir. Buna alternatif olarak gücün dinamik tanımı ise devletlerin etkileşimine odaklanmaktadır. Bir devletin etkisi ya da etkileme kapasitesi, sadece yetenekleri ile değil aynı zamanda bu yetenekleri kullanmak için istekliliği, kontrolü ve nüfuzu tarafından belirlenebilir. Böylece güç, devletler etkileşim halindeyken davranışlarını gözlemleyerek anlaşılmaktadır. Devletlerin göreceli gücü, etkileşimlerinin sonuçlarına göre ortaya çıkacaktır⁸⁴.

Literatürdeki çeşitli güç tanımlarına göz atıldığında; uluslararası politikanın temel amacını güç mücadelesi ve güç arayışı ile özdeşleştiren Morgenthau, siyasal gerçekçiliğin

⁸² Bu kısım Tayyar Arı'nın çalışmasından özetlenmiştir. Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, 8.baskı, MKM Yayıncılık, Bursa, 2013, ss.138-142.

⁸³ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Gözden Geçirilmiş 2.basım, Der Yayınları, İstanbul, 2005, ss.14-16.

⁸⁴ Paul R. Viotti; Mark V. Kauppi, *International Relations Theory*, 5th edition, Longman-Pearson Education, 2012, s.52.

altı ilkesini tanımladığı klasikleşmiş çalışmasında, gücü “insanların eylemleri ve zihinleri üzerindeki kontrol⁸⁵” olarak tanımlamaktadır. Holsti, Morgenthau’nun bu kavramı hem uluslararası politikadaki en temel amaç, hem amaca yönelik olarak bir araç, hem de bir ilişki türü olarak tanımlamasına eleştiri getirmiştir. Holsti’ye göre güç⁸⁶, “bir ülkenin elindeki olanak ve yetenekleri ödül, ceza, ikna ve zorlama gibi çeşitli stratejilerle karşı tarafın davranışlarını kendi çıkarları doğrultusunda etkileme ve yönlendirme kapasitesidir.”Richard Ashley’e göre klasik realistler, güç kavramını, bir etki kapasitesi olarak (*to have power*) ve bu etki kapasitesini elinde bulunduran bir yetkili olarak (*to be power*) ikili bir kullanıma tabi tutmaktadır⁸⁷. Joseph Nye’a göre, devletleri değişmeye zorlayıcı doğrudan ya da emredici güç kullanımı (*hard power*) yanında yumuşak güç (*soft power*) kullanımı da bulunmaktadır. Robert Dahl’ın “aksi takdirde yapmayacakları şeyleri başkalarına yaptırma becerisi” olarak tanımladığı gücün aksine “başkalarını sizin istediğinizi isteme noktasına getirmek” şeklinde yumuşak güç tanımlaması yapmaktadır⁸⁸. Özdemir’in de altını çizdiği gibi, kavramın geniş tanımı ve belirsiz niteliği sebebiyle çok sayıda unsurun dikkate alınması zorunluluğu ve zaman ve mekana göre değişken nitelik ve içeriğe sahip olması bu kavramın tanımlanmasına ilişkin iki temel zorluktur. Sorunun kapsamı, bağlamı, her aktörün soruna yüklediği anlam ve atfettiği öneme göre çeşitli güç kavramsallaştırmaları olduğu için somut, net ve evrensel olarak tanımlanabilen biricik bir güç tanımı yoktur. Güç, ele alınan sorun ve aktörler bağlamında değerlendirilmeye tabi tutulmalıdır. Gücün çok yönlü tanımlanması, güç dengesi gibi analitik kavramların da ne kadar sofistike olduğunu göstermektedir⁸⁹.

1.5.2.Güç Dengesi ve İttifaklar

Güç dengesi kavramının birçok akademisyen ve araştırmacı tarafından ele alınan çeşitli teorik yaklaşımları mevcut olsa da realizm kuramıyla ortak kabullerinin olduğunu söylemek mümkündür. Güç dengesi kavramına dair tek bir tanımın olmaması ve kavramın

⁸⁵ “... When we speak of power, we mean men’s control over the mind’s and actions of other men.” Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, 6th edition, revised by Kenneth w. Thompson, McGraw-Hill, Peking University Press, Beijing, 1997, s.73.

⁸⁶ Haluk Özdemir, “Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme”, A.Ü.S.B.F. Dergisi, Cilt:63, Sayı:3, 2008, s.116.; K.J.Holsti, *International Politics: A Framework for Analysis*, 3th edition, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey 07632, ss.165-68.

⁸⁷ Richard Ashley, *The Poverty of Neorealism*, International Organization, Vol.38, No.2, (Spring, 1984), ss.271-272.

⁸⁸ Joseph S. Nye; Jr. David A. Welch. *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, (Çev. Renan Akman), 3.basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, ss.55-58.

⁸⁹ Haluk Özdemir, a.g.m, s.119.

birbirinden farklı anlamlarda kullanılması, kavram hakkında belirsizliğin oluşmasına neden olmuştur. Bazen bir denge durumunu anlatırken karşımıza çıkmakta, bazen gücün herhangi bir şekilde dağılımından bahsetmekte; bazen bir durumu tanımlarken kullanılmaktadır. Bazen kendi üstünlüğünü devam ettirmek arzusunda olan aktörün eylemine meşruluk sağlamak için propaganda amacıyla kullandığı bir kavram haline gelmiştir⁹⁰. Güç dengesi kavramı, uluslararası ilişkilerin teori ve uygulamasında en belirgin fikirlerden biri olsa da, aynı zamanda en belirsiz ve zor olanlardan biridir⁹¹.

Ernst Haas, çalışmasında güç dengesini sekiz farklı duruma karşılık gelen bir kavram olarak açıklamıştır. Haas'a göre güç dengesi⁹²; güç dağılımı, denge durumu, üstünlük (hegemony), istikrar ve barış, istikrarsızlık ve savaş, güç politikaları, evrensel bir tarih yasası ve bir sistem ve politikaya yol göstericidir. Terimin taşıyabileceği bu sekiz farklı anlamın kullanım şekilleri de önemli bir noktadır. Terimin kullanım biçimi ile kullanıcıların niyeti arasında bir ilişkinin olduğunu belirten Haas; tamamen betimleyen bir niyetle, bilinçli veya bilinçdışı bir propagandacılık niyetiyle, uluslararası ilişkiler teorisinin geliştirilmesinde bu terimi analitik bir kavram olarak kullanma niyeti ile ve bu terimi dış politika üretmeye kılavuz olarak kullanmanın niyeti olmak üzere dört ayrım belirlemiştir.

Morgenthau da güç dengesi kavramını dört farklı anlamda kullanmıştır. Ona göre güç dengesi; belirli bir meseleyi amaçlayan politika, devletin gerçek ilişkileri, yaklaşık olarak eşit güç dağılımı ve herhangi bir şekilde güç dağılımı anlamına gelmektedir⁹³. Kenneth Waltz, güç dengesi teorisinin, kişiler ve devletlerdeki farklılıklara rağmen tekrar tekrar kullanılan realpolitik'in dış politika yürütme yöntemlerini açıklama iddiasında olduğunu düşünmektedir. Fakat o da güç dengesi üzerine genel kabul gören bir beyanın olmadığını vurgulamaktadır. Kavrama farklı anlamlar yüklendiğini onun şu cümlelerinden anlamaktayız:

“... Güç dengesi bazılarınca bir doğa kanunu olarak, bazılarınca da bir rezalet olarak görülmektedir. Bazıları onu devlet adamlarının bir rehberi olarak, bazıları da emperyalist politikaların bir kisvesi olarak değerlendirmektedir. Bazıları güç dengesinin devletlerin güvenliğinin ve dünya barışının en iyi güvencesi

⁹⁰ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış ...*, s.280-281.

⁹¹ Jack S. Levy, “What Do Great Powers Balance Against and When?”, (ed.) T.V.Paul; James J. Wirtz; Micheal Fortmann, *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, (içinde), Stanford University Press, Stanford, California, 2004, s.29.

⁹² Ernst Haas, “The Balance of Power Prescription, Concept or Propaganda”, *World Politics*, Vol. 5, No. 4, Cambridge University Press, July 1953, ss. 442-477.

⁹³ Hans J. Morgenthau, a.g.e, s.125.

*olduğuna inanmakta; bazıları da onun çoğu savaşlara neden olarak devletleri ortadan kaldırdığına inanmaktadır.*⁹⁴”

Waltz’a göre güç dengesi teorisi, devletlerin belirli koşullar altındaki eylemlerinin sonuçlarını açıklama iddiasındadır. Devletler, asgari düzeyde kendi varlığını idame ettirmek ve azami düzeyde evrensel hakimiyet kurmak isteyen aktörlerdir. Hedeflerindeki bu amaçlara ulaşmak için iç ve dış çabalarını araç olarak kullanırlar. İç çabalar askeri gücü artırmak, akıllı stratejiler geliştirmek şeklinde ifade edilebilirken; dış çabalar kendi ittifakı genişletme, güçlendirme ya da karşı ittifakı zayıflatma ve küçültmeden oluşabilir. Üç veya daha fazla oyuncunun bulunduğu çok kutuplu bir sistemde ittifak oluşturma mümkün olacağı yalınlaşabilir bir ifadedir. Çünkü güç dengesi politikası iki-güç sisteminde de sürmektedir. Fakat burada ortaya çıkan dengesizlikleri gidermenin yolu iç çabalarla mümkün olacaktır⁹⁵. Güç dengesi teorisi, birimlerin eylemleri ve etkileşimleri tarafından oluşturulan sistemin davranışları konusundaki varsayımlara dayanmaktadır. Sistem, tüm devletlerin kendi varlıklarını korumaya ilgi duyduğu müddetçe işlemeye devam edecektir⁹⁶. “Güç dengesi politikasının iki gereksinimi sağlandığı sürece her yerde hüküm sürecektir: Düzenin anarşik olması ve düzenin nüfusu oluşturan birimlerin varlıklarını sürdürme arzusunda olan birimler olması.”⁹⁷

Dünyanın önde gelen diplomasi teorisyeni ve pratisyeni sayılan Henry Kissinger, güç dengesi sisteminin amacının krizleri, savaşları önlemek iddiasında olmadığı; barıştan çok istikrarın sağlanması ve aşırılıkların önlenmesi olduğunu belirtmektedir. Uluslararası sistemin her bir üyesi aynı düzeyde memnun olmayacak olsa da, memnuniyetsiz tarafların hoşnutsuzlukları sistem tarafından frenlenecek ve böylece sistem iyi şekilde çalışmış olacaktır. Saldırgan üyenin istekleri güç dengesi yoluyla kontrol altında tutulmuş olacaktır⁹⁸.

Güç dengesi üzerine otomatik, yarı otomatik ve manuel olmak üzere üç ayrı sınıflandırmaya gitmek mümkündür. Devletlerin en yüksek hedefinin bekasını korumak ve özerkliğini garanti altına almanın yanı sıra hegemonyayı önlemeye çalıştığı iddiası, sistem uğruna kasten kendi gücünü sınırlamayı kabul ettiği anlamına gelmeyecektir. Tüm

⁹⁴ Kenneth N. Waltz, George H. Quester, *Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi*, (Çev. Ersin Onulduran), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi, Ankara, 1982, ss.41-42.

⁹⁵ Kenneth N. Waltz, a.g.e, s.148.

⁹⁶ Kenneth N. Waltz, a.g.e, s.149.

⁹⁷ Kenneth N. Waltz, a.g.e, s.152.

⁹⁸ Henry Kissinger, *Diplomasi*, 14.basım, (Çev. İbrahim H. Kurt), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Eylül 2015, ss.12-13.

devletler gücünü en üst seviyeye çıkarmayı hedefleseler bile sonuçta hala sistemde bir denge olacaktır. Bu görüşü savunanlarca, güç dengesi “görünmez bir elin” vasıtasıyla otomatikman oluşacaktır. Yarı-otomatik güç dengesi, bir devletin denge oluşturma misyonunu üstlenmesi sonucunda meydana gelecektir. Bu strateji, “balancer / holder of balance” olarak adlandırılan devlet tarafından takip edilecektir. Tarihsel olarak bu rolü, Avrupa siyasetinde İngiltere üstlenmiştir. Devletlerin sürekli olarak ihtiyatlı politikalar izlemeyeceği (constant vigilance) kasıtlı politika seçimi olmaksızın otomatik olarak faaliyet gösterdikleri fikri eleştirilmektedir⁹⁹. Manuel sistemlerde ise devletler, güç dengesinin oluşması için bilinçli ve kasıtlı şekilde stratejilerini biçimlendirmektedir.

Realistler, bir devletin veya bir çeşit üstün otoritenin hakimiyeti sağlayarak dünyaya yeni bir düzen sağlamak için kurulmadığı sürece, anarşinin uluslararası sistemin belirleyici bir özelliği olmayı sürdürdüklerini düşünmektedirler. Bu anarşik ortamda devletlerarasında çeşitli yetenek veya güç dağılımları, devletler arasındaki dinamik ve rekabetçi ilişkilerde ortaya çıkacaktır. Nitekim, anarşi ve devletler arasında yeteneklerin dağılımı, birçok realist için uluslararası sistemin tipik olarak tek kutuplu, iki kutuplu veya çok kutuplu olarak tanımlamasını doğurmuştur. Devletler arasındaki güç dengeleri ve ittifaklar, realistlerin uluslararası düzeni sürdürmek için düşündükleri araçlardır. İki kutuplu bir güç dengesi (karşılaştırılabilir veya göreceli olarak eşit büyük güçte iki devlet) veya çok kutuplu bir güç dengesi (üç veya daha fazla devlet arasında kontrol-denge sistemi) yetenek dağılımlarının iki realist kategorizasyona ayrılmasıdır. Bu tür güç konfigürasyonları, Otuz Yıl Savaşları’ndan sonra 1648’de Westphalia Barışı, Napolyon yenilgisinden sonra 1815’te Viyana Kongresi ve 20. Yüzyıl dünya savaşlarını takip eden yerleşim yerlerinde; büyük Avrupa savaşlarının ardından gerçekleşmiştir. I. Dünya Savaşı sonrası düzenlemeler sadece yirmi yıl süren bir barış getirse de, Viyana Kongresi, neredeyse bir asır boyunca genel veya büyük savaş olmadan denge gücünün korunması için bir temel oluşturulmasında daha başarılı olmuştur. Güç dengesi sisteminin 18. ve 19. Yüzyıllarda altın çağını yaşadığını belirten tarihçiler de bulunmaktadır. Güç dengesinin otomatik mi oluştuğu yoksa devlet eliyle mi gerçekleştiği, iki kutuplu veya çok kutuplu dengenin hangisinin uluslararası istikrarı sağlamada daha dayanıklı olacağı, devletin kendini güvende hissetmesi için ne kadar güce ihtiyaç duyduğu, savaşın başlangıcına dair hangi analiz düzeyinin kullanılacağı klasik realistler ile neorealistlerin tartıştığı başlıkları

⁹⁹ Jack S. Levy, a.g.e, ss.32-34.

oluşturmaktadır¹⁰⁰. Güç dengesi dinamikleri, ekonomik ve askeri alanlar da dahil olmak üzere farklı düzeylerde ve devlet etkileşiminin farklı alanlarında görülebilmektedir. Bu çalışmadaki odak noktası, hem küresel hem de bölgesel boyutta daha görünür olan ve tarihsel olarak da önemli olan siyasi-askeri boyut üzerinedir.

1.5.3. Güç Dengesi Politikaları ve Devletlerin İttifak Stratejilerini Açıklamaya Yönelik Geliştirilen Çeşitli Yaklaşımlar

Uluslararası sistemde biricik bir aktör olan devletlerin, daha büyük bir gücün hakimiyetinden kaçınmak ve egemenlik kazanmalarını engellemek için ittifaklara katılacağı önermesi, geleneksel güç dengesi teorisinin kalbinde yatmaktadır. Potansiyel bir hegemon, çok güçlü hale gelmeden bastırılmaması durumunda, devlet, kendi hayatını tehlikeye atacaktır. Dominant güçle müttefiklik etmek, hayırseverliğine ve iyi niyetine bağlı olarak onun subjektif değerlendirmeleri neticesinde şekillenecek bir müttefiklik ilişkisi yaratabileceği için risk barındırmaktadır. Daha güvenli bir strateji, eşitsizlik durumunu bertaraf edebilmek ve hegemon güç tarafından yönlendirilen edilgen konumdan kaçabilmek için dengeleme arayışına gitmektir. Tarihsel süreç içinde güç dengesi politikasının en iyi uygulayıcısı konumundaki İngiltere'nin ünlü Başbakanlarından Winston Churchill, İngiltere'nin geleneksel ittifak politikasının dört yüzyılı aşkın süredir en saldırgan ve en baskın güce karşı çıkmak olduğunu ifade etmektedir¹⁰¹.

Morgenthau'ya göre güç dengesi politikasının farklı yöntemleri; böl ve yönet, silahlanma, toprak paylaşımı ve ittifak oluşturmadır¹⁰². Tayyar Arı, bu dört unsura savaş ve askeri araçları da dahil etmektedir¹⁰³. Bu kavramlara değinilecek olursa, güç dengesinde ün kazanmış, klasik bir yöntem olan böl ve yönet (divide-and-rule), rakiplerini parçalayarak ya da bölünmüş tutarak onları zayıflatmaya çalışan devletlerin başvurduğu bir yöntemdir. Bu politikanın en önemli örneği, Fransa'nın 17. Yüzyıldan II.Dünya Savaşı'na kadarki zaman diliminde Almanya'nın birleşmesini engellemek veya bağımsız küçük uluslara

¹⁰⁰ Paul R. Viotti; Mark V. Kauppi, *International Relations Theory*, 5th edition, Longman-Pearson Education, 2012, ss.58-68.

¹⁰¹ "For four hundred years the foreign policy of England has been to oppose the strongest, most aggressive, most dominating power on the Continent. ...It would have been easy... and tempting to join with the stronger and share the fruits of his conquest. However, we always took the harder course, joined with the less strong Powers, ... and thus defeated the Continental military tyrant whoever he was..."Winston Churchill, *The Second War: Volume I, The Gathering Storm*, Boston: Houghton Mifflin, 1948, s.-207-208'den aktaran Stephen Walt, *Alliance Formation and the Balance of World Power*, International Security, Vol.9, No.4, Spring 1985, s.6.

¹⁰² Morgenthau, a.g.e, ss.134-138.

¹⁰³ Tayyar Arı, a.g.e, s.289.

bölmek için yürüttüğü politikadır. Sovyetler Birliği de, 1920'lerden Doğu bloğunun dağılmasına kadar Avrupa'nın birleştirilmesi konusunda şüpheyile yaklaşmıştır. 18. ve 19. Yüzyıla hakim olan toprak paylaşımı, bir devletin toprak parçası elde etmesiyle dengenin bozulacağı veya buna olan inanç nedeniyle güç dengesinin yeniden tahsis edilmesi için sıklıkla başvurulan bir yöntem olmuştur. Bir devletin askeri güç aracılığıyla girdiği rekabette geri kalmamak ve hatta onu geçmek için giriştiği silahlanma yarışı, güç dengesi sistemine etki etmektedir. I. Dünya Savaşı zamanında İngiltere ve Almanya arasındaki donanma rekabeti ve Soğuk Savaş yıllarındaki iki blok arasında karşılıklı caydırıcılığı artırmak için en üst silahlanma seviyesine ulaşma arzusu örnek verilebilir. İttifak oluşturma bu konu bağlamında güç dengesi politikaları içinde önemli bir ayağı oluşturmaktadır. Devletler mevcut güç dağılımı yerine kendi istekleri doğrultusunda yeni bir güç dağılımı sistemi inşa etmek istediklerinde başvuracakları yöntemlerden biri savaş ve askeri araçlar olacaktır.

T.V.Paul'a göre, dengeleme, bir devlet stratejisi ya da dış politika davranışı olarak görülürken; güç dengeleri sistemik ya da alt sistemik düzeylerde kilit devletlerarasındaki güç dengesinin koşulları olarak ortaya çıkmaktadır. Dengelemenin amacı, yükselen bir gücün hegemonyayı üstlenmesini önlemek ve ona karşı bir denge grubu kurabilmektir. T.V.Paul, dengeleyici davranışın belirtilerini tanımlamak için üç kavram (*hard balancing-soft balancing-asymetric balancing*) ortaya koymaktadır. *Hard balancing*, genellikle devletler arası yoğun rekabetle uğraşan devletlerin sergilediği bir stratejidir. Askeri yeteneklerini güncellemek, resmi ittifaklar ve karşı ittifaklar oluşturmak bu stratejiyle uyumludur. Bu tip dengelemede, klasik realist ve neorealistlerin anahtar kavramları ağırlıklı olarak bulunmaktadır. *Soft balancing*, katı ittifaklara kıyasla daha sakin hareket etmeyi öngörmektedir. Potansiyel tehdit oluşturan bir devleti veya gücü dengelemek için birbirleriyle iç içe veya daha sınırlı bir güvenlik anlayışı geliştirdiklerinde ortaya çıkmaktadır. Çoğunlukla bölgesel veya uluslararası kurumlar aracılığıyla sınırlı silah birikimi, geçici işbirliği etkinlikleri veya işbirliği üzerine kuruludur. Güvenlik rekabetinin yoğunlaştığı durumlarda bu politikalar açık bir şekilde *hard balancing'e* dönüşebilmektedir. *Asymetric balancing* ise, ulus devletlerin, konvansiyonel askeri yetenekleri veya stratejileri kullanarak kilit devletlere meydan okuma yeteneğine sahip olmayan terörist gruplar gibi ulus altı aktörlerin oluşturduğu dolaylı tehditleri dengeleme ve bunları içeren çabaları ifade eder. Asimetrik dengeleme, yerel aktörlerin, devletleri

terörizm gibi asimetrik araçlar kullanarak meydan okumaya ve zayıflatmaya yönelik çabalarına değinmektedir ¹⁰⁴ . Günümüz dünya siyaseti, dengeleme kavramının genişletilmesine olan ihtiyacı güçlü bir şekilde kanıtlar niteliktedir.

Devletlerin ittifak kurmalarına yol açan faktörler arasında dış etkenleri vurgulayan realist ve neo-realist açıklamaların yanında ülke içi dinamiklerin de dikkate alınması gerektiğini vurgulayan yaklaşımlar mevcuttur. R. David, uluslararası ilişkilerde en yaygın olarak kullanılan güç dengesi teorisinin Üçüncü Dünya ülkelerinin davranışlarını açıklamada yetersiz kaldığını; çünkü bu ülkelerin ayırt edici özelliklerini hesaba katmadığını belirterek bu ihtiyacı karşılamak için “omnibalancing” teorisini geliştirmiştir ¹⁰⁵ . Omnibalancing, güç dengesi teorisinin öngördüğü şekliyle devletlerin hayatta kalabilmek için kendilerine karşı olan güç veya tehdidi dengeleme arayışına gireceği merkezi varsayımını kabul etmekle birlikte Üçüncü Dünya ülkeleri liderlerinin içeriden ve dışarıdan gelebilecek tüm tehditlere karşı koyabilmek için bir arayışta olduğuna değinmektedir. Üçüncü Dünya ülkelerinin ittifak davranışının en kuvvetli belirleyicisi, liderin kendisini iktidarda tutmak için hangi dış güç yardımcı olarsa onunla ittifak kurmaya eğilimli rasyonel hesaplamalar yapmasıdır. Bu, Üçüncü Dünya’yı karakterize eden uluslararası ve iç siyasi koşulların istikrarsız yapısından kaynaklanmaktadır.

18.-19. Yüzyıldaki Avrupa tecrübelerinden türetilen yaklaşımlar, Üçüncü Dünya ülkelerinin davranışlarını açıklamada yetersiz kalmaktadır. ¹⁰⁶ Liderin siyasi yaşamında hayatta kalması devletin de bekası anlamına geldiğinden analiz seviyesine liderliği de eklemektedir. Üçüncü dünya ülkelerinin iç siyasetinin doğası istikrarsız ve tehlikeli olduğundan, tehdit kaynağı yalnızca dışsal değil aynı zamanda içsel faktörlerdir. Güç dengesi teorisi, karar vericilerin “bu politika devletin gücünü nasıl etkiler” endişesine karşılık, omnibalancing teorisi, “bu politika iktidarda kalma ihtimalimi nasıl etkiler” diye sorduğunu varsaymaktadır. Liderin iktidara gelmesine yönelik iç tehdit, dış tehditlerden daha çok meydan okumaktadır. Liderin, daha acil ve tehlikeli görülen iç tehditlere karşı

¹⁰⁴ T.V.Paul, “Introduction: The Enduring Axioms of Balance of Power Theory and Their Contemporary Relevance”, (ed. T. V. Paul; James J. Wirtz; Michel Fortmann), *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, Stanford University Press, Stanford, California, 2004, ss.2-4.

¹⁰⁵ Steven R. David, “Explaining the Third World Alignment”, *World Politics*, Vol.43, No.2, Cambridge University Press, January 1991, s.233.

¹⁰⁶ Steven R. David, a.g.m., s.235.

gelmek için birincil düşmana karşı dışarıdaki ikincil düşmanla ittifak kurabileceği anlamına gelmektedir¹⁰⁷.

Realizme alternatif olarak Reiter, devlet davranışının yaşantısal öğrenme (experiential learning) ile belirlendiğini ileri sürmektedir. Realizm, devletlere dış tehdit düzeyindeki değişikliklere tepki olarak müttefik seçimi önerirken, öğrenme/ders çıkarma (learning) teorisi, tarihsel deneyimlerden (formative events), dış politika tecrübelerinden alınan derslere uygun olarak devletlerin ittifak politikalarını biçimlendirmesini savunmaktadır. 20. Yüzyılda küçük devletlerin ittifak seçimlerinde realizm ve öğrenmenin tahminlerini karşılaştırmak için niceliksel (quantitative) araştırma yöntemini kullanarak yaptığı ampirik testte, dış tehdidin ittifak davranışını etkilemekte marjinal etkisi olduğunu; öğrenme teorisinin baskın açıklayıcılığı olduğunu iddia etmektedir. Karar vericiler, dış politika eylemlerinin etkilerini öngörmeye çalışırken karşı karşıya kaldıkları belirsizlik durumunda, geçmiş tecrübelerinin elde ettiği birikim ile belirsizliklerle başa çıkacaktır¹⁰⁸. Küçük devletlerin ittifak tercihlerini anlamlandırabilmede I.ve II. Dünya Savaşları gibi sistemik savaşları biçimlendirici olaylar olarak ele alan Reiter, devletlerin belirsizlikler karşısında ittifaklara dahil olacağı veya tarafsız kalacağı iki seçenek bulunduğunu, bu seçeneklerden hangisinin daha etkili olacağı inancına bağlı olarak tercihte bulunacağını belirtmektedir. Öğrenme teorisi, güvenlik, toprak bütünlüğü gibi daha sınırlı (büyük devletlerinki kadar komplike olmayan) ulusal çıkarlara odaklanan küçük devletleri, büyük güçlerle müttefik olup olmamaya veya tarafsız kalmaya karar verirken, hangi stratejinin devlet güvenliğini en iyi şekilde koruduğu belirlenirken, bu biçimlendirici olaylardaki tecrübelerine atıfta bulunduğunu ileri sürmektedir¹⁰⁹.

Devletlerin dış politika davranışlarını anlamlandırabilmek için kullanılan dengeleme stratejisinin alternatifleri de bulunmaktadır. Dengelemenin yanında en çok referans verilen analizlerden biri bandwagoning¹¹⁰'tir. Peşine takılmak (bandwagoning)

¹⁰⁷ Steven R. David, a.g.m, ss.236-238; Banu Eligür, "Turkey's Quest For a Western Alliance (1945-1952): A Reinterpretation", Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mayıs 1999, ss.11-13.

¹⁰⁸ Dan Reiter, "Learning, Realism and Alliance: The Weight of the Shadow of the Past", *World Politics*, Vol.46, No.4, July 1994, ss.490-492.

¹⁰⁹ Banu Eligür, a.g.t, ss.9-10.

¹¹⁰ Birebir olarak bir çeviri karşılığı yoktur. Kelime, içerikte kervana katılma, çoğunluğa uyma, takip etme, peşine takılma, suyuna gitme anlamlarını barındırmaktadır. Erdem Özlük, bu anlamlar içinde "peşine takılmak" kullanmayı uygun bulmuştur. Zayıf devletlerin, güvenliğini artırmak için ideoloji veya yönetim

stratejisi, ilk kez 1942 yılında Quincy Wright tarafından kullanılmıştır. Wright, bu stratejiyi güçlü olanın yanında durma ve daha çok zayıf devletlerin tercih ettiği bir eğilim olarak tasvir ettiği için bir anlamda “mazlum politikası (underdog policy)” olarak yorumlamaktadır¹¹¹.

Stephen M. Walt’a göre devletler önemli bir dış tehditle karşılaştıklarında ya dengeleme ya da peşine takılma stratejisini uygulayacaklardır¹¹². Dengeleme, dış tehdide karşı diğerleri ile ittifakı uygun görürken; peşine takılmada devlet, tehlikenin kaynağı ile uyumlu hareket etmektedir. Dengeleme, zayıf olan tarafla uyumlu hareket etme biçimiyken; peşine takılma güçlünin yanında durarak onu takip etme stratejisidir. Güç, bu denklemin önemli bir parçasıdır fakat tek unsur değildir. Walt, tehdide karşı devletlerin dış politikalarını şekillendireceğini savunmaktadır. Tehdit büyüdükçe, savunmasız devletin ittifaka girme ihtimali de yükselecektir. Toplam güç, coğrafi yakınlık, savunma gücü ve saldırı niyetleri de tehdit seviyesini etkileyen diğer unsurları oluşturmaktadır. Peşine takılma stratejisi yürüten bir devlet, tehlike oluşturan devletle giriştiği pazarlık sonucu hayatta kalmayı garantilemek arzusunda. Bunu yaparken de otonomisinden ödün vererek kendisine teslim olmaktadır. Güçlü bir devlete karşı koyamayan küçük devlet, stratejik kazanç elde etmek için bir pazarlığa girişmektedir. Pazarlık davranışı dengelemeden daha seyrek gerçekleşse de, bu mantık bazı dış politika hedeflerini açıklamak veya haklı kılmak için sıklıkla başvurulmuş bir argümandır¹¹³.

Literatürde, dengeleme ve peşine takılma stratejileri ağır bassa da; alternatif stratejiler de mevcuttur. Sorumluluğu başkasına devretmek (buck-passing), korunmak (hedging), bağlamak (tethering/binding), saklanmak (hiding), yatıştırmak (accommodating/appeasing), bedavacılık (free-riding), ötesine geçmek (transcending), prangalamak (chain-ganging), tasmayı gevşetmek (leash-slipping) bu seçenekler arasında

şekli gibi kriterleri dikkate almaksızın güçlü devlet ile ittifak kurma eğilimi olarak tarif edilebilir. Charles W. Kegley Jr. Eugene R. Wittkopf, a.g.e., s.545.

¹¹¹ Quincy Wright, *A Study of War*, University of Chicago, Chicago, 1942, s.136 ‘dan aktaran Erdem Özlük, “Dengeleme mi Peşine Takılmak mı?: Dış Politika Stratejilerini Yeniden Düşünmek, Balancing vs. Bandwagoning: Rethinking Foreign Policy Strategies”, *Akademik Bakış*, Cilt:10, Sayı:20, Yaz 2017, s.27.

¹¹² Stephen M. Walt, “Alliance: Balancing and Bandwagoning”, içinde (ed.) Robert Art; Robert Jervis, *International Politics: Enduring Concepts and Contemporary Issues*, Addison-Wesley Longman, (içinde), 2000, ss.110-112.

¹¹³ Ed.Keith Dowding, *Encyclopedia of Power*, SAGE Publications, California, USA, 2011, s.15.

sayılabilir¹¹⁴. II. Dünya Savaşı'na giden süreçte İngiltere Başbakanı Neville Chamberlain ile özdeşleşen Münih Anlaşması ile doruk noktasına ulaşan yatıştırma(appeasement) politikası, savaşı önlemek amacıyla genişlemeci ve agresif tutuma sahip potansiyel bir saldırganı dizginlemek için pazarlık yoluyla uzlaştırmak gayesiyle, belirli tavizler veren bir yaklaşımdan oluşmaktadır¹¹⁵. Sorumluluğu başkasına devretme (buck-passing) uygulamasına tarihte, 1939 yılında Almanya-Sovyetler Birliği arasında imzalanan Molotov-Ribbentrop Paktı olarak da bilinen saldırmazlık anlaşması karşısında SSCB'nin Almanya'yı dengelemeyi İngiltere-Fransa üzerine yıkması örnek gösterilebilir. Bu süre zarfında ABD de kenarda durarak, sorumluluğu başkasına devretme izlenimine katkıda bulunmuştur¹¹⁶. Tehdit altındayken müttefik arayışında olan bir devlet için en temel motivasyon, riskten korunmadır (hedging). Weitsman, riskten korunmayı, rakiplerini aşırı derecede kışkırtmada bulunmadan gücünü pekiştirmek isteyen devletin nüfuz alanını genişleten, potansiyel düşmanların genişleme yollarını kapatan düşük taahhüt düzeyinde olan ittifaklar olarak tanımlamaktadır. Riskten korunma ittifakları, devletlerin uluslararası sistemde eylem özgürlüğüne sahip olmalarına ve daha fazla işbirliğine imkan vermektedir¹¹⁷. Şangay İşbirliği Örgütü, uluslararası sistemde böyle bir ittifaka örnek gösterilebilir.

İttifakın işlerliğine ve devamlılığına etki eden faktörler başlığı altında değinildiği¹¹⁸ üzere, Walt, ittifak içi ilişkilerde (intra-alliance relations) dört temel sorunun ittifakın uyumuna etki ettiğini belirtmektedir. Bunlar, yükün paylaşımı, ittifakın bağlılığı ve liderlik, yüzüstü bırakılma ve tuzağa düşme tehlikesi (twin dangers of abandonment and entrapment) ve ittifakın sahip olduğu normlar, kurumsallaşma derecesidir. Bir ittifak içinde kamusal mal niteliğinde olan güvenlik olgusunun inşa sürecinde, üyelere belirli görevler düşmektedir. Daha büyük güçler maliyetlerin orantısız paylaşımına katlanma eğilimindeyken, küçük üyeler bedavacılık (free ride) eğiliminde olabilmektedir¹¹⁹. Bu da güç dengesi politikasının bir ayağını oluşturan ittifakın uyumuna, dayanıklılığına ve ömrüne etki eden faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹¹⁴ Erdem Özlük, a.g.e, s.4.

¹¹⁵ Mustafa Aydın, "Yatıştırma (Appeasement) Politikası" Kutucuğu, "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945"; (ed.) Baskın Oran, a.g.e, s.408.

¹¹⁶ Steve Chan, *Looking For Balance: China, the United States and Power Balancing in East Asia*, Stanford University Press, Stanford, California, 2012, s.63.

¹¹⁷ Keith Dowding (ed.), a.g.e, 15.

¹¹⁸ Birinci bölüm, s.19-23.

¹¹⁹ Stephen Walt, *Alliances in a Unipolar World*, World Politics 61, No.1, January 2009, Trustees of Princeton University, ss.89-90.

Gleen Snyder, uluslararası ilişkiler teorisinin merkezi kavramlarından biri olan güvenlik ikilemini ittifak ilişkileri üzerinden ele aldığı çalışmasında, ikiz tehlikeler olarak adlandırdığı terk edilme (abandonment) ve tuzağa düşme (entrapment) kavramlarından bahsetmektedir. Bir kriz ortasında veya savaşta yüzüstü bırakılma, terk edilme tehlikesi (abandonment) ve ittifak taahhütleri ile yanlış yönlendirilmiş politikalara sürüklenme riski tuzağa düşme tehlikesi (entrapment) olarak tanımlanmaktadır. İttifakın kurucu unsuru olan yazılı anlaşmanın metni ne olursa olsun, terk edilme ve tuzağa düşme tehlikeleri sağlam bir temele sahip olduğu düşünülen ittifak ilişkilerinde dahi göz ardı edilemeyecek risklerdir. Terk edilme, çeşitli şekillerde karşımıza çıkabilir. Örneğin; müttefiklerin rakipleri ile bir ittifak ilişkisi kurmak, ittifak sözleşmesini feshetmek veya iptal etmek, açık taahhütleri yerine getirmede başarısız olmak veya desteğin beklendiği durumlarda destek göndermemek gibi... Tuzağa düşme, birinin paylaşmadığı veya kısmen paylaştığı müttefik çıkarları üzerinde çatışmaya sürüklenmek anlamına gelmektedir. Müttefiklerin çıkarları genellikle aynı değildir ve paylaşıldıkları ölçüde farklı şekilde derecelendirilir. Terk edilme ve tuzağa düşme tehlikeleri arasında ters orantılı bir ilişki bulunmaktadır; değişkenlerden biri azalırken diğeri artma eğilimindedir. Bir müttefikine karşı güçlü bir bağlılık göstererek işbirliği stratejisi içinde olan üye, bu güvenin vermiş olduğu hissiyatla terk edilme, vazgeçilme riskini azaltır. Fakat bu destek, düşmanla olan anlaşmazlıklarda veya krizlerde aşırı cesurluğa yol açabilir; müttefikini daha az kısıtlayabilir ve böylece içinde bulunmak istenmeyen savaşlara sürüklenebilir. Tuzağa karşı direniş gösterdiğinde ise güvenilir ortak çizgisinden uzaklaşacaktır¹²⁰. Bu sebeple strateji seçimi, maliyetler, riskler ve fırsatlar ve tehditler arasında güçlü bir karşılaştırma yapmayı gerektirmektedir.

1.6. Yüzyılın Başındaki İttifak İlişkilerinin Değişen Yapısı

Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde devletlerin siyasi eğilimlerini, dış politika tercihlerini ve yönelimlerini anlayabilmek, mantıklı açıklamalar dizisi getirebilmek, tutarlı bir analiz çerçevesi içerisinde değerlendirebilmek ve bir öngöründe bulunabilmek için benimseyeceği yaklaşımlardan biri, uluslararası sistemin koşullarını, yapısal unsurların belirleyiciliğini göz önünde bulundurmadır. Uluslararası politika, devletlerin sahip olduğu öz sermayesi, tarihi birikimi, askeri kapasitesi, coğrafi konumu, iletişim ve bilgi altyapısı, ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel dinamiklerinden ayrı düşünülemeyeceği gibi; bütünüyle

¹²⁰ Gleen Snyder, "The Security Dilemma in Alliance Politics", *World Politics*, Vol.36, No.4, July 1984, Cambridge University Press, ss.466-467.

dış unsurların etkisini vurgulayarak, uluslararası sistemin belirleyiciliğine de teslim edilmemelidir. Uluslararası politikayı açıklama gayesinde olan her yaklaşım, en azından ideal olarak iç politika-dış politika ilişkisini göz önünde bulundurması gereklidir.

Morton Kaplan, sistem kavramını “kendilerine özgü tanımlanabilen, davranışsal düzenlilikler gösteren ve aralarında düzenli ilişkiler bulunan değişkenler dizi” olarak tanımlamaktadır¹²¹. Hem bir yapı hem de bir süreç olarak ele almamız gereken sistem kavramı, birbiriyle karşılıklı etkileşim içinde olan ve sürekli birbirini etkileyen parçaların oluşturduğu bir bütüne tekabül etmektedir. Uluslararası sistem, devletlerin belirli bir dönemde benimsedikleri politikanın, siyasi yönelimlerin ve davranış biçimlerinin bir kısmına açıklayıcı bir zemin oluşturmaktadır. Dolayısıyla, uluslararası sistemdeki aktörlerin davranışlarını, dış politikalarındaki stratejilerini açıklayabilmek için ele alınması gereken noktalardan biri de uluslararası sistemin niteliğidir.

Uluslararası sistem, sürekli bir devinim içindedir. Uluslararası sistemdeki bir değişikliğin, aktörlerin davranış kalıpları ve karakterleri üzerinde bir etkisi olacaktır. Değişim ve dönüşümlere ayak uyduramayan, kendi içerisindeki aksaklıkları tolere edemeyen bir sistem, varlığını devam ettirememekte ve yerini yeni kurallar ve işleyişlere bırakmaktadır. Tarımdan elde edilen zenginliğe dayalı tarım toplumu çağında devletlerarası sistemin kökeni toprağa dayalı iken; günümüz dünyasında bilgi, ticaret ve teknoloji yarattığı zenginlik, toprak devletini daha az önemli hale getirmiştir. Çevresel faktörlerin de etkisiyle sistem normları, davranış kalıpları, düzen üzerinde meydana gelen değişim, sistemin farklı bir sisteme evrilmesine yol açacaktır¹²². Aralarındaki farklılıklara rağmen, ittifaklarla ilgili mevcut teorik yaklaşımlar, ittifakların iki kutuplu ve çok kutuplu dönemlerin bir ürünü olduğu ve kaçınılmaz olarak geçmişteki politika kaygılarını yansıttığı, onlara geçerli tarihsel kanıtlar sunduğu noktasında birleşmektedir. Günümüz ittifaklarına ilişkin varsayımların test edilmesi, tek kutupluluğun yapısal özelliklerinin etkisi ile Amerika’nın tek süper güç olarak görülen statüsü, belirli ABD yönetimlerinin benimsediği politikalar arasındaki ayrımlar ile daha da karmaşık hale gelmektedir¹²³. Dolayısıyla, devletlerin dış politika yönelimlerinde bir seçenek olan ittifak

¹²¹ Morton Kaplan, *System and Process in International Politics*, New York: John Wiley, 1957, s.4’ten aktaran Ali Soner, “Uluslararası Sistem: Karmaşanın Uyum”, Zeynep Dağı (der.), *Uluslararası Politikayı Anlamak Ulus-Devlet’ten Küreselleşmeye*, (içinde), Alfa Yayınları, İstanbul, 2007, s.48.

¹²² Joshua S. Goldstein, *International Relations*, 4th edition, Longman, New York, USA, 2001, s.84; Ali Soner, a.g.e, ss.50-51.

¹²³ Stephen M. Walt, *Alliances in a Uni...*, ss.90-91.

oluşumunu, içinden geçtiği tarihsel dönem koşulları ve uluslararası sistem dinamikleri ile birlikte ele almamız gereklidir.

1.6.1. Soğuk Savaş Döneminde İttifak İlişkilerinin Nitelikleri

Başlangıcına dair bir tarih üzerine kesin bir uzlaşısı olmasa da II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden Aralık 1991'de SSCB'nin resmi olarak dağıldığını ilan edene kadar geçen yaklaşık yarım yüzyıl, Soğuk Savaş yıllarına tekabül etmektedir. 1946'da Foreign Affairs dergisinde yayınlanan, Soğuk Savaş süresince Amerikan dış politikasını büyük ölçüde şekillendirecek “çevreleme (containment)” politikasının mimarı George Kennan tarafından kaleme alınan Mr.X imzalı makalede SSCB, ABD'ye tehdit olarak algılanmıştır. Bu ünlü makaleyle ve Winston Churchill'in meşhur “demir perde” söylemiyle Soğuk Savaş sürecinin başladığı kabul edilmektedir¹²⁴. Atom bombasının kullanılmasından SSCB'nin dağılmasına kadar geçen bu 45 yıl, tek bir homojen dönemden oluşmamaktadır. Hobsbawn'a göre Soğuk Savaş¹²⁵, “II. Dünya Savaşı'ndan çıkan iki süper gücün Soğuk Savaş denilen bir mücadele içinde sürekli karşı karşıya gelmesidir.” Tarafların birbirlerini yok etme riskini göze alamayacakları durumda, silahlı mücadeleden çok siyasi mücadelelerle birbirlerinin gücünü zayıflatmaya çalışması bu dönemin mottosudur. Dehşet dengesi olarak bilinen, tarafların birbirlerini karşılıklı yok etme eşiğine kadar geldiği anlar olduğu gibi; barış içinde bir arada yaşama, yumuşama/detant döneminin hakim olduğu zamanlar da olmuştur. Bu sebeple, pek çok kırılma noktası vardır ve periyodik dönemlendirmelerle ele alınması gereklidir. Günümüz dünyası bu sürecin izlerini taşıdığından, uluslararası sistem üzerinde Soğuk Savaş döneminden miras kalan siyasal etkileri ve beraberinde getirdiği sonuçları irdelemek, geleceği anlamak açısından önem arz etmektedir.

Devletlerin dış politika kararları üzerinde uluslararası sistemin tek, iki veya çok kutuplu olmasının farklı düzeylerde etkisi bulunmaktadır. Soğuk Savaş döneminde dünya, askeri alanda daha belirgin bir niteliğe sahip olan iki kutuplu uluslararası bir sisteme şahit olmuştur. Dönem boyunca blok içi ittifak kavramı üzerine yoğunlaşan, blok merkezinin

¹²⁴ Soğuk Savaş'ın ne zaman başladığına dair kesin bir tarih üzerinde mutabakat yoktur. 1945 Yalta Konferansı, aynı yıl düzenlenen Potsdam Konferansı, Churchill'in meşhur “demir perde” konuşması ya da 1947 Truman Doktrinin ilanı kabul edilir. Bitişi için genel bir görüş de 1989 Berlin Duvarı'nın yıkılışı veya 1991 SSCB'nin dağılışıdır. Mehmet Seyfettin Erol, “İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş”, Haydar Çakmak (ed.), *Uluslararası İlişkiler Giriş, Kavram ve Teoriler*, (içinde), Barış Kitabevi, Ankara, 2007, s.279.

¹²⁵ Eric Hobsbawn, *Kısa 20.Yüzyıl: 1914-1991 Aşırılikler Çağı*, 7.basım, (Çev. Yavuz Alagon), Sarmal Yayıncılık, İstanbul, 2013, s.302.

onayına tabii kılan, daha önce eşine rastlanmayan yeni bir dünya düzeni oluşmuştur¹²⁶. Bu yeni düzenin işleyişini anlamlandırmada uluslararası sistem modelleri bir kılavuz vazifesi görmektedir. Morton Kaplan tarafından ortaya konan altı farklı uluslararası sistem modeli¹²⁷, güç dengesi sistemi, gevşek iki kutuplu sistem, sıkı iki kutuplu sistem, evrensel sistem, hiyerarşik sistem ve birim veto sistemden meydana gelmektedir. Modellerden sadece ikisinin –gevşek iki kutuplu sistem ve güç dengesi- tarihsel bir karşılığı bulunmaktadır. Diğer modeller, her iki sistemin muhtemel dönüşümlerini ve bu dönüşümler sonrası oluşacak koşullarla bağlantılı, olası tahminlerini gösterme işlevi için oluşturulmuştur.

Kaplan'ın tartıştığı modellerden ilki olan güç dengesi sisteminin işlerlik kazanması için en az beş ulusal aktör bulunmalıdır. Gerekli aktör sayısı azalırsa sistem istikrarsızlığa bürüneceği için, ulusal aktörlerin sayısını kritik alt sınırın üzerinde tutmak gerekli bir şarttır. İdeal formdaki bir güç dengesi sisteminde, bir tarafın baskın gelmesi durumunda, ittifaklar içinde aktörlerin herhangi bir kombinasyonu mümkündür. Aktörlerin ittifaka olan bağlılığı, güç dengesini koruma hedefinden önce gelmemektedir. Sistemin güvencesi, esnek ittifak ilişkilerini sistemin korunması lehine kullanan ve bu doğrultuda harekete geçeceği sorumluluğu hisseden müttefiklik ilişkilerinin varlığıdır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra sistem, yerini gevşek iki kutupluluk modeline bırakmıştır. Soğuk Savaş dönemine hakim olan bu modelin ortaya çıkmasında üç faktörün dönüştürücü etkisi olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki, güç dengesi sisteminde mevcut olan ittifak esnekliğinin yitirilmesidir. Bloklar arasında ekonomik, askeri, siyasi her alanda rekabetin yarattığı gerginlik ve derin ideolojik ayrılıklar, ittifakların blok politikalarından bağımsız hareket edebilme serbestisini kısıtlamıştır. Kısa vadeli ve çıkar odaklı ittifak ilişkileri yerini uzun dönemli, genel ve kapsayıcı ittifak ilişkilerine bırakmıştır. Stratejik hedeflerine bağlı olarak bir koalisyondan diğerine geçebilme, cepheleşmenin ruhuna aykırı olduğundan pek mümkün değildir. Özetle, ideolojik bağlar iki kutuplu uluslararası sistemde ittifakların tutkalı vazifesi görmüştür¹²⁸.

Bir diğer faktör, blok içi ittifak ilişkisinin görece dengeli ve eşit olduğu güç dengesi sisteminin aksine hiyerarşik bir sıralama sergilemesidir. II. Dünya Savaşı sonrasında

¹²⁶ Mehmet Seyfettin Erol, "İkinci..." ss.286-287.

¹²⁷ Morton A. Kaplan, *Balance of Power, Bipolarity and Other Models of International Systems*, The American Political Science Review, Vol.51, No.3, September 1957, ss.685-686.

¹²⁸ Ali Soner, a.g.e, ss.63-65.

rakamsal olarak büyük güçlerin sayısındaki azalması, iki süper güç etrafında kümelenmiş aktörlerin birbirleri arasındaki ilişkin niteliğini değiştirmiştir. Siyasi hedef ve eylemlerdeki farklılık da son faktör olarak sayılabilir. İdeolojik merkez ve cephe liderliğinin temsilcisi iki süper güç etrafında toplanan tarafların nihai hedefi, karşı taraf üzerinde kuracağı üstünlüktür. İttifak içi kapasiteyi geliştirmenin yanı sıra ittifak dışı etki ve nüfuz alanını genişletmek için özellikle rakip taraf üyelerinden ve sistemde tarafsız konumda olan bağlantısızlardan müttefik devşirmeye önem verilmiştir. Güç dengesi sisteminde ulusal aktörlerin yer aldığı tablonun aksine, gevşek iki kutupluluk sisteminde BM, NATO gibi ulus-ötesi aktörler de sisteme katılır. Gerilimin yükseldiği dönemlerde uluslararası örgütler, tarafların içinde bulundukları uyuşmazlığı çözebilecekleri, çatıştıkları noktaları müzakere edebilecekleri bir platform olmuştur. Soğuk Savaş dönemine egemen olan gevşek iki kutupluluk sisteminin bir diğer özelliği de, tarafların yükleneyeceği hak ve sorumlulukların kamuoyu denetimine sunulduğu açık diplomasi modelinin benimsenmiş olmasıdır¹²⁹.

Soğuk Savaş döneminde ittifak ilişkilerinin seyrini etkileyen faktörlerden biri de, blok liderlerinin halkları etkilemek, dost kazanmak için üyelerine yaptığı askeri ve ekonomik yardımlardır. Bir şükran hissi uyandıran askeri ve ekonomik yardımlar, alıcıyı vericiye daha bağımlı hale getirerek etkili müttefikler yaratmaktadır. Askeri teçhizat ve silah transferleri, ittifakları canlandırmada güvenilir bir nüfuz aracı olarak kullanılmıştır. Tedarikçi ülkeye, alıcı üzerinde siyasi bir kaldıraç sağlamaktadır. Fakat tedarikçi ülke, tek geçerli kaynak değilse, bu kaldıraç sınırlıdır. Yardımı elde etmek isteyen alıcı, çıkarları sunulmazsa genellikle tedarikçi değiştirme tehdidinde bulunmaktadır. Soğuk Savaş'ın yumuşama dönemlerinde, askeri yardım veya ekonomik finansman gibi istekleri elde etmek için, rakip tarafa başvurmak mümkün olmuştur¹³⁰. Mevcut bir ittifakı daha etkili hale getirebilmek için dış yardım seçeneğine başvurulabilecekken, ortak siyasi çıkarların yokluğunda dış yardımlar, bir ittifak oluşturulmasında tek başına yeterli bir unsur olmayacaktır.

Soğuk Savaş yıllarında, sanayileşmiş ülkelerin her an patlak verebilecek bir savaşa karşı sürekli bir silahlanma yarışı içerisinde olması ve rakip tarafı yok edebilecek kapasiteye ulaşması bir caydırıcılık yaratmıştır. Karşılıklı risk ve tehdidin en önemli

¹²⁹ Ali Soner, a.g.e, ss.65-71.

¹³⁰ Stephen M. Walt, *Alliance Forma....*, ss.27-30.

sonucu, görece istikrarlı bir uluslararası sistemin ortaya çıkmasıdır¹³¹. İttifaklar, sadece savaşmak için değil, krizleri önlemek, diplomatik ilişkiyi artırmak, uyuşmazlıkları müzakere etmek gibi caydırıcı bir fonksiyona da sahiptir. Bu işlev, siyasi bir yönelim olarak savaştan çok müzakerenin tercih edilmesine katkı sağlamıştır. İttifak sistemleri, daha az esneklik ama daha kalıcı ve yüksek kurumsallaşma, organize olma kapasitesine sahiptir.¹³²

1.6.2.Soğuk Savaş Sonrası Dönemde İttifak İlişkileri

Uluslararası ilişkiler alanında üzerinde çokça tartışılan ve bir mutabakata varılamayan konuların başında Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemin niteliği gelmektedir. Bir kısım 21. Yüzyıl uluslararası sisteminin ABD liderliğinde tek kutuplu olduğunu savunurken; diğer kısım ise yeni güç dengesinin ABD, Rusya, Çin, Hindistan, AB ve Japonya arasında oluştuğunu ve böylece çok kutuplu bir dünya düzeninin belirdiğini savunmaktadır¹³³. Belirsizliği aşmak için değişim ve dönüşüm içindeki yapıları, farklı değerlendirmeler çerçevesinde ele almak, bu dönem koşullarında gerçekleşen ittifak ilişkilerini anlamaya da yardımcı olacaktır.

Günümüz dünyasını açıklamak ve anlamlandırmak gayesiyle girilen hemen her ciddi çalışmanın ayrılmaz bir unsuru, “küreselleşen dünya” ifadesidir. “Küreselleşme”, dile pelesenk olmuş bir kavramdır. Birçok teorisyen tarafından tartışılmıştır. Küreselleşmeyi, neoliberal veya Marksist kuramlar gibi herhangi bir yaklaşıma sıkışmadan, aktör merkezli ve çok etmenli bir analizle kavramak mümkündür. Ramazan Gözen, küreselleşme üzerine biri, küresel çaptaki ilişkileri/süreci vurgulayan, diğeri küresel sistemin aldığı şekli/yapıyı vurgulayan iki genel tanımlama¹³⁴ yapmaktadır. Süreçsel küreselleşme, teknoloji, iletişim, ulaşım ve bilim alanlarında meydana gelen gelişmeler sonucunda uluslararası alanda ekonomik, sosyal, mali, ticari ilişkilerin tüm dünyada hızlanarak yaygınlaşması ve böylece tüm insanlığın birbirinden daha çok haberdar olması, etkilenmesi sürecidir. Yapısal küreselleşme, bu süreçlerin ulus-devletlerin yapısında yarattığı etkiler sonucu meydana gelen küresel benzeşimdir. Ekonomik bakımdan küreselleşme çok uluslu şirketler, finansal

¹³¹ Eric Hobsbawn, a.g.e, ss.338-341.

¹³² K.J.Holsti, *A Framework...*, s.124.

¹³³ Bilgehan Emeklier, “Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Analizi”, BİLGESAM, 3 Mayıs 2010, <http://www.bilgesam.org/incele/1901/-soguk-savas-sonrasi-uluslararasi-sistemin-analizi/>, (Erişim Tarihi: 23.12.2017)

¹³⁴ Ramazan Gözen, *Uluslararası İlişkiler Sonrası Çoğulculuk, Küreselleşme ve 11 Eylül*, İstanbul, Alfa Yayınları, Temmuz 2004.

sermaye hareketleri, küresel sermaye ağı, sıcak para hareketleridir. Beşeri ilişkiler ve gündelik yaşam üzerinde küreselleşmenin etkisi dünya insanlığının ortak malı haline gelen film, TV, radyo, müzik ve eğlence düşünüldüğünde daha belirginleşmektedir.

Konu bağlamında üzerinde durulan küreselleşme biçimi, analiz birimi olarak ulus-devletlerin yapısında meydana gelen değişimlerin etkisiyle yapısal küreselleşmedir. Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle birlikte, uluslararası politikaya hakim olan küreselleşme, ulus-devlet yapısında bir takım erozyona neden olmuş; artan karşılıklı bağımlılığın da etkisiyle iç politika ve dış politika alanları arasındaki ayırım belirsizleşmiştir. Soğuk Savaş'ın sona erışı, aktör temelinde çeşitlenme ve konu temelinde çeşitlenme olmak üzere iki sonuç ortaya çıkarmaktadır¹³⁵. Soğuk Savaş döneminde biricik aktör görülen devlete günümüzde çok uluslu şirketler, uluslararası kamuoyu, bölgesel ve uluslararası örgütler, örgütlenmiş sosyal gruplar ve bireyler olmak üzere dış politika sürecinde etkin rol oynamaya başlayan aktörler eklenmiştir. Fakat ulus devlet yapısı aşınsa da sona ermiş değildir. Bir diğer sonuç ise, konu çeşitliliğidir. Soğuk Savaş döneminde askeri güvenlik, nükleer silahlanma, devletler arası çatışma, ideolojik rekabet gibi yüksek politika (high politics) olarak addedilen sorun gündemlerinin yanı sıra günümüzde insan hakları, ekonomi politikaları, azınlık hakları, çevre, sosyal ve ekonomik şartların geliştirilmesi vb. alçak politika (low politics) konuları da dış politika gündemini belirlemektedir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde, küreselleşmenin daha önce hiç olmadığı kadar hız kazanması ve ABD'nin SSCB'nin dağılmasıyla uluslararası sistemde rakipsiz tek süper güç olarak belirmesi, yeni dönemin özelliklerinden biridir. Bu dönem "Pax Americana" olarak isimlendirilmiştir. Kavramın hareket noktası, tek süper güç olarak ABD'nin, dünyanın herhangi bir yerindeki krize müdahil olabileceği ve ağırlığını koyabileceği iddiasına dayanmasıdır. Yeni dünya düzeninde her şey, ABD gözetiminde yürüyecektir¹³⁶. Bütün bu gelişmeler ekseninde, güvenlik kavramı da değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Güvenlik kavramının harcını oluşturan "tehdit" olgusundaki muğlak ifadeler ve karar vericiye özgü subjektif bakış açısı, güvenlik tanımını kişiden kişiye, bir gruptan bir gruba ve devletten devlete değişen göreceli bir kavram haline getirmiştir. Gerek Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni dünya düzeni, gerekse 11 Eylül saldırıları akabinde farklılaşan

¹³⁵ Max Webber; Michael Smith, *Foreign Policy in a Transformed World*, Prentice Hall, 2002'den aktaran Ertan Efegil, *Dış Politika Analizi Ders Notları*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2012, s.16-17.

¹³⁶ Abdullah Ural, *11 Eylül Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası ve Türkiye'ye Yansımaları*, Akademik Kitaplar, İstanbul, 2009, ss.14-15.

güvenlik algılamaları, dünya güvenlik yapılanmasında önemli bir değişikliğe neden olmuştur. Daha önce güç dengesi, ittifaklar, caydırıcılık gibi klasik realizmin anahtar kavramlarına dayandırılan güvenlik söylemleri, geçerliliğini yitirmiştir. SSCB'nin dağılmasıyla tehdit algılamaları tamamen değiştiğinden; ikincil öneme sahip konular gündem sıralarına yerleşmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde tehdidin ve yeni “ötekinin” belirlenmesinde 11 Eylül saldırılarının katkısı büyüktür. ABD, bu saldırıların insanlar üzerinde yarattığı kargaşa ve bocalama halini kullanarak, daha önce pek çok kez eleştirilen ve olumsuz karşılanan politikalarını “teröre karşı savaş” şemsiyesinde birleştirerek uygulamaya koyabilme imkanı bulmuştur. ABD, bu bağlamda tek taraflı müdahaleler ve arkasına aldığı “istekliler koalisyonları (coalition of the willing)” ile askeri politikalarını yürütmektedir. Sert yaklaşım nedeniyle ABD tepki toplarken, AB ise daha yumuşak ve yapıcı tavrını ortaya koyarak kontrolsüz gelişen politikalar karşısında bir denge ayağı oluşturmaktadır¹³⁷.

Soğuk Savaş boyunca yöneten-yönetilen dengesinin var olduğu, blok merkezinin olumlu ya da olumsuz değerlendirmesine tabi olunan, blok içi ittifak kavramına yoğunlaşan bir uluslararası sistem mevcuttu. Doğu bloğu ülkelerinin Sovyetlerin onayını almadan hareket etmeleri mümkün olmazken; Batı bloğu ülkelerinin de iç siyaset koşulları neyi meşru kılsa kılın dış siyasette ABD ile uyumsuz politikalar gütmeleri pek olanaklı değildi. Soğuk Savaş'ın bitiminden bu yana geçen yıllarda, yeni uluslararası meşruiyet anlayışı, küresel ekonomiye entegrasyon, ABD, BM eksenli ortak güvenlik tanımlamaları, liberal haklar ve özgürlüklerin varlığı ile ilintili kavramlarla inşa edilmektedir. Karadeli'nin de belirttiği gibi, -uluslararası bir ticari-iktisadi sisteme bağlılık, ortaklaştırılan güvenlik kavramları ve liberal haklar ve değerlere bağlılık- bu üç temel prensip, uluslararası sistemin davranış normlarını ortaya koymaktadır. Bu prensiplerin ortaya konma sebebi, Soğuk Savaş döneminde bazılarını ‘dışlamak’ iken Soğuk Savaş sonrası yeni düzende bir ‘dahil etmek’ çabasıdır¹³⁸. Bu prensipler, uluslararası sistemin bir üyesi olabilmek için yerine getirilmesi gereken asgari şartlar olarak kabul görmektedir.

Öte yandan, günümüzde küresel değişimin çok daha yoğun şekilde hissedildiği uluslararası sistemde, ABD'nin dünyanın tek süper gücü olduğu tartışmalı bir hal almıştır.

¹³⁷ Münevver Cebeci, “Tek Kutuplu Dünyada Güvenlik, Terör ve Transatlantik Ayrılıklar”, (der. Yonca Özer), *Tek Kutuplu Dünyada Yaşamak Gerçekler, Yanılgılar ve Beklentiler*, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2006, ss.105-107.

¹³⁸ Cem Karadereli, “Uluslararası Sistem: Tanımlar, Teoriler, Kurallar”, İdris Bal (ed.), *Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler*, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2006, ss.118-121.

‘Yeni dünya düzeninde’ rakip güçlerin yükselişi, ABD’nin güç tekeline meydan okumaktadır. Yüksek büyüme rakamları, iç pazar potansiyeli, genç ve dinamik iş gücü, bölgesel ve küresel sorunlarda artan istek ve beklenti, petrol, doğalgaz gibi stratejik öneme haiz enerji kaynaklarının varlığı ile ayırıcı özellikleri arasında sayabileceğimiz yükselen ekonomiler, ABD ve Batı kapitalizmine güçlü bir alternatifle küresel rekabet arenasında yerini almaktadır. Özetle, küresel ölçekte askeri kapasitesiyle Rusya ve ekonomisiyle Çin, bölgesel ölçekte enerji kaynaklarıyla İran ve Suudi Arabistan’ın varlığı, ABD’nin küresel hegemonya gücünü nispeten geriletmektedir¹³⁹.

Uluslararası sistemdeki güç dağılımı ekseninde çıkarları etrafında kolaylıkla birleşebilen ve dağılabilen grupları güncel olarak takip etmek, devletlerin dış politikalarında bir seçenek olan ittifak ilişkilerini kavrayabilmek için gereklilik arz etmektedir. Bu sebeple, bir sonraki bölümde tarihin en büyük insanlık dramlarından birinin yaşandığı Suriye Krizinin aktörleri ve dinamikleri ile birlikte genel bir görüntüsü ortaya konulacak ve küresel ve bölgesel aktörlerin Suriye Krizi özelinde yönelimlerine ve devletlerin dış politika stratejilerine yer verilecektir.

¹³⁹ Emin Çivi, S. Tamer Çavuşgil, “Yeni Dünya Düzeninde Güç Kazanan Ülkeler: Yükselen Ekonomiler”, Celal Bayar Üniversitesi İİBF Dergisi: Yönetim ve Ekonomi, Cilt:7, Sayı:1, 2001; Erkin Ekrem, “2030: ABD Hegemonyasının Çöküşü ve Çin”, SDE, 02.01.2013, <http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/2030-abd-hegemonyasinin-cokusu-ve-cin/1210>, (Erişim Tarihi: 15.01.2017).

İKİNCİ BÖLÜM

AKTÖRLERİYLE BİRLİKTE SURİYE KRİZİNİN DİNAMİKLERİ VE BÖLGESEL İTTİFAK İLİŞKİLERİ

2010 yılı sonlarında başlayan Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerini etkisi altına alan “Arap Baharı”, bir dizi kanlı devrime sahne olmuştur. Tunus’ta işsiz bir üniversite öğrencisi olan Muhammed Buazizi’nin kendini ateşe vermesiyle başlayan halk hareketleri ve protestolar, kitlesel bir hale dönüşüp Mısır, Libya, Ürdün ve Suriye gibi birçok ülkeye sıçramıştır. Hem ülkelerin kendine has iç dinamikleriyle hem de bölgesel/küresel aktörlerin sürece olan etkisiyle birlikte değerlendirilmesi gereken Arap Baharı uyanışında, yaşanan olumlu gelişmelerin aksine, Mart 2011 yılında Suriye’de patlak veren şiddet sarmalı, ilerleyen aşamalarda bir iç savaşa dönüşmüş ve etki alanı genişletmeye devam eden uluslararası bir krizi başlatmıştır.

Fransa’dan bağımsızlığını kazanmasından sonra uzun yıllar olağanüstü hal kanunlarıyla yönetilen Suriye halkı, toplanma ve seyahat özgürlüğü, ifade özgürlüğü, çok partili hayata geçiş, gelir adaletsizliğinin giderilmesi, mevcut iktidardaki Baas Partisinin yetkilerinin sınırlandırılması içerikli bir dizi temel hak ve özgürlük reformu talebinde bulunmuştur. Şiddetli protestolar sonucunda rejim değişikliğinin gerçekleştiği “Arap Baharı” ülkelerinden Tunus, Libya ve Mısır’daki görüntünün aksine Suriye muhalefeti ilk olarak rejimin yıkılmasından ziyade reform isteklerinin karşılanmasını öncelemişlerdir. Aslında Arap isyanları başladığında, Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad, reform gerekliliğinden bahseden ilk Arap lider olarak karşımıza çıkmaktadır. 31 Ocak 2011 tarihinde Wall Street Journal gazetesine verdiği bir demeçte, Mısır, Tunus ve Yemen’deki protestoların Ortadoğu’da “yeni bir çağı başlattığını”; Arap yöneticilerinin halkların artan siyasi ve ekonomik isteklerini karşılamak için daha fazla çaba göstermeleri gerekeceğini; şiddetli isyanların bölge liderlerinin yaklaşımlarını yeniden düşünmeye zorladığının bir işareti olarak ülkesinde daha fazla siyasi reform yapılmasını talep edeceğini belirtmiştir¹⁴⁰.

Beşar Esad, reform yapmanın gerekli olduğunu; fakat bunun sadece bölgenin parçası diğer ülkelerde gerçekleşen yani Tunus, Mısır’daki gelişmelere karşı bir reaksiyon

¹⁴⁰ Interview with Syrian President Bashar Al-Asad, *Wall Street Journal*, 31.01.2011, <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748703833204576114712441122894>, (Erişim Tarihi: 16.04.2018).

göstermeyeceğini, bunu reformların gerekliliğine inanarak yapılmasının gerektiğini belirtmiştir. Diğer Ortadoğu ülkelerinden farklı olarak, Suriye'deki devlet politikaları ile insanların inançları ve çıkarları arasındaki uçurumun geniş olmadığını; bunun da rejime duyulan meşruiyetin artmasına vesile olduğunu ve Suriye'yi bölge ülkelerine kıyasla istikrarlı bir ülke haline getirdiğini iddia etmiştir¹⁴¹.

Beşar Esad, bir reform ihtiyacını dile getiren ilk yöneticilerden biri olsa da bu çağrısını kendi ülkesinden çok diğer Arap ülkeleri için dile getirdiği sonraki açıklamalarından anlaşılmıştır. Suriye'yi diğer Arap ülkelerinde yaşanan isyanlardan ayıran farklılıklar arasında, Filistin davasında İsrail ve ABD'ye karşı en sert söylemi kullanan ülkelerden biri olarak statüko karşıtı bir dış politika yaklaşımı içinde olması ve güçlü azınlık rejimine karşı çıkabilecek örgütlü bir muhalefet yapısının olmaması ön plana çıkmaktadır. Bu iki önemli nokta, rejimin Suriye'de kendini güvende hissetmesine yol açmıştır¹⁴². Fakat, 6 Mart 2011'de ülkenin güneybatı ucunda, Ürdün'le sınırı paylaşan Dera kentinde, yaşları 15-17 arasında değişen öğrencilerin okul duvarlarına "Halk rejimin değişmesini istiyor" yazmasıyla patlak veren olaylar, Suriye'de geri dönülemez değişikliklerin olacağı bir sürecin fitilini ateşlemiştir¹⁴³.

Okullarından alınarak gözaltına alınan, tutuklanan, işkence ve kötü muamele gören çocukların, tepki göstermek için toplanan ailelerine şiddetle karşılık verilmesi üzerine büyük çaplı protesto gösterileri başlamıştır. Bu gösterilerde kullanılan göz yaşartıcı gaz ve canlı mermiler en az 13 protestocunun ölmesine neden olmuş ve çok sayıda kişinin yaralanmasına yol açmıştır. Bunun ardından geniş çaplı tutuklamalar yapmaya başlayan rejim yetkilileri, 22 Mart'a gelinceye kadar, beş gün içerisinde, gerçek rakamların daha yüksek olduğu tahmin edilmekle beraber, 93'ü okul ve üniversite öğrencisi, 18 yaş altı en az 12 çocuk, gazeteci, entelektüel ve siyasi aktivistlerin dahil olduğu 300 kişiyi

¹⁴¹ Ufuk Ulutaş, "The Syrian Opposition in The Making: Capabilities and Limits", *Insight Turkey*, Vol.13, No.2, 2011, s.87-88.

¹⁴² Muhittin Ataman, "Suriye'de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum", *SETA Rapor*, No:6, Nisan 2012, s.24.

¹⁴³ Bu konuda yapılan bir belgesel göz atmak için: "The Boy Who Stated the Syrian War", *Aljazeera*, 10.02.2017, <https://www.aljazeera.com/programmes/specialseries/2017/02/boy-started-syrian-war-170208093451538.html>, (Erişim Tarihi: 05.06.2018); Jamie Tarabay, "For many Syrians, the story of the war began with grafiti in Dara'a", *CNN*, 15.03.2018, <https://edition.cnn.com/2018/03/15/middleeast/daraa-syria-seven-years-on-intl/index.html>, (Erişim Tarihi: 05.04.2018)

tutuklamıştır¹⁴⁴. İlk aylarda yüzlerce kişi hayatını kaybederken, gün geçtikçe artan ölümlerin gerçek sayıları kesin olarak açıklanmamıştır.

İnsan Hakları İzleme Örgütü yayınladığı raporda, “Dera’da gösterilerin başladığı 18 Mart 2011’den beri Suriye güvenlik güçlerinin yürüttüğü sistematik öldürmeler ve işkence uygulamalarının insanlığa karşı işlenen suçlar olarak nitelendirilebileceğini” belirttiği bir rapor açıklamıştır¹⁴⁵. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği’nin Mart 2018 verilerine göre, 2011’den bu yana 5,6 milyondan fazla güvenlik arayışındaki insan Suriye’den kaçarak, Türkiye, Lübnan, Ürdün ve diğer bölgelere sığınmıştır¹⁴⁶. Suriye Politikaları Araştırma Merkezi verilerine göre Şubat 2011’den itibaren Suriye iç savaşı sebebiyle dolaylı ya da dolaysız hayatını kaybedenlerin sayısı 470.000’e ulaşmıştır. Çatışmaların yayılması ve yaygınlaşmasıyla milyonlarca kişi yerinden edilmiş, 2016 yılı ortalarına gelindiğinde yaklaşık bir milyondan fazla insan kuşatma altındaki bölgelerde yaşamak zorunda kalmış ve temel hayat kurtarıcı yardımlardan ve insani destekten mahrum kalmıştır¹⁴⁷. Suriye Krizinden en çok etkilenen ülkelerin başında tarihi, coğrafi ve kültürel yakınlığı, ticari ve ekonomik ilişkileri dolayısıyla sınır komşularından biri olan Türkiye gelmektedir. Türkiye, yaklaşık üç buçuk milyon civarında sığınmacıya ev sahipliği yapmaktadır. Savaşın ortaya çıkardığı tabloda insani ihtiyaçların aciliyeti ve elzemi düşünüldüğünde, ülkenin en uzun sınırı paylaştığı güneydoğu komşusuyla ciddi bir imtihanla karşı karşıya kalan Türkiye’yi, Suriye’deki gelişmeler yakından etkilemektedir.

Küresel ve bölgesel aktörlerin de sürece müdahil olmasıyla son derece karışık ve kalabalık bir coğrafya izlenimi yaratan Ortadoğu bölgesinde, cereyan eden çatışmaların kurulumlarını anlamak için ilan edilen ya da örtülü kalan askeri, siyasi, dini ve ekonomik alandaki işbirliği ile çıkar birlikteliklerinin farkında olmak gereklidir. Bu bağlamda DAESH’in ortaya çıkışı, etki ve hareket kapasitesini artırmasıyla selefi cihatçı akımların

¹⁴⁴ *Amnesty International*, “Urgent Action: Syrian Protest Detainees At Risk”, 23.03.2011, <https://www.amnesty.org/download/Documents/32000/mde240132011en.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.04.2018)

¹⁴⁵ *Human Rights Watch*, “We have never seen such horror: Crimes against Humanity by Syrian Security Forces”, 01.06.2011, <https://www.hrw.org/report/2011/06/01/weve-never-seen-such-horror/crimes-against-humanity-syrian-security-forces>, (04.04.2018).

¹⁴⁶ BM Mülteciler Yüksek Komiserliği’nin 29 Mart 2018 tarihli son güncellemesine göre toplam kişi sayısı: 5.627.781’dir. Türkiye, bu kişilerin %63.4’üne (yani 3.567.130) ev sahipliği yapan ülkelerin başında gelmektedir. Lübnan, %17.6’sini (991.917) misafir ederek ikinci sırada gelmekte; onu %11.7 (659.063) ile Ürdün takip etmektedir. https://data2.unhcr.org/en/situations/syria#_ga=2.182185892.2005365952.1522847870-1039967184.1522847870, (04.04.2018)

¹⁴⁷ *Human Rights Watch*, “Syria: Events of 2016”, <https://www.hrw.org/world-report/2017/country-chapters/syria>, (04.04.2018)

varlığı, nükleer enerji konusunda P5+1 ülkeleriyle anlaşma sağlayıp diplomatik zemine geri dönen İran'ın bölgedeki varlığı, Eylül 2015 itibariyle ilk hava saldırısını gerçekleştiren Rusya'nın Esad rejimine olan desteği gibi Suriye Krizindeki önemli kırılma noktalarının anlaşılması gerekmektedir. Suriye Krizi yerel/bölgesel/küresel boyutta birçok aktörün etki alanını genişletme mücadelesi verdiği ihtilaflı bir coğrafya haline dönüşmüştür. Krizin çözümünde etkin rol oynaması beklenen küresel ve bölgesel güçlerin farklılaşan ve kesişen Suriye politikaları, krizi tetikleyen ana motivasyon kaynakları, çok aktörlü yapısıyla değişken ilişkilere ve ittifaklara sahne olan Suriye Krizinin genel bir görüntüsünü ortaya koymak bu bölüm başlığı altında ele alınacak konuları meydana getirmektedir.

2.1.Arap Baharı Sonrası Dönemde İttifak İlişkilerinin Değişken Yapısı

Son yıllarda baskıcı, otoriter yönetimlere karşı halkın büyük bir başkaldırı hareketine girişmesiyle, önemli siyasal ve toplumsal gelişmelere tanıklık eden Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde, “Arap Baharı, Arap Kışı, Arap Uyanışı, Arap İsyanları vs.” gibi birçok isimle anılan¹⁴⁸, sonuçları uzun yıllar etkili olacağı açık olan, radikal bir değişim ve dönüşüm süreci başlamıştır. 17 Aralık 2010'da, meyve satıcılığı yaparak geçimini sağlamaya çalışan, işsiz bir üniversite öğrencisi olan Muhammed Buazizi'nin, polis güçleri tarafından uygulanan kötü muamele ve şiddete tepki olarak kendini ateşe vermesi, ayaklanmaların başlangıcı olarak mitsel bir önem kazanmış; Tunus'ta 23 yıldır iktidar koltuğunda bulunan Zeynel bin Abidin döneminin sonunu hazırlamış; protestolar zinciri domino etkisi göstererek çevre ülkelere de sıçramıştır¹⁴⁹.

Arap Baharı'nın ikinci uğradığı durağı olan Mısır'da, 25 Ocak 2011'de başlayan ve çok kısa bir sürede birçok şehirde mobilize olan kitlesel halk hareketi, 30 yıldır görevde bulunan Hüsnü Mübarek'i yerinden etmiştir. 42 yıldır Muammer Kaddafi tarafından idare edilen Libya'da ise Ocak 2011'de konut problemi ve yolsuzluklar konusunda yönetime karşı dile getirilen şikayetler yüzünden 15 Şubat 2011'de Bingazi'de polis karakolu önünde toplanan yüzlerce Libyalı, kısa sürede diğer şehirlere de sıçrayan ve siyasi anlam kazanan protesto gösterilerini başlamıştır. Güvenlik güçlerinin protestoculara çok sert biçimde karşılık vermesi üzerine 17 Şubat'ta organize edilen “Öfke günü” rejim karşıtı gösterilerin kırılma noktasını oluşturmaktadır. Yönetimin değişmesi ve reform talebi ile bir

¹⁴⁸ Bu çalışmada terminolojide mutabakat sağlamak için “Arap Baharı” kavramı tercih edilmiştir.

¹⁴⁹ Cenap Çakmak, Mustafa Yetim, Fadime Gözde Çolak, “Ortadoğu'da Devrimler ve Türkiye”, *BİLGESAM*, Rapor No:31, İstanbul, 2011, s.4.

araya gelen kitlelere güvenlik güçlerinin şiddete başvurarak bastırmaya çalışmasıyla ortaya çıkan çatışma ortamı, değişim rüzgarını iç savaşa dönüştürmüştür¹⁵⁰. 17 Mart 2011 tarihinde BMGK'nun oy çokluğu ile kabul ettiği 1973 sayılı karar ile Libya'ya uluslararası müdahalenin önü açılmıştır¹⁵¹. Halk ayaklanmasının ya diktatörlerin devrilmesine ya da ciddi iç kırım ve çatışma ortamının doğmasına yol açtığı altı vaka (Tunus, Mısır, Libya, Yemen, Bahreyn ve Suriye), nispeten küçük çaplı protestoların yaşandığı diğer bölge ülkelerinden keskin bir şekilde ayrılmaktadır. Monarşi ile yönetilen Fas ve Ürdün, halkın taleplerini karşılamaya yönelik reform tedbirleri alacağını açıklayarak baskıyı hafifletirken; protestoların ağırlıklı olarak doğu vilayetleri ve bazı büyük şehirlerde yoğunlaştığı Suudi Arabistan, yükselen toplumsal beklenti ve istekleri hafifletmek için sosyal refah harcamalarında bir artış yoluna gitmiştir. 1990'larda iç savaş travmasını tecrübe etmiş Cezayir'de ise olağanüstü halin kaldırılması, anayasa değişikliği, siyasi partiler ve seçim kanunlarında değişiklik yapılması gibi revizyon girişimleri ile Arap Baharı sürecinin etkileri atlatılmaya çalışılmıştır¹⁵².

Libya'da Kaddafi yönetiminin uluslararası bir müdahale ile koltuğunu bırakması, Bahreyn'de protestoların kanlı bir şekilde bastırılması, Yemen'de Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih'in yetkilerini yardımcısı Abdurabbih Mansur Hadi'ye devretmesi karşılığında geçiş sürecinin eski rejim unsurları tarafından yönetilmesine ikna edilmesi, Suriye'deki yaşananların iç savaşa dönüşmesi, otoriter yönetimlerin devrilerek demokratikleşme sürecine gireceğinin tekdüze homojen bir seyir takip etmediğini ve tek başına “domino etkisi” teorisiyle açıklamanın sınırlılıklarını ortaya koymaktadır¹⁵³. Bunun yanı sıra bölgede yaşanan gelişmeler, geleneksel ittifak ilişkilerinin bozulduğuna, değişen dengeler üzerinden yeni bir düzenin inşa edilmekte olduğuna işaret etmektedir.

Her biri kendi ulusal dinamikleri, farklı bağlam ve sonuçlar içerisinde gelişen olayların, birtakım ortak eğilimleri ve özellikleri de bulunmaktadır. Toplumsal ayaklanma ve protestoların genel olarak hedef aldığı başlıca konular, sosyo-ekonomik sorunların bir karışımı ile yaygın ve derinleşen siyasi huzursuzluk tabanında birleşmekte ve sonuçta hepsi birbirini doğrudan etkilemektedir. Uzun süredir Arap dünyasını etkileyen ve devam

¹⁵⁰ Taha Özhan, “Batı ve Kaddafi Makasında Libya”, *SETA Rapor*, No:3, Mayıs 2011, s.4

¹⁵¹ Taha Özhan, a.g.m, s.22-24.

¹⁵² Katerina Dalacoura, “The 2011 Uprisings in the Arab Middle East: Political Change and Geopolitical Implications”, *International Affairs*, Vol.88, No.1, January 2012, s.66.

¹⁵³ Burhanettin Duran; Nuh Yılmaz, “Ortadoğu’da Modellerin Rekabeti: Arap Baharından Sonra Yeni Güç Dengeleri”, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2011*, (Der. B. Duran, K.İnat, ve A.R.Usul), SETA Yayınları XIV, Ankara, Kasım 2012, s.17-18.

eden yapısal sorunlar, genç nüfusta artan işsizlik, istihdam imkanı yaratılamaması, yaygınlaşan yolsuzluk, adam kayırma, siyasi yozlaşma, gelir dağılımındaki adaletsizliğin yol açtığı bölgesel farklılıklar ve sosyal eşitsizlikler, gıda fiyatlarındaki yüksek enflasyon tüm ayaklanmaların ardındaki ortak nedensel temayı meydana getirmektedir¹⁵⁴. Bu sosyo-ekonomik şikayetler, ayrılmaz şekilde politik taleplerle bağlantılıdır ve birbirini körüklemektedir.

Arap Baharı sürecini izleyen gözlemcilerin cevaplamaya çalıştığı sorulardan ilki, Arap dünyasındaki sosyo-ekonomik ve politik mağduriyetlerin bu kadar güçlü ve amaca yönelik kolektif bir eyleme nasıl, neden ve ne şekilde sokulduğudur. Bireylerin keyfi tutuklanmalara, kötü muameleye, küçük düşürülmeye karşı haysiyet çağrısında bulunmaları, moral değerlere eklenen ekonomik kaygılar Arap Baharı sürecinde mücadele ettikleri arayışın bir yönünü oluşturmaktadır¹⁵⁵. Önceden var olan sivil toplum ve siyasi muhalif grupların zemin hazırlamasıyla koordine olabilen göstericiler ile sosyal medyanın ve diğer iletişim araçlarının yaygın olarak kullanılmasıyla dış dünyayla irtibatı artırarak ulusal ve küresel alanda fikirlerin dolaşımını artırması isyanların yayılmasında ivmelendirici bir rol üstlenmiştir. Fakat, her biri özel ve detaylı bir incelemeye tabi tutulması gereken faktörlerin hiç biri bütünüyle Arap Baharı isyanlarını tek başına açıklayabilecek kapsayıcılığa sahip olmadığı vurgulamaya değerdir¹⁵⁶.

Arap Baharı sürecinde en sert kırılmanın yaşandığı Suriye’de çatışmaların bu denli uzun sürmesinin farklı nedenleri bulunmaktadır. Bu faktörler arasında; Suriye’de Nusayri azınlığın iktidarda olduğu rejimin bir hayatta kalma savaşı olarak yorumladığı böyle bir çatışmada tüm gücü ve kapasitesini ortaya koyarak gerçekleştirdiği şiddetli saldırılar, Suriye’deki çatışma ortamı üzerinden bir “vekalet savaşı (proxy war)” içine giren küresel ve bölgesel aktörlerin tutumları, farklılaşan talepler doğrultusunda tek bir şemsiye çatısı altında birleşemeyen Suriye muhalefetine parçalanmış görüntüsü sayılabilecek unsurların başında gelmektedir. Suriye’de çatışma ortamı devam ettikçe, toprak bütünlüğünün muhafaza edildiği ve toplumsal uzlaşısı ile inşa edilmiş bir gelecek ihtimalinden o denli

¹⁵⁴ Katerina Dalacoura, a.g.m, s.67.

¹⁵⁵ Özdemir Akbal, “Küreselleşmenin Baharında Mısır’ın Demokrasi Tecrübesi”, *21.Yüzyıl*, Aralık 2011, Sayı:36, s.17.

¹⁵⁶ Katerina Dalacoura, a.g.m, s.67-68.

uzaklaşmaktadır¹⁵⁷. Kriz üzerinden oluşan ittifakların niteliğine bakıldığında, karmaşık, değişken ve kırılgan bir yapının varlığı sorunların uzamasına ve çözümsüzlüğün artmasına sebebiyet vermektedir. Esad rejimine karşı yerel, bölgesel ve küresel aktörlerin birbirleri arasında meydana gelen ittifakların kırılgan yapısı kadar Rusya ile İran'ın da müttefiki olduğu rejime kayıtsız desteği Suriye Krizini kronik bir hale getirmektedir¹⁵⁸. Bu sebeple, ilk olarak Suriye Krizine taraf olan aktörlerin politika stratejilerinde yönelimlerini ve tercih ettikleri ittifak kurulumları değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

2.2. Suriye Krizinin Tarafları

2.2.1. Beşar Esad Yönetiminde Suriye Rejimi

10 Haziran 2000'de babası Hafız Esad'ın vefatından sonra veliaht Beşar Esad'ın iktidar koltuğunu devralması, bir dönemin sonu ile yeni bir dönemin başlangıcını vaad eden önemli bir kilometre taşı olarak değerlendirilmektedir. 1994 yılında büyük kardeş Basil'in bir trafik kazasında hayatını kaybetmesinin ardından 2000 yılına gelinceye kadarki altı yıllık sürede, Beşar Esad devlet başkanlığı vazifesini yürütebilmesi için hazırlanmıştır¹⁵⁹. Asıl mesleği göz hekimliği olan Esad'ın aldığı tıp eğitimin iki yıllık bir kısmını Batılı kurumlarda tamamlamış olması, Batı düşünce tarzına ve vizyonuna sahip genç bir devlet başkanı olarak kendisiyle ilgili içeride ve dışarıda iyimser beklentiler yaratmıştır¹⁶⁰. Humus Askeri Akademisinde askeri eğitim aldıktan sonra, "yüzbaşı" rütbesiyle silahlı kuvvetlere katılmış, 1995'te binbaşı, 1997'de ise yarbay mevkiine yükselmiştir. Deneyim kazanmak üzere görevlendirildiği yurt dışı seyahatleri ile dış politika alanında önemli yetki ve sorumluluklarla donatılan Beşar Esad'ın iktidarının siyasal ve toplumsal meşruiyetini pekiştirecek adımlar atmak için halkla ilişkiler çalışmalarına katılımı sağlanmış; medyanın da desteğiyle herhangi bir yolsuzlukla

¹⁵⁷ Süleyman Özeren, M. Alperen Sözer, Kamil Yılmaz, "Suriye'deki İç Savaşın Stratejik Analizi", Polis Akademisi Başkanlığı Uluslararası Terörizm ve Sınır Aşan Suçlar Merkezi, Rapor No:35, Rapor Tarihi: 02.01.2014, s.10-11.

¹⁵⁸ Soner Karagül, "Ortadoğu'da İttifak İlişkilerindeki Dönüşüm: Arap Baharı Sonrası Kırılgan İttifaklar", *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:3, Sayı:5, Kasım 2017, s.280.

¹⁵⁹ Eyal Zisser, "Basshar al-Asad and his Regime- Between Continuity and Change", *Orient*, Vol.45, No.2, June 2004, s.239-256.

¹⁶⁰ Muhittin Ataman, a.g.m, s.23. Shmuel Bar, Beşar Esad'ın genç ve Batılı birey olarak imajına rağmen Batı düşünce yapısına, kurumlarına, yönetim felsefesine, siyaset bilimi veya uluslararası ilişkiler kavramları hakkında derin bir asimilasyona maruz kalmadığını; babası devlet başkanı olduğunda 5 yaşında olan Beşar Esad'ın Suriye devlet okullarında aldığı eğitim ile kişiliğinin büyük bir kısmının şekillendiğini; İngiltere'ye geldiğinde ise önceden şekillendirilmiş siyasi idealleri ve değerleri ile artık yetişkin bir birey sayılabileceğini düşünmektedir. Shmuel Bar, "Bashar's Syria: The Regime and Its Strategic Worldview", *Comparative Studies*, Vol.25, Taylor & Francis Group, 2006, s.367.

lekelenmemiş, değişim ve ilerlemeyi temsil eden, ılımlı, reformcu, açık fikirli bir kişilik olarak halka takdim edilmesi kampanyası yürütülmüştür¹⁶¹.

Suriye Meclisi'nin devlet başkanlığı koltuğuna yükselişin önündeki engelleri kaldıracak gerekli yasal düzenlemeleri (Anayasa'da Başkan seçilme yaşının asgari 40 olmasını öngören 82. maddeyle ilgili olarak anayasa değişikliğinin onaylanmasıyla devlet başkanı seçilme yaşının 40'tan 34'e düşürülmesi gibi) yerine getirmesinin ardından Baas Partisi, aday olarak Beşar Esad'ın ismini açıklamıştır. 11 Haziran 2000'de Hafız Esad'ın vefatının ardından geçici bir süre için başkanlık görevini yürüten ve arkasındaki gölge güç olarak nitelendirilen Abdülhalim Haddam¹⁶², Beşar Esad'ı Suriye Silahlı Kuvvetler Komutanı olarak atayan 9 No'lu kararnameyi ve babasının eriştiği en yüksek askeri rütbeye çıkartılan 10 No'lu kararnameyi açıklamıştır¹⁶³. Bu gelişmenin ardından Esad, 17 Haziran 2000'de parti genel sekreterliğini yürütmek üzere görevlendirilmiştir. 10 Temmuz 2000'de yapılan referandumla oyların %97'sini alarak devlet başkanı olmuştur¹⁶⁴.

Beşar Esad, 17 Temmuz 2000'de başkanlığı devraldığı resmi törenin açılış konuşmasında (inaugural speech) Suriye standartlarına göre, ekonomik reform ve teknolojik modernizasyon açısından ülkenin nasıl daha ileriye götürülebileceğine dair açık fikirleri ile geçmişteki belirli başlı politikaları eleştirilerine değindiği, hatta bu eleştiri oklarından 1970'ten Haziran 2000'de ölümüne kadar Suriye'yi yöneten selefi Hafız Esad'ın yönetiminin de nasibini aldığı bir konuşma gerçekleştirmiştir¹⁶⁵. İktidara gelişinin ardından bankacılık sisteminde, basın sağlık ve turizm gibi devletin olduğu her alanda değişimin önünü açmaya çalışarak, güçlü bir ekonomik temelin inşa edilmesinde serbest piyasa ekonomisiyle entegrasyonu sağlayacak temkinli bir liberalleşme adımları atmıştır. Siyasal alanda, parti şubelerindeki liderlik seçimlerinde, en azından liste usulüyle otomatikman onaylanan liderin seçilip dikte ettirilmesiyle kıyaslandığında, yönetim kadrolarına “demokratik” seçimlerle genç sekreterlerin alınması sağlanmıştır. 2004 yılında, Baas Partisinin yetkili ve bürokratlarının 60 yaşına geldiğinde emekli olmalarını gerektiren

¹⁶¹ Celalettin Yavuz, *Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri*, Ankara Ticaret Odası, Ankara, 2005, s.453.

¹⁶² Ufuk Ulutaş; Selin M. Bölme; Hakan Çopur, “Suriye’de Kim Kimdir? Rejim ve Muhalefet”, *SETA Rapor*, Sayı:1, Mayıs 2011, s.31.

¹⁶³ Eyal Zisser, *Comanding Syria: Bashar Al-Asad and The First Years In Power*, I.B.Tauris, London, 2007, s.39.

¹⁶⁴ Muhittin Ataman, a.g.m, s.23.

¹⁶⁵ David W. Lesch, “The Uprising That Wasn’t Supposed to Happen: Syria and the Arap Spring”, (ed. Mark L. Haas and David W. Lesch), *The Arab Spring: Change and Resistance in the Middle East*, Westview Press, 2013, s.79.

kararnameyi çıkarmasıyla Hafız Esad'ın kadrosundaki “eski tüfekleri” onları kızdırmamaya gayret göstererek yönetimden uzaklaştırmış ve yerlerine genç, tecrübeli kişileri görevlendirmiştir¹⁶⁶.

Beşar Esad iktidara geldiğinde, siyasi tutuklular için vahşetin sembolü olan meşhur Mezze Hapishanesinin kapatması ve İnsan Hakları Örgütü'ne göre siyasi tutuklu sayısının 4000'den 1000'in altına düşürülmesi kendisine yönelik iyimser beklentileri çoğaltmıştır¹⁶⁷. Hatta Hafız Esad'ın vefatından sonra politik, ekonomik ve hukuki reform talepleri ile karakterize edilen geçici siyasal liberalleşme dönemi “Şam Baharı” olarak isimlendirilmiştir¹⁶⁸. Bu dönemde, toplumun diğer unsurlarını meydana getiren sektörleri ana akım hayata entegre etmeyi amaçlayan birtakım değişiklikler uygulamaya konulmuş; medya, sivil toplum kuruluşları, hükümet, Halk Meclisi, siyasi partiler ve parlamento dışı kuruluşların güçlendirilmesine vurgu yapılmıştır¹⁶⁹.

99 liberal Suriyeli aydın, Eylül 2000'de, sivil toplumun tüm kesimlerinden, ülkenin sosyal, politik, ekonomik sorunlarını tartışmak üzere özel toplantılar düzenleyen bir kamuoyu ağının oluşmasına müsaade etmesiyle hükümete, 1963 yılından beri Baas Partisi'nin dayattığı olağanüstü halin sona ermesi, kamu özgürlüklerine saygı gösterilmesi gibi ekonomik, idari ve siyasi birçok alanda değişim talebini dile getirdiği çağrıda bulunmuştur¹⁷⁰. “Şam Baharı”, 2001 yılı Ocak ayında, kapsamlı siyasi reformlar, resmi onay olmadan da olsa iki bağımsız siyasi partinin kuruluşu ve ülkenin ilk özel gazetesinin kurulması çağrısında bulunan 1000'den fazla aydın, entelektüel tarafından imzalanmış bir bildirinin yayımlanmasıyla zirveye ulaşmıştır. Kamu özgürlüklerine getirilen kısıtlamalara uymayı reddeden önde gelen 10 reformcunun tutuklanması, parlamento üyesi iki temsilcinin (Riad Seyf ve Mamoun al-Homsi) hapis cezasına çarptırılması ardından, rejimin bundan sonra bağımsız tartışma forumlarına olan hoşgörüsünün aniden sona ermesi reform hareketine karşı artan tehdit, yıldırma ve taciz kampanyası ile birleşince “Bahar” umutları yerini “Kış'a” bırakmıştır. 2002 yılında başat reformcuların yargılanması, tutuklanması ve hapis cezalarının artmasının neden olduğu ağırlık, Suriye'deki siyasi ve

¹⁶⁶ Eyal Zisser, a.g.m, s.239-256; Celalettin Yavuz, a.g.e, s.453-454.

¹⁶⁷ Ufuk Ulutaş, a.g.m, s.89.

¹⁶⁸ “Syria in Crisis: The Damascus Spring”, *Carnegie Middle East Center*, 01.04.2012, <http://carnegie-mec.org/diwan/48516?lang=en>, (Erişim Tarihi: 19.04.2018)

¹⁶⁹ Eyal Zisser, a.g.m, ss.239-256

¹⁷⁰ Bildirinin İngilizce metni ve bildiriye imza atan kişilerin listesine ulaşmak için: “Statement by 99 Syrian Intellectuals”, *Middle East Intelligence Bulletin*, Vol.2, No.9, September 2000.

sivil özgürlük ortamının bozulmasına yol açmıştır¹⁷¹. Özünde mütevazı bir başarıya sahip olan “Şam Baharı” kısa sürse de 1970’lerin sonlarından beri ilk kez bireylerin rejime yönelik eleştirel görüşlerini seslendirebilmesi, dağınık, gizli eylemcileri gölgeden çıkararak birbirinden haberdar olmasını sağlaması, siyasal söylemlere reform dilinin enjekte edilmesi açısından bir ölçüde kalıcılığa da sahiptir. Fakat bu başarısına rağmen birleşik bir muhalefete benzeyen bir yapı üretilenmemiştir¹⁷².

2004 yılında Lübnan sorunu nedeniyle yoğun bir uluslararası baskı ile karşı karşıya kalan Suriye’de muhalefet, bir kez daha harekete geçmek için reform çağrılarını dillendirdiği girişimlerde bulunmuştur. Muhalif yazarlardan Mişel Kilo, 2005 yılı sonunda Fas’a giderek Müslüman Kardeşler Genel Sekreteri Ali Sadraddin el Beyanuni ile bir görüşme gerçekleştirmiş ve muhalefetin demokrasi, şiddet içermeyen muhalefet, muhalif gruplar arasında birliktelik ve demokratik değişim ilkeleri 4 maddesi üzerinde uzlaştıklarını duyurmuştur. Yayınladıkları “Şam Deklarasyonu” belgesi ile hem rejime yönelik eleştirilerini sıralamışlar hem de ciddi anlamda reform taleplerini yeniden gündeme taşımışlardır. Baas rejimini otoriter ve despotik bir yönetim olmakla suçladıkları bildiride yeni bir Anayasa hazırlanması, kurucu Meclisin oluşturulması ve adil seçimlerin organize edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bildiriye imza atan taraflar arasında 5 parti ve 250 muhalif yer almaktadır¹⁷³. Ancak uluslararası sorunlar gölgesinde yürüyen bu hareket de sonuçsuz kalmıştır.

Baas Partisi, ordu ve istihbarat birimlerinde Nusayri azınlığın tartışmasız üstünlüğünün olduğu güçlü bir devleti babasından miras alan Beşar Esad, iktidarının ilk yıllarında bazı umut vaat eden reform hamleleri gerçekleştirse de beklenen atılımı gerçekleştirememiştir. Bunun ardında ülkesinin yerel, bölgesel ve küresel krizlerin yaşandığı uluslararası bir ortamda yönetme realitesinin de etkisi bulunmaktadır. 2000’de İsrail ile barış görüşmeleri sürecinin çöküşü, Suriye’nin karşı çıktığı 2003 Irak İşgali, Lübnan eski Başbakanı Refik Hariri suikastı gibi bir dizi önemli gelişme, ABD düşmanlığını körükleyen bir dönemin hızlanmasına katkıda bulunmuştur. Uluslararası

¹⁷¹ *Freedom House*, “Syria”, *Freedom in the World in 2003*, <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2003/syria>, (Erişim Tarihi: 20.04.2018).

¹⁷² Joshua Landis, Joe Pace, “The Syrian Opposition”, *The Washington Quarterly*, Vol.30, No.1, Winter 2006-2007, s.48.

¹⁷³ Bu isimler hakkında bilgi sahibi olmak için göz atılabilir: “The Damascus Declaration”, *Carnegie Middle East Center*, 01.03.2012, <http://carnegie-mec.org/diwan/48514?lang=en>, (Erişim Tarihi: 20.04.2018); Veysel Ayhan, “Suriye’de Demokratik Gösterilerden Silahlı Muhalefete: İç Savaşa Doğru mu?”, *ORSAM*, 12.04.2011, <http://orsam.org.tr/orsam/DPAnaliz/12640?dil=tr>, (Erişim Tarihi: 20.04.2018).

ortamın baskısının kuvvetlice hissedilmesi Suriye'nin Arap milliyetçiliği kimliğinin uyanmasında, rejimin eski Makyavelist dış politika içgüdüsünün yeniden canlanmasında ve iç reform gündeminin kısıtlılıkla yürütülmesinde etkili olmuştur¹⁷⁴. Buna rağmen Suriye, kimliğini ve çıkarlarını koruyacak şekilde uluslararası politikaya dahil olma arayışını sürdürmüştür.

Suriye'nin dış politika davranışlarında ana belirleyici unsurlarından biri de 1973'ten beri stratejik açıdan bölgeyi kontrol eden ve önemli su rezervlerine sahip olan Golan Tepeleri'nin İsrail'den geri alınması politikasıdır¹⁷⁵. 1991'de İsrail ile başlayan barış görüşmelerinin 2000'de çökmesiyle İsrail'e karşı rejim güvenliğinin sağlanması ve uygun bir anlaşma zemininde Golan Tepeleri'nin geri alınması dış politika hedefinin merkezinde yer alan bir olgudur. İsrail'in rejim güvenliğine tehdit oluşturan varlığı, Esad'ın liberalleşme ve yolsuzluklarla mücadele yolunda öngördüğü reform ve uygulamaları hayata geçirmesine engel olmuştur. Bunun sonucunda ise özellikle petrol zengini ülkelerden beklenen ekonomik yardımların temin edinememesi, başka bir yönde kaynak arayışı çabasını başlatmıştır. 2001 yılında, BM yaptırımlarına rağmen Irak ile Suriye arasında kapalı boru hattının yeniden faaliyete geçmesine izin verilmesi ile cereyan eden iki ülke arasındaki ekonomik işbirliği ABD'nin tepkisiyle karşılaşmıştır. ABD'de neo-conların iktidarı ve 11 Eylül saldırılarının ardından uluslararası terörizmle mücadele adına başlatılan Irak işgali, Beşar Esad'ı zor bir durumda bırakmıştır. ABD'de bölge aktörlerinden İsrail'i kayıtsız destekleyen bir yürütmenin varlığı, Bush'un Suriye-İsrail ile ilişkilerde herhangi bir vaatte bulunmaktan çekinen yaklaşımı, Lübnan'dan çekilmeye zorlaması, Suriye'yi Irak'a karşı bir koalisyona katılmaktan uzaklaştıran etmenler arasındadır. Gerginleşen ABD-Suriye ilişkileri, Suriye'nin Iraklı direnişçileri desteklemesi, uluslararası terörizm ile mücadeleye arka çıkmaması ile birleşince ABD'nin Suriye'ye karşı bir dizi yaptırım kararı alması ile sonuçlanmıştır¹⁷⁶.

¹⁷⁴ Raymond Hinnebusch, "Syrian Foreign Policy under the Bashar Al-Asad", *Ortadoğu Etütleri*, July 2009, Vol.1, No.1, s.8

¹⁷⁵ Efegil, Suriye dış politikasının süreklilik arz eden temel gündem maddeleri arasında Golan Tepeleri'nin alınmasının yanında, Büyük Suriye (Bilad-ı Şam) topraklarının bölünmesi ile ortaya çıkan coğrafi durumu, düşman devletlerle çevrili konumunun sebebiyet verdiği güvensizlik duygusu, doğal koruma alanına sahip olmayan toprak parçası, İsrail-Lübnan devletleri arasında cereyan eden sorunlara yakınlığına da değinmektedir. Ertan Efegil, "Suriye ve Lübnan'ın Dış Politikasını Etkileyen Faktörler", *Ortadoğu Analiz*, Cilt:5, Sayı:50, Şubat 2013, ss.93-95.

¹⁷⁶ Nuri Salık, "Suriye Politik Kültüründe Tarihsel Pragmatizm, Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası ve Türkiye-Suriye İlişkileri", *ORSAM*, Rapor No:85, Kasım 2011, ss.15-16.

Batı tarafında büyük bir askeri dengesizlikle karşı karşıya olduğu İsrail ile doğu tarafında Batı tarafından işgal edilmiş Irak arasında sıkışmışlık hissine kapılan Suriye, tehdit oluşturan güçlerle çevrili olmasının yarattığı güvensizlik dolayısıyla İran ile ilişkilerini artırarak bölgesel yalnızlıktan kurtulmaya çalışmış; Hizbullah, Hamas, İslami Cihat gibi örgütlere patronluk yaparak İsrail ve ABD karşısında caydırıcılığını artırmayı amaçlamıştır. Farklı ülkelerle ittifak ilişkilerini çeşitlendirerek bağımlılık düzeyini en az seviyeye indirmeye gayret etmiş; bu sayede Irak işgaline karşı çıkan Türkiye ile pragmatik bir yakınlaşma politikası içine girmiştir¹⁷⁷. Küresel ölçekte ise Rusya, Çin ve Hindistan ile iyi ilişkiler kurulmasına özen gösterilmiştir.

Beşar Esad'ın Ocak 2011 tarihinde verdiği röportajda Mısır, Tunus ve Yemen'deki değişim rüzgarının ülkesine uğramayacağından emin bir duruşa sahip olsa da yaklaşık iki ay içerisinde, kitlesel halk yürüyüşleri ve protestolar zincirine katılan en son Ortadoğu ülkesi olmuştur. Suriye halkını kitlesel eylem yapmaya iten temel faktörler arasında “8 Mart 1963'ten beri uygulanan olağanüstü hal uygulamasının kaldırılması, başta İç İşleri Bakanlığı olmak üzere çeşitli devlet kurumlarının sivilleştirilmesi, güvenlik birimlerinin görev alanlarının tanımlanması, devletin üç temel erki olan yasama, yürütme ve yargının yapılandırılması ve yargı bağımsızlığının tahsis edilmesi, bireysel hakların tahsis edilmesi, Suriye kimliği olmayan Kürtlere vatandaşlık hakkının tanınması, gelir dağılımında adaletin sağlanması, siyasi partiler kanunda değişiklik yapılarak iktidardaki Baas Partisi'nin gücünün sınırlandırılması” yer almaktadır¹⁷⁸. Arap Baharı ülkelerinde yaygınlaşan protesto gösterilerinin arkasındaki temel nedenler -2008 küresel ekonomik krizi nedeniyle temel tüketim mallarını daha pahalı hale getiren emtia fiyatlarındaki yükseliş, aldığı eğitim ile ülkedeki istihdam koşulları ve hayat beklentileri arasında bir boşluk olduğu gençlik yığınlarının varlığı, yaygın sosyo-ekonomik sorunlar, yolsuzluk ve kısıtlı siyasi alan vb.- Suriye halkını yeniliğe ve değişikliğe iten motivasyon kaynakları arasındadır. Ülke çapında %20-25 olduğu tahmin edilen işsizlik oranının, Suriye nüfusunun %60'ına tekabül eden 25 yaşın altındaki nüfusta ulaştığı rakamlar kadınlar arasında %53, erkekler arasında %67'ye yaklaşmaktadır¹⁷⁹. Dünya genelinde şeffaflık, hesap verilebilirlik, güvenin yeniden tahsis edilmesi ve yolsuzun önüne geçilebilmesi amacıyla derecelendirme yapan ve 178 ülkede

¹⁷⁷ Raymond Hinnebusch, a.g.m, s.8-10; Nuri Salık, a.g.m, s.16; Ertan Efegil, a.g.m, ss.92-94.

¹⁷⁸ Atilla Sandıklı; Ali Semin, “Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye”, *BİLGESAM*, Rapor No:52, İstanbul 2012, ss.6-7.

¹⁷⁹ David W. Lesch, a.g.m, ss.81-82.

çalışmalarını yürüten *Transparency International*'ın, 2010 yılına ait Yolsuzluk Algılamaları Endeksinde Suriye, 127. sırada yer almıştır¹⁸⁰.

Halktan yükselen talepler karşısında Esad, bazı reform girişimlerinde bulunmayı kabul etmiştir. Görevdeki hükümetin 29 Mart 2011'de istifasının ardından, kitleleri sakinleştirmeye ve protestocuları tatmin etmeye yönelik reform çabalarını artıracığına değinmiştir¹⁸¹. Fakat ertesi günkü 30 Mart 2011 tarihli konuşmasında, ülkesinde yaşanan gelişmelerde yabancı güçlerin düzenlediği bir komplonun etkisi olduğunu; reform bahanesi altında ülkesinde kaos yaratıldığını, şikayetlerin halkı sokaklara gitmeye zorlamak için bir kılıf olarak kullanıldığını belirtmiştir¹⁸².

Esad, protestocuların beklentilerini tatmin etmekten uzak olsa da 16 Nisan 2011'de kurulan Tarım Bakanı Adil Sefer'in Başbakan seçildiği yeni hükümetten 48 yıldır ülkede süregelen olağanüstü hal durumunun sona erdirilmesini talep etmiştir. Vatandaşlık hakkı bulunmayan ve çoğunlukla ülkenin kuzeydoğu bölgesinde yaşayan yaklaşık 300.000 civarındaki Kürt kökenli azınlık gruba, Suriyeli Arap milliyetine mensup olduklarına dair kimlik kartı verilmesini hükmeden bir yasama kararı çıkarmıştır¹⁸³. Buna karşın Mart ve Nisan ayları içerisinde her Cuma namazı çıkışında Dera, Lazkiye, Tartus, İdlib, Baniyas, Deir ez-Zor ve başkent Şam'ın yakınlarındaki Harasta'da protesto gösterileri artarak devam etmiştir. Bu gösteriler sırasında protestocular ve insan hakları ihlalleri gözlemcilerinin iddiasına göre, Suriye güvenlik birimleri ve İçişleri Bakanlığı ile yakından

¹⁸⁰ *Transparency International*, the Corruption Perceptions Index 2010, <https://www.transparency.org/cpi2010/results>, (Erişim Tarihi: 20.04.2018).

¹⁸¹ Micheal Slakman, "Syria's Cabinet Resigns; Concessions Expected", *New York Times*, 29.03.2011, <https://www.nytimes.com/2011/03/30/world/middleeast/30syria.html>, (Erişim Tarihi: 19.04.2018); "Syrian Government Resigns Amid Unrest", *CNN*, 29.03.2011, <http://edition.cnn.com/2011/WORLD/meast/03/29/syria.unrest/index.html>, ; "Syrian Cabinet Resigns as Regime Seeks to Calm Protest", *The Guardian*, 29.03.2011, <https://www.theguardian.com/world/2011/mar/29/syrian-cabinet-resigns-bashar-assad>, (Erişim Tarihi: 19.04.2018).

¹⁸² Micheal Slakman, "Syrian Leader Blames 'Conspiracy' for Turmoil", *New York Times*, 30.03.2011, <https://www.nytimes.com/2011/03/31/world/middleeast/31syria.html>; Katherian Marsh, "Assad blames conspirators for Syrian protests", *The Guardian*, 30.03.2011, <https://www.theguardian.com/world/2011/mar/30/syrian-protests-assad-blames-conspirators>, (Erişim Tarihi: 19.04.2018); Hediye Levent, Suriye halkının gerilimi yüksek dış politik krizlerle yaşamaya alışkın olduğunu ve basın, medya organları üzerindeki sansür nedeniyle iç politikaya ilişkin pek fazla bilgisi olmazken dış politika konusunda oldukça politize hale geldiğini ve bu nedenle rejimin "dış güçler" söyleminin halk içinde yönetime muhalif olanlar tarafından da kısmen kabul gördüğünü ileri sürmektedir. Hediye Levent, "Suriye Krizinin Dinamikleri ve Aktörlerin Değerlendirilmesi", *Orta Doğu Analiz*, Cilt:4, Sayı:44, Ağustos 2012, s.37.

¹⁸³ "Stateless Kurds in Syria granted citizenship", *CNN*, 08.04.2011, <http://edition.cnn.com/2011/WORLD/meast/04/07/syria.kurdish.citizenship/index.html>, (Erişim Tarihi: 19.04.2018)

irtibatlı olduğu iddia edilen “Shabbeeha/Şebbiha” ismindeki rejime bağlı silahlı milis kuvvetler, protesto gösterilerinin bastırılmasında etkin bir rol oynamıştır¹⁸⁴.

Beşar Esad yönetimi, kalabalık kitlelerin değişim ve reform ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bazı adımlar atsa da bu düzenlemeleri hayata geçirmemiş, kendi iktidarının devamını garantiye alacak tedbirlere yönelmiştir. Örneğin, 2014’te devlet başkanlığı için adil ve demokratik bir seçim yapılması vaadine karşılık reform adı altında gerçekleştirdiği anayasa değişikliği ile görevde kalabileceği süreyi 2028 yılına kadar uzatmıştır. Olağanüstü hal uygulamasının kaldırılmasına rağmen muhaliflerin yoğun olduğu bölgelerde yerleşim yerlerine dönük saldırıların artması sonucu binlerce sivil hayatını kaybetmiştir¹⁸⁵. Beşar Esad, iktidara gelişinin ardından devraldığı azınlık rejimi ile ülkedeki hassas dengeleri gözeterek temkinli hareket etmesinin gerektiğinin farkındalığıyla, Nusayri ve Baas seçkinlerinin ülkede kurduğu sistemin devam ettirilmesinden başka bir söylem geliştirmekte zorlanmıştır¹⁸⁶. Suriye’nin heterojen demografik özellikleri arasında ülke nüfusunun yaklaşık %12’sini oluşturduğu tahmin edilen ve Esad ailesi ve üyelerinin de mensubu olduğu Nusayriilerin bütün devlet kurumları üzerinde güçlü bir etkisi bulunmaktadır¹⁸⁷. Nusayri azınlık, Baas Partisi aracılığıyla siyasi iktidarı ve bürokrasiyi kurduğu çıkar ilişkileri üzerinden kontrol etmektedir. Bu sayede Esad rejiminin iktidarda olmasından fayda sağlayan geniş bir kitle, rejimin devrilmesini zorlaştırmış ve iktidar değişimine karşı bir direnç ortaya koymuştur¹⁸⁸. Esad rejiminin unsurları, krizi Nusayri azınlığın hayatta kalması için varoluşsal bir mücadele olarak görmektedir¹⁸⁹. Her ne kadar toplumun farklı kesimlerini de dahil etmeye çalışan bir sistem kurulmaya çalışılmışsa da Hafız Esad döneminde, iktidardan ve ekonomik kaynaklardan

¹⁸⁴ Oytun Orhan, “Suriye’de Demokrasi mi İç Savaş mı?: Toplumsal-Siyasal Yapı, Değişim Senaryoları ve Sürecin Türkiye’ye Etkileri”, *ORSAM*, Rapor No:45, Nisan 2011, s.8.

¹⁸⁵ Atilla Sandıklı; Ali Semin, a.g.m, s.7-8.

¹⁸⁶ Muhittin Ataman, a.g.m, s.23.

¹⁸⁷ Suriye’de nüfusun yaklaşık %90’ı Arap, %9’ü Kürt, %1’i Ermeni, Çerkez, Türkmen ve diğer etnik gruplardan oluşmaktadır. Toplam nüfusun %87’sini oluşturan Müslümanların %74’ü Sünni, Alevi ve İsmaili mezhebindeyken %10’u Hristiyan ve %3’ü Dürzi ve diğerlerinden meydana gelmektedir. “Syria”, CIA, The World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/sy.html>, (Erişim Tarihi: 19.04.2018); Suriye’de genel nüfus içerisinde etnik-mezhepsel dağılımın oranına dair kesim rakamlar bilinmese de toplum içerisinde etnik-dinsel grupların dağılımı şu şekildedir: İç savaştan önce yaklaşık 23 milyon civarındaki nüfus içerisinde %60 Arap-Sünni, %12 Arap-Alevi, %10 Kürt-Sünni, %9 Rum-Ortodoks Hristiyan, %4 Ermeni Hristiyan, %3 Arap-Dürzi, %2 Arap-İsmaili, %1 Türkmen-Sünni, Çerkez-Sünni, Süryani-Hristiyan ve diğerlerinden oluşmaktadır. Joseph Holliday, “The Struggle for Syria in 2011: An Operational and Regional Analysis”, Middle East Security Report 2, *Institute for the Study of War*, December 2011, s.10.

¹⁸⁸ Atilla Sandıklı; Ali Semin, a.g.m, s.10

¹⁸⁹ Joseph Holliday, “The Struggle for Syria in 2011: An Operational and Regional Analysis”, Middle East Security Report 2, *Institute for the Study of War*, December 2011, s.10.

görece mahrum kalmış kırsal tabanlı Arap Alevilerinin Fransız sömürgesinden bağımsızlık elde edildikten sonra ordu ve Baas Partisi'nde dikey mobilizasyonla önemli kurumların pozisyonlarına yerleştirilmeleri zirveye ulaşmıştır¹⁹⁰. Baas Partisi, toplumsal-siyasal-sosyal ilişkilerin düzenlenmesinde bu mobilizasyonu bir araç olarak kullanmış ve rejim ile ortak çıkarları paylaşmakta olan siyasi ve askeri bürokrasinin kontrol edilmesinde bir patronaj sistemi kurmuştur¹⁹¹.

Suriye'de siyasetin yukarıdan aşağıya şekillendiği kurumlar sıralamasında Devlet Başkanı, Başkan'ın danışmanları ve yardımcıları, sivil ve askeri güvenlik birimleri, Ulusal İlerici Cephe¹⁹², Meclis ve Hükümet yer almaktadır. Toplam parti üye sayısı yetişkin nüfusun %18'ine tekabül eden Arap Sosyalist Baas Partisi, kendisini Suriye'deki kitlelerin gerçek temsilcisi olarak nitelendirmektedir¹⁹³. Devlet başkanının danışmanları, yardımcıları, sivil ve askeri güvenlik birimleri, istihbarat kuruluşlarının başında yer alan görevlilerden oluşan "yakın çevre (inner circle)" ise esasen ülke yönetiminde iç ve dış politikada önemli kararlar alınmasında katkısı bulunan seçkin bir grubu meydana getirmektedir. Üç ayak üzerine oturan istihbarat ve güvenlik sistemi, Siyasi Güvenlik, Askeri İstihbarat ve Hava Kuvvetleri İstihbarat gibi geleneksel istihbarat kurumları ile ilgilenen *muhaberat*, operasyonel yetki ve sorumlulukları bulunan Özel Kuvvetler, Savunma Tugayları ve Başkanlık Muhafızları ile "Üçüncü Silahlı Tümen" gibi özel, siyasi, askeri birimlerden meydana gelmektedir. Bütün bu birimlerin idaresi ise 1970'li yıllarda Hafız Esad tarafından kurulan Başkanlık Güvenlik Konseyi tarafından yürütülmektedir¹⁹⁴. Askeri güvenlik birimlerinin kilit noktaları, komuta kademesi ve üst düzey bürokrasideki Nusayri azınlığın ağırlığı ile Esad yönetiminden ayrılmayarak desteğini çekmemeleri rejimin gücünü ve etkisini kırmaya engel olmuştur. Nusayrilerin Suriye silahlı kuvvetler

¹⁹⁰ Nuri Salık, a.g.m, s.12.

¹⁹¹ Shmuel Bar, a.g.m, ss.358-359.

¹⁹² 1972'de eski Cumhurbaşkanı Hafız Esad tarafından sınırlı bir siyasi katılımı temin etmek amacıyla kurulan Ulusal İlerici Cephe, Suriye'de mevcut hükümetin sosyalist ve Arap milliyetçi yönelimini destekleyen ve Arap Sosyalist Baas Partisi'nin lider rolünü kabul eden 10 siyasi partinin koalisyonundan oluşmaktadır. Koalisyonu oluşturan partiler arasında Arap Sosyalist Hareketi, Suriye Komünist Partisi, Demokratik Sosyalist Birlik Partisi (ve diğerleri) yer almaktadır. Elizabeth O'Bagy, "Syria's Political Struggle: Spring 2012", *Institute for the Study of War*, 07.06.2012, s.2; Ulusal İlerici Cephe'nin resmi sitesi için: <http://pnf.org.sy/>, (Erişim Tarihi: 25.04.2018).

¹⁹³ Metin içerisinde kısa bir özetle bahsedilen Suriye'nin toplumsal, siyasi ve ekonomik yapısına dair daha detaylı bilgi sahibi olmak için: Raymond Hinnebusch, *Syria: Revolution From Above*, Routledge, London and New York, 2001; Shmuel Bar, "Bashar's Syria: The Regime and Its Strategic Worldview", *Comparative Studies*, Taylor & Francis Group, LLC, 2006, s.353-445; Eyal Zisser, "Apperance and Reality: Syria's Decisionmaking Structure", *Middle East Review of International Affairs*, Vol.2, No.2, May 1998.

¹⁹⁴ Syria Unmasked: The Suppression of Human Rights by the Assad Regime, *Middle East Watch*, Yale University Press, London, 1991, s.27-28'den aktaran Oytun Orhan, a.g.m, ss.10-11.

üzerindeki hakimiyeti, Esad ailesine yakın korumalık yapan Şebbihaların devreye girmesini kolaylaştırmış ve rejimin protesto gösterilerine müdahalesini hızlandırmıştır¹⁹⁵.

Bölgesel ve küresel aktörlerin de müdahil olmasıyla Suriye’de kitlesel halk hareketleri ve protesto gösterileriyle başlayan sürecin şiddet sarmalı ile iç savaşa evrilen Suriye Krizine taraf olan unsurları değerlendirmeye tabi tutabilmenin en önemli basamaklarından biri de sokaklara dökülen, değişim ve reform talebinde bulunan muhalefetin yapısını anlayabilmekten geçmektedir. Bu sebeple, bir sonraki başlık altında krizin saç ayağından birini oluşturan muhalefetin yapısı üzerinde durulacaktır.

2.2.2.Suriye Krizinin Muhalefet Yapısını Oluşturan Aktörler

Suriye’de yaşanan gelişmelerin başlangıç tarihi olarak genel kabul gören 15 Mart 2011 tarihinden beri devam eden kriz, yedi yılını doldurmasına rağmen henüz bir sonuç alınamamıştır. Krizin başlangıcından itibaren Beşar Esad yönetiminin muhalif-sivil ayrımı gözetmeksizin göstericilere şiddetle karşılık vermesi, silahlı kuvvetleri devreye sokarak müdahalede bulunması üzerine kısa süre içerisinde silahlanan muhalefet ile süreç, bir iç savaş halini almıştır. Tarihin en büyük insanlık dramlarından birinin yaşandığı Suriye’de iç savaş sebebiyle hayatını kaybeden insanların sayısı yarım milyona ulaşmıştır. Çatışmaların yayılması ve yaygınlaşmasıyla milyonlarca kişi yerinden edilmiş; bir milyondan fazla kişi temel yardım malzemeleri ve insani destekten mahrum kalarak kuşatma altındaki bölgelerde hayatını idame ettirmeye çalışmıştır¹⁹⁶.

Suriye’de cereyan eden iç savaş ortamında Esad rejimine sağlanan kararlı desteğin yanında muhalefetin parçalı yapısı, aralarındaki koordinasyon eksikliği neticesinde birlik oluşturamayan muhalefetin gücü ve eylemleri hakkında abartılı açıklamaları, yeterli askeri destek ve yardımdan mahrum olması, savaşa farklı silahlı grupların dahil olması, dini ve mezhepsel söylemlere eğilim, muhalif grupların kendi içerisinde çatışan fikirleri dolayısıyla yönetimin devrilmesi ardından ne olacağına ilişkin bir yol haritasının ortaya konamaması, el-Kaide bağlantılı grupların sahneye çıkmasıyla muhalefetin imajının zedelenmesi gibi nedenler krizin çözümsüzlük sarmalına girmesine yol

¹⁹⁵ Atilla Sandıklı; Ali Semin, a.g.m, s.11.

¹⁹⁶ Bu konuda ayrıntılı bir inceleme için: Yavuz Güçtürk, “İnsanlığın Kaybı: Suriye’deki İç Savaşın İnsan Hakları Boyutu”, *SETA Rapor*, Ankara, 2014; “Grafiklerle: Suriye’de 8.Yılına Giren Savaş”, *BBC*, 15.03.2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43414137> (Erişim Tarihi: 20.06.2018).

açmıştır¹⁹⁷. Sıralanan bu nedenlerin yanında uluslararası toplumun da Suriye Krizinin çözümüne dair somut adımlar atamamış olmaları ve destek sağlayan ülkelerin de farklı grupları ön plana çıkarma girişimleri muhalefetin belirginleşen siyasi ve askeri ayrılığını derinleştirmiş ve rejim karşısında etkili bir aktöre dönüşmesine engel olmuştur.

Suriye Krizi demokrasi yanlısı bir devrimin başlangıcından bölgesel ve uluslararası sonuçlar doğuran bir iç çatışmaya dönüşmesinden bu yana, ülkede savaştan isyancı grupların sayısı ve türleri bakımından, bağlamı ekseninde büyük ölçüde değişmiştir. Kartların sürekli karıldığı bir ortamda, bir bütün olarak Esad karşıtı muhalefet arasında ittifaklar sürekli değişkenlik göstermektedir. Aynı zamanda, bazı isyancı gruplar ile rejim güçleri arasında da muğlak ilişkiler bulunmaktadır¹⁹⁸. Suriye Krizinde, kuruluşunu duyuran bir örgütün kısa süre içinde ortadan kalkabiliyor olması, başka bir örgüt çatısı altına girebilmesi veya liderini kaybetmesi sonucu marjinalleşmesi çok aktörlü ve dinamik yapısının belirgin özelliğini oluşturmaktadır¹⁹⁹.

Krizin başlangıcında, Beşar Esad rejimi ile meşru haklarını, demokratik reform taleplerini dile getiren protesto göstericileri arasında başlayan süreçte, yaklaşık altı ay içerisinde muhalefetin silahlı direniş boyutuna geçmesi ile siyasi ve askeri yapılanmalar oluşmuş; bunun yanında muhalefet gruplarındaki ayrışmalar sonucu bir takım İslami ağırlıklı ideolojik yapılanmaların belirmesi ve ülkedeki en büyük azınlık grubunu oluşturan Kürtlerin yeni bir siyasi aktör olarak sahneye çıkışı, krizin çok cepheli ve çok bilinmeyenli bir iç savaşa evrilmesine yol açmıştır. Bu çalışmada, Suriye Krizinin tarafları olarak muhalefet yapısını oluşturan aktörler arasında ön plana çıkan oluşumlardan Suriye Ulusal Konseyi (SUK), Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Koalisyonu (SMDK), Suriye Kürt Ulusal Konseyi (SKUK), Özgür Suriye Ordusu (ÖSO), Suriye İslam Cephesi, Ahraru's Şam, Nusret Cephesi ve DAESH'e yer verilmiştir²⁰⁰.

¹⁹⁷ "Irak ve Suriye'deki Gelişmelerin Türkiye'ye Etkileri", *BİLGESAM*, Rapor No:65, İstanbul, Nisan 2015, s.16; Hediye Levent, a.g.m, s.31; Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde Suriye'de yaşanan iç savaş nedeniyle Türkiye'ye göç eden sığınmacılar ile yapılan röportajlar ve söyleşilerde "savaştan birlik çok olduğu için düzenli bir savaş yürümediği, neredeyse her semt ve her caddenin bir birliğin denetiminde olduğu, birinin diğerine emir verme durumunun olmadığı" belirtilen görüşler arasındadır. "Reyhanlı'da Suriyeliler ile Söyleşiler VI", *ORSAM*, Rapor No:179, Kasım 2013, s.16.

¹⁹⁸ "The Syrian Opposition: Who is Who? And Who is With/Against Whom?", *Fanack*, 01.12.2014, <https://fanack.com/syria/history-past-to-present/the-syrian-opposition-who-is-who-and-who-is-with-against-whom/>, (Eriim Tarihi: 23.06.2018).

¹⁹⁹ Abdülkadir Şen, "Suriye Askeri Muhalefeti", *ORSAM*, Rapor No:201, Ağustos 2015, s.5.

²⁰⁰ Suriye iç savaşının askeri muhalefet yapıları üzerine Abdülkadir Şen'in ORSAM yayınlarından çıkan "Suriye Askeri Muhalefeti" raporu bu konuda detaylı bir inceleme sunmaktadır. Bunun yanında Serhat

Suriye Ulusal Konsey (SUK): Suriye Krizinde muhalefet ilk kez 31 Mayıs-3 Haziran 2011 tarihleri arasında Antalya’da “Suriye’de Değişim Konferansı”nda bir araya gelmiştir. Daha sonra, 23 Ağustos 2011’de SUK adında muhalefet gruplarını tek bir çatı altında temsil edecek bir örgüt kurulması kararlaştırılmıştır. Konseyin Başkanlık görevini 17 Mayıs 2012’de istifa edinceye kadar Burhan Galyon yürütmüştür ve ardından yerine Abdulbasit Sayda seçilmiştir. Konseyin temel hedefleri ve ilkeleri arasında, tüm yasal yolları kullanarak rejimin devrilmesi için çalışmak, Suriye toplumunun bütün unsurları arasında ulusal birliği sağlamak ve etnik çatışmaları reddetmek, Suriye devriminin şiddet içermeyen karakterini korumak ve siyasi desteğin sağlanması için mücadele etmek, ulusal bağımsızlık ve egemenliği korumak ve yabancı askeri müdahaleyi reddetmek yer almaktadır²⁰¹. Muhaliflerin altını çizdiği temel vurgu “Suriye’deki tüm etnik, mezhepsel ve siyasi eğilimlerin içinde yer aldığı bir ortak mutabakat ve koordinasyon oluşturmak” olsa da muhalif gruplar arasındaki görüş ayrılıkları oluşumun etkinliğini sınırlandırmıştır ve uluslararası toplumda konseyin mevcut kabiliyetleri, inandırıcılığı ve yetkinliği konusunda soru işaretleri yaratmıştır. SUK çatısı altında yer alan muhalif oluşumlar içerisinde Müslüman Kardeşler ve destekçilerinin ağırlıkta olması eleştirilen noktalardan biridir²⁰².

Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Koalisyonu (SMDK): Dönemin ABD Dış İşleri Bakanı Hillary Clinton, Hırvatistan’a yaptığı bir gezi sırasında gazetecilere verdiği demeçte, SUK’nin muhalefeti tek başına temsil etmeye kadir olmadığını, uzun yıllardır ülkesinden uzakta, yurt dışında yaşayan muhaliflerin halkın istek ve taleplerini anlayabilmekte zorlanabileceğini; bu sebeple muhalefetin revize edilmesi ve rejime karşı ön cephede mücadele eden insanları da temsil edecek daha etkili bir yapının inşa edilmesi gerektiği çağrısında bulunmuştur²⁰³. Bu nedenle Suriye muhalefetine yapısının

Erkmen, “Suriye’de Kürt Hareketleri”, *ORSAM*, Rapor No:127, Ağustos 2012; Can Acun; Bünyamin Keskin, “PKK’nın Kuzey Suriye Örgütlenmesi: PYD-YPG”, *SETA*, 2016; Jennifer Cafarella; Genevieve Casagrande, “Syrian Opposition Guide”, Backgrounder, *Institute for the Study of War*, 07.10.2015 çalışmaları incenenebilir.

²⁰¹ Bakınız: “Syrian National Council”, <http://syriancouncil.org/>, (Erişim Tarihi: 25.04.2018).

²⁰² Veysel Ayhan, Oytun Orhan, “Suriye Muhalefetine Antalya Toplantısından Gözlemler-1”, *ORSAM*, 01.06.2011, <http://orsam.org.tr/orsam/DPAnaliz/12765?dil=tr>, (Erişim Tarihi: 25.04.2018); Atilla Sandıklı, Ali Semin, a.g.m, s.15-16.

²⁰³ Andrew Quinn, “Clinton calls for overhaul of Syrian opposition”, 31.10.2012, *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-syria-usa/clinton-calls-for-overhaul-of-syrian-opposition-idUSBRE89U1AY20121031>, (Erişim Tarihi: 26.04.2018); Neil MacFarquhar, Micheal R. Gordon, “As fighting rages, Clinton seeks new Syrian opposition”, 31.10.2012, *New York Times*, <https://www.nytimes.com/2012/11/01/world/middleeast/syrian-air-raids-increase-as-battle-for-strategic-areas-intensifies-rebels-say.html>, (Erişim Tarihi: 26.04.2018)

genişletilmesi için 4-7 Kasım 2012 tarihlerinde Katar'ın başkenti Doha'da gerçekleştirilen toplantıda geniş kapsamlı istişareler ile SUK ve devrimci güçler arasında varılan anlaşma neticesinde SMDK kurulmuştur. Koalisyonun amacı, “Devrimci Askeri Meclisler ve Özgür Suriye Ordusu ortak komutanlığının desteklenmesi, uluslararası kamuoyu ile koordineli bir biçimde Suriye halkı için bir yardım fonu oluşturulması, Suriye Ulusal Hukuk Komisyonu oluşturulması ve uluslararası kamuoyunun desteği sağlandıktan sonra geçici hükümetin kurulmasıdır²⁰⁴.” Koalisyon, kuruluşunun ardından, Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi, AB, Türkiye, Fransa, İtalya, İngiltere, Hırvatistan, İspanya, ABD tarafından Suriye'nin meşru temsilcisi olarak tanınmaktadır²⁰⁵. 18 Mart 2013'te muhalif gruplar *Suriye Geçici Hükümeti*'nin kurulmasında anlaşmaya varmışlardır. Suriye Geçici Hükümeti, 27 Mart 2013'te Doha'da diplomatik prosedürleri yerine getirecek ilk büyükelçiliğini açmıştır²⁰⁶. SMDK, Suriye topraklarında faaliyet gösterme meşruiyetine sahip tek yürütme organının *Suriye Geçici Hükümeti* olduğunu savunmaktadır²⁰⁷.

Suriye Kürt Ulusal Konseyi (SKUK): Türkiye ile Irak'taki soydaşları ile birlikte düşünüldüğünde Suriye'de Kürtler en büyük etnik azınlık grubu olarak önemli bir bölgesel siyasal güçtür²⁰⁸. Suriye'deki Kürt nüfusu üzerine güncel durumu yansıtmaktan uzak rakamlar kaynağına göre değişkenlik gösterse de ortalama olarak %10'luk bir dilime tekabül ettiği söylenebilir. Suriye'de Kürtler bütünsel bir coğrafyada ikamet etmedikleri için, ağırlıklı olarak birbiriyle toprak bağlantısı bulunmayan 3 bölge (Afrin-Ayn el-Arab

²⁰⁴ Resmi sitesi için bakınız: National Coalition of Revolution and Opposition Forces, <http://en.etilaf.org/>, (Erişim Tarihi: 29.03.2018)

²⁰⁵ Suriye iç savaşındaki muhalif gruplar bazıları tarafından “Suriye halkının meşru temsilcileri (legitimate representatives of the Syrian people)” olarak tanınırken bazıları tarafından ise “Suriye halkının meşru çıkarlarını temsil eden bir koalisyon (a coalition that represents the legitimate interests of the Syrian people), Suriye halkının tek meşru temsilcisi (the sole legitimate representative of the Syrian people)” tanınmaktadır. Fransa ise “Suriye halkının tek meşru temsilcisi ve demokratik bir Suriye hükümetinin geleceği (the sole legitimate representative of the Syrian people and thus the future of the government of a democratic Syria)” ifadeleriyle tanıdığını beyan etmiştir. Özenle seçilen ifadelerin hepsi önemli olmakla birlikte siyasi ve yasal tanınma açısından farklı derecelerde desteğe ve değere sahip olduğunu belirtmek mümkündür. Bu konuda daha detaylı bilgi sahibi olmak için: Stefan Talmon, “Recognition of Opposition Groups as the Legitimate Representative of a People”, *Chinese Journal of International Law*, Oxford University Press, 2013, s.253.

²⁰⁶ “Syrian Interim Government Opens First Embassy in Qatar”, 27.03.2013, *Anadolu Ajansı*, <https://aa.com.tr/en/world/syrian-interim-government-opens-first-embassy-in-qatar/261121>, (Erişim Tarihi: 29.03.2018).

²⁰⁷ “Syrian Coalition Stresses Syrian Interim Government is the Only Recognized Legitimate Body”, 17.12.2017, <http://en.etilaf.org/all-news/news/syrian-coalition-stresses-syrian-interim-government-is-the-only-recognized-legitimate-body.html>, (Erişim Tarihi: 29.03.2018).

²⁰⁸ Muhittin Ataman, a.g.m, ss.32-33.

(Kobani)-Cezire (Kamışlı ve Amuda çevresi) ile büyük şehirlerde (Haseke, Halep vilayetleri) yaşamaktadır²⁰⁹.

Baas rejiminin en çok mağdur ettiği kesimlerin başında gelen Kürtler, nüfuz mücadelesi ve aşiret bağılılıkları nedeniyle siyasi olarak bölünmüştür. Kürtlerin taleplerini dile getirirken pasif kalmalarının nedenleri arasında, Suriye'deki Arap milliyetçi ideoloji nedeniyle vatandaşların Arap olarak tanımlanmasının da bir etkisi bulunmaktadır²¹⁰. 1962 nüfus sayımında Haseke vilayetinde ikamet eden 120.000 ile 150.000 arasında Kürt, vatandaş olarak kaydedilenlerin yanında yabancı (ecnebi) ve kayıtsız (mektum) olmak üzere üç farklı statüde kayda geçirilmiştir. Suriye vatandaşlık hakkını kaybeden ve hükümetinin gözünde vatansız kalan Kürtler, mülk edinme, seyahat etme, aile birliğini kurma, özel bir mülk edinme, kamu görevine katılma, eğitim alma gibi temel insan haklarından mahrum kalmaktadır. Bu durum, hem uluslararası hukuk hem de Suriye'nin üye olduğu Arap Birliği Konseyi tarafından kabul edilen insan hakları sözleşmesine açık bir ihlali anlamına gelmektedir²¹¹. Siyasi faaliyetler, Baas Partisi ya da Ulusal İlerici Cephe dışında yasaklı olsa da 12 siyasi parti, Kürt taleplerini duyurmaya ve Suriye toplumunun Kürt kesimini temsil etmeye çalışarak gizlice faaliyetlerini yürütmektedir. Bu partiler, Suriye'de bir Kürt devletinin kurulmasına veya federal bir sistem içerisinde özerklik sisteminin kurulmasına odaklanmamaktadır. Bunun yerine taraflar Suriye'nin Kürt nüfusunun tanınmasını ve Kürtlerin siyasi çıkarlarının temsil edilmesini arzulamaktadır²¹².

SKUK, Abdülhehim Beşar başkanlığında 26 Ekim 2011'de Erbil'de Irak Bölgesel Kürt Yönetimi başkanı Mesud Barzani desteğiyle kurulmuştur²¹³. 16 Suriyeli Kürt partisinin bir şemsiye grubu olarak görev yapan SKUK, Esad sonrası Suriye'nin kuzeyinde özerklik ve Kürt milli kimliğinin anayasal statüde tanınmasını istemektedir. Bu sebeple, uluslararası kamuoyuna kendilerini tanıtmakta güçlük çekmemek ve SUK içinde Kürt kimliğinin arka planda kalmasını istemedikleri için SUK yapısına dahil olmamışlardır. Ayrıca, Suriyeli Kürtlerin Kuzey Irak'takine benzer bir özerklik fikrini paylaşmayan ve

²⁰⁹ Rasim Bozbuğa, "Suriye Kürtleri: Suriye'nin Kuzeyinde Etnik Yapı ve Kürt Nüfusu", *21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 05.01.2015, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/orta-dogu-ve-afrika-arastirmalari-merkezi/2014/01/21/7393/suriye-kurtleri-suriyenin-kuzeyinde-etnik-yapi-ve-kurt-nufusu>, (Erişim Tarihi: 02.05.2018)

²¹⁰ Abdi Noyan Özkaya, "Suriye Kürtleri: Siyasi Etkisizlik ve Suriye Devleti'nin Politikaları", *USAK*, Cilt:2, No:8, 2007, ss.90-91.

²¹¹ Kerim Yıldız, *The Kurds in Syria: The Forgotten People*, Pluto Press, London, 2005, ss.94-105.

²¹² Kerim Yıldız, a.g.e, s.106.

²¹³ "The Kurdish National Council in Syria", *Carnegie Middle East Center*, <http://carnegie-mec.org/syriaincrisis/?fa=48502&lang=en>, (Erişim Tarihi: 01.05.2018).

Kürtleri yeni anayasada ayrı bir etnik grup olarak tanımayı teklif eden SUK ile arasındaki ilişkiler ihtilaflıdır. 2003 yılında Suriye'nin kuzeyinde kurulan *Demokratik Birlik Partisi (PYD)*, Mesud Barzani girişimiyle 13 Kürt partisinin ittifakından oluşan SKUK ile anlaşarak Kürt Ulusal Konseyi'ni kurmuştur²¹⁴. PYD, Türkiye'de paralel devlet yapılanmasına teşebbüs eden KCK sisteminin ve PKK terör örgütünün Suriye uzantısı olarak hareket etmektedir. Halkı Koruma Birlikleri (YPG) ise PYD'nin askeri kanadını oluşturmaktadır²¹⁵. Suriye'de ilk protesto gösterileri patlak verdiğinde Nisan 2011'de Kürt nüfusunun muhalefet hareketine katılmasını önlemek amacıyla Beşar Esad, kimliksiz Kürtlere verdiği vatandaşlık hakkı ile zeytin dalı uzatmış ve Arap muhalefet gruplarından uzak tutmaya çalışmıştır. Diğer yandan PYD-YPG, birbiri ile toprak bağlantısı bulunmayan ve büyük çoğunluğu Kürt nüfusunun yaşadığı Afrin, Kobani ve Cezire bölgelerinde Esad yönetiminin onayı ile büyük bir çoğunluğunu çatışmaya girmeden elde etmiş durumdadır. Suriye'de Kürtlerin geleceği temel olarak Suriye'nin geleceğinde ne olacağı ve Kürt milliyetçilerinin ne yapacağı noktasında düğümlenmektedir. PYD'nin Arapların çoğunlukta olduğu Resulayn kasabasını ele geçirmesi Kürtlerle Araplar arasındaki gerilimi tırmandırmış ve kısmi etnik temizliğe yol açmıştır. PYD ile ittifak içerisinde olan bazı Kürt aşiretlerinin bulunması ve Kürt İslamcılarının da PYD'ye karşı savaşması bölgedeki savaşın etnik bir savaş görünümü almasını engellemektedir²¹⁶.

Özgür Suriye Ordusu (ÖSO): Suriye'deki iç savaş ortamında, öne çıkan ve sahada mücadele eden askeri muhalefet grupları arasında en önemlisi 29 Temmuz 2011'de kurulan ÖSO'dur. ÖSO, rejim baskı ve katliamlarını artırdıkça, dört buçuk ay süren barışçıl protestolar sonucunda gerçekçi reformların hayata geçirilememesi ve bütün ulusal ve uluslararası çabanın başarısız kalması sonucunda kurulmuştur. 6 Haziran 2011'de Cisir eş Şuğur kasabasında, taraflar birbirini suçlasa da o zamana kadar öldürülen, tutuklanan binlerce kişinin intikamı olarak yapılan tepkisel bir saldırının sonucu olarak rejim güçlerine yönelik ilk organize saldırı gerçekleşmiştir²¹⁷.

ÖSO'nun kurucu lideri ve ilk komutanı, 24 Mart 2013'te Deyri Zor'da gerçekleşen bir saldırı sonucu sağ bacağına kaybeden Riyad el-Esad'dır. Aralık 2011'de Reuters'a

²¹⁴ "Guide to the Syrian Opposition", *BBC*, 17.10.2013, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-15798218>, (Erişim Tarihi: 01.05.2018)

²¹⁵ "The Kurdish National Council in Syria", *Carnegie Middle East Center*, <http://carnegie-mec.org/syriaincrisis/?fa=48502&lang=en>, (Erişim Tarihi: 01.05.2018); Atilla Sandıklı; Ali Semin, a.g.m, ss.19-20.

²¹⁶ Rasim Bozbuğa, a.g.m; Muhittin Ataman, a.g.m, s.33-34; AtillaSandıklı; Ali Semin, a.g.m, s.20.

²¹⁷ Abdülkadir Şen, a.g.m, ss.7-8.

verdiği bir demeçte, göstericilere silahlarını doğrultmayı reddederek ordudan ayrılan subayların sayısının 10.000'ini geçtiğini ve rejime destek veren istihbarat, askeri ve güvenlik birimlerini hedef alarak ülke içinde gerilla tipi eylemler gerçekleştirdiklerini iddia etmiştir²¹⁸. Riyad el-Esad, ÖSO'nun uluslararası toplumdan yeterince destek görmemesi nedeniyle dini, İslami ve Batı karşıtı içerikli söylemleri ve Nusret cephesiyle ilgili rejime karşı savaşmak için Suriye'ye gelen yabancı askerler hakkındaki olumlu açıklamaları nedeniyle dikkat çekmiştir ve onun ardından liderlik kadrosuna Aralık 2012'de General Selim İdris getirilmiştir²¹⁹. 20 Şubat 2014'e kadar görevde kalan Selim İdris'in ardından liderlik görevi Abdullah el-Beşir'e geçmiştir.

Örgütsel şeması açısından ÖSO, hiyerarşik tek bir yapıdan meydana gelmemektedir ve birbirini ideolojik ve yöntemsel olarak benimsemeyen yüzlerce ayrı grubun ortak bir isim kullanmasıyla bir koalisyon oluşturmasından meydana gelmektedir²²⁰. 7 Aralık 2012'de Suriye'de faaliyet gösteren askeri gruplar arasında koordinasyonu sağlamak ve operasyonları senkronize etmek amacıyla her bir direniş sahasının alt birimlere bölünerek komutanlıklara bağlandığı 30 üyeli Yüksek Askeri Meclis kurulmuştur. Suriye'nin en önemli muhalif alan komutanlarını içeren Yüksek Askeri Meclis'in işlevi, farklı isyancı gruplar arasında daha yüksek düzeyde entegrasyon sağlamak ve iletişim kanalları yaratarak koordinasyonu sağlayacak bir platform olarak hizmet etmektir. Tek bir meclis çatısı altında Suriye'deki direniş sahaları farklı komutanlıklara ayrılarak organize edilmiş bir komuta zinciri ile işbölümü yaratılmaya çalışılmıştır. Fakat muhalif grupların farklı finansman kaynağına sahip olmaları, yetkilerini birleştirme ve pekiştirme önünde önemli bir engel yaratmaktadır²²¹. Yüksek Askeri Meclis, hem rejim güçlerinin geri çekildiği alanlarda ortaya çıkan güç boşluğunu doldurabilecek bir unsur olarak hem de aşırılıkçı grupların gücünü hafifletmede rol oynayabilecek bir yapı olarak değerlendirilmiştir.

²¹⁸ “Over 10.000 Soldiers Have Deserted Syria Army, Says High-Ranking Defector”, *Haaretz*, 01.10.2011, <https://www.haaretz.com/1.5185009>, (05.05.2018); Aslı Aydıntaşbaş, “Albay Asaad Beşar Esad'a Karşı”, *Milliyet*, 06.11.2011, <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/asli-aydintasbas/albay-asaad-besar-esad-a-karsi-1460090/>, (Erişim Tarihi: 05.05.2018).

²¹⁹ Abdülkadir Şen, a.g.m, ss.11-12.

²²⁰ Abdülkadir Şen, a.g.m, s.11; Al Jazeera'nın Suriye Krizinde Cumhurbaşkanı Beşar Esad'ı devirmeye çalışan askeri ve siyasi muhalefet gruplarını incelemeye tabi tuttuğu interaktif çalışmasında, General Selim İdris komutasındaki liderliğin yaklaşık 900 gruptan meydana geldiğini ve Suriye'de 300.000 civarında savaşçının olduğunu iddia etmektedir. Basma Atassi, Mohammed Haddad, “Interactive: Mapping Syria's Rebellion”, *Aljazeera*, 19.07.2013, <https://www.aljazeera.com/indepth/interactive/2013/07/20137188552345899.html>, (Erişim Tarihi: 05.05.2018)

²²¹ Elizabeth O'Bagy, “The Free Syrian Army”, Middle East Security Report 9, *Institute for the Study of War*, March 2013, ss.6-7.

Suriye İslam Cephesi: ÖSO içerisinde ideolojik fikir ayrılıklarının artmasıyla Kasım 2013'te ÖSO'ya bağlı görülen 7 farklı grup (Ahraru's Şam, Ceyşu'l İslam, Sukuru's-Şam, Livau't-Tevhid, Livau'l Hak, Ensaru's Şam ve Kürt İslam Cephesi) ayrılarak, Esad rejimini devirmek ve İslami bir devlet inşa etmek için bir araya geldiklerini açıklamıştır²²². Kendilerini, "Suriye'de Esad rejimini yıkmayı, yasallığın ve birey ile devletin tasarruflarını düzenleme anlamında hakimiyetin tek başına yüce Allah'ta olduğu İslam Devleti kurmayı hedefleyen bağımsız, siyasi, askeri, sosyal bir cephe" olarak tanımlayan İslami Cephe, ÖSO'ya karşı olmadığını; kuruluş amacının safları sıklaştırmak, askeri nitelikli bir atılım yapmak olduğunu belirtmiştir²²³. 2015 yılında, İslam Cephesi fiili olarak sona erse de bir döneme damgasını vurmuştur.

Ahraru's Şam: Bir dönem İslami Kurtuluş Cephesi içerisinde yer alan Ahrar's Şam, Suriye'de faaliyet gösteren gruplar arasında en aktif oluşumlardan biridir. Esad rejiminin devrilmesi ve Suriye'yi İslam'ın ilkelerine uygun olarak bağımsızlık ve adalet temelinde yeniden inşa etmek amacıyla bir araya gelen oluşum²²⁴, çoğunlukla yerli unsurlardan meydana gelmektedir. Ahraru's Şam'ın birçok lideri, Mayıs 2011'de protestocular arasında yükselen tansiyonu dindirmek için ilan edilen af ile Sednaya Hapishanesinden serbest bırakılmıştır ve İslam Cephesi altında birleşen grupların birçok lideri de Sednaya Hapishanesinde kalmış siyasi tutuklular olduğundan birbirlerini tanımaktadırlar. Ahraru's Şam, önceleri ÖSO ile rejime karşı ortak operasyonlarda beraber hareket etmiş fakat daha sonraları ÖSO liderliğine Selim İdris'in getirilmesi ve Batı ülkeleri tarafından İslami hareketlerle mücadele için ÖSO'nun desteklenmesinin yarattığı manipülasyon endişesiyle kendisini ayırmaya çalışmıştır²²⁵. *The Economist*'in 2013 tarihli yazısında Ahraru's Şam'ın, 10.000-20.000 arasında savaşçısının olduğunu belirtilmiştir. Suriye'de direniş gösteren gruplar arasında en güçlü unsurlardan biri olan Ahraru's Şam'ın başarısında, savaşçıların disiplini ve yeteneklerinin payı bulunmaktadır. Ayrıca politik olarak Ahraru's Şam, Suriye'deki iç savaşı Sünnilerle Şiiler arasında bir savaş olarak görmekte; Sünni liderliğinde bir İslam devleti kurmayı amaçlamakta; ancak kampanyasının küresel

²²² "Leading Syrian Rebel Groups Form New Islamic Front", *BBC*, 22.11.2013, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-25053525>, (Erişim Tarihi: 05.05.2018)

²²³ "Suriye'de İslam Cephesi Kuruluyor", *Aljazeera Türk*, 23.11.2013, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyede-islam-cephesi-kuruluyor>, (Erişim Tarihi: 23.05.2018).

²²⁴ Resmi internet sitesi: <http://ahraralsham.net/>, (Erişim Tarihi: 23.05.2018).

²²⁵ Abdülkadir Şen, a.g.m, ss.41-42.

bir cihat için olmadığını vurgulamakta; el-Kaide ile bağlantılı el-Nusra gibi Batı’da bir terörist örgüt olarak etiketlenmekten kaçınmaktadır²²⁶.

Nusret Cephesi: 24 Ocak 2012’de internet ortamında yayınladıkları bir video ile varlığını ilan eden -kısaca Nusra olarak bilinen- Nusret Cephesi, “Suriye halkını rejim güçlerine karşı savunmak için cihatçılara yönelen çağrıya bir yanıt” olarak kurulduklarını duyurmuştur. Suriye genelinde bir dizi saldırının sorumluluğunu üstlenen Nusra, küresel bir İslam hilafeti kurulmasını savunan el-Kaide ile benzer cihatçı ideolojiyi paylaşmakta ve Şeriat hukuku kurallarının sıkı bir şekilde uygulanmasını savunmaktadır²²⁷. Uluslararası kamuoyu önünde kendisini ilk defa tanıttıktan bu yana Nusra’nın Suriye’nin kuzeyindeki önemli bir hava üssünün ele geçirilmesi dahil olmak üzere stratejik noktadaki rejim güçlerinin hedeflerine karşı çok sayıda gerilla saldırısı gerçekleştirdiği düşünülmektedir. ABD, örgütün faaliyetlerine tepki olarak Nusra’yı terör örgütü listesine almıştır²²⁸.

Devlet’ül Irak ve’s Şam (DAEŞ): Irak el-Kaidesi, Ağustos 2012’den itibaren Suriye iç savaşındaki el-Kaide ile bağlantılı unsurlarla koordinasyon kurarak faaliyet alanını Suriye’ye doğru genişletmek istemesi, bölgenin bütün dengelerini kökünden saran, iç savaşın gidişatına doğrudan etkide bulunan yeni sorunların başlangıcına işaret etmiştir²²⁹. Ortadoğu’da son yıllarda farklı isimler altında en az yirmi yıl boyunca faaliyet gösteren isyancı niteliklere sahip bir terör grubu kümesinde etkinlik siciline sahip olan DAEŞ’in ideolojik kökenleri ve temelleri, Afganistan’a dayanmaktadır ve Irak Savaşı’nın da örgütün ideolojisinin şekillenmesinde önemli bir rolü bulunmaktadır. Esad rejiminin baskıcı politikalarına bir tepki olarak patlak veren ayaklanmalar ve Irak’ta el-Maliki’nin mezhepçi politikalarının yarattığı güç boşluğu sayesinde geniş bir toprak parçasının kontrolünü ele geçiren DAEŞ, diğer terör örgütlerine kıyasla, zengin finansal kaynaklarının etkisiyle güvenlik, eğitim ve sosyal hizmetlere kadar işleyen şubeleri ile oldukça gelişmiş bir bürokratik hiyerarşik düzen kurmuştur. Propaganda kampanyasını yürütmeye medya araçlarını ustalıkla kullanarak küresel çapta desteğini yaygınlaştırmaya çalışan DAEŞ²³⁰,

²²⁶ “Syria’s Islamist Fighters: Competition Among Islamists”, *The Economist*, 20.07.2013, <https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2013/07/20/competition-among-islamists>, (Erişim Tarihi: 23.05.2018).

²²⁷ Elizabeth O’Bagy, “Jihad in Syria”, Middle East Security Report 6, *Institute for the Study of War*, September 2012, ss.31-32.

²²⁸ “Profile: Syria’s al-Nusra Front”, *BBC*, 10.04.2013, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-18048033>, (Erişim Tarihi: 23.05.2018).

²²⁹ “Irak ve Suriye’deki ...”, a.g.m, s.30-32; Burak Bilgehan Özpek, a.g.m, s.12.

²³⁰ Ufuk Ulutaş, *The State of Savagery: ISIS in Syria*, Ankara, SETA Publications, 2016, s.9.

Batı dünyasının ve Ortadoğu'daki bölgesel aktörlerin tehdit algılamasında ilk sırada yer almaktadır.

DAEŞ ilk aşamada Irak'ta geçici bir süreliğine, yer altından ve düşük bir profile faaliyetlerini yürütürken, el-Kaide'nin Suriye kolu Nusra üzerinde hakimiyet kurarak gücünü pekiştirmiştir. Irak ve Suriye arasında güvenlik güçlerinin yetersizliğinden dolayı sınırların örgüte hareket kabiliyeti sunabilecek geçişkenliğe sahip olması, örgütün Suriye'ye doğru yayılımına ivme katmıştır. Öte yandan, askeri gücünü bölmek ve kendisini Suriye'de devlet dışı bir aktör olarak konumlandırabilmek için Esad rejimi ile çatışmaya girmekten kaçınmıştır. Bu süreçte, rejim güçlerinin kendisine karşı ayaklanan direnişçilere karşı mücadelede onların enerjisini, askeri mühimmatını tüketen ve direnişçileri eş zamanlı cephede etkili olmaya zorlayan DAEŞ'ten yararlanabileceğini fark etmiştir. Buna ek olarak DAEŞ'in ortaya çıkışı, uluslararası kamuoyu nazarında sahada savaşılan direnişçilerin algısında terörizmin Sünni Müslümanlarla ilişkilendirilmesine yönelik yürütülen propaganda faaliyetine malzeme oluşturmuş²³¹ ve Esad rejiminin imajında nispeten bir iyileşme meydana getirmiştir.

Suriye iç savaşında birbiriyle rekabet içerisinde olan muhalif gruplar arasında radikalleşme eğilimlerinin baş göstermesi, “daha fazla demokrasi ve özgürlük” talepleriyle başlayan Arap Baharı rüzgarının masumiyetini doğrudan etkilemiştir. Bu durum, muhalifler arasındaki bölünmeyi palazlandırmış; radikal gruplar karşısında seküler bir yönetim garantisi veren Esad yönetimine meşruiyet sağlamış; özellikle 2015'ten itibaren resmi olarak sahaya inen Rusya'nın Suriye hükümeti tarafından cihatçı gruplarla mücadele etmek için davet edilmesi, Suriye'deki çatışma ortamının görünümünü dramatik şekilde değiştirmiştir. Muhalif gruplar arasında ton farkının yok oluşu, cihatçılarla mücadele eden her aktörün kabul edilebilir görüldüğü bir dönemin kapılarını aralamıştır²³².

Uluslararası ilişkiler teorileri arasında devleti temel aktör olarak açıklayıcılık gücünün merkezine yerleştiren realist ve neo-realist yaklaşımların yanında, Arap Baharı süreciyle birlikte devletlerin işlevini yerine getirememesi sonucunun yarattığı güç boşluğunda, egemenliğini devlet-dışı örgütlenmelere kaptırması yeni yorumlara ihtiyacın kapısını aralamaktadır. Dar alanda çok aktörün manevra yapmaya çalıştığı Suriye

²³¹ Ufuk Ulutaş, *The State of...*, a.g.e, s.10; “Irak ve Suriye'deki Gelişme...”, a.g.m, s.32.

²³² Burak Bilgehan Özpek, “İç Savaş Sonrası Suriye ve Türk Dış Politikası”, *Özgürlük Araştırmaları Derneği*, Liberal Perspektif: Analiz, Sayı:7, Mayıs 2017, ss.12-15.

sahasında, otorite boşluğunda beliren silahlı etnik ve dini yapılanmalar, hangi oluşumun dikkate alınarak güç dengesi politikası inşa edileceği konusunda belirsizlikler yaratmaktadır²³³. Devlet-dışı silahlı aktörlerin alan kontrolü üzerinden yürüttüğü mücadele, devleti bir güvenlik kriziyle baş başa bırakmakta; düzen ve istikrarın temin edilmesinde ihtiyaç duyulan yönetim mekanizmalarını zayıflatmaktadır. Bu durum ise “devlet, politik bir birim olarak varlığını devam ettirse de kurumsal olarak işleyen bir mekanizmanın ortadan kalkması aynı anda hem devlet-dışı aktörlerle hem de devletin kendisiyle eş zamanlı yürütülmesi gereken bir dış politika²³⁴” kurgulamasını beraberinde getirmektedir.

2.3.Suriye Krizine Bölgesel Aktörlerin Yaklaşımı

Suriye Krizinin karmaşık bir hale bürünmesinde, kendine has iç dinamikleri ve krize taraf çok kutuplu muhalefet yapısının yanında bölgesel aktörlerin de sürece fiili katılımının belirleyici bir rolü bulunduğunu söylemek mümkündür. Raymond Hinnebusch’un vurguladığı gibi, “Ortadoğu bölgesi dış müdahaleler için istisnai bir miktatıs olmaya²³⁵” devam etmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında devletlerin egemenlik alanlarını tanımlandığı ülke sınırlarının bölge popülasyonunun ideolojik, etnik, dini, siyasi kimlik vd. parametrelere bağlı olarak değil de bölge dışındaki devletlerin çıkarları sonucunda yapay ve kurgusal bir yaklaşımın ürünü olarak tanımlanmasının etkisi bulunmaktadır²³⁶. Coğrafi konumu nedeniyle devletlerin hakimiyet mücadelesine sahne olan Suriye’de, ülke sınırlarının Batılı güçler tarafından çizilmiş olması²³⁷ kendi içindeki ve çevresindeki birçok sorunun özünde yer almaktadır. Bölgesel devlet sistemi içerisinde, kimlik, aidiyet, egemenlik, millet vb. temel kavramlar ve kültürel normlar arasındaki uyumsuzluğun sonucu olarak, egemenlik alanlarının İngiltere ve Fransa tarafından stratejik ihtiyaçları doğrultusunda keyfi olarak belirlenmesi farklı kimlik gruplarının aynı çatı altında yaşadığı veya aynı kimlik gruplarının farklı ülkelerde yaşamaya zorlanması gibi ikircikli durumlara yol açmıştır. Bölgesel parçalanmadan doğan göreceli güç boşluğunu doldurmak, dış güçlerin Ortadoğu’ya nüfuz etme gayretlerini hızlandırmıştır²³⁸. Suriye’nin

²³³ Cansu Ulu, Ahmet Davutoğlu Döneminde Türkiye-Suriye İlişkileri, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014, s.70.

²³⁴ Murat Yeşiltaş, “Türk Dış Politikasında Yeni Dönem”, *SETA Perspektif*, Sayı:65, Ağustos 2014, s.5.

²³⁵ Raymond Hinnebusch, *The International Politics of the Middle East*, Manchester University Press, Manchester, UK, 2003, s.3.

²³⁶ Burak Bilgehan Özpek, “İç Savaş Sonrası Suriye ve Türk Dış Politikası”, *Özgürlük Araştırmaları Derneği*, Liberal Perspektif: Analiz, Sayı:7, Mayıs 2017, s.7.

²³⁷ Canan Deyupoğulları, Suriye’nin İç Politika-Dış Politika İlişkisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012.

²³⁸ Raymond Hinnebusch, *The International Poli...*, ss.4-6.

toplumsal dinamiğini teşkil eden etnik, kimliksel çeşitlilik ve bölünmüş toplum olma özelliği, baskıcı Baas yönetimi, kurumsal ve adil olmayan refah düzeyi, siyasal hak ve kurumların yokluğu, radikalleşmeye müsait sosyolojik yapısı ve köktendinci akımların bölgeye yerleşmesi²³⁹, dış devletlerin krizin gidişatını etkilemeye yönelik hamleleri ile birleşince ülkeyi iç çatışma ortamının eşiğine getirmiştir.

Sınırlarının ötesinde sonuçlar doğuran Suriye Krizine müdahil olan aktörlerin çok değişkenli karakteristiğe sahip ülkelerden meydana gelmesi ve her aktörün sorunu kendi perspektifi ve çıkarları açısından ele alması, ortak bir tavrın benimsenmesine engel olduğu kadar çözüme dair umutların önüne bir set çekmiştir. Bölgedeki çatışmaların ve güç dengesinin ayrılmaz bir parçası olan bölgesel aktörler içerisinde Türkiye, Arap Baharı'nın diğer ülkelere coğrafi uzaklık nedeniyle nispeten daha yönetilebilir sorunlarla karşı karşıya kalırken Suriye Krizinin etkilerine birçok farklı alanda ve doğrudan maruz kalmıştır. Kriz, Lübnan'ın istikrarını zedelemiş, Körfez ülkelerinin Bağdat-Şam-Hizbullah hattındaki Şii jeopolitiği stratejisi doğrultusunda Esad rejimi yanında yer alan İran'dan kaynaklı kaygılarını artırmış, İran'ı ise Arap dünyasındaki tek müttefikini de yitirme olasılığı ile karşı karşıya bırakmıştır. Bölgesel aktörler arasında Esad rejiminin devamı ve sona ermesi şeklinde iki farklı görüş, bölgedeki nüfuzlarını sürdürebilmeleri için yerel rekabet odaklarından yararlanarak dengelere müdahale edilen uluslararası ortamı doğurmuştur²⁴⁰. Bu sebeple, bölgede yönlendirici bir güç olarak karşımıza çıkan İran, İsrail, Körfez ülkeleri ve Lübnan'ın Suriye Krizine dair tutumlarının masaya yatırılması yerinde olacaktır.

Suriye Krizine fiili olarak katılan bölgesel aktörler arasında İran, Esad rejiminin destekçisi olarak karşımıza çıkmaktadır. İran'ın Suriye'ye desteğinin asıl maksadına dair birbirinden farklı görüşlerin bulunduğunu söylemek mümkündür. İlk olarak, 1979 İran İslam Devrimi sonrasında uygulanan “Yeşil Kuşak” politikası ile bölgede izole edilmeye çalışılan İran, Batılı ülkelere, ABD ve İsrail'den tehdit algılamasına sahiptir. İran'a göre, Suriye'de yaşanan gelişmeler yabancı güçler tarafından tezgahlanan komplolardan ve dış kaynaklardan beslenmektedir. İran'ın dini lideri Ayetullah Hamaney'e şu açıklamaları, İran'ın Suriye Krizine dair değerlendirmelerini özetler niteliktedir:

²³⁹ Burak Bilgehan Özpek, a.g.m, ss.8-9.

²⁴⁰ Raymond Hinnebusch, *The International Poli.*, s.4, 14-16; Atilla Sandıklı; Ali Semin, a.g.m, s.25.

“Amerikalılar bölgede Mısır, Tunus, Yemen ve Libya’daki olayların benzerini çıkarmayı amaçlamış olup, direniş cephesindeki Suriye’yi karıştırmak niyetindedir. Ancak Suriye’deki olayların mahiyeti bölgedeki diğer gelişmelerden tamamen farklıdır. Bölge ülkelerindeki İslami uyanışın özü, anti-Siyonist ve anti-Amerikancı bir harekete dayanmaktadır. Ancak, Suriye’deki olaylarda Amerika ve İsrail’in parmağı açıkça görülmekte olup, biz İran halkının bu bağlamdaki mantığı ve kriteri şudur ki her nerede Amerika ve Siyonizm lehine slogan atılırsa, bu hareket sapmaya uğramıştır. Elbette İran halkı ve İslam nizamının bu mantık ve kriterle dayalı direnişi düşmanı öfkeliendirmekte ve onların komplolarının artmasına yol açmaktadır²⁴¹....”

Doğu ve güneyden Akdeniz havzasına giden güzergahları birleştiren hareketli bir ticaret merkezi olan Lübnan, Suriye’nin yalnızca doğal bir uzantısı değil aynı zamanda Büyük Suriye (Bilad-ı Şam) topraklarının en önemli merkezi noktasıdır. Bölgesel hegemonyasını tesis edebilmek ve herhangi gerçek bir değere sahip olduğunu hissedebilmesi için Lübnan’da egemenliğini kurması gereken Suriye, Hizbullah’ı hem ülke içi muhaliflerine karşı hem de İsrail karşıtı hamlelerinde bir koz olarak desteklemiştir. İran ise Hizbullah’ı İslam Devrimi’ni Arap dünyasına ihraç etme potansiyeli, Suriye ile ittifakının dayanıklılığında güçlü bir bağ ve İsrail, ABD, Suudi Arabistan gibi düşmanlarla baş etmede yararlı bir caydırıcılık unsuru olarak görmüştür²⁴². Dolayısıyla İran ve Suriye, stratejik amaçları doğrultusunda Hizbullah’ı yönetme konusundaki sorumluluğu paylaşmaktadır.

İran’ın Suriye rejimine sahip çıkmasında ve arkasında durmasındaki temel saiklerden biri, Suriye’nin Siyonizm karşısındaki duruşu²⁴³ ile dış politika ve savunma stratejisinde kritik öneme sahip Suriye üzerinden Lübnan (Hizbullah) ve Filistin’e sağladığı destek olduğu söylenebilir. Bu sebeple İran, Arap Baharı’nın yaşandığı diğer ülkelerdeki yaklaşımının aksine Suriye’de istikrarın temin edilmesi noktasına

²⁴¹ Uğur Köroğlu, “İran’ın Suriye Politikası”, (ed. Birol Akgün), *Suriye Krizinde Bölgesel ve Küresel Aktörler*, (içinde), Ankara, SDE Analiz, Haziran 2012, ss.46-47.

²⁴² Reva Bhalla, “Syria, Hezbollah and Iran: An Alliance in Flux”, *Stratfor: Worldview*, 14.10.2010, <https://worldview.stratfor.com/article/syria-hezbollah-and-iran-alliance-flux#axzz3OppoxBED>, (Erişim Tarihi: 19.05.2018).

²⁴³ İslam İnkılabı Rehberi Ayetullah Hamanei, “Suriye ile İran arasındaki ilişkilerin yüksek düzeyde seyrettiğini, Suriye’nin diğer Arap ülkelerine göre en önemli özelliğinin bölgedeki duruşu ve direnişi olduğunu, Amerika ve diğer emperyalist devletlerin Suriye’yle düşmanlıklarının da bundan kaynaklandığını” vurgulamıştır. İran İslam Cumhuriyeti lideri Ayetullah Hamanei’nin Eserlerini Koruma ve Tanıtma Bürosu’nun Resmi İnternet Sitesi, “Direniş Cephesinin Ortadoğu’daki Başarısı”, 19.08.2009, http://turkish.khamenei.ir//index.php?option=com_content&task=view&id=319&Itemid=2, (Erişim Tarihi: 17.05.2018).

yoğunlaşmıştır²⁴⁴. Hamaney'in Ağustos 2011'deki açıklamasından İran'ın gelişmelere dair tutumu anlaşılmaktadır:

“Bizim duruşumuz gayet açıktır: Bir hareketin İslami, popüler ve Amerika karşıtı olduğu her yerde onu destekleriz. Eğer bir hareket Amerika ve Siyonistler tarafından kışkırtılırsa onu desteklemeyiz. Her nerede Amerika ve Siyonistler bir rejimi devirmek ve bir ülkeyi işgal etmek için sahneye çıkarsa, biz onun karşı tarafında yer alırız²⁴⁵.”

Bunun yanında, ikinci olarak, İran'ın bölgeye ilişkin tehdit algılaması, Sünni bir nüfuz sahası oluşumunun engellenmesi ve Esad rejiminin devamının garanti altına alınması noktasındadır. İran için en büyük endişe kaynaklarından biri, Şii hilali olarak adlandırılan nüfuz alanının kendi kontrolünden çıkması ve Hizbullah ile bağlantısının kesilmesi ihtimalidir. İran yönetimi, Humeyni'nin iktidara gelişi ve İslam devrimi ile birlikte, Şiiliğin gelişmesi ve yayılmasını sağlamak ve Batı dünyasının silah teknolojisinin yarattığı asimetrik güce karşı koyabilmek için devlet dışı silahlı örgütlerle işbirliği ağı kurmuştur. İran, üstlendiği “mazlum Müslümanları Batı'ya karşı koruyan bir güç” misyonu ile kendisine meşruiyet kazandırmayı amaçlasa da mezhepçi politikalar takip etmek zorunda kalmıştır. Arap Baharı sürecini kendi devriminden esinlenerek uzun yıllardır iktidarda olan diktatörlere karşı bir halk hareketi olarak göstermeye çalışsa da Suriye'deki gelişmeleri Batı'nın bir komplosu olarak nitelendirirken Bahreyn, Yemen ve Tunus'taki ayaklanmalar karşısındaki desteği, tüm Müslümanları kapsayan evrenselci bir yaklaşım içerisinde olmadığı ortaya çıkarmıştır²⁴⁶. İran'ın bölgedeki tek müttefiki konumunda olan Esad rejiminin devamlılığı ile kendi bekası arasında bağlantı kurmakta ve rejiminin devrilmesinin ardından kendi üzerinde uluslararası baskının artacağı kaygısıyla Esad rejiminin varoluşsal mücadelesini destekler konumunda hareket etmektedir.

²⁴⁴ Bayram Sinkaya, “İran-Suriye İlişkileri ve Suriye'de Halk İsyanı”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt:3, Sayı:33, Eylül 2011, ss.43-44.

²⁴⁵ Robin Pomeroy, “Analysis: Iran sees ally Syria surrounded by U.S., Arab “wolves”, *Reuters*, 15.08.2011, <https://www.reuters.com/article/us-syria-iran/analysis-iran-sees-ally-syria-surrounded-by-u-s-arab-wolves-idUSTRE77E1E320110815>, (Erişim Tarihi: 18.05.2018); Hamaney, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın ziyareti sırasında da Suriye'deki gelişmelere değinmiş ve Suriye iç işlerine yabancı güçlerin her türlü müdahalesine karşı olduğunu belirtmiştir. Ayetullah Hamaney Resmi İnternet Sitesi, “Amerika Tarafından Suriye'yle İlgili Olarak Hazırlanan Her Türlü Plana Karşıyız”, 29.03.2012, http://turkish.khamenei.ir//index.php?option=com_content&task=view&id=601&Itemid=2, (Erişim Tarihi: 18.05.2018).

²⁴⁶ Özden Zeynep Oktav, “Suriye Krizi Sürecinde Türkiye ve İran: Değişen Roller, Çatışan Çıkarlar, Küresel Güçlerle İlişkiler”, (ed. Hasan Basri Yalçın; Burhanettin Duran), *Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri*, İstanbul, SETA, 2016, ss.205-206.

Suriye Krizinde etkin konumda olan bölgesel aktörlerden biri de Suudi Arabistan'dır. Arap Baharı sonrası Ortadoğu bölgesinde ortaya çıkan düzende, siyasal yaşamı örgütlemek için rekabet eden modeller, devletler arasındaki diplomasiyi ve ülke içi politik mücadeleyi şekillendirmektedir. Arap Baharı sonrası süreçte, Suudi Arabistan'ın İran ile giriştiği yeni Arap Soğuk Savaş'ı (Arab Cold War), Bahreyn, Yemen ve Suriye'deki gelişmelerde kendisini "vekalet savaşı" şeklinde göstermiştir. İran'ın Sünni dünyanın merkezinde "Şii Hilali" olarak nitelendirdiği şeyi yaratarak Arap dünyasına etkisini yayma çabası, bölgedeki mezhepsel rekabeti kızıştırmıştır. ABD ile çeşitli stratejik ortaklık biçimlerinde çalışmaya ve İsrail ile anlaşmaya istekli Körfez ülkeleri, Mısır, Ürdün gibi Sünni ülkeler, "Batı yanlısı" kamp ekseninde konumlanırken; ABD hegemonyasını kabul etmek istemeyen, dış politikada Batı karşıtı bir yaklaşım benimseyen ve diğer çeşitli motivasyonlara sahip olan Suriye ise Şii İran'ın "Direniş" kampı ekseninde kendisini konumlandırmıştır. Ünver Noi, Arap Baharı sonrası dönemde MENA (Middle East and the North Africa) bölgesinde ortaya çıkan resimde, bölgesel ittifakları şekillendiren ideolojik yönelimlerin çoğunlukla mezhepsel farklılıkların sonucunda olduğuna ve geleneksel rakiplerin bu farklılıkları jeopolitik amaçları uğruna, "düşmanımın düşmanı dostumdur" anlayışıyla kullandığına değinmektedir²⁴⁷.

Komşuları arasında Suriye iç savaşından nispeten daha az zarar gören taraflardan biri olmasına rağmen en fazla tehdit algılayan aktörlerden biri de İsrail'dir. Bölgede Arap Baharı'nın patlak vermesiyle birlikte İsrail'in Suriye Krizi özelinde izlediği stratejide, iki yaklaşımın ortaya çıktığı söylenebilir: Bunlardan ilki, "bilindik şeytan" olarak İran'ın müttefiki olan Esad yönetiminin, rejimin çözülmesiyle iktidara gelebilecek İslamcı "bilinmeyen şeytan"lardan daha tercih edilebilir olacağı yaklaşımıdır. İkinci yaklaşım ise, Esad sonrası iktidara gelebilecek alternatiflerin de daha az tehditkar olmadığı gerçeğidir. İsrail, politikalarında bu iki tezat yaklaşımı bir arada yürütme gayreti göstererek stratejilerine yön vermektedir²⁴⁸. İsrail için, Esad sonrası düzende iktidara gelebilecek fanatik, Sünni radikal bir rejimin devleti tehlikeli bir hale dönüştürmesinden ziyade eksikliklerine rağmen bilinen bir varlık olarak Esad'ın görev süresi boyunca belirli bir istikrar duygusu sağlayan bir yönetici olması daha olumlu olarak değerlendirilmektedir. İsrail'in kaygı duyduğu meseleler arasında Esad yerine gelebilecek ardıllarının, Suriye'ye

²⁴⁷ Aylin Ünver Noi, "A Clash of Islamic Models", *Hudson Institute*, 10.07.2013, <https://www.hudson.org/research/9770-a-clash-of-islamic-models>, (Erişim Tarihi: 23.05.2018)

²⁴⁸ Muhammed Mustafa Kulu, "İsrail Milli Güvenlik Algısında Suriye İç Savaşı", (ed. Hasan Basri Yalçın; Burhanettin Duran), a.g.e, s.249.

önemli bir miktarda kitle imha silahı temin etmesinin ve bu silahların Hizbullah ve diğer terör örgütlerinin eline geçmesi ihtimali yer almaktadır²⁴⁹. Bununla beraber İsrail, Şam-Tahran-Hizbullah eksenini güçlendirecek veya zayıflatacak bir rejim değişikliğinin olup olmayacağından endişelendiğinden²⁵⁰ Suriye'deki gelişmeleri yakından takip etmektedir.

Suriye'de krizin iç savaş ortamına evrilmesiyle beraber İsrail'in Suriye'de yürüttüğü önemli stratejinin ana unsurları şöyle sıralanabilir²⁵¹: Stratejik silahların rejim güçleriyle birlikte hareket eden Şii Hizbullah'ının Lübnan'daki karargahına sevkiyatın hava saldırıları ile kesilmesi, rejim güçlerinin Rusya'dan stratejik silah temin etmesinin önünde diplomatik mücadele edilmesi, Golan Tepeleri'nin sınır güvenliğinin tehlikeye atılmaması, stratejik silahların aşırılıkçı-terörist grupların eline geçmemesi ve Suriye'nin nükleer faaliyetleri nedeniyle güçlü bir tehdit algılamasına sahip olduğu İran'ın yörüngesinden mümkün olduğunca uzak tutulmaya çabalanmasıdır.

Suriye Krizine dair Körfez ülkelerinin tutumu, Esad rejimine reform çağrılarında bulundukları fakat ortak bir mutabakatın kararlaştırılmadığı birinci dönem ile Suriye güvenlik güçlerinin 31 Temmuz 2011'de Hama'ya girmesiyle 136 kişinin ölümüne yol açtığı saldırının ardından yönetimine iktidarı bırakması gerektiği eleştirilerinin yüksek sesle dile getirildiği ikinci dönem şeklinde ayrılabilir. Körfez ülkeleri ilk aşamada, krizin çözülmesine yönelik destek vereceklerini vurgulamış ve rejimin halkın talepleri doğrultusunda reform çağrılarını kulak vermesi gerektiğini dile getirmiştir. Birinci dönemde, Körfez ülkeleri arasında ön plana çıkan Katar ve Suudi Arabistan, *Al-Jazeera* ve *Al-Arabiya* gibi bölgesel algıyı yönlendirmede önemli medya organlarını kullanarak güçlü bir şekilde Suriye halkı protestolarına yer vermiş, muhaliflerin sesinin dünya kamuoyuna duyurulması ve tanıtılmasında önemli rol oynamışlardır. Fakat bunun yanında, Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) krizin ilk altı ayında daha temkindi davranarak krize taraf unsurlar arasında diyalog çağrılarını yinelemiş, yönetime nasihat ve tavsiyeler bulunmakla yetinmiştir. Bu doğrultuda, Mart 2011'de Kuveyt Emiri, Suudi Arabistan Kralı, Bahreyn Kralı ve Katar Emiri, Devlet Başkanı Beşar Esad ile karşılıklı telefon görüşmesi gerçekleştirmiştir. Hatta bazı Körfez ülkelerinin Dış İşleri Bakanları Suriye'ye diplomatik

²⁴⁹ Amos Yadlin; Robert Satloff, "Syria: The Case for 'The Devil We Don't Know'", *The Washington Institute*, 19.05.2011, <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/syria-the-case-for-the-devil-we-dont-know>, (Erişim Tarihi: 19.05.2018).

²⁵⁰ Nicos Panayiotides, "Is the 'Arab Spring' Israel's Winter? Strategic Instability in the Middle East", *International Journal on World Peace*, Vol.29, No.1, Mart 2012, s.25.

²⁵¹ Muhammed Mustafa Kulu, a.g.m, s.253.

ziyarette de bulunmuştur. Fakat şiddet olaylarının artması ve ölü sayısının yükselmesiyle televizyonlarda ve gazetelerde aktarılan gelişmelerin sonucunda, 31 Temmuz 2011’de rejim güçlerinin Hama’da 136 kişinin ölmesine yol açtığı saldırı, resmi tutumların değişim ve dönüşüme girmesinde etkili olmuştur²⁵². Ülkenin Sünni Müslüman çoğunluğunun muhafazakar kalesi olarak bilinen Hama kenti, 1982’de Baas rejiminin Hafız Esad yönetimine meydan okuyan Müslüman Kardeşler’in ayaklanmasına çok sert karşılık vermesiyle bir katliama sahne olması sebebiyle Suriye’de özel bir rezonansa sahiptir²⁵³.

Ağustos 2011’den itibaren Körfez ülkeleri arasında Suriye Krizine dair tutumlarında dönüm noktasını arz eden ikinci döneme geçildiği söylenebilir. Suudi Arabistan ve Katar, diplomatik bir adım atarak Şam Büyükelçisi’ni geri çağırarak, onları Bahreyn ve Kuveyt de takip etmiştir. Suriye Krizi gündemiyle Bakanlar düzeyinde beş kez toplanan Arap Birliği, hükümet güçleri ile muhalefetin bütün renklerini ortak bir düzlemde bir araya getirmek ve taraflar arasında ulusal diyalogu tahsis etmek amacıyla çözüme dair alternatif geliştirmeye çalışmıştır. Suriye rejimi, Arap Birliği’nin kurmayı kararlaştırdığı diyalog sürecini izleme komitesinin ülkeye girişini onaylasa da birliğin öngördüğü eylem planına sadık kalarak tanınan sürede muhalif gruplarla diyalog sürecinin başlatılmaması, Arap Birliği’ndeki üyeliğinin sonlandırılmasından siyasi, ekonomik yaptırım seçeneklerine kadar rejime yönelik alınabilecek bir dizi önlem tartışmalarını gündeme getirmiştir. BM’nin Suriye’de ölü sayısının 3500’ü bulunduğu açıklamasının ardından acil olarak toplanan Arap Birliği, 12 Kasım 2011’de Suriye’nin üyeliğini askıya alan tarihi kararını ilan etmiştir²⁵⁴. 22 üyeli Arap Birliği içerisinde 18 üye, karar lehine oy kullanırken Yemen ve Lübnan ret oyu kullanmış; Irak ise çekimser kalmıştır. Bu karar, kendisini Arap

²⁵² Ömer El Hasan, “Körfez Ülkeleri ve Suriye Krizi”, *Al-Jazeera*, 15.08.2012, <http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/korfez-ulkeleri-ve-suriye-krizi>, (Erişim Tarihi: 20.05.2018).

²⁵³ Ian Black; Nour Ali, “Syria: 100 die in crackdown as Assad sends his tanks”, *The Guardian*, 01.08.2011, <https://www.theguardian.com/world/2011/jul/31/syria-hama-crackdown-tanks-protests>, (Erişim Tarihi: 20.05.2018); “Müslüman Kardeşler ile Esad rejimi arasındaki en şiddetli mücadele 1982 yılında Hama’da yaşanmıştır. Hama katliamından sonra Suriye’de Müslüman Kardeşler’in muhalefette oynadığı rol ve etkinliği önemli ölçüde azalmıştır. Hama’da olaylar Şubat 1982’de başlamış, Baas Partisi ve rejime karşı bir ayaklanma şeklini almış, Hafız Esad kardeşi Rıfât Esad komutasındaki özel kuvvetleri şehre göndermiş, şehir 30gün kadar kuşatılmış, direniş karşısında ağır bir bombardımana tutulmuştur. Çarpışmalar sırasında büyük çoğunluğu sivillerden olmak üzere 10.000-40.000 arasında kişi hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir. Hama kenti, bombardıman nedeniyle hemen tamamıyla tahrip olmuş ve yıkılmıştır.” Oğuz Çelikkol, *İçimizdeki Komşu Suriye*, BİLGESAM Yayınları, İstanbul, 2015, s.51.

²⁵⁴ Müjge Küçükkeleş, “Arap Birliği’nin Suriye Politikası”, *SETA Analiz*, Sayı:51, Mart 2012, ss.8-9.

milliyetçiliğin kalbi olarak gören ve örgütün çekirdek üyesi olan Suriye'nin uluslararası kamuoyundaki imajını zedelemiştir²⁵⁵.

Arap Birliği, 27 Kasım 2011'de eylem planını onayladığı halde yükümlülüklerini yerine getirmeyen ve üyelik statüsü askıya alınmasına rağmen işbirliğine yanaşmayan Suriye'ye karşı, Arap dünyasından gelen ticaret ve yatırımlarını kasteden bir dizi ekonomik yaptırım uygulayarak Suriye'nin uluslararası izolasyonunu derinleştirmiştir. Yaptırımlar arasında Suriyeli üst düzey yetkililere seyahat yasağı uygulanması, Arap ülkelerinde Suriye varlıklarının dondurulması, silah ticaretinin yasaklanması, Suriye yönetimiyle finansal ilişkilere kısıtlamalar getirilmesi yer almaktadır. Ancak, Suriye'nin en büyük ticaret ortaklarından ikisi olan Irak ve Lübnan'ın Birlik'in yaptırımlarını eşit oranda uygulamaması, Arap Birliği içinde önemli boşluk açmış²⁵⁶ ve örgütün etkinliğini ve işlerini sınırlandırmıştır.

Arap Birliği örgütünün kurucu sözleşmesinde yer alan “üyelerin birbirinin yönetim şekline saygı duyacağı ve herhangi bir üyenin diğerinin iç işlerine karışmasının yasaklandığı” ve “üyelikten çıkarma kararının ancak oy birliği ile alınabileceği” hükümleri, Birlik içerisinde hukuki zeminde tartışma yaratsa da alınan kararın Suriye üzerinde çok boyutlu sonuçlar doğuran bir etkisi olmuştur. Karar, direnişe katılanların sayısında bir artış meydana getirmiş, muhalefet gösterilerini şiddetle bastırmaya devam eden Esad yönetimi, çözüm önerilerine olumlu cevaplar vererek zaman kazanmış ve bununla beraber ülkedeki şiddet seviyesi de yükselişe geçmiştir. Karar, Arap devletlerinin çözüme dair kanaatlerini “reform yap” önerilerinden “görevi bırak” noktasına getirmiştir²⁵⁷. Suriye konusunda uzun bir süre temkinli davranarak ortak bir inisiyatif geliştirmekte zorlanan Arap ülkelerinin değişen tavrında, demokrasiye, bölge halkının iradesine olan saygıdan çok kendi meşruiyetlerinin sorgulanmaya başlanması ihtimalinin ve Arap coğrafyasında mevzi kazanmaya başlayan İran'ın pozisyonundan duyulan rahatsızlığın ana motivasyon kaynaklarından olduğu ifade edilebilir²⁵⁸. Körfez ülkelerinin

²⁵⁵ Neil MacFarquhar, “Arab Votes to Suspend Syria Over Crackdown”, *The New York Times*, 12.11.2011, <https://www.nytimes.com/2011/11/13/world/middleeast/arab-league-votes-to-suspend-syria-over-its-crackdown-on-protesters.html>, (Erişim Tarihi: 20.05.2018).

²⁵⁶ Neil MacFarquhar, “Isolating Syria, Arab League Imposes Broad Sanctions”, *The New York Times*, 27.11.2011, <https://www.nytimes.com/2011/11/28/world/middleeast/arab-league-prepares-to-vote-on-syrian-sanctions.html>, (Erişim Tarihi: 20.05.2018); “İnfografik: Suriye'ye Baskılar”, *Al-Jazeera Türk*, 12.12.12, <http://www.aljazeera.com.tr/interaktif/infografik-suriyeye-baskilar>, (Erişim Tarihi: 20.05.2018)

²⁵⁷ Müjge Küçükkeleş, a.g.m, s.9; Atilla Sandıklı; Ali Semin; a.g.m, ss.30-31.

²⁵⁸ Osman Bahadır Dinçer, “Kapıdaki Kriz Suriye: Uluslararası Yaklaşımlar ve Türkiye için Öneriler”, *USAK Rapor*, No:12-02, Mart 2012, s.24.

Suriye Krizine yönelik çözüm girişimleri, sorunu bölgesel boyuttan koparıp BM'nin işbirliği çatısı altında görüşülmesi gereken uluslararası bir mekanizmaya taşınmasına vesile olmuştur.

2.4. Suriye Krizine Küresel Aktörlerin Yaklaşımı

Muhalefet grupları ile bağlantı kurmayı reddederek, diyalog zemininde buluşmaya yanaşmayan Esad yönetimi ve gitgide tırmanan ülke içi şiddet sarmalı, Suriye Krizine yönelik çözüm arayışı içerisinde olan Katar ve Suudi Arabistan öncülüğünde Arap Birliği ülkelerini, BMGK'nin ateşkesi denetlemesi için bir barışı koruma gücü oluşturulması yönünde çağrıda bulunmaya yönlendirmiştir. Fakat 4 Şubat 2012'de gerçekleştirilen toplantıda, ana hatlarıyla Suriye'de tüm şiddet ve misillemelerin durdurulması, keyfi gözaltına alınan kişilerin serbest bırakılması, barışçıl gösteri düzenleme özgürlüğünün garanti edilmesi vd. içerikli taslak planı²⁵⁹, Rusya ve Çin'in vetosu üzerine reddedilmiştir.

Krize barışçıl bir çözüm önerisi getirebilmek amacıyla BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon ve Arap Birliği Genel Sekreteri Nabil Al-Arabi tarafından 24 Şubat 2012'de Kofi Annan, özel bir temsilci olarak atanmıştır. Annan, çatışmayı çözme yolunda bütün diplomatik çabaları sarf ederek tüm aktörlerle doğrudan bir temas kurmaya çalışmıştır. Arabuluculuk görevi esnasında İran, ABD, Rusya, Çin, Türkiye, Ürdün gibi tüm bölgesel ve küresel aktörleri 17 kez ziyaret etmiş; Esad yönetimi ile 3 kez görüşmüştür. Annan, Mart 2012'de "Suriye'de demokratik bir siyasi süreci başlatmak, tüm kavga ve şiddeti durduracak ateşkesi sağlamak, mülteciler, ülke içinde yerinden edilmiş kişiler için insani yardımı ulaştırmak, her iki taraftaki siyasi tutukluları serbest bırakmak, basın mensupları ve gazeteciler için ülke içinde serbest dolaşımı sağlamak ve Suriye'de barışçıl protesto ve toplanma özgürlüğüne saygı duyulan bir ortamı tahsis etmek" taahhütlerinden oluşan altı maddelik bir barış planı hazırlamıştır²⁶⁰. Fakat Annan, tarafların plana bütünüyle bağlılık göstermemesi üzerine Suriye ihtilafının artan militarizasyonu ve Güvenlik Konseyi'ndeki birlik eksikliğinin arabuluculuk rolünü etkili bir şekilde yerine getirebilmesine ilişkin

²⁵⁹ Security Council 6711th Meeting Press Release, "Security Council Fails to Adopt Draft Resolution on Syria as Russian Federation, China Veto Text Supporting Arab League's Proposed Peace Plan", 04.02.2012, <https://www.un.org/press/en/2012/sc10536.doc.htm>, (Erişim Tarihi: 20.05.2018).

²⁶⁰ "Syria: The Failure of Three Wise Men: Kofi Annan", *Global Public Policy Watch*, 01.04.2015, <https://globalpublicpolicywatch.org/2015/04/01/syria-the-failure-of-three-wise-men-kofi-annan/>, (Erişim Tarihi: 21.05.2018).

şartları temelden değiştirdiğini ifade ederek Ağustos 2012’de görevinden istifa etmiştir²⁶¹. BMGK müzakerelerinde gündeme getirilen öneri ve karar tasarılarının vetolarla reddedilmesi, Suriye Krizinin küresel aktörler arasında bir güç mücadelesinin yaşanmakta olduğunu gözler önüne sermiştir²⁶².

Ortadoğu’daki güç dengesi sistemini derinden etkileyen Arap Baharı sürecinde ABD’nin Suriye özelindeki stratejisi, ilkesel olarak bölgedeki değişim rüzgarı ve demokratikleşme dalgasını destekler bir söylemsel düzey ve diplomatik duruş sergilerken diğer yandan askeri angajmanlara girmekten kaçınmak etrafında şekillendiği ifade edilebilir. Ortadoğu’daki gelişmelere hazırlıksız yakalanan Obama yönetimi, küresel liderliğini sürdürebilmek için yeni odak noktası olarak Asya-Pasifik bölgesini belirlemiştir. Ortadoğu’daki dönüşüm sürecinde, sorumluluğu ve yük paylaşımını AB ve Türkiye gibi aktörlerle yürütmeyi hedeflemiş, dış müdahale fikrine pek sıcak bakmayarak, aşırı ihtiyatlı ve sorunları arka plandan izlemeyi tercih ederek, bölgesel inisiyatifler geliştirmeleri için daha etkin rol almalarını teşvik edici girişimlerde bulunmuştur²⁶³.

ABD yönetimi, uzun yıllar teröre destek olduğu gerekçesiyle Suriye’ye yaptırım uygulamış, 11 Eylül saldırıları ardından terör bağlantısı olan “şer eksen” ülkelerine Suriye’yi dahil etmiştir. 18 Ağustos 2011’de Başkan Obama, ilk kez, Suriye’de Esad rejiminin istifa etmesi gerektiğini ifade eden bir beyanda bulunsa da Esad sonrası süreçte ortaya çıkabilecek yeni tabloda, ABD ve İsrail’e karşı bir tutum geliştiren radikal İslamcılarının yönetime gelmesi ihtimali büyük bir risk oluşturmaktadır. Irak ve Afganistan tecrübelerinden sonra Suriye Krizinde göğüsleneceği bir risk için ABD, yükünü tek başına omuzlandığı askeri bir müdahalede bulunmaktan çekinmektedir. ABD, Esad sonrası süreçte dönüşümün getirdiği bir güvenlik boşluğuna mahal vermeyecek ve kendisiyle iyi geçinebilecek bir aktörle hareket etmek istemektedir²⁶⁴.

²⁶¹ “Syria Crises: Kofi Annan Quits as UN-Arab League Envoy”, *BBC*, 02.08.2012, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-19099676>, (Erişim Tarihi: 21.05.2018).

²⁶² Rusya ve Çin, Suriye çözümüne dair BMGK tasarılarında 8 kez ret oyu kullanmıştır. Öyle ki, insanlığa karşı suç teşkil edebilecek kimyasal silah kullanımının kınanması ve uluslararası bir soruşturma ile işbirliğine çağırılması noktasında bile örgütün tek bir vücut olmaması, tarafların asgari bir müşterekte birleşemediklerini gözler önüne sermektedir. Euan McKirdy, “8 times Russia blocked a UN Security Council resolution on Syria”, *CNN*, 13.04.2017, <https://edition.cnn.com/2017/04/13/middleeast/russia-unsc-syria-resolutions/index.html>, (Erişim Tarihi: 21.05.2018).

²⁶³ Birol Akgün, “ABD’nin Suriye Politikası”, (ed.Birol Akgün), a.g.m, ss.10-11.

²⁶⁴ Osman Bahadır Dinçer, a.g.m, ss.16-17.

Köklü bir değişim ve dönüşüm sürecine giren Arap Baharı ülkelerinde yaşanan gelişmelerin toplumsal boyutuna şüpheyle bakan Rusya, 2013 ile beraber Suriye Krizine yönelik yürüttüğü aktif politika neticesinde 30 Eylül 2015'te Esad yönetiminin düşmemesi için başlattığı hava operasyonları, Suriye'deki krizin güç dengelerini derinden etkilemiştir. Rusya'nın Suriye Krizinin çözümüne dair stratejisinin askeri ve diplomatik iki ayağı bulunmaktadır. Rusya, ülke içi mevcut iktidar-muhalefet görüşmelerinde ve bölge devletleriyle işbirliği girişimlerinde arabuluculuk yapmış; krize dair öneri planını uluslararası platformlarda kabul ettirmek için diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Suriye'de kendi ulusal çıkarlarını garanti altına almaya çabalayan Rusya'nın Suriye Krizindeki öncelikli hedefleri arasında²⁶⁵, dış güçlerin mevcut rejimi devirme girişimlerini engellemek, ülkede ve bölgede terör örgütü DAESH ve Esad muhaliflerini yok etmek, rejim güçlerinin kaybettiği toprakları geri kazanarak toprak bütünlüğünü sağlamak ve rejimin ülkede tek yasal askeri güce sahip olmasını temin etmek yer almaktadır.

Putin yönetimi, Esad sonrası süreçte Batı eksenli bir iktidarın başa gelmesi durumunda ülkedeki askeri varlığının tehlikeye girebileceği noktasında endişelenmekte ve ulusal düzeyde Ortadoğu'da demokratikleşme yönünde değişimden çok radikal İslamcı grupların güç kazanmasının yarattığı tehdit algılamasına sahiptir. Bu doğrultuda, diplomatik girişimler içerisinde DAESH ile mücadelede ABD öncülüğünde kurulan koalisyonun yetersiz kaldığını iddia ederek, PYD, YPG de dahil olmak üzere bölge ülkelerini bir araya getirecek yeni birçok taraflı koalisyon kurulması çağrısında bulunmuştur²⁶⁶. Diplomatik gelişmelerin yanında, *All Source Analysis* şirketi tarafından sağlanan uydu görüntülerinde, Suriye'nin sahil kenti Lazkiye'deki bir hava üssünde Rus ana muharebe tankları, zırhlı personel taşıyıcıları helikopterler ve diğer askeri teçhizatlar göndermesi, Rusya'nın Suriye'ye asker yerleştirdiğini göstermiştir. Rusya'nın Suriye'de mevzilenerek (deployment) başlattığı bu hamle, uluslararası müzakerelerin doğasını değiştirebilecek, ABD liderliğindeki DAESH karşıtı koalisyonun bütünlüğünü zayıflatabilecek, Esad rejimini güçlendirebilecek, doğrudan Rusya-İran askeri operasyonlarını başlatabilecek ve çatışmaya taraf olan aktörlerin pozisyonlarını revize

²⁶⁵ Elnur İsmayilov, "Rusya'nın Suriye Stratejisi ve Ortadoğu'da Değişen Güç Dengeleri", *BİLGESAM Analiz*, No:1255, 22.10.2015, ss.1-2.

²⁶⁶ Emre Erşen, "Rusya'nın Suriye Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Tehditler", (ed. Birol Akgün), a.g.e, ss.160-163; Elnur İsmayilov, a.g.m, ss.4-6.

etmelerini gerektirecek tarzda “oyun değiştirici” (game changer) bir hamle olarak deęerlendirilmiřtir²⁶⁷.

Rusya’nın Suriye hkmetine sağladığı silah sevkiyatı ve askeri personelin ortaya çıkmasının ardından Dış İşleri Bakanı Sergev Lavrov, uzun bir süredir bu yardımın yapıldığını onaylamış ancak bu desteğin radikal DAEş militanları ve diğer aşırılık yanlısı terörist gruplarla mücadelede kullanılması amacıyla verildiğinin altını izmiřtir²⁶⁸. Putin’in 28 Eylül 2015’te toplanan BM Genel Kurulu oturumunda, DAEş’e karşı tüm bölge güçlerini kapsayan geniş katılımlı, yeni bir uluslararası koalisyon kurulması yönündeki beyanatının ardından iki gün sonra Rus uçaklarının Suriye’deki hedefleri bombalamaya başlaması ve vurulan hedeflerin bir bölümünün rejim güçlerine karşı savaşan ve bir bölümünün de ABD’nin desteklediği muhalif gruplardan oluşması, krizin taraflarını Rusya’nın Suriye’deki niyeti hakkında düşünmeye sevk etmiştir. Nitekim ABD, Fransa, İngiltere, Almanya, Türkiye, Katar ve Suudi Arabistan’dan oluşan 7 ülke tarafından yapılan ortak bildiride²⁶⁹, “Rusya’nın Suriye muhalefeti ve sivillere yönelik saldırılarına derhal son vermesi ve DAEş’le mücadele çabalarına odaklanması” çağrısında bulunmuştur.

Rusya’nın Suriye’de başlattığı hava operasyonları, hem diplomatik zeminde hem de arazide önemli toprak kazanımları ile askeri açıdan önemli sonuçlar elde etmesini sağlamıştır. Obama yönetiminin Suriye Krizine doğrudan müdahil olmaksızın isteksizliği, muhalif grupları yetiştirmek için başlatılan eğit-donat programının başarısızlığı, özellikle Avrupa lkeleri açısından büyük bir insani krize dönüşen mülteci sorunu gibi faktörlerin bir araya gelmesiyle ABD ve Avrupalı yetkililer, Suriye Krizinin çözümüne yönelik mevcut iktidar yapılarının koruyan Esad’lı bir geçiş sürecinin olabileceğine dair sinyal vermesi, taraf aktörlerin yaklaşımlarını gelişmeler akabinde gözden geçirdiğini ve bir tutum değişikliğine gittiğini ortaya koymaktadır²⁷⁰. ABD Dış İşleri Bakanı John Kerry, Suriye liderini müzakere masasına oturtmaya ikna etmek için Rusya ve İran’ın nüfuzunu

²⁶⁷ Hugo Spaulding; Christopher Harmer and others, “Russian Deployment to Syria: Putin’s Middle East Game Changer”, *Institute for the Study of War*, 17.10.2015, s.1.

²⁶⁸ “Lavrov Confirms Russian Military Present in Syria to Deliver Arms to Army”, *Sputnik News*, 10.09.2015, <https://sputniknews.com/politics/201509101026820832/>, (Erişim Tarihi: 23.05.2018).

²⁶⁹ “Rusya’nın Suriye Operasyonları İçin 7 lkeden Ortak Bildiri”, *Habertürk*, 02.10.2015, <http://www.haberturk.com/dunya/haber/1135024-rusyanin-suriye-operasyonlari-icin-7-ulkeden-ortak-bildiri>, (Erişim Tarihi: 23.05.2018); Emre Erşen, a.g.m, ss.164-165.

²⁷⁰ Emre Erşen, a.g.m, s.165.

kullanmaya çağırmıştır²⁷¹. Öte yandan, Suriye hükümeti 29 Eylül 2015-11 Ocak 2016 tarihleri arasında Rusya Hava Kuvvetleri'nin düzenlediği operasyonlar sayesinde topraklarını %1.3 oranında genişletmiştir. Rusya'nın desteği ile ortaya çıkan bu kazanımlar, 2015'in ilk sekiz ayında topraklarının %18'ini kaybeden hükümetin pozisyonunda keskin bir dönüşümü temsil etmektedir²⁷².

2.5. Suriye Krizine Taraf Aktörlerin İttifaklar Denklemindeki Yeri

Mart 2011 yılından itibaren Suriye'de süre gelen iç savaş, Ortadoğu bölgesindeki ittifak kurulumlarının ne denli kırılgan, değişken ve geçişken bir yapıya sahip olduğunu gösteren bir örnek teşkil etmektedir. İlerleyişi ve gelişimi ile diğer Arap Baharı ülkelerinde yaşanan tecrübelerden son derece farklı bir dinamiğe sahip Suriye Krizinde sorunlar yumağına etnik, mezhepsel ve dini faktörlerin girmesi, diğer süreçlerde çoğunlukla ittifak halinde kalabilen bölge dışı aktörlerin Suriye Krizinde bir tavır almaya başlaması ve aktörlerin çatışan çıkarlarının birçok noktada kilitlenmesi²⁷³, Suriye meselesini içinden çıkılması güç bir duruma sürüklemiştir.

Suriye Krizi, önemli bölgesel aktörler arasında cereyan eden güç mücadelesine bağlı olan karmaşık ve öngörülemez dinamiklerin ağırlık merkezi konumundadır. Süre gelen çatışma ve istikrarsızlık ortamı, bölgenin mevcut politik geometrisini ve stratejik denklemini derinden etkileme potansiyeline sahiptir²⁷⁴. Siyasi ve diplomatik gündemleri çarpıştıkça genel ittifaklar denklemini daha da karmaşık bir hale getiren Suriye Krizinde iki uzlaşmaz cephe hattı bulunmaktadır: Bunlardan ilkinin, Baas rejiminin değişmesi gerektiğini savunan Türkiye, Suudi Arabistan, Katar ve Ürdün'ün yer aldığı Sünni-Selefi ve Batı yanlısı eksen oluşturmaktadır. Diğer cephe, İran, Rusya, Irak ve Lübnan'ın yer aldığı Şii ve Batı karşıtı eksen ise Esad rejiminin devam etmesi yönünde aktif çaba sarfetmektedir²⁷⁵. Krizi çözümlendirmek ve Suriye halkının demokratik taleplerine cevap

²⁷¹ "Kerry Says Syria's Assad Must Go but Timing Negotiable", *Aljazeera*, 20.10.2015, <https://www.aljazeera.com/news/2015/09/kerry-syria-assad-timing-negotiable-150919124946684.html>, (Erişim Tarihi: 23.05.2018).

²⁷² Columb Strack, "Syrian Government Territory Grows By 1.3% with Russian Military Support", *IHS Jane's*, 22.01.2016, <http://www.janes.com/article/57402/syrian-government-territory-grows-by-1-3-with-russian-military-support>, (Erişim Tarihi: 23.05.2018).

²⁷³ Burak Küntay, "Cerablus Operasyonu Işığında Suriye Meselesi Ekseni", *Hürriyet*, 01.09.2016, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/burak-kuntay/cerablus-operasyonu-isinginda-suriye-meselesi-ekseni-40214015>, (Erişim Tarihi:28.06.2018).

²⁷⁴ Sertif Demir; Carme Rijnoveanu, "The Impact of the Syria Crisis on the Global and Regional Political Dynamics", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Vol.XIII, No.I, Yaz 2013, ss.60-61.

²⁷⁵ Doğan Ertuğrul, "Türkiye Dış Politikası için Bir Test: Suriye Krizi", *TESEV*, Haziran 2012, s.1.

vermek için tek seçenek olarak rejim değişikliğini savunan ve devrimci muhalefet yapılarını destekleyen oyuncular arasında ABD, Fransa, İngiltere ve diğer AB üyeleri, Suudi Arabistan ve Katar'ın en aktif olarak yer aldığı Arap Ligi de bulunmaktadır. Ana aktörler tarafından benimsenen iki kampın konumlandırılma biçimleri, bölgenin geleceğindeki mimariye ilişkin özel çıkarları ve stratejik hedefleri hakkında cevap oluşturmaktadır.

Suriye'deki çatışmalar, yerel, bölgesel ve küresel boyutta olmak üzere üç alanda gerçekleşmektedir. Yerel düzeyde Suriye içindeki mücadelede, Suriye Ordusu, Lübnan'ın Hizbullah Şii silahlı grubundan savaşçılar, İran Devrim Muhafızları ve bir dizi rejim yanlısı milis grubun dahil olduğu rejim güçleri tarafındaki mücadeleye karşı çoğunlukla İslamcı grupların yer aldığı bir tablo bulunmaktadır. İsyancılar da kendi içerisinde çeşitli gruplara bölünmüştür. Ana İslamcılar ile Kürt gruplar arasında bir işbirliği bulunurken her ikisi de en güçlü direniş gücü olan DAESH'e olduğu kadar rejim güçlerine de karşı çıkmaktadır²⁷⁶. Suriye meselesini içinden çıkılmaz hale getiren gelişmelerden en önemlisi, Suriyeli muhalefet yapısını meydana getiren aktörlerin arasına DAESH'in eklenmesi olduğu söylenebilir. Bütün oyuncular, Suriye'de selefi cihadist bir örgüt olan DAESH'i zayıflatma ve bitirme hedefini paylaşırken çıkarları, Esad rejimine karşı tavırlarına ve karmaşık DAESH harici güçler boyutunda farklılaşmaktadır.

Rusya, Suriye'nin uzun zamandır müttefik bir ülkesi ve krizin başlangıcından bu yana Esad rejiminin ana destekçisi pozisyonundadır. Ancak, 30 Eylül 2015'ten itibaren başlattığı hava saldırıları ile DAESH ve diğer isyancı güçlere karşı doğrudan askeri müdahalesi Suriye Krizinin dönüm noktalarından birini teşkil etmektedir. ABD, DAESH'i bitirmeyi amaçlayan birçok Avrupa ülkesi de dahil olmak üzere uluslararası koalisyonlara liderlik etmekte ve Körfez ülkeleri ile birlikte Şam rejiminin değişikliğini hedeflemektedir. Ancak Washington yönetimi, rejim ve DAESH güçleri ile mücadele eden oluşumların bir kısmı ile işbirliği yapmaktan kaçınmış ve Suriye bataklığına sürüklenmekten kaçınmaya istekli davranmıştır²⁷⁷.

Özetlenecek olursa, son yıllarda Ortadoğu coğrafyasında yaşanan “vekalet savaşlarından” biri de Suriye'de yürütülmektedir. Buna göre, Soğuk Savaş sonrası

²⁷⁶ “Syria Explainer: The Allies and the Enemies”, *Financial Times*, 05.10.2015, <https://www.ft.com/content/9a55afe2-6b49-11e5-aca9-d87542bf8673>, (Erişim Tarihi: 29.06.2018).

²⁷⁷ “Syria Explainer: The Allies and the Enemies”, *Financial Times*, 05.10.2015, <https://www.ft.com/content/9a55afe2-6b49-11e5-aca9-d87542bf8673>, (Erişim Tarihi: 29.06.2018).

dönemde, savaşın maliyetini hesaplamanın güçleştiği, devlet dışı aktörlerin de yaygın olarak kullanılmaya başlanmasıyla savaşan aktörleri tespit etmenin zorlaştığı, savaş tarzındaki evrimleşme ile terörizm, siber saldırılar vd. asimetrik güç unsurlarını da kullanıldığı ve gerek devlet içi gerekse devletlerarası ilişkilerin hassasiyet noktalarının istismar edildiği temsili taraflar üzerinden yürütülen vekalet savaşları ön plana çıkmaktadır²⁷⁸. Buna göre krize taraf aktörler, sadece sahada mücadele eden direnişçileri değil aynı zamanda savaş alanı dışındaki güçlü destekçileri de dikkate alınarak strateji yönelimlerini belirlemeye gayret edecektir. Suriye iç savaşı da bölgesel ve küresel mücadelenin bir parçası olarak yerel vekilleri kullanan rakip dış destekçiler tarafından sıklıkla beslenmektedir²⁷⁹.

Suriye Krizinde, iç savaşın gidişatına göre çatışan gruplar ve ittifak içerisinde hareket eden aktörler arasında geçişkenliğin ve değişkenliğin çok kaygan olduğu bir zeminde, devletlerin sahip olduğu materyal kapasite ve dış politika karakteri açısından “orta büyüklükte bir güç²⁸⁰” kategorizasyonuna oturan Türkiye’nin, bölgesel ve küresel ilişkilerini şekillendiren, uluslararası politikadaki en güncel sorunlarından biri dolayısıyla “ittifak” ilişkisi içerisinde bulunduğu aktörlerle ilişkilerine yansımalarının ne olduğunu ortaya koymak bu çalışma için önem arz eden konu olmaktadır.

²⁷⁸ Atilla Sandıklı, “Vekalet Savaşları: Ortadoğu ve Türkiye”, *BİLGESAM*, 19.01.2016, <http://www.bilgesam.org/incele/2293/-vek%C3%A2let-savaslari--ortadogu-ve-turkiye/#.WwMwv6TRDIU>, (Erişim Tarihi: 23.05.2018)

²⁷⁹ Jeremy Shapiro; Miriam R. Estrin, “The Proxy War Problem in Syria”, *Brookings*, 04.02.2014, <https://www.brookings.edu/opinions/the-proxy-war-problem-in-syria/>, (23.05.2018).

²⁸⁰ Mehmet Şahin; Buğra Sarı, “Turkey In The Syrian Crisis: The Limits of a Middle Power Foreign Policy”, *Ortadoğu Etütleri*, Vol.8, No.1, July 2016, s.10.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEĞİŞEN KOŞULLAR ALTINDA TÜRKİYE’NİN İTTİFAK İLİŞKİLERİ

Çalışmanın birinci bölümünde, ittifak kavramına, devletlerin ittifak kurma nedenlerine, oluşan bir ittifakın optimum seviyede işlerlik ve etkinlik kazanmasını etkileyen faktörlere, ittifakların kendi aralarında bir kategorizasyonuna, ittifakın yakından ilişkili olduğu güç, güç dengesi ve bunlara alternatif yaklaşımlara ve uluslararası sistemin belirleyiciliğini göz önünde bulundurarak belirli tarihsel kesitler içinde ittifak ilişkilerinin içinden geçtiği dönem şartlarına değinilmiştir. Kavramsal çerçeveyi peşi sıra takip eden bu üçüncü bölümde, Türkiye’nin güvenlik ve savunma ihtiyacını karşılamak için dahil olduğu askeri nitelikli ittifak ilişkileri üzerinde durulacaktır.

Bilindiği üzere, Türkiye II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan ve birbirine rakip olan iki süper güç liderliği etrafında kümeleşen çift kutuplu uluslararası sistem koşullarında, Batı ittifakı cephesinde yer almayı tercih etmiştir. 20 yıldır tekrarlanan Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmasının süresinin artık uzatılmaması, kritik öneme haiz 7 Haziran 1945 tarihinde gerçekleşen Molotov-Sarper görüşmesi ile Sovyetlerin Türkiye’nin doğu sınırlarında belirli değişiklikler talep etmesi, imzalandığı dönem şartlarında meydana gelen köklü değişikliklerin etkisiyle Montrö Sözleşmesinin yeniden düzenlenmesi, Boğazlar’da üs verilmesi gibi istekler Türkiye’nin Sovyetlerden güçlü bir tehdit algılamasına neden olmuştur. Türkiye, bu güçlü tehdit karşısında Batı’ya yönelerek, 1952 yılında NATO’ya üyeliği ile Atlantik ittifakı tarafında yer almıştır. Atlantik ittifakı üyelerinin ortak güvenliğini sağlamak gayesiyle bir araya gelen bu hareketin 60 yılı aşkın süredir bir parçası olan Türkiye’nin bu oluşum ile ilişkileri, tek düze bir çizgide ilerlememiştir. Suriye Krizi özelinde ittifak ilişkilerinin niteliğini ortaya koyabilmek için her dönem farklılık gösteren NATO ve Türkiye ilişkilerinin seyri incelemeye tabi tutulacaktır. Bunun yanı sıra, ABD’nin küresel ittifaklar zincirinin bir halkası olan, SSCB’yi Ortadoğu’da çevrelemek amacıyla kurulan bölgesel askeri-politik oluşumlardan Bağdat Paktı (daha sonraki ismiyle CENTO) ve Yugoslavya-Türkiye-Yunanistan arasında gerçekleşen Balkan İttifakı da bu bölümde açıklanacak konular arasında yer almaktadır.

3.1.Türkiye ve NATO İlişkileri

3.1.1. Yeni İttifaklar Sistemi ve Kuzey Atlantik İttifakı Örgütü

II. Dünya Savaşı'nın kapanış aşamasında, Nazi Almanyası'nın teslim olmasından yedi hafta sonra ve Hiroşima bombasından altı hafta önce, elli ulusun temsilcileri 26 Haziran 1945'te San Francisco'da toplanıp, BM Şartı'nı imzalamışlardır. Fakat, dört yıl içinde, 14 Avrupa ülkesi, kendilerini BM Şartı'nın tahsis etmiş olduğu güvene kıyasla - üyelerinin olası silahlı saldırılara karşı bireysel ya da toplu olarak kendilerini savunmayı öngören hükümler içeren- daha spesifik koruma gerektiren bir tehditle karşı karşıya kalmışlardır. Nitekim 4 Nisan 1949'da Washington'da 12 kurucu ülkenin öncülüğünde (ABD, İngiltere, Fransa, İtalya, Kanada, Portekiz, Norveç, Danimarka, Belçika, İzlanda, Hollanda ve Lüksemburg) NATO Antlaşması imzalanmıştır. Bu sayede, ortak savunma ve güvenlik konusunda işbirliği vaatlerinin resmi bir antlaşma metniyle biçimlendirilmesi ve bir taahhüde bağlanmasıyla bir ittifak oluşturulmuştur. Fakat, BM Şartı imzalanmasının ardından üç yıl dokuz ay gibi bir süre içerisinde, 12 ülkeyi bölgesel bir savunma ittifakı oluşturmak için ikna eden unsurlar neydi ²⁸¹ ? Bu unsurlar, ittifakın kökeninin anlaşılmasında oldukça önemli bir yere sahiptir.

20. Yüzyılda dünya çapında cereyan eden iki savaştan ikincisi ve insanlık tarihinin en kanlı savaşı olan II.Dünya Savaşı bittikten sonra ortaya çıkan tabloda, neredeyse tamamen harap olmuş bir Avrupa vardı. Avrupa devletleri, savaşın sona ermesini takiben ekonomik ve sosyal açıdan yeniden yapılandırma sürecine girerek ayağa kalkma ve toparlanma ihtiyacı duymaktaydılar. Aynı zamanda güvenlik gereksinimlerinin de karşılanması için bir arayış içerisindeydiler. Avrupa'yı ayağa kaldırma görevini üstlenen ABD oldu. Aslında ABD, kurucuların (founding fathers) vasiyet ettiği gibi Avrupa işlerinden uzak durmayı uzun yıllardır bir politika olarak sürdürmekteydi. 1823 yılında ilan edilen Monroe Doktrini uygulamasında bilindiği üzere, dış politika kökenleri ve siyasi kültürün içinden süzülerek ortaya çıkan belirli davranış kalıplarının aksine ABD, Pearl Harbour saldırısını müteakip II.Dünya savaşına dahil olarak tek taraflılık ve yalnızcılık

²⁸¹NATO: *Facts and Figures*, NATO Information Service, Brussels, October 1971, s.11.

politikasını sonlandırmıştır. Bu, ABD dış politikası açısından da bir dönüm noktasıdır²⁸². Artık kendi kıtasına hakim olmanın ötesinde beklenti ve istek içinde olan bir ABD vardır.

Saldırgan Alman ordularının durdurulması için SSCB ve ABD arasındaki savaş yılları ortamındaki işbirliği havasının, 1947 yılından itibaren ortadan kalkmaya başladığını söylemek mümkündür. İki kutup arasında keskin bir bölünmeye neden olan ayrışma noktalarından ilki Orta ve Doğu Avrupa'dır. SSCB, Orta ve Doğu Avrupa'da (Polonya, Macaristan, Bulgaristan, Romanya ve Arnavutluk ülkeleri) kendine yakın “dost” yönetimler kurulmasını istemiştir. Bu bölgeden gelen saldırılarla, otuz yıldan az bir zamanda, iki Alman işgaliyle karşılaştığı için Sovyetlerin peşinde koştuğu ilk şey, güvenlik kaygılarının tatmin edilmesi olmuştur. Diğer hedefleri, bu bölgedeki toprak ağalarının nüfuzunu kırmak için bir toprak reformu gerçekleştirmek ve büyük endüstri ve bankaların devletleştirilmesini sağlamaktır. Batılılar bu girişimleri, SSCB'nin komünist rejimler aracılığıyla dünyayı ele geçirme olarak yorumlamışlardır.²⁸³ ABD ise bu bölgede serbest seçimlerle iktidara gelecek bir yönetimin kurulmasını istemiştir. Bir diğer ayrılık noktası, SSCB'nin Türkiye, Yunanistan ve İran üzerinde de nüfuz kazanmak isteğidir. SSCB'nin Türkiye'den ortak savunmada kullanmak üzere Boğazlar'da üs elde etme isteği, Montrö'nün yeniden gözden geçirilmesi, Doğu sınırlarında toprak talepleri²⁸⁴ ve Yunanistan'da komünist ve anti-komünist gruplar arasında çıkan gerilla savaşlarının iç savaşa dönüşmesi, İran'dan askerlerini çekmeyi reddetmesi; iki kutup ekseninde keskin bir kamplaşmaya giden uluslararası ortamda gerçekleşen dramatik olaylardan bazılarıdır.

19. Yüzyıldan beri küresel hegemon güç konumunda olan İngiltere'nin yükümlülüklerini yerine getiremeyecek kadar zayıflaması ve artık bu rolü oynayacak askeri ve finansal kapasiteye sahip olmaması, en açık haliyle Ortadoğu bölgesinde gözlemlenen bir güç boşluğu yaratmıştır. İngiltere, oluşan güç boşluğunun verdiği istikrarsızlık ve kaos ortamını fırsat bilerek etki ve nüfuz alanını genişletmek isteyen SSCB'yi engellemek için ABD'nin harekete geçerek tehdit altındaki ülkelere yardım

²⁸² Gültekin Sümer, “Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:5, Sayı:19, Güz 2008, s.128.

²⁸³ Türkkaya Ataöv, *Amerika, NATO ve Türkiye*, 3.baskı, İleri Yayıncılık, İstanbul, 2006, ss.79-97.

²⁸⁴ SSCB'nin Türkiye ile ilgili niyetlerini bildirdiği notalara ve Türkiye'nin bu notalara verdiği cevaplara şu kaynaktan detaylıca bakılabilir: Mehmet Saray, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000, ss.70-92.

yapılmasını istemiştir²⁸⁵. Bu tabloda, Sovyet gücünü dengeleme görevini, İngiltere'nin yetersizliği ortaya çıkınca ABD devralmıştır.

Başkan Harry Truman Kongre'deki konuşmasında “silahlı azınlıklar veya dış baskılar aracılığıyla boyun eğdirilmeye direnen özgür halkları desteklemek ABD'nin politikası olmalı²⁸⁶.” ifadeleriyle Soğuk Savaş dönemine damgasını vuracak olan politikasını açıklamıştır. 12 Mart 1947'de Yunanistan ve Türkiye'nin içinde bulunduğu şartlar göz önüne alınarak toplamda 400 milyon \$ askeri yardımda bulunmayı taahhüt eden ve kendi adıyla anılan Truman doktrini ilan etmiştir. ABD'nin elinde bulunan ihtiyaç fazlası silah ve askeri malzeme stokunun eritilerek Truman doktrini çerçevesinde başlatılan askeri yardımlar, Türk ordusunda Amerikan askeri paradigması etrafında bir dönüşümü de başlatmıştır. Türk ordusunun modernizasyonu için öngörülen maliyet 1.8 milyar \$ olmasına karşın, Türkiye için ayrılan bütçe 100 milyon \$ civarında olduğundan; esasında bu yardımlar mali açıdan oldukça mütevazı rakamlardı. Yine de bu yardımların Türk ordusunun gecikmiş yenilenme sürecinin başlamasında katalizör görevi gördüğünü söylemek mümkündür^{287 288}. Winston Churchill'in Amerika'da Missouri eyaleti Fulton şehrinde Westminster Kolejinde, 1946 yılında yaptığı meşhur “demir perde” ifadelerini kullandığı konuşması, Soğuk Savaş'ın kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir²⁸⁹. George Kennan'ın SSCB'yi uzun dönemli, sabırlı, kati ve dikkatli biçimde uygulanmasını önerdiği çevreleme politikasının temeli sayılan uzun telgrafi da Amerikalı yetkililerin politikalarına kılavuzluk eden önemli bir referans noktası olmuştur.

²⁸⁵ Steven W. Hook; John Spanier, *Amerikan Dış Politikası: İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze*, (Çev. Özge Zihnioğlu Tanırlı), İnkilap Kitabevi, İstanbul, 2014, ss.31-36.

²⁸⁶ NATO: *Facts and Figures*, a.g.e, s.17

²⁸⁷ Serhat Güvenç, “Amerikan Askeri Yardımı ve Türk Ordusunun Dönüşümü: 1942-1960”, (der. Evren Balta Paker, İsmet Akça), *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, (içinde), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Mayıs 2010, ss.263-264, 282.

²⁸⁸ Amerikalı üst düzey yetkililerin temsilcilerinden oluşan ve başkanlığını General Oliver'ın yürüttüğü inceleme heyetinin hazırladığı raporlarda, verilecek yardımın hangi alanlarda nasıl şekilde kullanılacağı açık bir şekilde düzenlenmiştir. Yapılacak yardımın amacına uygun ve kaynakların verimli şekilde kullanılmasını sağlamak için Amerikalı yetkililer denetleme konusuna ağırlık vermiştir. Titizlikle hazırlanan Amerikan yardımının bağlı olacağı kayıtlar ve şartların düzenlendiği anlaşma metninin maddeleri içinde en dikkat çeken, üzerinden tam 17 yıl geçmesinin ardından Haziran 1964 Kıbrıs'a müdahalede önüne çıkarılacak olan “Birleşik Devletler Hükümeti'nin muvafakati olmadan hiçbir madde veya malumatın devredilemeyeceği, memur, subay veya ajan sıfatına haiz bulunmayan bir kimse tarafından kullanılamayacağı, malumatın verildikleri gayeden başka bir gayede kullanılmasına müsaade edilmeyeceği” hükmüdür. Mehmet Gönübol ve arkadaşları, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, 9.baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, ss.216-218.

²⁸⁹ Türkkaya Ataöv, a.g.e, s.97.

Avrupa’da savaşın beraberinde getirdiği kaos ve yıkım ortamının etkisiyle Sovyetler güçlenmiştir. Komünizmin yayılmasını engellemenin ve Sovyet ilerlemesini durdurmanın yolu, ABD’nin maddi ve manevi olarak Avrupa’yı ayağa kaldırmasına bağlı olduğu düşünülmüştür. Neticede, ekonomisi düzelen bir Avrupa, siyasi bağımsızlığını da muhafaza edebilecektir. Savaş sonrası yeni düzenin inşasında bütünleşmiş bir Avrupa yaratma fikri, Washington’da olumlu karşılanmıştır. Daha müreffeh bir Avrupa, kendisini komünist yayılmaya karşı koruyabilecek ve ABD’nin ekonomik ve siyasal çıkarlarına hizmet edebilecektir. ABD yardımıyla tamir edilip yeniden canlandırılan Batı Avrupa, komünist tehdide verilecek en iyi cevaplardan biri olacağı düşünülmüştür²⁹⁰. Ekonomik gereksinimlerin yanı sıra, Avrupa’nın yeniden imarını zorunlu kılan nedenlerden biri de stratejik olarak Almanya’nın yenilgisi, İngiltere ve Fransa’nın tükenmişliği ile Orta ve Batı Avrupa’da oluşan güç boşluğunun Sovyetler tarafından doldurulması ihtimaliydi. 5 Haziran 1947’de Dış İşleri Bakanı George Marshall’ın Harvard Üniversite’sinde yaptığı konuşmayla ilan edilen Marshall Planı, SSCB’nin müdahalesi olmadan Avrupa uluslarının kendi gereksinimleri doğrultusunda ortak bir iyileştirme ve kurtarma programı içinde birleştirecek bir planı uygulamaya koymuştur. SSCB ve uydu ülkelerinin katılımıyla Ekim 1947’de Cominform kurularak buna yanıt gecikmemiştir.

II. Dünya Savaşı’nın en önemli sonuçlarından biri savaşın galipleri ABD ve SSCB’nin iki süper güç olarak yükselmesidir. ABD, Bretton Woods sistemiyle uluslararası politik-ekonomik sistemin kurallarının belirlenmesine liderlik etmiş ve serbest piyasa ekonomisinin inşa edilmesi için gerekli finansal desteği sağlamıştır. Uluslararası sermaye akışı önünde gümrük engellerin kaldırılması, serbest ticaretin yaygınlaştırılması, liberal ekonominin benimsenmesi fikri altyapısı, IMF, Dünya Bankası, GATT gibi uluslararası eşgüdümlü işleyen kurumlar vasıtasıyla sağlanacaktır. Böylece, sosyal açıdan refah ve zenginlik içerisinde yaşayan bir toplum, “hür dünyayı” cazibe merkezi haline getirmektedir. İki süper gücün dünyaya sundukları farklı ideolojik ilkelerle örülü yaşam senaryoları, devletleri bu iki alternatif etrafında bir tercihe yöneltmiştir. İlkeleri, hedefleri, yöntemleri farklı olsa da her iki toplumda da tarihi bir görev algısı bulunduğunu söylemek mümkündür.

²⁹⁰ Çağrı Erhan, “Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı”, A.Ü.S.B.F.Dergisi, Cilt:51, Sayı:1, 1996, ss.275-277.

Marshall Planı işleme konduktan sonra, tek başına ekonomik tedbirlerin Sovyet yayılmacılığını frenlemeyeceğinin gün yüzüne çıkmasına vesile olan diğer önemli gelişmeler, 1948 yılında Çekoslovakya’da gerçekleşen Sovyet darbesi ve Berlin ablukasıdır. Sovyetler Batı Berlin’in tüm karayolu, demiryolu, suyuolları ile bağlantısını keserek yoğun bir izolasyona maruz bırakmıştır. Batılı ülkeler Batı Berlin’e gıda sevkiyatını her hafta kalkan uçaklarla 323 gün boyunca tedarik etmesiyle aşmıştır. Abluka, müttefiklerin daha sonraki Sovyetlerin genişlemesine karşı olma isteğinin simgesi olmuştur²⁹¹.

Askeri güvenliğı sağlamadan bölgesel entegrasyonu ve kalkınmayı sağlamanın mümkün olmadığı açıklık kazanınca; Avrupalı devletler güvenlik ihtiyaçlarının karşılanması için başlangıçta ufak adımlar atmıştır. İngiltere ve Fransa, Mart 1947’de karşılıklı dayanışma ve ortak hareketi öngören bir savunma ittifakı olan Dunkirk Antlaşmasını imzalamıştır. Bu girişim, bir yıl sonra imzalanacak olan Mart 1948 tarihli Brüksel Antlaşmasının temelini oluşturmaktadır²⁹². İngiltere, Fransa, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda aralarında imzaladıkları çok taraflı savunma anlaşmasıyla, ortak bir savunma sistemi kurma ve ekonomik ve kültürel bağlarını güçlendirme sözü vermiştir. Bu antlaşma ortak bir savunma sistemi oluşturmak için Batı Avrupa Birliğı (BAB-Western Union Organization) adında askeri örgüt kurulmasını öngörmekteydi. Brüksel Antlaşmasının 4.maddesi, taraflardan herhangi birinin “Avrupa’da silahlı saldırganlığın” bir nesnesi olması durumunda, diğer tarafların elinden gelen tüm askeri ve diğer yardımları sağlayacağını belirtmektedir. Anlaşma ömrü 50 yıllık süreyle sınırlandırılmış; beş Dış İşleri Bakanından oluşan, Danışma Konseyi olarak bilinen yüksek bir organ oluşturulması öngörülmüştür²⁹³. Bu metinlerle ortaya konan irade beyanlarının özü, esasen Amerikan desteğini çekmek ve düş kırıklığına uğramadıklarını söylemek mümkündür. Brüksel Antlaşması, Kuzey Atlantik Anlaşmasının öncüsüdür ve bel kemiğini oluşturmaktadır.

²⁹¹ The Editors of Encyclopedia Britannica, “Berlin Blockade and Airlift”, Encyclopedia Britannica Inc, 29.08.2016, <https://www.britannica.com/event/Berlin-blockade-and-airlift>, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

²⁹² Desmon Dinan (ed.), *Avrupa Birliğı Ansiklopedisi*, (Çev. Hale Akay), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005, s.356.

²⁹³ *NATO: Facts and Figures*, a.g.e, s.18; Anlaşmanın tam metni için: NATO: Official Texts: ‘Brussels Treaty: Treaty of Economic, Social and Cultural Collaboration and Collective Self-Defence’, https://www.nato.int/cps/su/natohq/official_texts_17072.htm?selectedLocale=en, (Erişim Tarihi: 22.01.2018)

Bu sırada ABD iç politikasında önemli bir gelişme yaşanmıştır. Kongre'nin Başkan'a verdiği bir yetki düzenlenmesi olan Haziran 1948 tarihli Vanderberg Kararı²⁹⁴, na göre Başkan, bölgesel ve geniş çaplı antlaşmalara katılma, hukuki yoldan karşılıklı yardım ilkesine dayanan tedbirlere başvurma yetkisine sahiptir. Monroe Doktrini'nden beri Amerika kıtası dışındaki ittifaklara katılmama prensibini ortadan kaldıran ve uzun yıllardır yürütülen inziva politikasının terki anlamına gelen bu tasarı²⁹⁵, NATO oluşumuna giden yolda atılmış en önemli adımlardan biridir.

4 Nisan 1949 tarihinde, Washington'da 12 üye tarafından NATO Anlaşması imzalanmıştır²⁹⁶. BM Yasası'nın 51.maddesinde teyit edildiği üzere bağımsız devletlerin 'bireysel ya da ortak meşru savunma konusundaki doğal hakkı' olması ittifakın yasal ve akde bağlı olan dayanağını oluşturmaktadır²⁹⁷. Bir başlangıç metni ve 14 maddeden oluşan antlaşmayı, üye ülkeler, sonraki beş ay içinde kendi parlamentolarında onaylayarak; yürürlüğe girmesi önünde gerekli işlemleri tamamlamışlardır. Antlaşmanın süresi belirsizdir. İttifakın hangi amaca hizmet ettiğine, neden var olduğuna dair misyonunu NATO'nun basın ve enformasyon bürosu tarafından hazırlanan dokümandan özetlenebilir:

*"NATO'nun temel görevi, BM Yasası ilkeleri doğrultusunda, politik ve askeri yollarla üyelerinin özgürlük ve güvenliğini koruma altına almaktır. İttifak, Avrupa'da ortak demokratik değerler, insan hakları ve hukukun üstünlüğü temelleri üzerinde yükselen adil ve kalıcı bir barış düzeninin kurulması için çalışmıştır. İttifakın işleyişindeki temel ilke, üyelerinin güvenliğinin bölünmezliği temeline dayandırılmış olan egemen devletlerarasındaki karşılıklı işbirliği taahhüdüdür. İttifak, içerisindeki dayanışma üyelerinden herhangi birinin temel güvenliğini tehdit eden sorunlarla sadece kendi ulusal çabaları ile başa çıkmak zorunda kalmayacağını garanti etmektir. İttifak, üyelerini egemen devletler olarak savunma alanındaki sorumluluklarını yerine getirme hakkından mahrum etmeksizin onlara ulusal güvenlik hedeflerini toplu çabalarla gerçekleştirme olanağı getirir. Kısacası ittifak, güvenliklerini karşılıklı garantiler ve diğer ülkelerle yürütülen istikrarlı ilişkiler vasıtasıyla koruma kararında olan özgür ülkelerin bir araya geldiği bir örgüttür"*²⁹⁸.

NATO Kurucu Anlaşmasının özellikle üzerinde durulmaya değer 5.maddesinin, ittifakın omurgasını oluşturduğunu söylememiz mümkündür. Müttefikler arasında bir

²⁹⁴ Kararın tamamına NATO'nun resmi sitesinden ulaşılabilir: NATO: Official Texts: "U.S.Senate Resolution 239, 80th Congress, 2nd Session- (The Vanderberg Resolution)", https://www.nato.int/cps/su/natohq/official_texts_17054.htm?selectedLocale=en, (Erişim Tarihi: 23.01.2018)

²⁹⁵ Faruk Sönmezoglu (ed.), *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, a.g.e, s.601.

²⁹⁶ NATO Antlaşmasının kurucu metnine ulaşmak için Ek 2'ye bakınız.

²⁹⁷ *NATO El Kitabı 50. Yıl Dönümü Sayısı*, NATO Basın ve Enformasyon Bürosu, Brüksel, Belçika, 1998, s.23.

²⁹⁸ *NATO El Kitabı 50. Yıldönümü Sayısı*, a.g.e, s.23.

sözleşmeyle veya askeri bir işbirliği anlaşmasıyla görev ve sorumluluk alanlarının tayin edilebilmesi, anlaşmanın hangi koşullar altında işlerlik kazanacağını netleştirilmesi için *casus feoderis*'in²⁹⁹ tanımlanması gerekmektedir. NATO anlaşmasının 5.maddesinde öngörülen kolektif savunma prensibi, bir müttefike yönelik saldırının tüm müttefiklere yönelik olduğunu hükmetmektedir. Bu ilke, ittifakın öngördüğü yardımın kendiliğinden (otomatik) değil, hangi koşullar altında devreye gireceğini ve nasıl uygulanacağını çerçevesini çizmektedir.

Özetlenecek olursa, NATO Anlaşması, üye ülkeler arasında “sürekli ve etkin bir kendi kendine yetme ve karşılıklı yardım” çağrısında bulunan bir niteliğe sahiptir. Washington’un bakış açısına göre NATO, Sovyet tehdidine karşı toplu savunmayı sağlamak ve kendi liderliğini üstlendiği bir ittifak çatısı altında Batı Avrupa yönetimi askeri güçlerini birleştirerek iç çekişmeleri etkisizleştirme ve çatışan tarafları uzlaştırmayı sağlamak gibi iki hayati işleve sahiptir. Mayıs 1955’te Batı Almanya’nın ittifaka katılımı, ittifakın içindeki gerilimi azaltmada önemli bir katkı sağlamıştır³⁰⁰. Savaş sonrası süratle şekillenen yeni yapılanmada, Batı bloğunda yaşanan bu gelişmelere SSCB’den gelen kısasa kısas hamleler gecikmemiştir. Marshall Planının hedeflediği bir dizi finansal kurtarım paketine karşıt bir girişim olarak Cominform ve ekonomik işbirliği ve dayanışma öngören COMECON yapılanmasını cevap olarak geliştirmiştir. Sovyet tehdidi, 19. Yüzyılda başarıya ulaşamayan Avrupa Kolektif Organizasyon fikrini olgunlaştıran “Avrupa Uyumı”nın lideri ABD’nin taahhüt ettiği “nükleer korunma şemsiyesine” karşılık kurulan Varşova Paktı, savunmada artık “paktlar devri” olarak tanımlanan küresel ortak savunma hattını yaratmıştır³⁰¹.

3.1.2. Türkiye’nin NATO İttifakına Katılması

Geleneksel olarak, gücünü kendi ötesine geçirmek, bir askeri çatışmayı engellemek, güvenlik ve nüfuzunu artırmak amacıyla devletlerin ittifaklara başvurduğu bilinmektedir. Bir devletin dış aktörlerden karşılıklı bir destek taahhüdü arayışında olması, ulusal amaçlarına kendi sahip olduğu olanaklar, kapasite ve gücün yetersiz kalması sebebiyle ortaya çıkan bir eylemdir³⁰². Türkiye, Yunanistan ile birlikte 18 Şubat 1952 yılında resmen

²⁹⁹ Birinci Bölüm, s.20-21.

³⁰⁰ Steven W. Hook; John Spanier, a.g.e, ss.57-58.

³⁰¹ Mesut Hakkı Caşın, *Çağdaş Dünyada Uluslararası Güvenlik Stratejileri ve Silahsızlanma*, Savunma Sanayi Müsteşarlığı Yayını, Ankara, 1995, ss.154-155.

³⁰² Birinci Bölüm, s.14-15.

NATO ittifakına katılmıştır³⁰³. Türkiye'nin NATO ittifakı üyeliğine talip olmasının birçok sebebi bulunmaktadır. Bu başlık altında Türkiye'yi Batı ittifakına yönelten, bu ittifak oluşumuna dahil olmayı gerektiren nedenler, ittifakın Türkiye'nin varlığına gereksinimleri, Türkiye'nin NATO üyeliğinin ittifak içi ilişkilere etkisi üzerinde durulacaktır.

Öncelikle, Türkiye'nin ABD öncülüğünde kurulan NATO'ya ilgisinin birden çok nedeni bulunmaktadır. İlk olarak 1945'teki Sovyet isteklerinin Türkiye üzerinde yarattığı şok etkisi, güncelliğini koruyan bir hadiseydi. II.Dünya Savaşı sonrası iki grup arasında kamplaşmaya doğru gidişatın belirginleştiği bir uluslararası ortamda Türkiye, yalnız kalma korkusunu aşmak ve kendi emniyetini sağlama almak için Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinin oluşturduğu bir güvenlik şemsiyesi içinde yer almak istemekteydi. Genel anlamıyla “bir ulusun beka ve refahını olumsuz yönde etkileyen tehlikeler” olarak tanımlanabilecek ulusal tehdit, devletin toprak bütünlüğüne, anayasal düzenine, ulusal çıkarlarına yönelen şiddet içerikli eylemler arasından algılanmaktadır. Türkiye'nin coğrafi sınırlarının temeli Misak-ı Milli'ye dayanmaktadır ve arazisi daha sonraları uluslararası antlaşmalarla düzenlenen değişikliklerle bugünkü halini almıştır. Türkiye'nin toprak bütünlüğüne yönelik tehditlere ve taleplere tepkisiz kalması ve bu istekleri görmezden gelmesi mümkün değildir³⁰⁴. İkinci olarak, Türk dış politikasının iki temel direğinden birini oluşturan Batıcılık ilkesi doğrultusunda Türkiye'nin NATO üyeliği, Türk devlet adamları tarafından Batı'ya dönük dış politikanın bir gereği olarak düşünülmüştür³⁰⁵. Ayrıca, “hür dünyada komünizmin yayılmasına ve saldırısına karşı koymak amacıyla kurulmuş olan üç örgütten (Marshall Planı, Avrupa Konseyi ve Atlantik Paketi) ilk ikisine üye olduğu halde” aynı hedefe yönelmiş NATO oluşumunun dışında kalması, devrenin tamamlanması ve savunma etkinliğinin sağlanması için şart olarak değerlendirilmiştir³⁰⁶. Bu dönemde Türk siyasal yaşamında 1946 seçimleriyle çok partili demokratik yaşama geçiş önemli bir gelişmedir. Demokrasi rejiminin garantiye alınması, siyasal ve ekonomik liberalizmin benimsenmesi için, kamuoyunda demokrasiyi korumak ve müdafaa etmek amacıyla bir arada olan Batı ittifakından aykırı bir yönelimde

³⁰³ Türkiye ve Yunanistan'ın katılımı ile ilgili orijinal protokol metnine şuradan ulaşılabilir: NATO Official Texts: “Protocol to the North Atlantic Treaty on the Accession of Greece and Turkey”, 22.10.1951, https://www.nato.int/cps/su/natohq/official_texts_17245.htm?selectedLocale=en, (Erişim Tarihi: 15.01.2018)

³⁰⁴ Seyfi Taşhan, “Türkiye'nin Tehdit Algılamaları”, *Türkiye'nin Savunması*, Dış Politika Enstitüsü, Ankara, 1987, ss.32-33.

³⁰⁵ Çağrı Erhan, “ABD ve NATO'yla İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Pol...*, a.g.e, s.543.

³⁰⁶ Feridun Cemal Erkin, *Dış İşlerinde 34 Yıl: Vaşington Büyükelçiliği*, II.Cilt, I.Kısım, 2.baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992, ss.157-160.

bulunmanın mümkün olmayacağına olan bir inanç hakimdir. Mayıs 1950 seçimlerini kazanarak iktidara gelen Demokrat Parti, “Batılı demokratik ülkelerin ortak cephesi olarak gördüğü NATO’ya katılma meselesini” önemli bulduğundan bu girişimlerine hız vermiştir³⁰⁷. Üçüncü olarak, böyle bir oluşumundan dışlanması halinde ABD çıkarlarının azalmasına ve bunun sonucunda ABD’den alınan ekonomik ve askeri yardımlarda bir azalma olacağından endişe duyulmaktaydı³⁰⁸. Ekonomik alanda Marshall ve Truman yardımlarıyla pekişen ikili ilişkilerin yanı sıra, ABD’nin Türkiye’nin güvenliğine verdiği desteğin kurumsallaşması için NATO müttefikliğine ihtiyaç hissedilmekteydi.

Türkiye NATO üyeliğine iki kez başvuruda bulunmuş; bu başvuruların ikisi de reddedilmiştir. Türkiye’nin NATO’ya ilk müracaatı 11 Mayıs 1950’de CHP iktidarı döneminde gerçekleşmiştir. İtalya haricinde diğer üyelerden bu müracaata destek gelmemiştir³⁰⁹. 14 Mayıs 1950 tarihinde düzenlenen genel seçimleri Demokrat Parti kazanmasıyla bundan sonraki gelişmeleri yürüten hükümet, Demokrat Parti iktidarındaki yönetimdir. Henüz muhalefetteyken NATO’ya girmenin önemini ısrarla vurgulayan DP yönetimi, bu yoldaki faaliyetlerini hızlandırmıştır.

Bu sırada, uluslararası ortamda Soğuk Savaş’ın parametrelerine önemli bir belirginlik kazandıran Kore Savaşı’nın başlaması, Türkiye’nin NATO üyeliğine giden yolda önemli bir kilometre taşıdır. Kore Savaşı, uluslararası siyasette Üçüncü dünya ülkeleriyle sınırlı kalacak olan “vekaleten savaş” geleneğini başlatmasının yanında, siyasetin, ekonominin, hatta eğitimin bile ulusal güvenlik temelinde şekillendiği, ulusal güvenliğin toplumsal yaşamın tümünü kapsayacak şekilde genişletildiği milli güvenlik devletine dönüşümün yolunu açmıştır³¹⁰. Türk-Amerikan güvenlik ilişkilerinde ve dış politika literatüründe Türkiye’nin NATO üyeliğinin, Kore’ye asker göndermenin mükafatı olduğu yönünde bir eğilim söz konusudur. Dönemin karar verici otoritelerinin de Kore’ye asker göndermenin, NATO’ya girişi kolaylaştıracağı yönünde beyanatlarda bulunması bu savı doğrular niteliktedir³¹¹. Kamuoyuna yapılan açıklamalarda Kore’ye asker sevkياتının

³⁰⁷ Mehmet Saray, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye’nin NATO’ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın hatıraları ve Belgeler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000, s.126

³⁰⁸ George S. Harris, *Troubled Alliance: Turkish-American Problems in Historical Perspective 1945-1971*, Washington, American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1972, s.35

³⁰⁹ Mehmet Gönübol ve arkadaşları, *Olaylarla Türk Dış...*, a.g.e, ss.227-228.

³¹⁰ Nur Bilge Criss, “Soğuk Savaş’ta Uluslararası Siyasetin Kore Savaşı’na Etkisi (1946-1953) Küresel Bir Tarih Denemesi”, Mehmet Ali Tuğtan (der.), *Kore Savaşı: Uzak Savaşın Askerleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s.28.

³¹¹ Dönemin Başbakanı Adnan Menderes, Vatan gazetesine verdiği röportajda hükümetin neden asker gönderme kararı aldığını şöyle açıklamaktadır: “ ...Tüm hür insanların güvenliği için, Kore’de saldırgana

BM prensiplerine uymanın bir gereği olduğu vurgulansa da; bu kararın alınmasının arkasındaki asıl sebep, Türkiye'nin NATO üyeliği talebinde daha ısrarcı davranabileceği uygun bir zeminin yaratılması amaçlanmıştır³¹². Menderes Hükümeti, görevi devraldığı ilk günden itibaren “Kore Gambiti”³¹³’ni NATO kapılarını zorlayacak bir fırsat olarak değerlendirmiştir³¹⁴.

Mehmet Ali Tuğtan, oyun teorisini kullanarak yaptığı analiz çerçevesinde, “Türkiye’nin NATO’ya giriş sürecinde işbirliğini tetikleyen unsurun, Türkiye’nin somut bir karşılık almadan Kore’ye asker gönderme adımı olduğunu; bu adımın kendisi doğrudan bir karşılık bulmasa da taraflar arasında üyelik daveti ile sonuçlanacak karşılıklı hamleleri başlattığı” görüşündedir. Türkiye’nin NATO üyeliğinin, Kore’ye asker gönderme kararının başlattığı sürecin bir sonucu olduğunu; bu kararın doğrudan bir ödülü olmadığını ileri sürmektedir. Tuğtan, satrançta uzun vadede stratejik pozisyon üstünlüğü elde etmek için bir taşın feda edildiği “gambit” metaforundan yola çıkarak, Kore’ye asker gönderdiği için doğrudan ödüllendirilmemesine rağmen, bu süreci tetikleyen gelişmelerin bu strateji sayesinde aralandığı sonucuna varmıştır³¹⁵.

Cumhuriyet tarihinde ilk kez kendi sınırları ötesinde (Misak-ı Milli haricinde) herhangi bir harekate asker göndermek gibi radikal bir kararın alınması, iç politikada muhalefet ile iktidar partisi arasında kararın TBMM dışında alınması açısından ciddi tartışmalara neden olmuştur. 25 Haziran 1950 tarihli BMGK tavsiye kararında Güney Kore’ye yardım çağrısı üzerine hükümetin önde gelen kişileri, Cumhurbaşkanı Celal Bayar başkanlığında, TBMM Başkanı Refik Koraltan ve Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut’un

büyük güçlerle meydan okuyan Amerika’yı yapayalnız bırakamazdır. Gelecekteki savunmamızda aktif rol oynayabilmemiz açısından da bunun bize büyük yarar sağlayacağını gördük. Bu kararımız ve onu uygulama biçimi, bir saldırıya maruz kaldığımızda onunla nasıl mücadele etmemiz gerektiğinin canlı bir örneğini verdi. NATO’ya dahil edilişimiz, bu yoldaki çabalarımızın bir sonucudur. Türkiye’nin adı uluslararası ilişkilerde artık ‘büyük bir güç’ şeklinde geçmektedir.” Aktaran, Hüseyin Bağcı, *Türk Dış Politikasında 1950’li Yıllar*, Genişletilmiş 2.baskı, METU Press, Ankara, 2001, s.26.

³¹² Sever, üç büyükelçi -Semih Günver, Zeki Kuneralp ve Mahmut Dikerdem- ile yapılan görüşmelerde Türkiye’nin Kore’ye asker gönderme kararının NATO’ya kabul edilme arzusundan kaynaklandığı görüşünü aktarmaktadır. Ayşegül Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu 1945-1958*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997, s.65.

³¹³ “Satrançta rakibe karşı avantaj sağlamak için oyuncunun piyon veya diğer taşları kasıtlı olarak feda ettiği başlangıç, oyun veya başka bir durumda avantaj elde etmek için tasarlanan ve genellikle risk alınan zekice hesaplanmış hareket.”, *Cambridge Dictionary*, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/gambit>, (Erişim Tarihi: 05.03.2018)

³¹⁴ George S. Harris, a.g.e, ss.38-40.

³¹⁵ Mehmet Ali Tuğtan, “Kore Gambiti: Türkiye’nin NATO’ya Giriş Süreci ve Kore Savaşı”, Mehmet Ali Tuğtan (der.), a.g.e, s.67.

katılımıyla, Başbakan Adnan Menderes'in Yalova'daki yazlığında bir araya gelerek bir bakanlar kurulu toplantısı gerçekleştirmiştir. Kararın alınış usulünde, Meclis önüne getirilip yeterince tartışılmasına imkan vermeden 25 Temmuz 1950'de Kore'ye 4500 askerden oluşan bir tugay göndereceğini açıklanması, eleştiri konusu olmuştur. Anayasa'ya göre, savaş ilanı ve silahlı kuvvet kullanılmasına izin verilme yetkisi bir TBMM kararı alınmasıyla mümkün olduğundan; muhalefet bir anayasa ihlali olduğunu ileri sürmüştür. Bu karar, anayasaya aykırılık iddialarının da ötesinde "istisnai" durumlardan birini teşkil etmektedir. Kore Savaşı, partiler üstü görülen dış politika kararlarının sorgulanabilir ve tartışılabilir olmasının yolunu açmış ve toplumu da yakından etkilemiştir³¹⁶. Asker gönderme kararı alınmasının üzerinden bir hafta geçmeden Türkiye 1 Ağustos 1950'de NATO'ya ikinci üyelik başvurusunda bulunmuştur. Bu başvurunun da Eylül ayında toplanan NATO Konseyinde olumsuz neticelenmesiyle Türkiye 2.kez ret cevabını almıştır.

Aslında Batılı ülkeler planlarında Türkiye için bir NATO üyeliğinden ziyade Doğu Akdeniz'in ve Ortadoğu'nun savunulmasında rol biçilmişti. ABD'nin Akdeniz Paketi önerisi ile İngiltere'nin Ortadoğu Komutanlığı (Middle East Command) projesi birçok noktada benzerlikler taşımaktaydı. İngiltere'nin Ortadoğu Kuvvetleri Komutanı General Robertson, 23 Şubat 1951 tarihli Ankara ziyaretinde, Ortadoğu'da özellikle savunulması gereken noktalar olan Süveyş Kanalı, petrol alanları ve Türkiye için, Mısır'ı da kapsayan bir bölgesel nitelikli savunma planının öngörüldüğü görüşlerini paylaşmıştır. İngiltere planlarında, Türkiye'yi Atlantik Paketi'nden uzak tutmaya çalışmakta, karşılıksız ve tek taraflı yükümlülükler ile kendisi için daha az maliyete yol açacak bir cephe oluşturarak bu bölgedeki hakimiyetini sürdürmeyi amaçlamaktaydı³¹⁷. Ayrıca, muhtemel bir bölgesel savunma işbirliğinde İngiltere ve Mısır'ın aynı oluşum altında birleşmeye yanaşmayacak olması, Arap devletlerinin kendi aralarındaki sorunlar ve İsrail'le devam eden savaş durumu düşünüldüğünde bu fikrin uygulanması pek mümkün değildi. Türkiye nihai NATO üyeliği yolunda bölgesel oluşumların bu yolu hızlandıracak düşüncesine sahip olduğundan Ortadoğu ve Doğu Akdeniz için düşünülen alternatif formüllere bütünüyle sırt çevirmemişti.

Türkiye ve Yunanistan'ın üyeliğine dair Fransa, İtalya, Luxemburg ve Hollanda ABD ile aynı görüşleri paylaşıırken; muhalefet sesleri İngiltere ve İskandinav ülkelerinden

³¹⁶ Hüseyin Bağcı, a.g.e, s.19-20; Çağrı Erhan, a.g.e, ss.547-548.

³¹⁷ Feridun Cemal Erkin, a.g.e, ss.214-215.

yükselmiştir. Türkiye ve Yunanistan'ın ittifaka katılımına gelen itirazlar ve farklı görüşler, ittifakın kapsam ve çerçevesinin “sınırlı/dar kapsamlı bir coğrafya” için geçerli olduğu; ittifakın genişletilmesinin örgütün etkinlik ve işlerliğini olumsuz yönde etkileyeceği, ekonomik açıdan bir sanayi ülkesi olmayan üyelerin ittifakın gücünü artırmaktan ziyade bir yük teşkil edeceği ve bunun sonucu olarak diğer ülkelerin aldığı yardımların tehlikeye gireceği noktasında yoğunlaşmaktadır. Özellikle Norveç ve Danimarka, ittifakın Avrupa'nın ta doğusuna; kendi ilgi alanı ve çıkarları dışında kalan bir bölgeye genişletilmesi halinde, yanlış yönlendirilmiş politikalar ve bağlayıcı ittifak taahhütleri nedeniyle herhangi bir çatışmaya sürüklenmek (entrapment) istememekteydi. Bu ülkeler ayrıca, ittifakın ortak kültürel ve ideolojik değerleri paylaştığını, ortak etnik, dini kökene, tarihsel bağlara sahip olduğunu vurgulayarak savunma ve güvenlik kaygılarından öte bir anlam ifade ettiğinin altını çizmekteydi. Bu gelenekleri paylaşmadığı kanısına sahip oldukları Türkiye ve Yunanistan'ın üyeliğine de şüpheyile yaklaşmaktaydılar.

Üyelik müzakerelerinde ve görüşmelerde tartışıldığı üzere, Türkiye'nin Avrupa kıtasında çok küçük bir oranda kara parçasına sahip olmasının öne sürülmesi, Lüksemburg, Belçika gibi devletlerin yüzölçümü düşünüldüğünde heyet için ikna edici bir argüman olmaktan uzaktı. İttifakın “sınırlı/dar bir coğrafyayı” kapsadığı tezinin Türk heyeti için savunulamazlığı, İtalya ve Fransa'nın Afrika'daki toprakları dahil edilince iyice görünür hale gelmiştir. Feridun Cemal Erkin, “strateji dilinde Atlantik ile Akdeniz'i ayırmanın yanlış ve modası geçmiş bir görüş olduğunu; defedilmesi gereken tehlike Akdeniz'in doğusundan gelecekse, bu denizin doğusu savunulmadan batısını savunmanın nasıl mümkün olacağını” tarzında sorgulayıcı yaklaşımının, müzakerelerde ve üyeliğin elde edilmesinde birinci derecede rol oynadığını aktarmaktadır³¹⁸.

15 Mayıs 1951'de Türkiye'nin NATO'ya girişinde kilit isimlerden olan George McGhee, müttefiklerine Türkiye ve Yunanistan'ın NATO ittifakına dahil edilmesini öneren teklifi yollamıştır. Bu gelişmenin arkasında Türkiye'nin ısrarı değil, değişen uluslararası dinamiklerin yarattığı tedirginlik bulunmaktadır. Eylül 1949'da SSCB'nin atom bombasına sahip olduğunu ilan etmesi, mevcut güç dengesini alt üst etmişti. ABD'nin nükleer tekeli ve caydırıcılığını kaybetmesi anlamına gelen NSC-68 raporu, ulusal askeri politikanın oluşturulmasında temel bir referans kaynağı olarak kullanılmıştır. Türkiye'nin NATO'ya katılma isteği ve yeteneğinin incelendiği, olası savaş durumunda

³¹⁸ Feridun Cemal Erkin, a.g.e, ss.157-160.

operasyonel kapasitesi ve seçeneklerinin değerlendirildiği ulusal istihbarat tahminlerinde, Türkiye'nin sadık bir müttefik olarak Sovyetler tarafından bölgeye yöneltilecek herhangi bir askeri saldırıyı durdurmakta önemli rol oynayacağı düşünülmüştür. İki üç ay kadar süreyle kendi başına karşı koyabilecek güçte olduğu tahmin edilirken, dış yardımlar sayesinde bu dayanıklılığın süreceği kanaatine varılmıştır. Bir Sovyet saldırısına cevap verebilmek için SSCB'ye coğrafi olarak yakın ülkelerde hava üslerine ihtiyaç doğmuştur. ABD bu amaç için kullanmada bir üs talebinde bulunmuş fakat Türkiye, “ancak bir saldırı halinde ABD'den silahlı destek geleceği³¹⁹” güvencesini şart koşarak, NATO üyeliği gerçekleşmeden bu isteğin yerine getirilmeyeceği cevabıyla karşılık vermiştir.

16-20 Eylül 1951'de yapılan Ottawa'da gerçekleşen NATO Bakanlar Konseyi toplantısında Türkiye ile Yunanistan'ın ittifaka üye olarak çağrılmalarına karar verilmiştir. Fakat bu kez de gündemi işgal eden sorun, yeni üyelerin hangi komutanlığa bağlanacağı idi. İngiltere ve Fransa'nın desteği daha önceden sağlanmasına rağmen bu ülkelerin bazı avantajlar elde etme girişimi olmuştur. İngiltere, Akdeniz Paketi düşüncesini hafızasından silmemiş olacak ki; Türkiye'nin Mısır da dahil olmak üzere bölge savunmasını üstleneceği Ortadoğu Komutanlığı'na bağlanmasını önermiştir. Fransa'nın önerisiyle, kara kuvvetlerinin NATO'nun Güney Avrupa Müttefik Kuvvetleri Komutanlığına bağlanması, deniz kuvvetlerinin de yeni oluşturulacak Ortadoğu Komutanlığı birimine verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu karar, egemenlik haklarını zedelediğini öne süren Mısır'ın bu oluşuma yanaşmaması, Türkiye'nin anlaşma dışındaki bölgeyi de içine alan ve geleceği belirsiz olan bu yapıya sıcak bakmaması nedeniyle İngiltere'nin Ortadoğu Komutanlığı girişimi, ölü doğmaktan öteye geçememiştir³²⁰. Türkiye ve Yunanistan, 18 Şubat 1952'de resmen NATO müttefiki olmuştur.

Türkiye'nin NATO üyeliği ile ne elde ettiği sorusu akla gelebilir. Bu sorunun cevabı, realist teoriye göre açıktır³²¹: Öncelikle NATO üyeliği, Türkiye'nin milli güç unsurlarını kendi öz imkanları ile ulaşabileceğinden çok ileri noktalara ulaşmasına imkan sağlamıştır. Bu milli güç kapasitesi ve kaynaklarının artışı, müttefiklerinin temin etmiş olduğu ekonomik ve askeri yardımların katkısı büyüktür. Uluslararası yapıdaki güç dağılımında orta büyüklükte bir devlet (middle power/medium power) kategorisine oturan

³¹⁹ George McGhee, *ABD-TÜRKİYE-NATO-ORTADOĞU*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992, s.155; Çağrı Erhan, a.g.e, s.548.

³²⁰ Çağrı Erhan, a.g.e, s.550.

³²¹ Mehmet Ali Tuğtan, a.g.e, s.68

Türkiye, güç dengesini dikkatle takip ederek, iki süper güçten biri olan SSCB'den algıladığı tehdit ve zorlamalara karşı diğer süper gücü harekete geçirebilmiş; kendi güvenlik kaygılarına dair ABD ve Batılı ülkelerden kurumsallaşmış bir teminat elde etmiştir. Türkiye'nin ittifakın başlıca siyasi yetki ve karar alma organı olan Kuzey Atlantik Konseyi'nde eşit üyelik statüsünde temsil edilmesi, stratejik planlama, karar alma mekanizmalarına doğrudan doğruya etkide bulunma imkanı sağlamıştır. Türk tarafının ittifaka katılıma gösterdiği reaksiyonda, geleceğe yönelik olarak belirginleşen önemli iki görüş bulunmaktadır. Bir tarafta NATO'yu karakteristik olarak ABD'nin bir uzantısı olarak gören ve olası bir saldırı durumunda Amerika'nın yardımlarının yarı-otomatik olarak garanti altına alınacağı görüşüne sahip olan bir kesim mevcutken; diğer tarafta Türkiye'nin, "ortak demokratik değerler, insan hakları ve hukukun üstünlüğü temelleri üzerinde yükselen adil ve kalıcı barış düzeninin kurulması" amacıyla yola çıkan Batı ile kendilerinin aynı kampta, eşit statüde kabul edilmesinin, Batı'nın ve kurumlarının bir parçası olarak rolü ve kimliğinin onaylandığı kanısına sahip olan bir kesim bulunmaktadır³²².

Türk yöneticiler ile Amerikalı yöneticilerin ittifak algılayışları arasında bu noktada dikkate değerdir. Türk tarafının gözünde salt ulusal çıkarlara hizmet eden bir yaklaşım değil aynı ideoloji ve kültürel değerleri paylaşan iki ülke arasındaki birliktelik olarak manevi boyutu daha fazla ön plana çıkaran bir düşünüş biçimi hakimdir. Bu çerçevedeki bir yaklaşım, ittifakın hak ve yükümlülüklerini fayda/maliyet süzgecinden geçirerek avantajlar ve dezavantajlar üzerine etraflıca muhasebe eden dengeli, kararlı bir duruş yerine ittifak gereklerini tereddütsüz yerine getiren, çok istekli bir duruşun ortaya çıkmasını engellememiştir. Üyelerinin gücü ve büyüklüğü arasında önemli ölçüde farklılıklar bulunan devletlerin kurduğu ittifaklarda, dünya politikasını algılayış ve ulaşmayı planladıkları hedefleri arasında farklılıklar bulunacağı için bu görüş ayrılıklarının ortaya çıkması kaçınılmaz bir durumdur. Amerikalıların gözündeki ittifak anlayışı ise iki tarafın da birbirinin yardımına şartsız, tereddütsüz koşan romantik bir birliktelikten ziyade karşılıklı ekonomik, askeri ve politik çıkarlar açısından değer kazanan bir içeriğe sahip olduğunu söylemek mümkündür³²³. Realistler de uluslararası politikada devletlerin

³²² George S. Harris, a.g.e, s.44.

³²³ İlişkilerin yalnızca pratik çıkarların birleşiminden ibaret olduğu ve diğer faktörlerin önemli olmadığı yanılışına düşmeden; gerçekleşen temaslarda ABD'li yöneticilerin de iki devlet arasındaki ideolojik yakınlıktan bahsettiği durumlar bulunduğunu yadsımamak gerekmektedir. Örneğin, Başkan Johnson, Nisan 1967'de Cevdet Sunay ile Beyaz Saray'daki görüşmesinde iki ülke arasında "ancak hür insanların, kuvvetli

özerkliğine ve ulusal çıkar tanımlamalarına paralel olarak ittifakların oldukça kolay oluşup dağılabileceğine; ittifakların akışkanlığına vurgu yapmaktadır. Bu akışkanlık, güç dengesi sisteminin etkili bir şekilde çalışmasına yardımcı olmaktadır. Birden fazla aktörün bulunduğu bir uluslararası ortamda, bir tarafın kendi güvenliği temin etmek için gösterdiği çabalar diğer bir tarafın güvenliğini azaltacağından; ittifaklardaki akışkanlık güvenlik ikilemine bağlı olacaktır. Onların tarifine göre ittifaklar³²⁴, bir aşk evliliği değil şartların uygunluğuna göre şekillenen bir mantık evliliğidir.

Gerçekçiliğe alternatif bir kuram olarak geçmişten/tarihten ders çıkarma (learning theory) kavramı, ittifakların oluşumunu belirleyen faktörlerin başında “devletlerin kendi tarihi tecrübelerinin şekillendirdiği dünya görüşü geldiğini” savunmaktadır. Siyasal belirsizlikler karşısında karar verici otoriteler, öz deneyimleri ışığında ittifaklara dahil olma ya da bu oluşumların dışında kalma stratejisi arasında tercih yapmaktadır. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş sürecinde süreklilik arz eden bir dış politika çizgisini takip eden yöneticiler, geleneksel olarak Batı’nın bütün kurumlarına üye olma arzusunu ve kurumsal aidiyet açısından uluslararası sistemin bir parçası olmayı devam ettirmişlerdir. II. Dünya Savaşı sonrasındaki gelişmeler, SSCB ile kökleri eskiye dayanan tarihsel rekabet müttefik tercihinde uzak ve yakın tarihten çıkarılan dersleri kılavuz almayı doğurmuştur. Bunun yanında, güvenlik açısından bir ülkenin siyasi, diplomatik ve askeri açıdan yalnız kalmasının türlü tehditlere de gebe olduğunu deneyimlemiş yönetici kadrosunun varlığı³²⁵, ittifaklara yönelişi belirleyen unsurlar arasında sayılabilir.

Türklerin NATO’ya kabulü, hem ABD hem Türkiye’de olumlu bir şekilde kabul görmüştür. Türkiye bir NATO üyesi olduktan sonra, bu bağlantı iki ülke arasında çok çeşitli siyasi, ekonomik ve askeri ilişkilerin temelini oluşturmuş ve ABD ile daha fazla

kardeşlik bağlılığına mensup olanların anlayabileceği özel bir yakınlık bağı olduğunu” vurgulamıştır. *Dış İşleri Bakanlığı Belleteni*, Nisan 1967, s.48’den aktaran Nasuh Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, 21.Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2000, s.21-29. “1981-1985 yılları arasında Yunanistan Büyükelçiliği görevini icra etmiş olan Monteagle Stearns, NATO’nun en uzak müttefiklerinden olan ve güneydoğu kanadı üyesi Türkiye ve Yunanistan’ın, ABD ile ilişkilerinde bir güvenlik tehdidi kaygısını siyasi değerler, ekonomik çıkarlar veya ortak bir tarihsel deneyimden daha çok paylaştığına değinmektedir. İki ülkede de askeri darbelerle demokratik yönetimin kesintiye uğramış olması ittifak üyeliklerini tehlikeye atmamaktaydı. Nitekim, 1970’li yıllara gelene kadar jeostratejik önemi dolayısıyla NATO’nun kurucuları arasında yer alan Portekiz de bir dönem askeri cuntayla idare edilmişti.” Monteagle Stearns, *Entangled Allies: U.S.Policy Toward Greece, Turkey and Cyprus*, Council on Foreign Relations Press, NewYork, 1992, s.21.

³²⁴ Joshua S. Goldstein, a.g.e, ss.97-98.

³²⁵ Nur Bilge Criss, “Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:9, Sayı:34, Yaz 2012, ss.3-4, 22.

alandaki işbirliği yapma fırsatı doğurmuştur. Truman Doktrini ve Marshall Planı altında sağlanan ekonomik yardımlar, uzun yıllara yayılarak genişletilmiş; NATO'nun sağladığı teknik destek ve eğitim programları aracılığıyla Türkiye'de ABD faaliyetlerinin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Dolayısıyla ABD ile artan ilişkilerin etkisi, birçok alanda hissedilmeye başlanmıştır. Büyük bir yabancı güçle kurulan bu ilişkiler, dış politika kararlarında daima Osmanlı kapitülasyonları hayaleti ve kısıtlayıcı ittifaklardan kaçınma isteğinden etkilenen Türkiye Cumhuriyeti liderleri için yeni bir politika idi. Ancak Türk yetkililer, özellikle “küçük ulusların koruyucusu” olarak olumlu bir imaja sahip olan ABD'ye güven duygusu beslemekteydiler. Bu ittifak kısıtlayıcı bir taahhüt olarak değil, Türkiye için yeni ufuklar açabilecek bir fırsat olarak algılanmıştır³²⁶. Bununla birlikte, ilk başlarda Türk-Amerikan ilişkilerinin tamamen uyumlu gözükmesine karşın, ittifakın kapsamı ve niteliğinde meydana gelen değişikliklerle her iki taraf için de sorun teşkil edecek durumlar ortaya çıkaracaktır.

3.1.3. Soğuk Savaş Döneminde NATO-Türkiye İlişkileri

Paylaşılan ortak çıkarlar ve benzer demokratik kurumlara rağmen, etnik, dinsel, siyasal, coğrafi ve tarihsel özellikleri ile birbirinden çok farklı dinamiklere sahip olan Türkiye ve NATO ülkeleri, bugün itibarıyla ilişkilerinde 65 yılı doldurmaktadır. Birtakım ortak hedefleri gerçekleştirebilmek için bir araya gelen uluslararası aktörlerin, zaman içinde değişen ve evrilen müttefiklik ilişkisinde tarafların birbirinden beklediği işbirliği, katkı ve desteğin ölçüsü de sabit kalmamıştır. Zamandizinsel bir yaklaşımla, bu ilişkinin olgunlaştığı tarihsel arka plana göz atmak, tarafların günümüz politikalarında ayrıştığı ve kesiştiği zemini ayırt edebilmek için gereklilik arz etmektedir.

3.1.3.1. Tırmanma Döneminde İttifak

Soğuk Savaşın erken dönemlerinde, askeri güç ve ulusal güvenlik temelli yüksek politika anlayışı hakim olduğundan, uluslararası politika devletlerarasındaki kıyasıya rekabet ve güç mücadelesinden oluşmaktadır. Kapasitelerini ve kabiliyetlerini sürekli olarak artırma peşinde koşan devletler için savaş ve çatışma kaçınılmaz olarak düşünülmektedir. Bir tarafın kazanç veya kaybının diğer tarafın üstünlüğü veya mağlubiyeti ile dengelenmesinin şart olduğu sıfır toplamı oyun olarak betimlenen

³²⁶ Şuhnaz Yılmaz, “Turkey's Quest For NATO Membership: The Institutionalization of the Turkish-American Alliance”, *Southeast European and Blacksea Studies*, Vol.12, No.4, December 2012, ss.491-492.

uluslararası politika, realist teörinin varsayımları ve anahtar kavramları düşünüldüğünde açıklayıcılık kazanmaktadır. Bu dönemde her bir üyenin ittifaka katkısı, stratejik silah envanteri, silah altında bulunan hazır asker sayısı, silahları kullanabilecek donanımlı personel, tank, gemi, tümen sayısı vs. görece somut ölçütlerle ilişkilendirilmiştir. Soğuk Savaşın erken dönemlerinde Türkiye'nin Atlantik İttifakı'na katkısı, ilk aşamada olası bir Sovyet hamlesini kendi imkanlarıyla bertaraf edebilecek pozisyonu; stratejik öneminin verdiği avantajla SSCB ile tampon işlevi görebilecek coğrafi konumu ve askeri kapasitesi üzerinden kavramsallaştırılmıştır. Coğrafi konumunun bir uzantısı olarak Türkiye'nin üyelik kompozisyonu “emlak değeri (real estate value)” üzerinden tanımlanmaktadır³²⁷.

Kara savunma stratejik planlamasında, Sovyetlerin Ortadoğu'ya inebileceği tek yol olan görülen ve dış çember(outer ring) olarak bilinen Toros ve Zağros dağlarına yerleştirilecek askeri hat, kilit petrol alanlarına erişimi engellemesi açısından hayati önemde görülmektedir. Bu bölgenin savunma açısından görece kolay ve uçakların üslenmesine elverişli olması hava üslerinin inşaatını da olanaklı hale getirmiştir. Sovyetlerin derinliklerinde stratejik hedefleri vurabilmek için yakın coğrafyalarda hava hareketlerine ev sahipliği yapabilecek korunaklı yerleşimlere olan ihtiyaç, Türkiye'nin coğrafi konumu ile ilişkili emlak değerini yükseltmektedir³²⁸. Bunun yanında, Türkiye'nin ittifak içindeki mukayeseli üstünlüğü, ABD'nin temin ettiği askeri malzeme, ileri teknoloji silah ve teçhizatın kullanımında donanımlı personel gereksinimi açığını kapatacak askeri eğitim ve donanımın daha düşük maliyet rakamlarıyla halledilecek olmasıdır. Türkiye'deki Amerikan Askeri Yardım Heyeti'nin ilk yıllarda hazırladığı raporlara göre bir Türk askerinin yıllık maliyeti (o dönemde 500\$), bir Amerikan askerinin yıllık maliyetinin onda biri (1/10) kadardı. Fakat, nitelik açısından Türk birlikleri Amerikan birlikleri ile kıyaslandığında üçte bir oranında kuvvete denk gelmekteydi³²⁹. Türkiye'nin ittifaka katkısı, potansiyel ucuz işgücü ile ilişkilendirilerek insan gücüne dayalı “emek-yoğun” bir katkı olarak düşünülmüştür. Kısaca, Türkiye'nin NATO'nun tehdit algılarının yoğunlaştığı

³²⁷ Serhat Güvenç, Türkiye'nin coğrafi konumunun önemini tanımlamak için “emlak değeri” kavramının ilk kez Alan Makovsky tarafından 1990'lı yıllarda ortaya atıldığını belirtmektedir. Daha detaylı bilgi için önerdiği kaynak: Alan Makovsky, “Turkey”, R.S.Chase, E.Hill ve P.Kennedy (der.), *The Pivotal States: A New Framework for US Policy in the Developing World*, W.W.Norton&Company, New York, 1999. Serhat Güvenç, *NATO'da 60 Yıl: Türkiye'nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları*, Mustafa Aydın (ed.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, ss.2-3.

³²⁸ Serhat Güvenç, *NATO'da 60 Yıl...*, a.g.e, ss.8-10; George McGhee, a.g.e, ss.246-247.

³²⁹ NARA, NND 816034 RG330/03/20, Report on the Effectiveness of Forces as of Forces of 31 December 1953: Turkey'den aktaran Serhat Güvenç, “NATO'nun Evrimi ve Türkiye'nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:12, Sayı:45, Bahar 2015, s.104.

bölgelere komşu stratejik coğrafi konumu ve düşük maliyetli büyük bir kara ordusuna sahip olması ittifaka katkısında süreklilik gösteren iki unsur olarak karşımıza çıkmaktadır³³⁰.

Önceki bölümlerde vurgulandığı gibi, Soğuk Savaş'ın önemli kırılma noktalarından biri, Sovyetlerin ilk başarılı atom bombası denemesi sonucuyla ABD'nin nükleer tekeli kırması ve bunun sonucu olarak mevcut güç dengesi sisteminin alt üst olmasıdır. Stratejik nükleer silahlara dayalı caydırıcılık, 1950'lerin ikinci yarısından itibaren NATO'nun gündemine girmiştir. Sovyetlerin derinliklerinde konuşlanmış stratejik hedefleri vurabilmek için yakın bir coğrafyada askeri hava üslerine olan ihtiyaç, Türkiye'nin "emlak değerini" yükseltmektedir. Türkiye-NATO ilişkilerinin en önemli ayaklarından birini de bu askeri üsler oluşturmaktadır. Türkiye'nin NATO'ya girişinden beri kurulacak üslerin statüsüne ilişkin pazarlıklardan başlayarak, Soğuk Savaş süresince bu üslerin kullanımına dair NATO yükümlülüklerinin ikili ilişkilere yansması her zaman tartışmaların merkezinde yer almış bir konudur³³¹. ABD ile iç içe geçen NATO ilişkilerin seyrine bağlı olarak bu üslerin işlevleri ve Türkiye için bireysel faydaları sorgulanır hale gelmiştir. ABD, II.Dünya Savaşı'ndan sonra kurguladığı dünya düzeninde, "sert güç kullanmaya gerek kalmadan ikna yoluyla toplumun rızasını yaratan ve geniş bir tabana yaydığı bu uzlaşayı meşruiyet kaynağı olarak yönlendiren" bir hegemon güç olarak, dünyanın birçok farklı noktasına yerleştirdiği kurumlar ağı ile sistemin merkezinde bulunmaktadır. Bu yapıyla uyumlu düzeni idame ettirecek aracı kurumlar, hegemonik stratejilerine elverişli koşulları yaratmaktadır. Bu sebeple Amerikan askeri üsleri, konuşlandıkları ülkenin ekonomik, siyasi ve askeri dinamiklerine nüfuz ederek, Amerikan hegemonyasına eklemlenmede önemli bir misyon üstlenmişlerdir³³².

Türkiye'nin ülkesinde bulunan askeri üslerin kullanımını NATO üyeliği bünyesinde somutlaşan bir garantiye bağlamış olması, ittifakın kapısını aralayan bir gelişmedir. Aslında Amerikalı yetkililer II. Dünya Savaşı sırasında, bir takım askeri operasyonlarda ve gizli istihbarat toplamada ideal bir mevkiye sahip Türkiye'nin jeopolitik ve askeri önemini

³³⁰ Serhat Güvenç, "NATO'nun Evrimi ...", a.g.e, s.101; Oral Sander de Türk-Amerikan ilişkilerindeki süreklilik öğeleri arasında Türkiye'nin "jeopolitik konumunu, Ortadoğu açısından taşıdığı önemini", "yardım ve gerçekçi dış politika gereğini" saymaktadır. Oral Sander, *Türk Dış Politikası*, (der. Melek Fırat), İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s.116.

³³¹ Selin M. Bölme, "Soğuk Savaş'ta ABD-NATO-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:9, Sayı:34, Yaz 2012, s.52.

³³² Selin M. Bölme, a.g.m, s.53.

fark etmişlerdi ³³³ . Askeri planlamacılar, stratejik coğrafi konumunun sağladığı avantajlardan yararlanmak için Türkiye'yi kazanmak için çabalarına hız vermişlerdir. 1950'lerin ikinci yarısında, Türkiye'de istihbarat toplama, nükleer faaliyetleri izlemek ve askeri hava hareketlarına destek sağlamak gibi amaçlarda kullanılmak üzere İncirlik Üssü de dahil birçok hava üssü inşaatı tamamlanmıştır.

Ortak askeri üslerin kullanım amaçlarını ve alanlarını düzenleyen yasal dayanak, Türkiye'nin de üyeliğini teyit eden NATO kurucu antlaşmasının sunduğu temeldir. Bu antlaşmanın 3. maddesinin getirdiği hükmünden yola çıkarak, askeri üsler ortak savunma kabiliyetinin bir parçası olarak tasarlanmıştır. Antlaşmanın 5.maddesinin düzenlediği toplu meşru müdafaa üslerin kullanım amacını; Antlaşmanın 6.maddesinde belirtilen alanlar dışında kullanılamayacağını (üye ülkelerin egemenlik alanları haricinde gerçekleşecek bir silahlı saldırı durumunda kullanılamayacağını) düzenlemektedir³³⁴. Fakat, beklenmedik bir şekilde Irak'ta 14 Temmuz 1958'de Sovyet yanlısı bir darbe gerçekleşmesinin ardından aynı günlerde Ürdün ve Lübnan'da çıkan iç karışıklıklara müdahale edebilmek için Türkiye, Eisenhower Doktrini'nin bir uygulaması olarak gördüğü NATO üslerinin alan dışı bir müdahalede kullanılmasına müsaade etmiştir. Lübnan'a deniz piyadelerini indirmede kullanmak için askeri hava üslerinin Türkiye'den izin dahi alınmadan bir oldubittiyle (fait accompli) kullanılması ve ardından 1960'da İncirlik'ten havalanan Amerikalılara ait istihbarat toplamada görevli U-2 ilmi keşif uçağının Sovyetlerce düşürülmesi hadiseleri, ikili anlaşmaların temel aldığı hukuki dayanakların içeriğine dair soru işaretlerini başlatmıştır. 23 Haziran 1954 tarihli Askeri Kolaylıklar Anlaşması, ikili ve çok taraflı birçok anlaşmada, inceliklerle satır aralarına işlenmiş Amerikan personeline getirilen geniş ayrıcalıklar, vergi gümrük muafiyetine tabi Amerikan mallarının adeta “Amerikan pazarı” yaratmasına küçük esnafın tepkisi, Amerikan personelinin ceza yargılamasında Türk yasalarına tabi olmayışının yarattığı sorunlar, ikili anlaşmaların bilinmeyen yönlerinin gün ışığına çıkarılmasının ve kamuoyunca tartışılmasının yolunu açmıştır³³⁵.

İttifakın bağlılığı ve liderlik pozisyonunun, üyeler arasında yük paylaşımının yarattığı kompozisyonun, ittifakın sahip olduğu normlar, kurumsallaşma derecesi, ileri seviyede entegrasyonun, ittifak içi ilişkilerin dayanıklılığına, müttefikler arasındaki uyuma

³³³ Robert Cossaboom, Gary Leiser, “Adana Station 1943-1945: Prelude to the Post-war American Military Presence in Turkey”, *Middle Eastern Studies*, Vol.34, No.1, January 1998, s.73.

³³⁴ Selin M.Bölme, a.g.m, s.59.

³³⁵ Haydar Tunçkanat, *İkili Anlaşmaların İçyüzü*, 4.basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006.

etki eden unsurlardan olduğuna değinilmiştir. NATO'nun bünyesinde barındırdığı karar organları ve her biri görevinde ihtisaslaşmış yüksek düzeyli alt kurumları, üyeler arasında derinlikli bir işbirliği düzeyinin, temas ve diyalogun sağlanmasına; bu sayede mükerrer bir katkıya mahal vermeden kaynakların da daha etkin ve verimli kullanılmasına imkan vermektedir. Üyeler arasındaki faaliyet alanlarının belirlenmesi, sorumluluk alanlarının tespit edilmesi ve rol dağılımlarının paylaştırılması belirli aralıklarla bir araya gelen temsilcilerin zirve toplantıları ve ikili görüşmelerle yaptıkları istişarelerle karara bağlanmaktadır. Çok katılımlı bir organizasyonda, birbirinden farklı ulusal çıkarların aynı potada eritilmesini sağlayarak, kolektif güvenliği tahsis etmek amacıyla oluşan bir müşterek bir savunma örgütünün belirli yol haritaları ve stratejilere ihtiyacı olacaktır. Bu doğrultuda NATO, ihtiyaçlarına bağlı olarak kapsamlı ve ayrıntılı strateji planlaması yaptığı konseptler hazırlamaktadır.

NATO'nun askeri stratejisi, 1990'lı yıllara kadar kesin hatlarıyla belirlenemese de Soğuk Savaş dönemi boyunca iki kutuplu bir çatışma ortamında şekillenen “caydırıcılık”, “silahlanma”, “ileri savunma” odaklı “topyekün mukabele/ massive retaliation” ve gerginliğin dindiği yumuşama dönemiyle “esnek mukabele/ flexible response” stratejik konseptleri önemli yer tutmaktadır. Topyekün mukabele stratejisine göre, NATO müttefiki ülkeler en ufak bir tecavüze ve bu eylemi gerçekleştiren saldırgana nükleer silahları kullanmak da dahil tüm güçleriyle karşılık verecektir. İttifak'ın “gerektiğinde istisnasız olarak her türlü silah ve vasıta ile derhal stratejik bombardıman icra yeteneğini teminat altında bulundurması öngörülmektedir³³⁶. 1961 Küba Krizine kadar benimsenecek olan bu strateji, karşı tarafın henüz nükleer silah geliştirmedeği gerçeğine dayanmaktaydı. 22.11.1954'te kabul edilen “The Most Effective Pattern of NATO Military Strength for the Next Few Years (NATO Askeri Gücünün Önümüzdeki Beş Yıl Zarfındaki En Etkin Yapılanması)-(MC 48)” raporu, nükleer silahların kullanımından bahseden ilk resmi NATO dokümanıdır. NATO'nun stratejik konseptinin en eski taslaklarında (MC3-19.10.1949) bile savunmada kullanılmak üzere nükleer silahlara başvurulabileceğinden bahsetse de MC 48, “istisnasız her türlü silah” ifadesiyle daha önceleri örtülü referanslar veren strateji belgelerinin aksine nükleer silah kullanımını açıkça tartışmaktadır. Belgede, atom silah sistemlerinin ortaya çıkışının modern savaş koşullarını büyük ölçüde

³³⁶ “Başlangıcından Bugüne NATO Stratejik Konseptinin Geçirdiği Evreler”, BİLGESAM Dış Politika ve Savunma Araştırmaları Grubu, 22.12.2010, <http://www.bilgesam.org/incele/1221/-baslangicindan-bugune-nato-stratejik-konsepti%E2%80%99nin-gecirdigi-evreler/#.WnsVNiXFLIU>, (Erişim Tarihi: 07.02.2018)

değiştireceği, silahların askeri niteliği yanında siyasi, ekonomik ve psikolojik etkilerinin de olacağı vurgulanmıştır³³⁷. ABD'nin nükleer üstünlüğüne bel bağlayan ve dolayısıyla Avrupalı müttefiklerin hareket serbestisini kısıtlayan bu stratejinin, geleneksel ittifak anlayışı ile bağdaşan bir durum olmadığından, bazı zararlarının yavaş yavaş ortaya çıkması geç olmamıştır. Rusların uzaya gönderdiği Sputnik uydusu, güç dengesini SSCB lehine ve NATO içinde de Avrupalı ülkeler lehine döndürmüştür. Rusların kıtalararası menzilli balistik füze (intercontinental ballistic missiles) geliştirmiş olmaları, hem o zamana kadar sadece orta menzilli balistik füze (intermediate-range ballistic missiles-IRBM-ya da Jüpiter füzeleri) geliştirilebilmiş ABD'yi tedirgin etmiş hem de topraklarını saldırıya açık hale getirmiştir. Bu da, “topyekün mukabele” stratejisinden, “sınırlı nükleer savaş” stratejisine geçişin önünü açmıştır. “Sınırlı nükleer savaş” stratejisi, potansiyel bir savaşın ABD topraklarında değil de Avrupa veya kanat ülkeler topraklarında üzerinde gerçekleşmesini öngörmektedir. Bu politikanın uzantısı, Avrupa ve Türkiye topraklarına orta menzilli füzelerin konumlandırılmasıdır.³³⁸ Sovyetlere komşu bir ülke olan Türkiye'nin nükleer diplomaside, bir caydırıcılık unsuru olarak nükleer başlıklı balistik füzelere ev sahipliği yapma gönüllülüğü³³⁹, bu silahların kullanım yetkisinin ABD'ye ait olması neticesinde bağımlılık yaratan bir durumla sonuçlanacaktı.

1959'da IRBM'lerin Türkiye'ye konuşlandırılması kararı, o dönemde ülke çapında küçük bir akademik tartışmaya rağmen daha çok siyasi tartışmaya konu olmuştur. Ancak ne görevdeki DP yönetimi ne muhalefetteki CHP ne de 1960 darbesini icra eden Ulusal Birlik Komitesi, nükleer silahların fiilen yerleştirilmesini sorgulamıştır. İktidardaki hükümet tarafından, Jüpiter füzelerinin varlığını Türkiye'nin NATO'ya olan bağlılığının doğal bir parçası olarak düşündüğünden; ittifak içi statüsünü artırmak için nükleer silahlara sahip olmak, bir prestij meselesi olarak algılanmıştır³⁴⁰. Bilge Criss, Türkiye'nin neden bu füzeleri kabul etmemesi gerektiğine dair argümanları şöyle açıklamaktadır: İlk olarak, kitle imha silahlarının belirli bir bölgeyi savunmak için tasarlanmamış olmasıdır. İkincisi, Türkiye ve Sovyetler gibi sınır komşusu ülkeler sürekli gerginlik içinde yaşayamazlar. Bu

³³⁷ Gregory W. Pedlow, “The Evolution of NATO Strategy, 1949-1969”, *NATO Strategy Documents 1949-1969*, October 1997, s.17-18, <https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/intro.pdf>, (Erişim Tarihi: 22.02.2018), MC 48 “The Most Effective Pattern of NATO Military Strength for the Few Years”, 22.11.1954, s.232, <https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a541122a.pdf>, (Erişim Tarihi: 22.02.2018).

³³⁸ Hikmet Erdoğdu, *Avrupa'nın Geleceğinde Türkiye'nin Önemi ve NATO İttifakı*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.79-82.

³³⁹ Nur Bilge Criss, “Türkiye-NATO İttifakı...”, a.g.e., s.19

³⁴⁰ Nur Bilge Criss, “Strategic Nuclear Missiles in Turkey: The Jupiter Affair, 1959-1963”, *Journal of Strategic Studies*, Vol.20, No.3, September 1997, s.98.

nedenle her iki ülke de risk faktörlerini sınırlandırmalı ve en aza indirme gayreti içinde olmalıdır. Oysa, NATO çevresinde bulunan Türkiye, NATO ülkelerinin ana kümelerinden uzak olsa da risk faktörünü artırmayı seçmiştir. Soğuk Savaş'ın her şeyin “siyah ya da beyaz” olarak görüldüğü, ara tonların yer almadığı atmosferde, risk ve güvenlik arasındaki ayırım yapılamamıştır. Üçüncü olarak, caydırıcılık yaklaşımı yalnızca “topyekün mukabele” stratejisinin bir parçasıydı. Sovyetler ICBM ve IRBM'leri geliştirmeye başladığında bu strateji eskimişti ve ABD'li politika yapıcılar bu stratejiyi sürdürmekte kararsızdılar. “Esnek mukabele” stratejik konsepti Kennedy dönemi sırasında politika olarak benimsenmiş olsa da tohumları Eisenhower döneminde atılmıştı. Bu dönem koşullarında Türkiye ise, NATO ve ABD içerisinde farklılaşan eğilimleri teşhis edebilecek uzman istihdamına sahip değildi³⁴¹. Dönemin ABD Başkanı Kennedy'nin Küba'daki füzelerin kaldırılmasına karşılık Türkiye'deki Jüpiter füzelerini kaldıracağına dair verdiği sözlü beyanatta ortaya çıktığı üzere; sonuçta, Türkiye'nin ABD-SSCB arasında bir “pazarlık” malzemesi olması, “ABD dostluğunun” ve güvenilir müttefikliğinin sorgulanmasına yol açmıştır.

Soğuk Savaş'ın en kritik anından biri olan Küba Krizi'nde tecrübe edildiği üzere karşılıklı yok etme seviyesine varan topyekün nükleer savaşın eşiğinden dönülmüştür. Bu durum, 1960'lı yıllarda uluslararası ortamda, iki blok arasında artan işbirliği, diyalog ve temasın muhafaza edilmesinin, gerektiğinde bir krizin frenlenmesi ve önüne geçilmesinde ne denli önemli olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu tarihten itibaren uluslararası ilişkiler terminolojisinde “yumuşama/detant” ve “peaceful co-existence/ barış içinde bir arada yaşama” ilkesi telaffuz edilen terimler olarak dolaşmaya başlamıştır. Yakınlaşma ve uzlaşmaya dayalı uluslararası ortamda, “esnek karşılık/flexible response” temelli yeni güvenlik anlayışı benimsenmiştir. Bu yeni stratejiye göre, olası bir saldırı durumunda taktik konvansiyonel silahlar vasıtasıyla topyekün çatışma riskini tırmandırmadan saldırının çapı ve türüyle orantılı, kontrollü bir karşılık verilmesi öngörülmektedir. Bu kapsamda meydana gelen oluşumlar arasında Batı Avrupa Birliği, Helsinki Nihai Senedi ve Avrupa Güvenlik İşbirliği Konferansı (AGİK), Avrupa Silahsızlanma Konferansı (CDE), Karşılıklı ve Dengeli Kuvvet İndirimleri (KDKİ) örnek verilebilir³⁴².

³⁴¹ Nur Bilge Criss, “Strategic...” a.g.e, s.100.

³⁴² Hikmet Erdoğan, a.g.e, ss.71-86.

Değişen stratejik konseptle birlikte, yüksek teknolojili ve pahalı konvansiyonel silahlara ulaşmanın maliyeti devlet bütçesini zorlayan bir kalem haline gelmişti. Ayrıca bir yandan Vietnam Savaşı'nın verdiği yük bir yandan eskisine kıyasla artan sayıda destek bekleyen üye bulunmaktaydı. Bu dönemde, müttefiklerine silah tedarikçisi konumunda olan ABD'nin stoklarının erimesi ve rahatlıkla dağıtacağı askeri malzemelerinin bulunmaması yüzünden, müttefiklerinden, savunma harcamalarını kendileri karşılayabilecek seviyeye gelmelerini talep etmiştir. Batı Avrupa ülkelerinin çoğu ekonomide gösterdikleri yüksek performansın meyvesi olarak ya kendi silahlarını üretecek yeterliliğe ulaşmış ya da bütçe kaynaklarını kullanarak kredili satışlar eşliğinde ABD'den bu silahları satın alır olmuştur. Fakat Portekiz, Yunanistan ve Türkiye ise bu duruma istisna teşkil etmekteydi. İttifakın uyumunu ve müttefiklerin birbirleri arasında inşa ettikleri dayanışma ortamını etkileyen unsurlardan biri de işte bu yük paylaşımı sırasında bazı üyelerin orantısız maliyet paylaşımına katlanma eğilimi göstermesi bazı üyelerinse pek katkıda bulunmadan ittifakın nimetlerinden yararlanma (bedavacılık/free rider) eğilimi göstermesiyle yaşanmaktadır. Fakat bu davranış biçimini saptarken, katkıyı göreceli değil (ekonomik, parasal, maddi) mutlak ve somut ölçütlere göre indirgmeden yaklaşmak gereklidir³⁴³. Türkiye'nin bu dönem için ittifaka katkısını sınırlandıran gelişmelerden biri kaynaklarının mütevazılığı diğeri de Türk dış politikasında uzunca bir süre gündem maddesini işgal edecek Kıbrıs sorunudur.

Türkiye, Rumların Enosis istekleri ve Türklere yönelik artan saldırıları sonucunda, 1964 yılı Haziran ayında Türkiye'nin Kıbrıs'ta yaşanan gelişmelere askeri müdahalede bulunacağı kararını Dış İşleri Bakanları F.C.Erkin ve R. Hare aracılığıyla derhal Başkan L.Johnson'a iletmıştır. Başkan Johnson'ın 5 Haziran 1964 tarihli cevabı, hem özelde ABD-Türkiye ilişkilerinin tabiatı açısından hem de genelde NATO ittifakı bağlamında uzun yıllar sürecek dramatik etkilere sahiptir. Mektubun içeriğinde anılan muhtıra niteliğindeki iki önemli detay, ilişkilerin temelini derinden sarsacak; alternatifsiz, tek boyutlu dış politika yöneliminin yarattığı atmosfer, gelecek yılların dış politikasını şekillendiren bir referans noktası olacaktı. Üzerinden 1,5 yıl geçtikten sonra kamuoyunun Hürriyet gazetesinin 13 Ocak 1966 tarihinde atılan manşetle haberdar olduğu Johnson Mektubu³⁴⁴,

³⁴³ Saadet Değer, "The Economic Costs and Benefits of US-Turkish Military Relations", der. Jane M. O. Sharp *Europe after an American Withdrawal: Economic and Military Issues*, içinde Oxford University Press, Oxford, 1990, s.249'dan aktaran Serhat Güvenç, *NATO'da 60...*, a.g.e, ss.25-26.

³⁴⁴ "... Türkiye tarafından Kıbrıs'a yapılacak askeri bir müdahalede SSCB'nin soruna doğrudan doğruya karışmasına neden olabilir. NATO (müttefikleri) tam rıza ve muvafakat(ları) olmadan Türkiye'nin girişeceği

Kıbrıs'a askeri müdahale dolayısıyla olası bir Sovyet saldırısı karşısında NATO'nun Türkiye'yi otomatikman koruma garantisi vermediğini, Truman yardımlarıyla başlatılan askeri silah ve teçhizatların ABD rızası ve izni alınmadan başka bir gayede kullanılamayacağını vurgulamaktaydı. Ayrıca Başkan Johnson, konuyu temsilcilerle müzakere etmek, iki NATO üyesi ülkenin arasında arabuluculuk vazifesini icra etmek için temsilcilerini Washington'a davet etmiştir.

Johnson Mektubu hem iç politikada hem dış politikada uzun yıllar etkisini sürdürecektir sonuçlara haizdir. Partilerüstü (bipartisanship) görülen dış politika kararlarının basın ve kamuoyu önünde tartışılmaya başlanmasıyla birlikte hükümetlerin dış politika başarılarını iç politikada da bir kazanca dönüştürme, müspet bir dönüt elde etme girişimlerinin önü açılmıştır³⁴⁵. Bazen de bunun tam aksi yönünde, dış politika çıktılarının iç politikadaki hataları örtmek, içte istikrar sağlamak ve kendi konumlarını muhafaza etmek için kullanıldığı gözlemlenmiştir. Uslu, İnönü'nün Kıbrıs'a çıkarma yapmanın maddi koşullar açısından yetersiz olduğunu anlayınca, prestijini kurtarma yoluna giderek çıkarma önündeki engelin ABD olduğunu göstermeye çalıştığını; dış politika başarısızlığının sebebini Batılıların olumsuz tutumlarına bağlayarak faturayı onlara çıkarmayı düşündüğüne değinmektedir³⁴⁶. Bu krizde ABD rolünün Türk halkının ABD'ye karşı olan tutumu ve algısı üzerinde derin bir iz bırakmıştır. Kamuoyunda yükselen Amerikan karşıtlığını meşrulaştırmada bir araç olarak ABD'nin her şeyi yönettiği ve her şey üzerinde kontrolü olduğu yönündeki iddiaları dile getiren sol kesime Amerikan emperyalizmiyle mücadelede önemli bir ivme kazandırmıştır³⁴⁷. Başbakan İnönü,

bir hareket sonucunda ortaya çıkacak bir SSCB müdahalesine karşı Türkiye'yi savunmak yükümlülükleri olup olmadığını müzakere etmek fırsatını bulamamışlar... " "...Türkiye ile ABD arasında mevcut 1947 tarihli anlaşmasının IV. maddesi gereğince, askeri yardımın, verilmiş amaçlarından ayrı gayelerde kullanılması için ABD'nin muvafakatini alması gerekmektedir. ... Mevcut koşullar altında Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı bir müdahalede Amerika tarafından sağlanmış olan askeri malzemenin kullanılmasına ABD muvafakat etmemektedir." İnönü'nün mektuba verdiği uzun ve kapsamlı cevapta yer alan ifadelerin bir kısmı ise şöyledir: "... NATO'nun bünyesi, saldırganın iddialarına kapılacak kadar zayıfsa tedaviye muhtaç demektir... Eğer diğer üyeler Sovyet müdahalesine uğrayan NATO üyesinin haklı olup olmadığı, müdahaleyi kendi hareketi ile tahrik edip etmediği gibi konuları tartışmaya kalkışsalar ve tartışmanın sonucuna göre yardım yükümlülükleri olup olmadığının tespit yönüne giderlerse, NATO ittifakının temel direkleri sarsılmış ve anlamı kalmamış olur..." Çağrı Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", a.g.e, ss.686-689.

³⁴⁵ İlhan Uzel, "TDP'nin Uygulanması", a.g.e, ss.78-79.

³⁴⁶ Nasuh Uslu, "1947'den Günümüze Türk Amerikan İlişkilerinin Genel Portresi", *Avrasya Dosyası*, ABD Özel Sayısı Cilt:6, Sayı:2, 2000, s.207.

³⁴⁷ Süha Bölükbaşı, "The Johnson Letter Revisited", *Middle Eastern Studies*, Vol.29, No.3, July 1993, ss.505-506.

Türkiye'nin Batı bloğundan ayrılabilceğini bile ima ettiği açıklamalarda bulunsada³⁴⁸, ittifak güvencelerinin ve inanırlılığının sorgulandığı bir dönemde Türkiye, NATO'daki konumunu terk etmemiştir. Fakat sonraki hükümetler, kamuoyunun imajında ABD'yle herhangi bir yakın işbirliğinden uzaklaştırmaya ve dış işlerinde bir tür bağımsızlık peşinde olan bağlantısız devletler ve ideolojik gözlük kullanmadan SSCB'yle ilişkiler geliştirmeye çabalamıştır³⁴⁹. Dış politikanın tek boyutlu inşa edilmesinin riski tecrübe edildiğinden³⁵⁰, karar alıcıların inisiyatifi doğrudan elinde tuttuğu stratejilerin ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Uluslararası ortamda gözü kapalı olarak ABD'yi desteklemekten vazgeçilmiş; dış politika kararlarında ulusal çıkarların amaç ve ilkelerine uyup uymadığı değerlendirmeye alınmıştır. Kamuoyunda ABD üslerine ve askeri varlığına yönelik muhalefet akımının etkisiyle, iki ülke arasında yapılan ikili anlaşmalar revize edilerek üslerin "alan dışı" operasyonlarda kullanılmasını yasaklayan 1969 yılında Ortak Savunma İşbirliği Anlaşması (Joint Defense Agreement) adıyla tek bir çatı altında birleştirilmiştir.³⁵¹ Türkiye, ABD ile yaşanan gelişmeleri yeniden mercek altına alarak, sorunlarını, NATO içerisinde biraz daha otonom bir duruş ekseninde çözmeye çalışmış ama bunu yaparken de hem tepkisiz kalmadan hem de çok sert bir tepki göstermeden ihtiyatlı bir karşılıkla NATO içerisinde yeni kurulan askeri yapılanmalara; Çok Taraflı Nükleer Güç (MLF) oluşumuna katılmaktan vazgeçme kartını kullanmıştır³⁵².

3.1.3.2. Detant Döneminde İttifak

Bloklar arasında gerginlik ve tansiyonun yerini yumuşama/barış içinde bir arada yaşama ilkelerinin benimsendiği döneme bıraktığı uluslararası ortam, ittifak sistemi

³⁴⁸ M.Ali Kışlalı'nın aktardığı haber: "İnönü, *The Times* dergisine verdiği demeçte müttefiklerinin tutumunu değiştirmesini istedi. 'Müttefiklerimiz NATO'nun dağılması için çalışmakta olan uzak devletlerle yarış etmektedir. Biz bozulmasın diye sabrediyoruz. Müttefiklerimiz bu ittifakı dağıtma gayretlerinde muvaffak olurlarsa yeni şartlarda yeni bir dünya kurulur. Türkiye de bu dünyada yerini alır.'" *Milliyet*, 16.04.1964, s.1.

³⁴⁹ Süha Bölükbaşı, a.g.e, s.522.

³⁵⁰ O dönemde CHP Genel Sekreteri olan Bülent Ecevit'in görüşleri, müttefiklik ilişkilerine bakış açısına dair bir tablo oluşturabilir: "... Uluslararası ilişkiler alanında yıllardır izlediğimiz tutumun, güvenliğimizi sağlamaktan ne kadar uzak olduğunu, dayandığımız bazı bağlantıların ne kadar çürük olduğunu gördük. Ulusal savunma konusunda tehlikeyi tek yönlü düşünme alışkanlığının sonucu olarak düştüğümüz zaafı gördük. Topraklarımızda dostlarımızla birlikte alınan ortaklaşa güvenlik tedbirlerinin güvenliğimizi mi yoksa karşılaştığımız tehlikeleri mi artırdığını hesaplamaya başladık ve herhalde bu güvenlik tedbirlerinin, dostlarımız istemezlerse kendi güvenliğimize bir yararı dokunmayacağını gördük. Bazı dostlarımızın iç yüzünü gördük. Bazı dostlukların da gerçekliğini ve bazı düşmanlıkların da çok büyütüldüğünü gördük. Yalnızlığımızı gördük..."", "Dönüm Noktası", *Milliyet*, 24.04.1965, s.2.

³⁵¹ Çağrı Erhan, a.g.e, s.690.

³⁵² Gürol Baba, Soner Karagül, "Türk Dış Politikasında Çok Taraflılığa Geçiş Çabaları: 1965 Çok Uluslu Güç Projesi ve 1 Mart Tezkeresi", *Lefke Avrupa Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:3, Sayı:1, Haziran 2012, ss.24-26.

içerisindeki üyeler arasındaki dayanışmayı daha esnek hale getirmiş, tarafların blok politikalarından nispi derecede bağımsız hareket serbestisini mümkün kılmıştır. Esnek mukabele stratejisinin öngördüğü kademeli olarak konvansiyonel silahlarla yanıt verme yaklaşımı, yüksek teknolojinin ürünü sofistike silahların –yani hata payı düşük, nihai sonuç alınmasında süre limiti daha kısa, infilak ve menzili yüksek konvansiyonel silahların– yıkım gücünde meydana gelen artış, askeri stratejide kantitatif üstünlük kavramını yıkarak kalitatif üstün kavramının benimsenmesine neden olmuştur. Bu yeni gelişmeler, silah fiyatlarını yükselttiğinden fakir ülkelerin bu silahlara erişimini, ekonomik kalkınma ve siyasal bağımsızlıklarını da negatif yönden etkilemiştir³⁵³. İleri teknoloji ihracatçısı ülkelere ise uluslararası pazarlık gücünü artırmada önemli bir ivme kazandırmıştır.

II. Dünya Savaşı ardından Avrupalı devletlerarasında güvenlik ve savunma alanlarında NATO’dan bağımsız, özerk bir kurumsal işbirliğimekanizmanın yaratılamamasının sonucu olarak, entegre bir askeri yapıya sahip olmayan BAB, bayrağı NATO’ya kaptırmış ve sembolik bir nitelik barındırır hale gelmiştir. Avrupalı devletlerin NATO’ya bağlılığının devam ettiği bu yıllar, hiçbir sorunun yaşanmadığı “altın yıllar” olarak tanımlanabilir³⁵⁴. Fakat Avrupalı devletlerarasında ABD-NATO ile ilişkilerde mesafeli olunmasını; öncelikle kendi güvenliğini tahsis etmeye önem verilmesi gerektiğini savunan Fransa’nın başı çektiği Avrupacı akım ile ABD-NATO ile yakın ilişkiler kurulmasını savunan İngiltere’nin başı çektiği Atlantikçi akım ayrımı dikkate değerdir. Fransa, SSCB’nin Avrupa’ya yönelik herhangi bir saldırısında ABD’nin geri planda kalacağı endişesiyle Avrupa’nın bağımsız bir güce sahip olması gerektiği kanaatine sahip Fransa, 1961’de Fouchet Planını ortaya atmıştır. Esnek karşılık stratejisine rağmen 1966’da ittifakın askeri kanadından çekilmiştir³⁵⁵.

ABD’nin Amerikalı gençleri zehirleyen eroinin büyük miktarda Türk afyonundan üretildiği iddialarıyla Türkiye’ye haşhaş üretimini yasaklamayı bir siyasal baskı aracı olarak sürdürmesi ilişkilerin 1970’li yıllarda nasıl bir gidişatta ilerleyeceğine dair ipuçları vermekteydi. 1974 Kıbrıs Barış Harekatına müteakip Kongre’nin silah ambargosu kararı alması iki devlet arası ilişkileri tarihin en kritik seviyesine indirmiştir.³⁵⁶ Kıbrıs Barış Harekatı’nın bütçeye açtığı maliyet, silah ambargosu ile birleşince Türkiye’nin savunma

³⁵³ Mesut Hakkı Çaşın, a.g.e, ss.157-158.

³⁵⁴ Sinem Akgül Açıkmeşe; Cihan Dizdaroğlu, *NATO-AB İlişkileri: İşbirliği ve Çatışma Dinamikleri*, Mustafa Aydın (ed.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s.3,15-16.

³⁵⁵ Sinem Akgül Açıkmeşe; Cihan Dizdaroğlu, a.g.e, s.17.

³⁵⁶ Nasuh Uslu, a.g.e, ss.216-217.

yetenekleri ciddi ölçüde törpülenmiştir. Silah ambargosunun ardından Türkiye'nin kendi kendine yeterli olmasının gerekliliği aşikar hale geldiğinden Türk ordusunun silah donanımını modernizasyonunda 1974 Kıbrıs Barış Harekatı, bir dönüm noktası arz etmektedir. Dış kaynaklara ileri derecede bağılıktan kurtulmak ve demode hale gelmiş teknolojiyi hızla yenileyebilmek için yerli silah sanayinin kurulması hazırlıkları başlatılmıştır. Modernizasyon programı kapsamında Savunma Sanayi Müsteşarlığı ve Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı (TSKGV) bu alanda yapılacak yatırımlara istikrarlı bir kaynak yaratmak için oluşturulmuş kurumlardır³⁵⁷.

Kıbrıs sorununda iki NATO müttefikinin bölgesel rekabeti, ABD'yi her an bir savaş patlak verebilir endişesine sevk ettiğinden; Türkiye'nin savunmasını ve caydırıcılığını kuvvetlendiren nükleer silahların kaldırılmasını talep etmiştir³⁵⁸. Türkiye'nin buna karşılık İncirlik haricinde diğer bütün hava üslerini kullanımını askıya alması, NATO ve ABD açısından Türkiye'nin emlak değerinden eskisine oranla çok daha az yararlanıldığı bir dönem olmuştur. Müttefikleri ile arasında askeri kapasite makasının iyiden iyiye açıldığı bir dönemde, eski kuşak ve demode kalmış silah sistemine sahip Türkiye'nin NATO savunmasına ve caydırıcılığına katkıda bulunacak potansiyeli ve yeterliliği kalmamıştır. Amerikan çıkarları açısından da artık gerekliliği hissedilen silah ambargosunun kaldırılması 1978 yılında gerçekleşse de; üslerin yeniden kullanıma açılması ve nükleer silahların yerleştirilmesi yeni bir Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (SEİA) imzalanana kadar mümkün olmamıştır³⁵⁹. Türkiye bu dönemde, Batı'nın finanse etmeyi reddettiği birçok projenin dış kaynağını SSCB'den temin ettiği ekonomik yardım ve kredi ile karşılaşmıştır. 1978 yılına gelindiğinde Türkiye, SSCB'nin az gelişmiş/gelişmekte olan ülkeler arasında en fazla yardım aldığı ülke haline gelmiştir. Türkiye'ye nükleer tesis kurulması, rafinerilerin, demir ve alüminyum tesislerinin genişletilmesi gibi projeleri içeren ve doğrudan sanayileşmeye katkıda bulunan yardımlar, kalkınmaya uzun dönemli olumlu katkıda bulunmuştur. Hatta, Boğazlar rejiminde öngörülmemiş olmasına rağmen Sovyet uçak gemisi Kiev'in boğazlardan geçişine izin vermiştir³⁶⁰.

³⁵⁷ Gülay Günlük Şenesen, *Türkiye'de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Etkileri 1980-2001*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2002, ss.37-38.

³⁵⁸ Nur Batur, "4 Filodan Nükleer Silahları Söktük", *Milliyet*, 10.03.1990, s.14.

³⁵⁹ Serhat Güvenç, a.g.e. ss.30-31.

³⁶⁰ Erel Tellal, "SSCB'yle İlişkiler", a.g.e, ss.780-783.

1980’li yıllarda Türkiye, Amerika açısından stratejik önem taşımaya devam etmiştir. Türkiye, İspanya, Portekiz, İtalya ve Yunanistan’ı, NATO’nun güney kanadı ülkeleri olarak ele almaya eğilimli politika analistleri mevcut olsa da Türkiye’nin ABD açısından taşıdığı temel önem, Batı dünyasını karmaşık Ortadoğu bölgesine bağlamada bir basamak taşı olması ve Batı’nın güvenliğini sağlayacak en ileri karakol durumundaki modernleşmiş TSK’nın gerekliliğinde yatmaktadır. Türkiye’ye yapılacak yardım programlarının devamlılığını sağlamada Amerikalı politika yapıcılar, bu bağlantıların referansıya yardımların haklılığını göstermeye çalışmışlardır. Türkiye, SSCB ve Ortadoğu ülkeleri arasında stratejik bir engel oluşturmakta ve bölge istikrarının sağlanmasında, Doğu-Batı çatışması bağlamında dünya barışının korunmasında, ABD’nin çıkarları için potansiyel tehdit barındıran bölge ile ilgili faktörlerin kırılmasında anahtar bir rol oynamaktaydı ³⁶¹. Bu dönemde yaşanan 1979 İran İslam Devrimi ve SSCB’nin Afganistan’ı işgaliyle Soğuk Savaş geriliminin yeniden hararetlendiren bölgesel ve uluslararası dinamikler, Türkiye’nin NATO güvenliğine sunduğu katkıyı ciddi ölçüde artırmıştır. Ambargo yıllarında modern silahlara sahip olmada müttefikleri ile arasında makasın önemli ölçüde açılması, maddi zararın ve silah gücündeki gerilemenin telafi edilmesi yolunda gecikmiş modernizasyon sürecini başlatmıştır. Geçen on yılda olduğundan çok daha yakın ve kuvvetli ilişkiler mevcut olsa da 1980’li yıllarda Türk-Amerikan ilişkilerinde sorun oluşturan konu başlıkları şöyle sıralanabilir: Müttefikleri peşinden Ortadoğu’da bir çatışmaya sürüklenme riskini en çok hisseden ülkenin Türkiye olması ve bu tehlikenin farkındalığından ötürü girişimlere katılmakta isteksizliği, ittifak ve işbirliğini etkileyen Kıbrıs ve Ege sorunlarından dolayı iki müttefik ülkenin anlaşmazlıkları (Ege denizinde kara sularının ve kıta sahanlığının sınırları, hava sahasının kontrolü, doğal kaynak arama faaliyetleri gibi...), İsrail’le ilişkiler, ideolojik ve kültürel boyuttaki ayrılıklar³⁶²...

1980’li yıllarda iktidar koltuğunu haleflerinden devralan Cumhuriyetçi Parti’ye mensup Ronald Reagan, uluslararası politikada sertlik yanlısı yaklaşımıyla Soğuk Savaş’a yeniden hız vererek silahlanma yarışına bir ivme kazandırmıştır. Stratejik Savunma Girişimi (Strategic Defense Initiative-SDI) ya da kamuoyunda daha yaygın bilinirliğe sahip “Yıldız Savaşları (Star Wars)” programıyla füze savunma yeteneklerinin geliştirilmesine büyük miktarlarda kaynak ayrılmıştır. Bu programla, ABD anakarasına ve yakın

³⁶¹ Nasuh Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, 21.Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2000, ss.262-265.

³⁶² Nasuh Uslu, a.g.e, s.274.

müttefiklerine yönelik balistik füze tehdidinin bertaraf edilmesi bir savunma önceliği olarak belirlenmiştir. Türkiye'nin Suriye, İran, Irak, Bulgaristan gibi yakın komşu ülkelerinin balistik füzelere sahip olmasıyla Ortadoğu kaynaklı tehdit algılarının yoğunlaşması, bu tehdit algılamasını ortadan kaldıracak savunma sistemi yatırımlarının yapılmasını gerekli kılmıştır³⁶³. Bu sayede Türkiye'ye günümüzde de güncelliğini yitirmeyen Patriot hava sistemi yerleştirilmiştir.

NATO ittifakı topyekün yönelişi çerçevesinde öne sürdüğü, her dönem değişen dünya koşullarının yarattığı yeni ihtiyaçların karşılanmasına yönelik kapsamlı ve ayrıntılı savunma stratejisi planlaması ile inisiyatifi elde tutmak amacıyla kendine askeri, ekonomik ve politik manevra alanları yaratmaya çalışmaktadır. İttifak stratejisine getirilen yenilikler ve değişiklikler bireysel olarak Türkiye'nin de stratejilerine etki etmektedir. Aralık 1982 ayında düzenlenen bakanlar düzeyindeki toplantıda NATO stratejisinde köklü değişiklikler yapılması gerektiği yönünde kanaati neticesinde geniş teknolojik olanaklardan yararlanılan bir yaklaşım benimsenmiştir. Yeni görüş, geliştirilmiş konvansiyonel silahlar ile Varşova Paktı bölgesi derinliklerine indirilecek darbeye kullanılmak üzere hedef tespit cihazlarına dayandırılması ve böylece nükleer silah kullanma çıtasını yükselterek esnekliğin artırılmasını içermektedir. FOFA (Follow-on Forces Attack-Birbirini İzleyen Kuvvetler Üzerine Taarruz Konsepti) ve Hava-Kara Muharebesi Doktrini ile düşman kuvvetleri ile muhtemel bir çatışmanın derinlikte savaş (VP'nin ikinci kademe birliklerini daha muharebe alanlarına erişmeden, yavaşlatacak, yıpratacak hareket stratejisi) gerçekleştirilmesini esas alan yaklaşım ittifakın uç ülkelerinin kabiliyetleri ölçüsünde sorumluluklarında bir artış ortaya koymaktadır. Bu da Türkiye'nin savunmasında, hava ve kara kuvvetlerinin modernizasyonu, dayanıklılık ve süreklilik faktörlerini artırmak için belirli bir standartlaşma eşliğinde yeterli malzeme ve kaynağın temini, rasyonelleşmiş imkan ve kabiliyetinin korunması ihtiyacını açığa çıkarmaktadır. İttifakın benimsediği yeni savunma doktrinleri, savunma yardımlarının ulaştırılmasında lojistik açıdan birçok sorunu ve üyelerin bütçelerine mali açıdan bir yükü de beraberinde getirmektedir³⁶⁴. Avrupa ülkelerine kıyasla çok daha yüksek oranda savunmaya kaynak ayıran Türkiye, askeri teçhizat edinmenin ödemeler dengesi üzerine etkisi, ithalatının ve daha sonra bakım, onarım, yedek parça teminatının yarattığı döviz gereksinimi, dış borç yükü bağıntıları

³⁶³ Sıtkı Egeli, *Füze Tehdidi ve NATO Füze Kalkanı: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme*, Mustafa Aydın (ed.) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, ss.39-41.

³⁶⁴ Cengiz Okman, "NATO Stratejileri ve Türkiye Bakımından Sonuçları", *Türkiye'nin Savunması*, Dış Politika Enstitüsü, 1987, ss.83-96.

düşünüldüğünde ulusal ekonomi planlamasında silah tedariki, çok daha geniş etkilere sahip bir bütçe unsuru haline gelmiştir³⁶⁵.

İki süper güç arasındaki nükleer silahların azaltılması için süren müzakerelerde müttefiklerin davranışlarını açıklamada kullanılan ve ittifak ilişkilerine özgü bir kavram olan güvenlik ikilemi bağlamında, ABD'nin nükleer şemsiyesine güvenmek diğer NATO müttefikleri arasında “terkedilme-abandonment” ve “tuzağa düşme-entrapment” korkusuna neden olmuştur. 1987 yılında ABD ile SSCB'nin aralarında anlaşarak orta menzilli nükleer füzeleri (INF-Intermediate Nuclear Forces) kaldırması, ABD'nin nükleer güvencelerinin sorgulanmasına ve Avrupalı müttefiklerin terk edilme korkusuyla yüzleşmesine neden olmuştur. Türkiye ise, Johnson mektubu ve 1974 Kıbrıs Barış harekatı hadiselerinde tecrübe ettiği pratiklerle bu korkularla yaşamayı öğrenmişti. Eş zamanlı olarak gerçekleşen hadiselerden biri olarak da ABD'nin stratejik odak noktasının Ortadoğu'ya kayması, NATO içerisinde “alan dışı-out of area” bölgelerde üstlenilecek görevler ve roller üzerine “tuzağa düşme” kaygısıyla yeni bir tartışma ortamı başlatmıştır. ABD'nin Ortadoğu'daki acil durum planlamalarının Türkiye'deki hava üslerine dayanacağına dair endişelenmeye başlamasıyla Ankara, bu üslerin işlevlerinin yalnızca NATO taahhütleriyle sınırlandırılması girişimlerini başlatmıştır³⁶⁶.

Kasım 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasının simgelediği Soğuk Savaş'ın sona erışı, Türkiye'nin Batılı güvenlik camiasına üye olması açısından birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Soğuk Savaş süresince emlak değeriyle ilişkili olarak Batı'nın karakolu olarak belirlediği statüsü, Soğuk Savaş'ın sona erişiyile birlikte ittifakla arasındaki zayıf ya da şartlı bağları gün yüzüne çıkarmıştır. Nisan 1987'de Avrupa Topluluğuna tam üyelik başvurusunun Aralık 1989'da tam üyeliğe uygunluğu prensipte doğrulanmasına rağmen kararın olumsuz olarak neticelendiği haberiyle ittifakın Avrupa ayağını oluşturan kesimlerce yalnız bırakılma ve terkedilme korkularını da perçinlemiştir³⁶⁷.

Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin ittifaka katkısı açısından coğrafi konumuyla bağlantılı emlak değeri ve mukayeseli üstünlüğü sayılan ikinci en büyük kara ordusuna sahip olmasıyla anlamlandırılan emek-yoğun katkısı, süreklilik gösteren iki önemli unsur

³⁶⁵ Şenesen, 1980 sonrasındaki savunma harcamalarını bütçe ve bütçe dışındaki mali kaynakları ile bunun ekonomi üzerinde yarattığı etkiyi incelemektedir. Gülay Günlük Şenesen, a.g.e.

³⁶⁶ Serhat Güvenç, Soli Özel, “NATO and Turkey in the Post-Cold War World: between abandonment and entrapment”, *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol.12, No.4, December 2012, ss.533-536.

³⁶⁷ Serhat Güvenç, Soli Özel, a.g.m., s.536.

olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerçekten de Türkiye, coğrafi verileri, jeopolitik ve jeostratejik önemi “dünya güç dengesini etkileyen bir noktada bulunması, çeşitli ideolojilerin, tarihi amaç ve hedeflerin ve güncel çıkar hesaplarının kesiştiği bir odak noktasında yer alması”, “iki dünya pazarını birleştiren ve iki ayrı kültürü bünyesinde kaynaştıran bir köprü durumunda olması”, “1947’den beri komünist genişleme ve yayılcılığın durdurulmasında amil olan zincirleme paktlar sisteminin kilit bir ögesi” nitelikleriyle uluslararası politikada nevi şahsına münhasır bir aktördür³⁶⁸. Fakat jeopolitik realiteyi alternatifsiz bir şekilde ön plana çıkartarak güçlü-askeri devlet anlayışına odaklanmak, demokrasinin olgunlaştığı, hukukun üstünlüğünün özümsemişi, ekonomik temellerin sağlamlaştırıldığı liberal demokrasi odaklı devlet anlayışı ile çatışan bir görüntü vermektedir. “Coğrafi etkenlere referansla siyasetin meşrulaştırılması” anlamında jeopolitik, dünyanın birçok yerinde uygulanmış bir davranış biçimidir. Jeopolitiğin bir ülkenin dış politikasını şekillendiren faktörlerden yalnızca bir tanesi olduğu ve tamamlayıcı unsurlarla, yardımcı faktörlerle takviye edilip geliştirilmesi gerektiğinin altı çizilmelidir³⁶⁹.

Soğuk Savaş döneminde Türkiye’nin üyelik kompozisyonu açısından, müttefikleri arasında farklılaşan ve çeşitlenen beklentilerin ortak veya paralel amaçlar belirleme, farklılaşan tehdit algılamalarının bölgesel anlaşmazlıklarda ortak politika geliştirebilme zorluğu ittifakın dayanışmacı uyumuna ve sağlamlığına tesir eden faktörler arasında yer almaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemde müttefiklik ilişkilerinin hangi fay hatları ekseninde kırıldığını, şekillendiği uluslararası ortamın genel bir portresi üzerinden nasıl bir yönde evrildiğini ortaya koymak, Suriye Krizin temelinde yaşanan gelişmelere ışık tutabilmek için uygun bir zemin yaratacaktır.

3.1.4. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde NATO-Türkiye İlişkileri

Neredeyse yarım yüzyıllık bir zaman dilimine karşılık gelen Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından uluslararası sistemde meydana gelen yapısal değişiklikler şüphesiz devletlerin dış politika stratejilerinde bir seçenek olarak kurdukları veya içinde bulundukları ittifak ilişkilerinin durumuna da tesir etmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde,

³⁶⁸ İhsan Gürkan, “Türkiye’nin Jeostratejik ve Jeopolitik Önemi”, *Türkiye’nin Savunması*, Dış Politika Enstitüsü, Ankara, 1987, ss.22-25.

³⁶⁹ Pınar Bilgin, “Türkiye Coğrafyasında Yalnız Güçlü Devletler Ayakta Kalabilir’: Jeopolitik Gerçeklerin Türkiye’deki Kullanımları”, (Çev. Barış Özçorlu), Evren Balta Paker, İsmet Akça (der.), *Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, (içinde), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, ss.453-462.

uzun yıllardır karşısında ideolojik açıdan bir “öteki” olarak konumlandığı hür dünyaya meydan okuyan “komünizm” tehdidinin SSCB’nin dağılmasıyla ortadan kalkması, NATO gibi ileri seviyede kurumsallaşmış bir teşkilat yapısına sahip kurumların değişen şartlara adaptasyonunda bir dönüşüm sürecinin gerekliliği ortaya çıkarmıştır.

Bu adaptasyon süreci boyunca, görev, sorumluluk ve faaliyet alanlarında meydana gelen genişleme, tehdit tanımlamasındaki köklü değişikliklerin devletlerin güvenlik endişelerini farklılaştırması, ortak bir amaç etrafında birleşerek tek vücut halinde hareket edebilmenin önündeki engelleri aşma çabaları gibi unsurlar bir arada düşünüldüğünde ittifak; birçok sınav ve meydan okumalarla karşılaşmış ve buna rağmen ayakta kalmayı sağlayabilmiştir. Sonuçta, karşısında birleşen rakip bloğun dağılmasının ardından NATO’nun da artık Atlantik bölgesinin güvenlik ihtiyaçlarını tatmin edip edemeyeceği; ayakta kalabildiği halde ittifakın geleceği açısından bundan sonra varlığını nasıl idame ettireceği sorusu gündemden düşmemiştir³⁷⁰. Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni dünya düzeninde, NATO’nun nasıl bir evrim geçirdiğini, ittifak ilişkilerinin beslendiği ve şekillendiği yeni koşullara uyum sağlamada ne gibi politikalar uyguladığını irdelemek gerekmektedir.

Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin özelliklerinde “küreselleşme” olgusuyla ivme kazanan değişim ve dönüşüm sürecinin ittifak ilişkileri genelinde yarattığı etkiye birinci bölümde değinilmiştir. Sonraki adım, küreselleşmenin bir sonucu olarak uluslararası ilişkilerin temel dinamiklerinde meydana gelen radikal değişikliklerin NATO bünyesi ve Türkiye özelindeki yansımalarına değinmek olacaktır.

İttifak literatürünün geleneksel olarak odaklandığı “ittifakların neden kurulduğu, ittifakları bir arada tutan şeyin ne olduğu, ittifakların değişen stratejik koşullara nasıl tepki verdiği” sorunlarından hareketle, NATO’nun Soğuk Savaş sonrası değişikliklere vereceği tepkisinde izleyebileceği birçok farklı yol bulunmaktaydı. Örneğin, üyeleri arasında uyumun yok olmasıyla çözülme/dağılma yoluna gidebilir veya daha dar bir güvenlik garantisinin parçası olarak askeri fonksiyonlara odaklanabilirdi. Fakat NATO, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri, Rusya ve Kuzey Afrika ülkeleriyle ile yakın ilişkiler kurup, ABD ile politik, ekonomik ve sosyal bağlarını derinleştirip, Avrupa ve komşularının istikrarını

³⁷⁰ Ali Karaosmanoğlu, *NATO’nun Dönüşümü*, Mustafa Aydın (ed.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s.3.

sağlamak için bölgesel ve uluslararası kuruluşlarla birlikte işbirliği ortamı kurarak aktif, canlı bir örgüt olarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir³⁷¹.

Aslında Soğuk Savaşın sona ermesiyle, realist yaklaşımlar, ittifakları bir arada tutan tutkal olarak dengelenmesi gereken bir tehdit algısının bulunmasından hareketle Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıyla NATO'nun artık amacına ulaştığını, yararlılığını kaybettiğini, işlevsiz ve geçersiz hale geleceğini öngörmüşlerdir. Son 45 yıldır Avrupa'yı karakterize eden eşit askeri kapasite ve nükleer silahların yarattığı iki kutuplu güç dengesi, Avrupa'da barış ve istikrarı sağlamaktaydı. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle İngiltere, Fransa, Almanya, SSCB ve belki İtalya'dan oluşan beş büyük güç ile çok kutuplu bir sisteme dönüşen Avrupa muhtemelen istikrarsızlığa karşı daha yatkın olacaktı. Ayrıca Orta ve Doğu Avrupa'ya genişleyen önemli miktarda askeri güç ve silahlanmanın varlığı çelişkili biçimde SSCB'nin ilgisini çekecekti³⁷².

Realist perspektifin sahip olduğu karamsar tablonun aksine liberal yaklaşımlar, çeşitli sorun veya uyuşmazlıklarda üyelerin daha fazla etkileşime girebilmesi için bir mekanizma ve dayanışma platformu işlevi gören NATO'nun, uluslararası işbirliği, barış ve istikrarın sağlanmasında faydalı bir oluşum olduğunu savunmuştur. Bununla ilişkili olarak, kurucu antlaşmasının 2. ve 4. madde hükümleri de daha yakından entegre edilmiş bir ortam oluşturma hamlesinin parçasıdır³⁷³. NATO'nun Soğuk Savaş sonraki dönemde varlığını anlamada bu görüşlerin farklı odaklanmaları ve sınırlılıkları olmakla birlikte göreceli olarak doğruluk payı bulunduğunu söylemek mümkündür.

Uluslararası gelişmelerin tek bir çizgide, doğrusal ilerlemediğini hatırd tutarak, başlangıcına dair mutabakat sağlanamadığı gibi bitişine dair tek bir tarihin bulunmadığını söyleyebileceğimiz Soğuk Savaş'ın sona erişini simgeleyen hadiseler arasında 1989 Berlin Duvarı'nın yıkılışı, Aralık 1991'de SSCB'nin kendini lağvettiğini ilan etmesi sıralanabilir. 1989'dan bu yana, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin "Halkların Yeni Baharı /The New Spring of Nations" olarak adlandırılan tek partili sosyalist rejimlerin sona ermesiyle³⁷⁴, iç

³⁷¹ Robert B. McCalla, "NATO's Persistence After the Cold War", *International Organization*, Vol.50, No.3, MIT Press, Summer 1996, ss.445-446.

³⁷² John J. Mearsheimer, "Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War", *International Security*, Vol.15, No.1, Summer 1990, ss.5-8, 51-53. Walt da bir ittifakın çözülmesinin önünü açan faktörler arasında, ittifak üyelerinin karşılaştığı tehdit düzeyinde bir azalma, orijinal ilişkiyi üreten tehdidin kimliği veya niteliğinde bir değişim olmasını saymaktadır. Stephen M. Walt, "Why Alliance Endure and Collapse", *Survival*, Vol.39, No.1, 1997, ss.158-163.

³⁷³ Robert B. McCalla, a.g.m., ss.461-465

³⁷⁴ Mehmet Hasgüler, Mehmet B.Uludağ, a.g.e, s.330.

politik koşullarında meydana gelen çoğulcu demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları temelli reform hareketleri, özelleştirme, uluslararası ticaret önündeki engellerinin kaldırılması, özel mülkiyete dayalı serbest piyasa ekonomisine geçme siyasal kararlılığın benimsemiş iktidarların yönetime geçmesiyle dünya ekonomisiyle hızlı bir entegrasyon sürecini başlaması, Kuzey Atlantik ittifakının hedeflerini gerçekleştirmek istediği güvenlik ortamında köklü değişiklikler meydana getirmiştir.

Batı’da meydana gelen değişiklikler içinde Almanya’nın birleşmesi, ittifakın ve Avrupa kurumlarının tam üyesi olarak kalması, Avrupa güvenlik kimliğinin geliştirilmesi ve güçlendirilmesinde önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir. Silahlanma düzeyinin düşürülmesi (1987 INF-Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty, 1990 AKKA-Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması, 1991 START I) ile Avrupa’da konvansiyonel ve nükleer bir savaş tehlikesi ortadan kaldırılmış, askeri şeffaflığın ve karşılıklı güven ortamının oluşturulmasında önemli bir ilerleme kaydedilmiştir. Fakat böylesi bir ortamda, Haziran 1991’de başlayan Yugoslavya’nın bir iç savaşla parçalanma sürecine girmesi, SSCB’nin dağılma sürecinin getirdiği askeri, etnik sorunlar, 1990 Kuveyt Krizi NATO’nun gündemini değiştirmiş ve yeni görev alanları çerçevesinde BM ve AGİT ile işbirliğinde ortak bir çalışma ortamı ortaya çıkmıştır³⁷⁵. NATO, Soğuk Savaş sonrasında, “ittifakın geleceği ve güvenliği ile ilgili riskler konusunda devam eden belirsizlik (uncertainty)” “geçmişteki durumlardan farklılaşan, çok yönlü ve komplike güvenlik sorunları ve risklerinin tahmin edilemezliği (unpredictability)” ve “istikrarsızlıklardan” (instability) kaynaklanabilecek olumsuz sonuçlar gibi ifadelerle, ittifakın amacı, doğası, yeni güvenlik yaklaşımının unsurlarını, askeri güçlerin buna uyarlanması için kuralların belirlendiği temel güvenlik görevlerini özetleyen ilk stratejik konseptini³⁷⁶ 7-8 Kasım 1991’de Roma Zirvesinde kabul etmiştir.

Köni, Sovyetlerin Afganistan’dan ve Ortadoğu’dan çekilmeleri, İran-Irak savaşının bitişi ve SSCB’nin 1991’de yıkılması gibi yeni uluslararası düzenin başlangıç tarihini 1986 yılında ABD Başkanı Reagan ve SSCB Başkanı Gorbaçov arasında İzlanda’nın başkenti Reajvik’te bir araya gelmesi sonucu başladığına dikkat çekmektedir. Yeni uluslararası düzenin Türkiye üzerindeki olumsuz etkilerinin başında “SSCB’nin çökmesinin Batı

³⁷⁵ Mehmet Hasgüler, Mehmet B. Uludağ, a.g.e, s.331.

³⁷⁶ “The Alliance New Strategic Concept” agreed by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council, 7-8 November 1991, (son güncelleme:26.08.2010) https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23847.htm?, (Erişim Tarihi: 01.03.2018)

gözünde Türkiye’yi marjinal bir durumuma düşürmesi ve öneminin bir önkarakol olarak azalması” gelmektedir³⁷⁷. Türkiye’nin NATO ittifakı ile ilişkilerinin tabanını oluşturan ve süreklilik arz eden unsurlardan biri olarak stratejik coğrafi konumuyla bağlantılı Soğuk Savaş boyunca çevreleme siyaseti akabinde atfedilen jeostratejik öneminde azalma olacağı değerlendirmeleri yapılmıştır. Soğuk Savaş süresince iki süper güç etrafında yapılaşan çift kutuplu uluslararası ortamda, savunma politikası ve stratejisini Sovyet-Varşova tehdidi algılamasına odaklayan NATO için “Merkez Cephe” bölgesini savunmak asli bir unsurken, Türkiye, Yunanistan, İtalya, Portekiz ve İspanya’nın meydana getirdiği Güney Kanat, askeri stratejide merkez cephenin savunmasına katkı sağlamakla yükümlü ve dolayısıyla tali bir role sahipti. İttifak içerisinde güç ilişkilerinin belirli bir hiyerarşik farklılık yarattığı bilinmekle beraber, her ne kadar antlaşmalardan doğan hak ve yükümlülükler ekseninde üyeler arasında hukuki bir ayrımcılık olmasa da merkez cephe-güney kanat ayrımının askeri/stratejik anlamda bir karşılığı bulunmaktadır³⁷⁸. Soğuk Savaş sonrası dönemde merkez cephe/ Avrupa’ya yönelik tehdit algısının ortadan kalkmasıyla ittifakın güvenlik kaygılarının Ortadoğu bölgesine kayması, Türkiye’nin NATO’nun belirsizlik ve istikrarsızlıkların yarattığı risklerin yoğunlaştığı bölgelere coğrafi komşuluğu dolayısıyla doğrudan etkilemektedir. Soğuk Savaş boyunca SSCB’yi çevreleme (containment) strateji içerisinde anlam kazanan Türkiye’ye, bu tehdidin ortadan kalkmasıyla artık ihtiyaç kalmadığı; atfedilen jeostratejik değerinde azalma olacağı düşüncelerinin aksine askeri çevrelerin yorumu, stratejik değerinin bilhassa katlanarak devam ettiği nadir ülkelerden biri olduğu üzerinedir³⁷⁹.

İttifak, sıklet merkezinin güney cepheye kayması, Türkiye’nin bu yeni tehdit algılamalarının yoğunlaştığı bölgelere coğrafi sınırı aracılığıyla doğrudan etkilenir hale gelmesi neticesinde Körfez Krizi sırasında ilk sınavını vermiştir. 2 Ağustos 1990 tarihinde Irak’ın Kuveyt’i işgaliyle gelişen I. Körfez Savaşı, askeri ve siyasi açıdan birkaç önemli değişikliği de beraberinde getirmiştir. Geçmiş tecrübeler göz önüne alınarak oluşturulan

³⁷⁷ Hasan Köni, “Yeni Uluslararası Düzendeki Türk-Amerikan İlişkileri”, *Yeni Türkiye*, Yıl 1, Sayı 3, Mart-Nisan 1995, s.427; Turan Yavuz, “Gorbaçov Neşeli, Reagan Sinirli”, *Milliyet*, 12.10.1986, s.14.

³⁷⁸ Ali Karaosmanoğlu, a.g.e, ss.11-14.

³⁷⁹ Erdoğan Öznal’ın ifadeleriyle: “NATO’da eskiden ‘kanat’ ülke iken şimdi ‘cephe’ durumuna gelen ve Rusya, Ortadoğu ve Balkanlar’daki yangının tam ortasında bulunan Türkiye, coğrafi mevki, sosyal ve kültürel değerleri ve diğer milli güç unsurları ile bölgesinde bir denge unsuru olmaya devam etmektedir. Türkiye çok geniş bir bölgede, çevresindeki bütün ülkelerden ileri, onlara bir şeyler verebilecek ve model olabilecek bir ülke konumunda olup, elindeki stratejik kartın değeri azalmayıp, bilakis artmaya devam eden ender ülkelerden biridir.” *Değişen Dünya Dengeleri ve Türkiye’nin Geo-Stratejik Önemi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1992, ss.7-8, 107.

Hava Kara Muharebesi (ALB), silahlı kuvvetlerde yapılan taktik değişikliklerle hava hareketinin çok daha fazla ön planda olduğu askeri doktrin ve yöntem benimsenmiştir. Irak'ın elinde bulunan Scud füzelerine karşı Patriot füzesavar teknolojisi kullanılmış; böylece savaş alanında ikmali ve intikali kolay yeni teçhizatlar denenmiştir. Siyasi hedef yönünden meşruiyet kaynağını BM 678 sayılı karardan alan hareket sırasında ABD'nin benimsediği askeri strateji, daha sonra oluşturulacak olan uluslararası koalisyon güçleri stratejilerine de temel teşkil etmektedir³⁸⁰.

Bu sırada Türkiye, Körfez Savaşı ile beraber İncirlik hava üssünün NATO taahhütleri dışında kullanılma durumunun olup olmayacağı endişesiyle ilgili kurumlar arasında koordineli bir çalışma yürütmüştür. Krizin şiddetlenmesiyle Irak'ın olası bir hava saldırısı ihtimaline karşı NATO stratejisinin öngördüğü AMF (Allied Command Mobile Forces-Avrupa Müttefik Komutanlığı Çevik Kuvveti) Hava unsurlarının Türkiye'de görevlendirilmesi önerilmiştir. Hava ve kara unsurlarından oluşan AMF, düşman tehdidine maruz kalan ülkenin sınırlarına yerleştirilerek NATO'nun bir bütün halinde saldırgan ülkeye müdahale edebileceği anlamında, içeriğinde siyasi bir mesaj barındırmaktadır. Türkiye'nin istek çağrısı üzerine ABD ve İtalya hava filoları gönderirken; Alman parlamentosundaki muhalefet ve itirazlar Alman filolarının intikalinde bir gecikmeye neden olmuştur. İttifaktan doğan sorumluluk ve yükümlülüklerinin farkında olarak üzerine düşeni derhal yerine getirmeye çalışan Türkiye'nin tavrına karşılık müttefikleri arasında isteksizliklerin olması, NATO'nun gelecekte başka tehditler karşısında dayanışmasına ne kadar güvenileceğine dair kamuoyunda tartışma ortamı yaratmıştır³⁸¹.

Türkiye, SSCB'nin dağılmasının ardından Orta Asya ve Kafkasya coğrafyasında yeni bağımsızlığına kavuşan Türki devletlerle-Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan- ortak kültürel, tarihi, etnik, dini ve dinsel bağları referans göstererek bu ülkelerle yakınlaşma ve işbirliği ortamı arayışına girmiştir. Hazar Denizi'ndeki enerji kaynaklarının artan önemi ve petrol boru hatlarının Türkiye toprakları üzerinden aktarılma olasılığı Türkiye'yi jeostratejik öneminin yanı sıra, liberal demokrasi, laiklik ve piyasa ekonomisine sahip olması açısından da ön plana çıkarmıştır³⁸².

³⁸⁰ Necip Torumtay, *Değişen Stratejilerin Odağında Türkiye*, 2.baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul, ss.29-35.

³⁸¹ Necip Torumtay, a.g.e, ss.47-48.

³⁸² Gareth M. Winrow, "Orta Asya ve Trans-Kafkasya Politikası", (der.) Alan Makovsky, Sabri Sayarı, *Türkiye'nin Yeni Dünyası: Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002, ss.157-158.

Soğuk Savaş sonrası ABD dış politika analistleri, nüfus, jeostratejik konum, ekonomik potansiyel, çevre sorunları, insan hakları vb. konularda yalnızca kendi bölgesini yararlı veya zararlı etkilemekle kalmayıp aynı zamanda uluslararası istikrarı da etkileme potansiyeline sahip kilit rol oynayabilecek ülkeleri “eksen (pivot) ülke” olarak tanımlamıştır. Türkiye, komşularının lider kabul ettiği ülke olma açısından ekonomi, demokrasi vb. konularda önündeki engelleri aşarsa, “Türki dilleri konuşan eski Sovyet devletlerine Batılılaştırıcı/laikleştirici bir örnek, bir rol model” olabileceği düşünülmüştür. Türkiye’nin künyesinde, sınır komşusu olduğu bölgelerin çoğunda ABD’nin çıkarları için hayati önemde rol oynaması, NATO içinde Müslüman çoğunluklu tek üye olması, AB ile gümrük birliği anlaşması imzalaması, Batı demokrasisi ve Müslüman kimliğini birleştirerek bir “mümkün olanlar paradigması” yaratması eksen ülke olarak değerlendirilmesinde sıralanan niteliklerinden bazılarıdır³⁸³.

Soğuk Savaş’ın bitiminden sonra, Avrupa güvenlik mimarisinin nasıl şekillenmesi gerektiğine dair yoğunlaşan tartışmaların yaşandığı bir dönemde, NATO’nun varlığını idame ettirebilmesi için yeni inisiyatifler geliştirmesinin gerekliliği gün yüzüne çıkmıştır. Aynı zamanda, kendisine alternatif olarak ön plana çıkan güvenlik yapılanmalarının cazibesini sınırlandırmak ve önünde beliren geniş coğrafyada stratejik hakimiyetini yaygınlaştırabilmesi için NATO’nun kendisini revize etmesi, yeni yol haritaları ve formüller geliştirmesi elzem bir hal almıştır. Fakat bunu yaparken eski Komünist blok ülkeleriyle geliştireceği ilişkilerde Rusya’yı tedirginlik içine sokmamalı, Avrupalı devletlerin güvenlik temalarından uzaklaşmamalı, kendi değerlerini yayabileceği kapsayıcı bir mekanizma inşa etmeliydi³⁸⁴. Bu sebeple ittifak, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile eski SSCB ülkeleri arasında NATO’nun genişlemesinin evrimsel sürecinde önemli bir rol oynaması öngörülen yeni bir işbirliği ve diyalog başlatacak Barış için Ortaklık (BİO, Partnership for Peace) programını resmi olarak 1994 yılında aldığı kararla başlatmıştır³⁸⁵. BİO, katılımcıların kendi önceliklerini belirleyebileceği, ilerlemenin hızını ve seviyesini kendi seçeceği şekilde NATO ile bireysel ilişki geliştirilebilmesi amacıyla kurulmuştur.

³⁸³ Alan O. Makovsky, “Türkiye”, Robert Chase, Emily Hill, Paul Kennedy (ed.), *Eksen Ülkeler: Gelişen Dünyada ABD Politikasının Yeni Hatları*, Çev. Belkıs Ç. Dişbudak, Sabah Kitapları, İstanbul, 1999, ss.18-23, 98-100.

³⁸⁴ Tarık Oğuzlu, *NATO Ortaklıkları ve Türkiye: Barış için Ortaklık, Akdeniz Diyalogu, İstanbul İşbirliği Girişimi*, Mustafa Aydın (ed.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, ss.11-15.

³⁸⁵ “Declaration of the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council (“The Brussels Summit Declaration”), 11.01.1994, (son güncelleme: 26.08.2010), https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24470.htm?mode=pressrelease, (Erişim Tarihi: 15.03.2018).

Program kapsamında yürütülen faaliyetler, sivil-asker ilişkileri, savunma planlaması, askeri işbirliği tatbikatları, eğitim-öğretim, afet müdahalesi, çevre vb. olmak üzere hemen hemen her alana değinmektedir. NATO ve yeni ortaklar arasında güvenlik diyalogunun inşa edileceği kurumsal zemin için, Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (NACC) oluşturulmuştur. 21 ülkenin yararlandığı programda, her ortak üye, Bireysel Ortaklık ve İşbirliği (Individual Partnership and Cooperation Programme) çerçevesinde, iki yıllık bir süre için 1600 etkinlik içeren menüden kendi ilgi alanı ve ihtiyaçları doğrultusunda programını belirleyebilmektedir.³⁸⁶ Bu ülkelerden bazıları, Balkanlarda ve Afganistan’da NATO liderliğindeki bir barış koruma gücünün parçası olarak düzenlenen askeri operasyonlara katılmıştır. Türkiye de NATO komutası altında oluşturulan Uluslararası Uygulama Gücü (Implementation Force-IFOR) ve Kosova Gücü’ne (The Kosova Force-KFOR) asker göndererek destek vermiştir³⁸⁷.

NATO’nun işbirliğine dayalı güvenlik anlayışı (cooperative-security) çerçevesinde geliştirdiği diğer önemli projeler arasında, 1994 yılında Cezayir, Mısır, İsrail, Ürdün, Moritanya, Fas ve Tunus’tan oluşan 7 Akdeniz ülkesi ile Akdeniz Diyalogu (Mediterranean Dialogue)³⁸⁸ ve 2004 yılında Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn ve Kuveyt’ten oluşan 4 Körfez ülkesi İstanbul İşbirliği Girişimi (Istanbul Cooperation Initiative)³⁸⁹ yer almaktadır. Türkiye, güvenlik ve istikrar ihraç eden ülke kimliğiyle uyumlu olarak bu yönde sarf edilen çabalara destek vermektedir³⁹⁰.

3.1.5. NATO ve Türkiye İlişkilerine 11 Eylül Etkisi

11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen Dünya Ticaret Merkezi İkiz Kuleleri ve Washington D.C.’deki Savunma Bakanlığı Binası Pentagon’u hedef alan terör saldırıları, ABD’nin ulusal güvenlik tanımlamalarında ve dış politika yaklaşımında köklü değişiklikler meydana getirmiştir. İletişim teknolojilerindeki ilerlemenin yarattığı imkan ile saldırıları canlı olarak takip eden kamuoyu, dünyanın hiçbir yerinde güvende olmayacağı

³⁸⁶ “Partnership for Peace Programme”, (son güncelleme: 07.06.2017), https://www.nato.int/cps/su/natohq/topics_50349.htm, (Erişim Tarihi: 15.03.2018)

³⁸⁷ Tarık Oğuzlu, a.g.e, s.34-35; Türkiye’nin sadece bu operasyonlarla sınırlı kalmayan uluslararası hareket ve misyonlara yaptığı katkıların daha detaylı incelemesi için Dış İşleri Bakanlığı’nın sitesinden bilgi edinilebilir: http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-uluslararasi-guvenlik-alanindaki-girisimleri-ve-uluslararasi-nato_-bm_-ab_-barisi-koruma-destekleme-harekatlarina-k.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 15.03.2018).

³⁸⁸ “NATO Mediterranean Dialogue”, (son güncelleme: 13.02.2015), https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_60021.htm?, (Erişim Tarihi: 15.03.2018).

³⁸⁹ “Istanbul Cooperation Initiative (ICI) Reaching out to the boarder Middle East”, (son güncelleme: 18.11.2011), https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_58787.htm?, (Erişim Tarihi: 15.03.2018)

³⁹⁰ Tarık Oğuzlu, a.g.e, ss.30-31.

hissine kapılmış ve büyük bir şok etkisi altında kalmıştır. Bu tarihten itibaren ulusal sistemde terör örgütleri gibi küçük aktörlerin bile devlet gibi büyük güçlere ağır kayıplar verdirebileceği anlamına gelen yeni tehdit ve tehlikeler, asimetrik savaşın miladı olarak kabul edilmektedir³⁹¹. Uluslararası terörizm, tehdit algılamaları listesinde ilk sıraya yerleşmiştir ve ABD Başkanı George W.Bush, Eylül 2002’de yayımlanan Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesinde, terör destek veren ülkelere müdahale edileceğini açıklamıştır. Belgenin özünü oluşturan “önleyici/önalıcı müdahale (pre-emptive strike)” kavramı ABD’ye, aktif olarak herhangi bir saldırı gerçekleşmeden mevcut bir tehdit ihtimaline karşı harekete geçme yetkisi tanımaktadır. Bu saldırılar karşısında terörle mücadelede küresel bir savaş ilan eden ABD, İngiltere, Pakistan ve NATO’dan gelen destekle güçlenerek uluslararası alanda elde ettiği işbirliği ile Afganistan ve Irak müdahalelerini gerçekleştirmiştir³⁹².

11 Eylül saldırıları, dünyanın en büyük ekonomik ve askeri gücü konumundaki ABD’nin “düşman” tanımını ve tehdit olgusunun tespitine bağlı olarak stratejik tercihlerini derinden etkilemiş; uluslararası terörizm ile işbirliği içinde mücadeleyi NATO ve BM gibi uluslararası kurumların ana gündem maddelerine eklenmesine yol açmıştır. ABD, Soğuk Savaş sonrasında dış politika ve güvenlik stratejilerinin odak noktası olarak, bir “öteki” üzerine inşa ettiği “düşmanını” nihayet bulmuş ve onun içini “teröre karşı savaş” ile doldurmuştur³⁹³.

Yeni dünya düzeninin temelleri oluşturmayı hedefleyen Bush Doktrini içeriğinde, nükleer silahsızlanma, aktif bir şekilde harekete geçmeden önce düşmanı bertaraf etme, başka ülkelerin kendi askeri gücüne erişmesine izin vermeme gibi unsurları barındırmaktadır. Başkan Bush, totalitarizm ile özgürlük arasındaki rekabeti özgürlüğün kazandığını vurgulamakta; uluslararası sistemin istikrarı için insan hakları, demokrasi, özgürlük ve serbest girişimin desteklenmesi gerektiğini, özgürlüğü kısıtlayan uygulamaların hepsinin bertaraf edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Özgürlük temel ilkesine dünyanın her noktasında dört elle sarılmanın gerektiğine vurgu yapan ABD, bunun gerçekleşmesi için uluslararası alanda diğer güçlerle işbirliği ortamına ihtiyacı artmıştır.

³⁹¹ Ömer Göksel İşyar, “Günümüzde Uluslararası Güvenlik Stratejileri: Kavramsal Çerçeve ve Uygulama”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt:2, Sayı:1, Kış 2008, s.19.

³⁹² Abdullah Ural, a.g.e, ss.XV-XIV, 5-12.

³⁹³ Meltem Bostancı Özügürlü, “Soğuk Savaş Sonrası Değişen Dünya Koşulları ve Yeni Uluslararası Konjonktürde ABD’nin Yeri”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2005, ss.99-102.

Özgürlüğün dünyada savunuculuğunu neden ABD'nin üstlendiği noktasında tarihsel miras olgusuna vurgu yapılmakta ve bu mirasın korunması için tek başına ABD'ye değil dostlarına da büyük görev düşmektedir. Bush döneminde o zamana kadar üzerinde mutabakat sağlanan birçok uluslararası prensip hakkında yeniden tanımlama yoluna gidilmiş ve devletler, bireysel güvenlik stratejilerinde uluslararası dinamiklere bağlı olarak yeni bir ayarlama başlatmıştır. Bu tablonun doğurduğu yeni dış politika anlayışı, uzun vadeli, kalıcı ortaklıklar yerine; kısa vadeli, değişkenliği ve akışkanlığı yüksek bir strateji geliştirilmesidir³⁹⁴.

Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin topyekun imha tehdidinin yerini alan 11 Eylül saldırıları sonrası uluslararası terörizm olgusu, şiddet bakımından bir öncekiyle karşılaştırılabilir seviyede olmasa da karmaşık ve çok tehlikeli doğası nedeniyle en az bir önceki dönemki kadar tesir kapasitesine sahiptir. Terörist grupların ellerindeki silahları hangi koşullarda, hangi gerekçelere karşılık ve ne zaman kullanacağını bilinmemesinin neden olduğu tedirginlik ve belirsizlik en dikkat çekici noktalardan biridir. Etkili bir uluslararası güvenlik stratejisi yürütebilmek için tehdidin kimliği, coğrafi konumu ve eylem planları önceden tespit edilmesi gereklidir. ABD, tehdidin kaynağının tespit ve değerlendirmesinde dünyaya liderlik yapmak istemekte ve mağduriyetinin de etkisiyle herkesin olaylara onun penceresinden bakmasını arzulamaktadır³⁹⁵. Tek kutupluluğun sağladığı jeopolitik avantajile terörle mücadele kampanyası, yönetimdeki yeni-muhafazakarlara (neo-conservatives) ABD'nin küresel hakimiyet sağlamak ve bunu devam ettirmek için askeri yöntemleri başvurma, dış politika ağırlık merkezini Avrupa'dan Ortadoğu'ya kaydırma ve Ortadoğu'da hegemonik bir hakimiyet sağlaması için cüretkar bir dış politikayı uygulamaya koyma fırsatı yaratmıştır³⁹⁶.

İttifakları bir araya getiren asgari müşterek olarak ortak bir 'şey'e karşı olmanın yani yeni tehdidin "terörizm" olarak netleştirilmesinde zamanla ilerleme kaydedilse de ortak bir terör örgütleri listesi veya teröre destek veren ülkeler listesi oluşturulması konusunda hala ciddi boşluklar bulunmaktadır. NATO, oluşan yeni tehdiye karşılık verme sürecin işleminde 12 Eylül 2001 günü Brüksel'de olağanüstü şekilde toplanmış; Daimi Konseyi, kurucu anlaşmasının 5. maddesini terörizme karşı işletilmesini yürürlüğe koyma

³⁹⁴ Meltem Bostancı Özügürlü, a.g.t, ss.106-108.

³⁹⁵ Ömer Göksel İşyar, a.g.m, s.22.

³⁹⁶ Richard Falk, "Terör ve Devlet Terörizmi Çağında Savaş ve Barış", (Çev. Evren Çelik Witse), (Der. Mustafa Aydın ve arkadaşları), *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, (içinde), 2.baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Haziran 2015, ss.90-91.

kararı olarak Afganistan’a Enduring Freedom-Infinite Justice (Devam eden barış-Sonsuz adalet) operasyonunu başlatmıştır. Bundan böyle, Avrupa veya Kuzey Amerika’da tertiplenecek terörist saldırılar örgütün tüm üyelerine yapılmış addedilecek ve saldırıya uğrayan tarafa askeri güç de dahil kullanılmak üzere, tek başına ya da müttefikleriyle birlikte hareket etme yükümlülüğü getirmiştir. Avrupa ve ABD’nin uluslararası güvenlik stratejisi özünde karşılıklı olarak ittifak ilişkilerini sürdürmek esası korunmuştur. 11 Eylül saldırılarına kadar terör örgütlerinin sınır aşan eylemlerine karşın terörün küreselleştiği gerçekliği pek yankı bulmamıştır. Uzun yıllardır PKK terörüyle mücadele eden Türkiye, teröre karşı müttefiklerine özellikle ABD’ye bir adım attırmaya çabalarken³⁹⁷, bunun kendiliğinden gerçekleşmesi ise memnuniyet verici bir gelişmedir.

NATO, 11 Eylül trajik olayları ardından devreye soktuğu 5. maddeyle uyumlu olarak karşı karşıya kalabileceği zorluklara cevap verebilme kabiliyetini kuvvetlendirmek, terörizm ve kitle imha silahlarının çoğalmasının önünü kesmek ve NATO misyonlarının tümünü daha dengeli ve etkili bir şekilde yerine getirebilmek için 21-22 Kasım 2002’de Prag Zirvesi’nde kapsamlı bir tedbir paketini onaylamıştır³⁹⁸. Faaliyet alanını daha geniş bir coğrafyaya yayan ve alan dışı müdahalelere imkan verecek girişimlere uygun uluslararası güvenlik stratejisi, bu zirve ile kabul edilmiştir. NATO müttefikleri arasında, karar alma sürecinde konsensüs sağlama zorluğunun önüne geçebilmek için gönüllüler koalisyonu (coalition of willing) gibi uygulamalarla oybirliği ve veto engelleri aşmaya çalışılmıştır³⁹⁹. Sonuçta, uluslararası hukukta norm ve kuralların ihlal edildiği, devletler arasında işbirliğini organize eden kurumların devre dışı bırakıldığı durumların tecrübe edilmesinin önüne geçilememiştir.

Buzan’ın “bir şeyin, değerli olduğu kabul edilen bir öznenin varlığına yönelik bir tehdit olarak kurgulanması ve bu kurgulamanın buna dayanarak alınan istisnai tedbirleri desteklemek için kullanılması” şeklinde kavramsallaştırdığı güvenlikleştirme anlayışına göre, 11 Eylül sonrası dönemde, teröre karşı savaş başarılı bir makro güvenlikleştirme aracı olarak kullanılmıştır. Teröre karşı savaş bağlamında en açık ve derinlikli tartışma Irak işgali üzerinedir. ABD ve İngiltere’nin Saddam Hüseyin rejimi ile kitle imha silahları ve teröristler arasında kurduğu korelasyon ile işgali meşrulaştırma girişimi, NATO

³⁹⁷ Ömer Göksel İşyar, a.g.m, ss.24-26.

³⁹⁸ “Prague Summit Declaration issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Prague, Czech Republic”, (son güncelleme:06.05.2014), https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_19552.htm?, (Erişim Tarihi: 26.03.2018).

³⁹⁹ Ömer Göksel İşyar, a.g.m, s.27.

müttefikleri ve AB üyeleri arasında fikir ayrılıkları ve bölünmeler yaratmış ve sonuçta teröre karşı savaşta görüş birliğini zayıflatmıştır⁴⁰⁰.

20 Mart 2003'te ABD-İngiltere öncülüğündeki uluslararası koalisyon, II. Körfez Savaşı ya da diğer ismiyle Irak'ı Özgürleştirme Operasyonu başlatmıştır. Türkiye, tehdit algılamalarının yoğunlaştığı bölgeye coğrafi yakınlığı sebebiyle, hava üslerinin kullanıma açılması ve kara ordusunun ülke topraklarından geçirilmesi gibi hayati istekler karşısında ABD'nin rasyonel açıdan finansal maliyet ve zaman tasarrufu sağlayıcı bir müttefiki olarak ön plana çıkmıştır. Bu dönemde meşhur 1 Mart Tezkeresi⁴⁰¹ "stratejik ortaklık" sıfatıyla betimlenen ikili ilişkilerin merkezinde yer almış; tezkerenin reddi Türkiye ve ABD arasındaki fay hattını keskinleştirmiştir. 4 Temmuz 2003'te, ABD'nin bağımsızlık günü yıldönümünde, gerçekleşen Süleymaniye Baskını (The hood event/çuval hadisesi), ittifak ilişkilerinde en karanlık sayfalardan biri açılmış hatta "ittifak çuvallamıştır."⁴⁰² Dönemin Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök, bu hadiseyi tarafların askeri makamları arasında "tarihin en ağır güven bunalımı"⁴⁰³ olarak değerlendirmiştir.

NATO, terörizm yanında siber saldırılar, enerji kaynaklarına yönelik tehditler ve kitle imha silahlarının yaygınlaşmasının önlenmesi gibi daha birçok alanda Atlantik İttifakının iki yakasındaki müttefiklerin çalışmalarını sistematik biçimde bir araya toplayacağı girişimlerde bulunmaktadır. İttifakın dayanışması ve diğer örgütlerle etkileşim şeklini de etkileyen bu tehditler, birbirinden bağımsız gibi gözükse de birçok ortak karakteristiği barındırmaktadır. Bu tehditler ilk ortak özelliği, müttefiklerin hepsinin aynı seviyede etkilenmeyecek olmasıdır. Bir müttefikin bankacılık sistemine gerçekleştirilen siber saldırı, ittifakın bütününe gerçekleştirilmiş olarak algılanmayabilir ve otomatikman önlem alınması endişesini yaratmayabilir. İkinci olarak, bir sivil toplum örgütü tarafından siber saldırıya maruz kalan ülkenin yerle bir olan bilişim sistemi ülkeyi kısa zamanda çok büyük bir felakete sokabilir ve buna karşılık mutlaka askeri müdahale gerektirmeyen bir durum oluşabilir. Bu sebeple, NATO'nun oluşan yeni tehditlerle başa çıkmada kullandığı

⁴⁰⁰ Barry Buzan, "Askeri Güvenliği Değişen Gündemi", (Çev. Burcu Yavuz), (der. Mustafa Aydın ve arkadaşları), *Uluslararası İlişkilerde Çatışma...*, (içinde), a.g.e, ss.323, 332-334.

⁴⁰¹ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi sahibi olmak için: Murat Yetkin, *Tezkere: Irak Krizinin Gerçek Öyküsü*, 2.basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004; Fikret Bila, *Sivil Darbe Girişimi ve Ankara'daki Irak Savaşları*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2004; Deniz Bölükbaşı, *1 Mart Vakası: Irak Tezkeresi ve Sonrası*, 4.basım, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul, 2008.

⁴⁰² Turan Yavuz, *Çuvallayan İttifak*, 11.basım, Ankara, Destek Yayınları, Eylül 2007, ss.32-35.

⁴⁰³ Sedat Ergin, 'Amerika'nın Bakışında Değişen Ne?', *Hürriyet*, 28.07.2003, <http://www.hurriyet.com.tr/amerikanin-bakisinda-degisen-ne-162074>, (Erişim Tarihi: 26.03.2018)

‘alet çantasının’ artık geçerliliğinin sınırlı ve etkisiz kaldığı durumlar oluşabilir. Ülke içinden veya dışından, çeşitli aktörlerden gelebilecek her türlü meydan okumaya karşı askeri, ekonomik veya siyasi bütünlükçü bir yaklaşımla tamamlayıcılık içinde hareket etmek elzemdir⁴⁰⁴. NATO, 166 sayfadan oluşan geniş kapsamlı bir metinle önceliklerini sıraladığı ve on yıllık bir periyot için planladığı Soğuk Savaş sona ermesinden bu yana üçüncü stratejik konseptini, 2010 Lizbon Zirvesi’nde 28 üyenin imzasıyla kabul etmiştir⁴⁰⁵. Üyelerin temel prensiplere bağlılığının teyit edildiği zirvede, değişikliklere uyum sağlayabilme yolunda ileriye dönük reformlar eşliğinde, toplu savunma ve caydırıcılık, kriz yönetimi (crisis management) ve işbirliğine dayalı güvenlik (cooperative-security) yaklaşımına odaklanılmıştır. BM, AB gibi bölgesel güvenlik örgütleri ve uluslararası kuruluşlarla birlikte uyum içinde faaliyet gösterme, ittifakın savunma yeteneğine katkıda bulunacak balistik füzelere karşı füze kalkanı projesi geliştirme, çevre, enerji güvenliği, silahsızlanma vs. daha birçok alanda ittifakın stratejik öncelikleri, çok kapsamlı bir yol haritası planlamaya koyulmuştur.

3.1.6. Suriye Krizi Öncesi Yakın Dönem NATO Askeri Müdahaleleri Üzerine Bir Bakış: *Bosna-Hersek, Kosova ve Libya Örnekleri*

Doğu Blok’unun çözülmesi ve Varşova Pakti’nin dağılmasının ardından Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte, görev ve sorumluluk alanlarının tanımlanmasında bir revizyona gidilmesi ihtiyacı ortaya çıkan NATO’nun özellikle uluslararası çatışmalarda ciddi insan hakları ihlalleri söz konusu olduğunda nasıl bir inisiyatif geliştirmesi gerektiği önemli bir tartışma konusu olmuştur. İttifakın ilk 40 yıllık varoluşunda odak noktası, Varşova Pakti’nin oluşturduğu tehdide karşı NATO topraklarının etkin bir şekilde savunulmasını sağlamak ve bu nedenle ana faaliyet alanları 5. madde kapsamında gerçekleştirilebilecek olası bir duruma hazırlıklı olmak şeklinde özetlenebilecekken Soğuk Savaş yıllarında hiçbir askeri operasyon düzenlenmemiş⁴⁰⁶; ilk NATO askeri operasyonları Soğuk Savaş sonrası dönem koşullarında gerçekleşmiştir.

⁴⁰⁴ “New Challenge, New NATO”, *NATO Review Magazine*, Sayı:8 NATO Lisbon Summit Edition, 2010, <https://www.nato.int/docu/review/2010/Lisbon-Summit/New-Nato/EN/index.htm>, (Erişim Tarihi: 26.03.2018).

⁴⁰⁵ “Lisbon Summit Declaration issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Lisbon”, (son güncelleme: 31.07.2012), https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_68828.htm, (Erişim Tarihi: 26.03.2018).

⁴⁰⁶ “NATO’s Operations: 1949 to Present”, *NATO Unclassified Document*, <https://shape.nato.int/resources/21/nato%20operations,%201949-present.pdf>, (Erişim Tarihi: 20.06.2018)

1990'lı yıllarda Balkanlarda patlak veren çatışmalar, NATO'nun yeni dönemde işlevselliğinin ve etkinliğinin sınındığı, tehdit algılamaların değiştiği uluslararası sistemde askeri müdahalenin şartlarının ve beraberinde geliştirilen uluslararası meşruiyet kaynağının sorgulandığı önemli gelişmeler arasında yer almaktadır. 1992-1995 yılları arasında Bosna-Hersek'te binlerce sivil katledilmiş, milyonlarca insan yerlerinden edilmiş ve mülteci konumuna düşmüş; Avrupa II. Dünya Savaşı sonrasında en büyük insanlık dramlarından birine sahne olmuştur. 1990'ların başında Yugoslavya'nın dağılma sürecine girmesiyle birlikte, Slovenya ve Hırvatistan'ın ardından bağımsızlığını ilan eden Bosna-Hersek, dört yıl boyunca başta etnik temizlik olmak üzere birçok savaş suçunun işlendiği kanlı çatışmalara ev sahipliği yapmış; bağımsızlık mücadelesi veren Bosnalıların "Büyük Sırbistan" hayalindeki Sırp'lar tarafından saldırıya uğramasıyla başlayan iç savaş, zaman içerisinde soykırıma dönüşmüştür. Bu süreç içerisinde, uzun bir süre sessizliğini koruyan uluslararası toplum ancak 1995'te ABD'nin itici gücü ile askeri tedbirleri uygulamaya geçirebilmiştir. Bosna'da gerçekleşen katliamı durdurabilmek, çatışan taraflar arasında barışı tahsis etmek ve korumak, güvenli bölge oluşturmak, ülkenin yeniden inşasını kolaylaştırmak amacıyla BM Güvenlik Konseyi kararları ile kuvvet kullanma yetkisiyle görevlendirilen NATO⁴⁰⁷, Aralık 1995'te Bosna Hersek'e 60.000 askeri personelden oluşan Uygulama Gücü (Implementation Force/ IFOR) görevlendirilmesini kararlaştırmıştır⁴⁰⁸. NATO'nun Bosna-Hersek'e bu müdahalesi, ittifak için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Başlangıçta NATO'nun Bosna-Hersek'teki görevi, BM'nin uygulamış olduğu silah ambargosuna ve uçuşa yasak bölgelere (no-fly-zone) destek vermek ve olası bir askeri hareket üzerinde planlama yapmak üzerineyken BM, AGİK ve AT tarafından alınan önlemlerin çatışmanın sona ermesi noktasında yetersiz kalması, NATO gibi yaptırım gücü olan uluslararası kuruluşların devreye girerek etkin bir şekilde yönlendirilmesi ihtiyacını doğurmuştur. NATO ve egemen gücü ABD, Bosna örneğinde, "bir devletin başka bir devlete karşı geniş çaplı insan hakları ihlallerini önlemek için kuvvet kullanması"⁴⁰⁹ anlamına gelen insani müdahale kapsamında BM'nin yetkilendirmesi sonucunda kuvvet kullanma girişiminde bulunmuştur⁴¹⁰. NATO'nun 12

⁴⁰⁷ Merve İrem Yapıcı, "Bosna Hersek'te Gerçekleştirilen Askeri Müdahalenin Uluslararası Hukuktaki Yeri", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 2, No:8, 2007, s.1.

⁴⁰⁸ R. Cody Phillips, "Bosnia-Herzegovina: The U.S. Army's Role in Peace Enforcement Operations: 1995-2004", *U.S. Army Center of Military History*, https://history.army.mil/html/books/070/70-97-1/cmhPub_70-97-1.pdf, (Erişim Tarihi: 20.06.2018).

⁴⁰⁹ Funda Keskin, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, Ankara Üniversitesi Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1998, s.125'ten aktaran Merve İrem Yapıcı, a.g.m, s.17.

⁴¹⁰ Merve İrem Yapıcı, a.g.m, s.10,17.

günlük hava hareketi, Bosna Savaşı'nı sonlandıran 20 Aralık 1995'te imzalanan Dayton Anlaşması'nın önünü açmıştır. Bu anlaşma sayesinde ilk kez NATO birlikleri kuvvet konuşlandırmış; ittifakın karada yürüttüğü bu ilk askeri angajman, Soğuk Savaş sonrası dönemde ittifak kimliğinin şekillenmesine büyük katkı sağlamıştır⁴¹¹.

Soğuk Savaş sonrası dönemde çatışmaların devletler arası cereyan etmekten çıkıp özellikle III. Dünya ülkelerinde etnik, dini ve mezhepsel temelli çatışma kökenine bürünmesiyle birlikte iç savaş, soykırım, salgın hastalıklar, açlık, kuraklık, çevre felaketleri vb. insan güvenliğine yönelik tehditler, BM'in uluslararası müdahalelerde insani mülahazaları odak noktasına aldığı süreci başlatmıştır. 1994'te Ruanda'daki soykırım, Yugoslavya'nın çözülüşü esnasında Bosna-Hersek ve Kosova'ya yapılan müdahaleler Soğuk Savaş sonrası dönemdeki çatışmalardan en fazla göze çarpanları arasında yer almaktadır⁴¹². Yugoslavya'nın dağılma sürecinin ardından yaşanan gelişmeler esnasında, "Avrupa'nın göbeğinde Batı uygarlığının temsil ettiği ve savunduğu iddia edilen değerlerin BM'nin gözleri önünde hunharcasına çiğnenmesi", yeni müdahale biçimlerinin geliştirilmesi ihtiyacını gün yüzüne çıkarmış; insanlığa karşı işlenen suçları durdurmak hususunda Batı'nın başlangıçtaki ataleti ABD'nin girişimi ile yerini müdahaleci bir tavrın benimsenmesine bırakmıştır⁴¹³.

Bosna-Hersek'te yaşanan savaşın sona ermesini takip eden dört sene içerisinde, Yugoslav Federal Cumhuriyeti ile daha önceleri özerklik haklarını kaldırmış olduğu Kosova bölgesi arasında baş gösteren siyasi kriz, silahlı bir çatışmaya dönüşmüştür. Bağımsızlık isteyen Kosova Kurtuluş Ordusu isimli örgütün Yugoslav güçlerine saldırmaya başlaması, ordunun bu saldırılara sivil-asker gözetmeksizin müdahale etmesi, yerlileri göçe zorlayarak, köylerini yakıp yıkarak cevap vermesi ve katliam haberlerinin duyulur olması⁴¹⁴, uluslararası kamuoyunun ilgisini tekrar bu bölgeye yoğunlaştırması ihtiyacını doğurmuştur. 6 ülkenin -ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya ve Rusya- temsilcilerinden oluşturulan Temas Grubu, çatışmaya taraf gruplar arasında barışçı yöntemler kullanılarak arabuluculuk yapmak üzere görevlendirilmiştir. Batılı ülkeler ve başta ABD olmak üzere, sorunun siyasi bir çözüme kavuşturulması için Sırp tarafı

⁴¹¹ James Pardew, "NATO'nun Gelişen Operasyonları", *NATO Dergisi*, İlkbahar 2006, <https://www.nato.int/docu/review/2006/issue1/turkish/art1.html>, (Erişim Tarihi: 20.06.2018).

⁴¹² Doğa Ulaş Eralp, "Uluslararası Çatışma Müdahalelerinde Meşruiyet Kavramı", (Der. Nimet Beriker), *Çatışmadan Uzlaşmaya: Kuramlar, Süreçler ve Uygulamalar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Kasım 2008, ss.80-85.

⁴¹³ Doğa Ulaş Eralp, a.g.m, ss.92-93.

⁴¹⁴ Doğa Ulaş Eralp, a.g.m, s.94.

üzerinde baskı uygulamaya çalışmış; bölgedeki gelişmeleri yakından takipte olduğunu belirten NATO, müdahaleye hazır olduklarını ve tarafların hazır olması durumunda 35.000 kişiden oluşan gücü Kosova'ya gönderebileceğini belirten açıklamalarda bulunmuştur⁴¹⁵. Taraflar arasında gerçekleştirilen görüşmelerden bir sonuç alınamaması ve Sırp tarafının barış anlaşması imzalamaya yanaşmaması üzerine kesintiye uğrayan görüşmelerin ardından Sırp güçleri tarafından gerçekleştirilebilecek olası bir saldırıdan çekinen binlerce Kosovalı göç etmeye başlamıştır.

Artan sivil ölümleri ve gittikçe şiddetlenen çatışmalar karşısında, arabuluculuk yapan devletlerin ve uluslararası örgütlerin başarıya ulaşamaması sonucunda NATO, Kosova'ya 24 Mart 1999'da askeri bir müdahale gerçekleştirmiştir. NATO'nun Kosova müdahalesi, insancıl krizin ciddiyeti ve alınması gereken önlemlerin aciliyetine binaen “yasal olmayan fakat meşru bir müdahale” olarak lanse edilmiştir⁴¹⁶. Kosova müdahalesinin tartışılan insani ve hukuki boyutları, uluslararası müdahalelerin haklılık ve meşruiyet zemini açısından yeniden tanımlanması gereğini ortaya çıkarmıştır⁴¹⁷. Bu sebeple, üzerinde henüz mutabakata varılamayan “insani müdahale” kavramı, müdahaleyi gerekli kılacak şartların varlığı, karar sürecini etkileyen unsurlar, müdahale sonrası alınacak önlemler gibi bir dizi kural üzerine oturtulmaya başlanmıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde, insan güvenliğine yönelik tehditlerin artması sebebiyle insancıl gerekçeler meşruiyet kaynağı gösterilerek uluslararası askeri müdahale gerçekleştirilmesi kararı, bu operasyonların ulus-devlet yapılarının egemenlik haklarını, etki ve kontrol alanlarını sınırlandırıp sınırlandırmadığı; bu noktada uluslararası toplumun evrensel bir sorumluluk taşıyıp taşımadığı sorunlarını da peşi sıra getirmiştir. 2001 yılında Kanada'nın girişimiyle oluşturulan Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası

⁴¹⁵ Keesing's Record of World Events, Vol.45, No.3, 1999, s.42846-47'den aktaran Alptekin Molla, “Soğuk Savaş Sonrası NATO Askeri Müdahaleleri ve Türkiye'nin Rolü: Kosova Krizi ve Müdahale Süreci”, *Mevzuat Dergisi*, Sayı:138, Yıl:12, 2009.

⁴¹⁶ Soner Karagül; Çağrı Emin Demirbaş, “Koruma Sorumluluğu Doktrini Açısından Suriye Krizi: Bir ‘İnsancıl Müdahalesizlik’ Örneği”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt:15, Sayı:30, ss.482-483; Jülide Karakoç, NATO'nun Kosova müdahalesinin BM'nin ve NATO Kurucu Antlaşmalarının ihlali olduğunu, bu müdahalenin NATO'nun konumunu, amacını ve çıkarlarını yansıtmadığını; aksine ABD'nin kendi ulusal çıkarlarını NATO çerçevesine taşıyarak onlara çok taraflı bir nitelik kazandırmaya çalıştığını savunmaktadır. Böylece, Soğuk Savaş sonrası dönemde Balkanlarda etkinliğini artıran ABD, enerji nakil hatlarının geçiş güzergahı üzerinde bir kontrol elde edebilmiştir. Karakoç, “Amerikan çıkarlarının bir sonucu olarak ‘bir insanlığa karşı suçu’ önleme gerekçesine dayandırılan kuvvet kullanımının, Kosova sorununun çözülmediği göz önüne alındığında sorun çözücü bir yöntem olmadığı ve yine ABD'nin çıkarlarına hizmet ettiğini” ileri sürmektedir. Jülide Karakoç, “ABD'nin Soğuk Savaş Sonrası Hegemonya Çabaları Etkisinde NATO'nun Kosova Müdahalesi”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Vol.8, No.1, 2006, s.227.

⁴¹⁷ Zeynep Selin Acar, “Doktrinleşme Sürecindeki İnsani Müdahale: NATO'nun Kosova Müdahalesi ve Koruma Sorumluluğu Kavramı”, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt:6, Sayı:1, s.121.

Komisyonu (International Commission on Intervention and State Sovereignty/ICSS), bu sorulara yanıt olarak koruma sorumluluğu (the responsibility to protect, R2P) doktrinini geliştirmiştir ve bu doktrin 2005 yılında BM Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir⁴¹⁸. ICSS raporu, “adil savaş kavramına dayanarak, devlet egemenliğinin devletin ülkesi içerisinde yaşayan insanları koruma yükümlülüğünü içerdiğini, söz konusu devletin kendi ülke sınırları içerisinde yaşayan insanları mezalimden koruyamadığı” durumlarda, uluslararası toplumun üzerine bir sorumluluk düşeceğini belirtmektedir. “Önleme”, “tepki verme” ve “yeniden inşa” olmak üzere üç boyutlu bir uluslararası sorumluluk anlayışı üzerine bina edilen koruma sorumluluğu doktrinine göre, askeri müdahale ile tepki verme seçeneğinin 6 kriter –haklı neden (just cause), doğru amaç (right intention), son çare (last resort), orantılı yöntemler (proportional means), makul başarı beklentisi (reasonable prospects), doğru otorite (right authority)- karşılandığı zaman meşru bir zemine dayanacağı kabul edilmiştir⁴¹⁹.

Doktrin normatif anlamda kabul edilerek geniş yaygınlık kazanmış olsa da koruma sorumluluğu normunun uluslararası politikada işlevselliğinin teste tabi tutulduğu vaka, Arap Baharı protestoları ile Ortadoğu'daki değişim ve dönüşüm rüzgarının bir parçası olan Libya krizi bağlamında meydana gelen gelişmeler üzerinden değerlendirilebilmektedir. Şubat 2011'de Bingazi'de yaşanan ayaklanmaları şiddetle bastıran Libya yönetiminin tutumu, birçok uluslararası örgütü harekete geçirmiş; BMGK 26 Şubat 2011'de 1970 sayılı karar⁴²⁰ çerçevesinde Libya'ya silah ambargosu ve seyahat yasağı uygulanması, ülkenin yurt dışındaki varlıklarının dondurulması, rejim güçlerinin Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne sevk edilmesi kararını almıştır. Bu kararın içerdiği yaptırımlar esas olarak sorunun barışçıl yöntemler kullanılarak çözülmesini amaçlamaktadır. BM Güvenlik Konseyi bu karardan kısa bir zaman sonra 17 Mart 2011 tarihinde 1973 sayılı kararı⁴²¹ almıştır. Bu karar ile, Libya hava sahası uçuşa yasak bölge (no-fly-zone) ilan edilmiş,

⁴¹⁸ Tuba Eldem, “‘Koruma Sorumluluğu’ Normunun Libya ve Suriye Krizleri Bağlamında İşlevselliği”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt:11, Sayı:43, 2015, s.1.

⁴¹⁹ The International Commission on Intervention and State Sovereignty, *The Responsibility to Protect*, ss.32-38, paras. 4.15-4.42'den aktaran Tuba Eldem, a.g.m, s.9.

⁴²⁰ 26 Şubat 2011 Tarih ve S/RES/1970 (2011) Sayılı Karar, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1970%20%282011%29, (Erişim Tarihi: 21.06.2018).

⁴²¹ 17 Mart 2011 Tarih ve S/RES/1973 (2011) Sayılı Karar, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1973%20%282011%29, (Erişim Tarihi: 21.06.2018); Bu kararı kabul eden üyeler arasında ABD, Fransa, İngiltere, Bosna-Hersek, Kolombiya, Gabon, Lübnan, Nijerya, Portekiz ve Güney Afrika, çekimser kalan üyeler arasında Çin, Rusya, Brezilya, Almanya, Hindistan yer almaktadır.

sivillere yönelik şiddetin acilen sonlandırılması çağrısı yapılmış, bunların yerine getirilmemesi durumunda sivillerin korunması için askeri müdahale de dahil olmak üzere “gerekli tüm tedbirlerin alınması” suretiyle devletler yetkilendirilmiş; bu karar ile müdahaleye giden sürecin önü açılmıştır⁴²².

Meşru insancıl müdahale ve koruma sorumluluğu doktrininin askeri amaçlarla uygulandığı ilk askeri operasyon olma özelliğine sahip Libya müdahalesinde alınan kararın gerekçeleri ve operasyonun gerçekleştiriliş tarzı birçok bakımdan tartışmalıdır. Tartışmalı olan ilk husus, son çare olarak askeri operasyon ihtimali düşünülmeden önce tüm barışçıl yolların tüketilip tüketilmediği noktasındadır. İkinci sorun, çatışmanın çözümü veya şiddetin sonlandırılması için taraflar arasında yapılacak doğrudan görüşme ortamının oluşturulmasında yeterince çaba sarf edilip edilmediği üzerinedir. BMGK 1973 sayılı kararın üzerinden 48 saat dahi geçmeden askeri operasyona başvurulmuş olması, ateşkes çağrısına uyulup uyulmadığının tespitini zorlaştırır hale getirmiş ve bu durum diğer olası seçeneklerin de önünü tıkamıştır. Diğer yandan, kararın uygulanış aşamasında da birtakım eksiklikler ve yanlışlıklar mevcuttur. Uygulanması istenen önlemler arasında askeri güç kullanımını gerektiren “uçuşa yasak bölge”, “silah ambargosu” ve “çatışma ortamından etkilenen sivillerin korunması” yer almaktadır. Fakat bu önlemlerin hayata geçirilebilmesi için bir savunma ittifakının devreye girmesi veya bu önlemlerin hayata geçirebilmesi için kuvvet verebileceğini BM Genel Sekreterliği’ne bildiren bir devlet ya da devletler grubunun süreci yönetmesi gerekmektedir⁴²³. Libya’ya insancıl bir askeri müdahalede bulunması kararının alınmasında olaylar ile gerçekler arasında bağlantıların iyi kurulamaması, somut verilerin değerlendirme hataları ve bu unsurların karara hatalı bir şekilde yansıtılması, uluslararası hukukta koruma sorumluluğu ve insancıl müdahaleyi tartışmalı bir hususa bürünmesinin önünü açmıştır.

Libya krizinde rejim güçlerinin sebep olduğu ağır insan hakları ihlalleri ve soykırım gerçekleştirebileceğine dair endişeler uluslararası toplumu ivedilikle harekete geçirerek hızla bir askeri müdahalede bulunulması şeklinde sonuçlanırken; Suriye’de yaşanan şiddet eylemleri ve insan hakları ihlallerinin askeri bir müdahale için eşik kabul edilen sınırı katbekat aşmasına rağmen uluslararası toplumun neden bir insancıl müdahalede bulunmadığı koruma sorumluluğu doktrini çerçevesinde gerçekleştirilen uygulamalar

⁴²² Yıldırım Sak, “Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye’de Yaşanan ya da Yaşanacaklar İçin Dersler”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:11, Sayı:44, Kış 2015, s.141.

⁴²³ Yıldırım Sak, a.g.m, ss.142-143.

hakkında çekincelerin oluşmasına yol açmıştır. “Suriye’ye özgü koşullar” ve “uluslararası politikanın dinamiklerinin” Suriye Krizine müdahale edilmemesinin temel gerekçeleri arasında gösterilmesi, müdahalenin olumlu bir sonuç yaratmayacağı, daha ciddi çatışmaları tetikleyerek bölgesel hatta küresel bir krize yol açabileceği gibi ardıl savları beraberinde getirmiştir⁴²⁴. Fakat uluslararası politikanın dinamikleri ve her krizin kendi bağlamında gelişen koşullara bağlı olduğu şeklindeki bir değerlendirme, kimi krizlerde insancıl bir müdahale seçeneğini mümkün kılarken kimilerinde edilememesini meşrulaştıran bir işlev üstlenmektedir ve insancıl müdahalelerin “son derece seçici” gerçekleştirildiği eleştirilerinin yüksek sesle dile getirilmesine yol açmıştır⁴²⁵. Özellikle Kosova müdahalesi düşünüldüğünde, “kuvvet kullanılarak gerçekleştirilen müdahalelerin tekil, kaçınılmaz olarak zorunlu ve insani bir ayırık durum olarak nitelendirilerek haklı ve meşru gösterilmeye çalışılması”, hukuki açıdan tartışmalı olan “durum, vaka veya olguların” siyasi veya ahlaki temellerle meşrulaştırılmaya çalışılması sonucunu yaratmakta; uluslararası hukukta devletlerin iç işlerine karışmama ve kuvvet kullanmama prensibinin farklı paradigmlar ile yorumlanarak insancıl müdahale olarak sunulmasına kadar vardırılan durumlar, bu kurallara uymakla yükümlü devletlerin “uygun gördükleri durumlarda” kuralları ihlal eden kararlar alabileceği bir tablonun ortaya çıkmasına yol açmıştır⁴²⁶. Bu sebeple, uluslararası toplumun Suriye Krizine yaklaşımında daha önceki uluslararası insancıl müdahale tecrübelerini göz önüne alarak ve bunlardan bir çıkarım yaparak adımlar attığını söyleyebilmek mümkündür.

3.2. Türkiye’nin Ortadoğu Bölgesine Yönelik İttifak Girişimi: Bağdat Paktı

Bağdat Paktı, 24 Şubat 1955 tarihinde Türkiye ile Irak arasında karşılıklı işbirliği anlaşmasının imzalanmasının ardından bu ikili mutabakata İngiltere, Pakistan ve İran’ın da dahil olmasıyla meydana gelen bölgesel nitelikli savunma ve siyasal yardımlaşma örgütlenmesidir. Üyeleri, 1958 Irak Darbesi üzerine Irak’ın Pakt’tan çekilmesiyle CENTO’ya dönüşen bu oluşumdan doğan yükümlülüklerini 1979 yılına kadar devam ettirmiştir⁴²⁷.

⁴²⁴ Soner Karagül; Çağrı Emin Demirbaş, a.g.m, s.484.

⁴²⁵ Soner Karagül; Çağrı Emin Demirbaş, a.g.m, s.504.

⁴²⁶ Yıldırım Sak, a.g.m, s.148.

⁴²⁷ İsmail Soysal, *Türkiye’nin Uluslararası Siyasal Bağlıları*, Cilt II (1945-1990) Kesim A (Çok Taraflı Bağlılar), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, ss.489.

II.Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan iki blok arasındaki keskin kutuplaşma ve uluslararası rekabet ortamında, SSCB'nin Ortadoğu bölgesinde yarattığı tehlikeyi karşılamak üzere ABD-İngiltere-Fransa üçlüsü ile Türkiye'nin bir Ortadoğu savunma örgütü kurma fikirleri mevcuttu. Bu örgüte katılımı düşünülen üyeler arasında başta Mısır olmak üzere, İran, Pakistan ve diğer Arap devletleri bulunmaktaydı. Ancak Arap devletleri arasındaki tehdit algılaması sıralamasında öncelikli ve ana gündem maddesi Filistin toprakları üzerinde kurulan İsrail devleti ile anlaşmazlıklardı. Ayrıca, bölgenin eski mandater ülkelerin desteklediği bir oluşuma ne kadar güven beslenebileceği ise ayrı bir sorun yaratmaktaydı. Mısır, Süveyş kanalından İngiltere kuvvetlerini çekmeden kendisini bağlayıcı herhangi bir yükümlülük altına imza atmaya niyetli değilken; Arap ülkeleri arasında İsrail'i tanıyan Türkiye'nin Batılılar ile birlikte hareket etmesi tarafların birbirine beslediği tedirginlik unsurlarından birkaçıydı⁴²⁸. Batılı ülkelerin savunma planlarında Ortadoğu bölgesine yönelik Ortadoğu Komutanlığı (Middle East Command) ve Ortadoğu Savunma Örgütü (Middle East Defense Organization-MEDO) projeler yer alsa da bu fikirler hayata geçirilme fırsatı yakalayamamıştır.

Türkiye'nin NATO ittifakına üye olma sürecinde gerçekleşen yoğun diplomatik temaslar ve müzakerelerde ortaya konduğu üzere, Türkiye'nin nihai Atlantik İttifakı müttefikliğinden ziyade Doğu Akdeniz ve Ortadoğu savunmasında aktif görev alacağı bir rol biçilmiştir. Bölgesel oluşumlara dahil olmanın NATO müttefikliği yolunda katalizör vazifesi göreceğini ve bu sebeple gerekli olduğunu düşünen Türkiye, İngiltere'nin desteğini almadan üyeliğin zor olacağını fark edince, NATO üyeliği onaylanmadıkça Ortadoğu'da Batılı devletlerle işbirliği içerisine girmeyeceği şartını açıkça ortaya koymuştur. 15 Ekim 1951'de Ottawa'da gerçekleşen NATO Konseyi toplantısında Ortadoğu Komutanlığı konusunda somut adımlar atılmıştır. Fakat bu fikrin Mısır tarafından reddedilmesiyle İngiltere ve ABD, oluşumun bir savunma planlaması örgütüne dönüşmesine karar vermiştir. İngiltere önce örgütün oluşturup daha sonra Arap devletlerinden destek alınması fikrini savunurken ABD ise öncelikle Arap devletlerinin desteğinin alınmasını ve bunda da Mısır'a ağırlık verilmesi gerektiğini savunmaktaydı⁴²⁹. İki tarafın da yönetime ilişkin birbirinden farklı kanaatleri barınmaktaydı.

⁴²⁸ İsmail Soysal, a.g.e, s.489.

⁴²⁹ Behçet Kemal Yeşilbursa, "Bağdat Paktı (1955-1959)", *Tarihin Peşinde*, Sayı:6, 2011, ss.86-87.

ABD, SSCB'yi çevreleme politikasının bir parçası olarak dışarıda kalan Ortadoğu bölgesinde bir güvenlik koridoru oluşturarak küresel ittifaklar zinciriyle Batı sistemine bağlamak istemekteydi. İngiltere'den farklı olarak ABD'nin Arap devletleri arasında antipati uyandıracak bir geçmişe sahip olmaması ve İngiltere'den daha güçlü bir devlet olması dolayısıyla ABD'nin inisiyatifiyle bir savunma örgütlenmesinin kurulması daha olası gözükmekteydi. Bu sebeple, Dış İşleri Bakanı John Foster Dulles'in 11-28 Mayıs 1953 tarihleri arasında zemin yoklaması maksadıyla başta Mısır olmak üzere bütün Ortadoğu ülkelerini ziyareti, paktın oluşumuna giden yolda önemli bir kilometre taşı olarak değerlendirilmektedir. Gezi dönüşünde açıklanan raporun değindiği noktalar, bütün Ortadoğu'yu kapsayacak bir savunma sisteminin mümkün olup olmayacağına dair gözlemlerini içermektedir. Bu rapora göre, "İsrail veya İngiltere veya Fransa ile anlaşmazlıklarla meşgul Arap ülkelerinin bu paktın esprisini teşkil eden Sovyet tehlikesini farkına varmadıklarından", yakın zamanda böyle bir oluşum mümkün değildi. Dulles'a göre, "sadece SSCB'ye komşu olan ve Arap olmayan Ortadoğu ülkeleri –Kuzey Kuşağı (Northern Tier)- bu tehlikenin farkındaydı." ABD'nin yardımda bulunabilmesi için "kuvvetlerini bütün hür insanlara yönelen ortak tehlikeye⁴³⁰" yani komünizme karşı kullanılabileceğini ekliyordu.

Zincirin ilk halkası, Kuzey Kuşağı mensubu iki üye –Pakistan ve Türkiye- arasında 2 Nisan 1954'te işbirliği anlaşmasının imzalanmasıyla tamamlanmıştır. Fakat bu iki ülkenin de Arap olmayan kimliği, bu paktın başarılı olabilmesinde Arap ülkelerini de içermesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Batı ile ilişkileri en yakın ülke olan Irak için bile pakta dahil olma kararını almak kolay olmamıştır. Çünkü bu sayede Batı tarafından teşvik edilen bir bölgesel savunma kuruluşuna girmek İsrail'in statükosunu kabul etmekle eşdeğer manaya geldiğinden, diğer Arap devletleriyle ilişkileri bozulacağı ve içsel faktörler açısından ülke içerisinde de muhalefetle karşılaşacağı ihtimal dahilindeydi. Fakat Irak, Sovyet tehdidine az çok inandığından ve yardımlar sayesinde elde edeceği ekonomik kalkınmayla Arap dünyasındaki yerini kuvvetlendirmek istediğinden Batı ile işbirliğinin bir adımı olarak Nisan 1954'ten itibaren Amerikan askeri yardımı almaya başlamıştır. Bunun ardından 1954 yılı ikinci yarısından itibaren Irak devlet adamları ve Türk yöneticiler arasında kurulması düşünülen işbirliği konusunda yoğun diplomasi trafiği

⁴³⁰ Ömer Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası (1945-1970)*, A.Ü.S.B.F. Yayınları No.340, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972, ss.51-53.

başlamıştır⁴³¹. Türk devlet adamları ve yardımcıları ile Irak Başvekili Nuri Said Paşa ve yetkililerin oluşturduğu heyetin karşılıklı istişareleri sonucunda iki taraf arasında mutabakata varılan noktalar 12 Ocak 1955'te bir deklarasyonla kamuoyuna duyurulmuştur. Buna göre, Irak Başbakanı Nuri Said Paşa'nın Ekim 1954 tarihinde gerçekleşen İstanbul ziyaretinde yapılan görüşmelerde “Orta-Şark mıntikasının istikrarı ve emniyeti için tesis edilmesi gereken işbirliğinin bir an evvel tahakkukunu ve genişlemesini temin maksadıyla Türkiye ve Irak arasında bir anlaşma akdinin kararlaştırıldığı” açıklanmıştır⁴³². Yayınlanan ortak resmi tebliğe göre;

“Bu vesika, BM Antlaşmasının 51. maddesinde ifade edilmiş olan meşru müdafaa hakkına istinaden, akitlere, gerek bölgeden gerekse dışarıdan yani her nereden olursa olsun, kendilerine vuku bulabilecek tecavüzlere müştereken karşı konulması için onlar arasında işbirliği yapılması taahhüdünü ihtiva edecektir.

Bu anlaşmaya, vakit kaybedilmeksizin, çok yakın bir zamanda nihai şekli verilip imzalanacaktır.

Türkiye ve Irak hükümetleri, Orta-Şark'ta BM antlaşmasının prensiplerine ve bu prensiplere dayanan kararlara uygun şekilde istikrarın tesisine, her ne şekilde olursa olsun tecavüz niyetlerinin önlenmesi suretiyle emniyetin takviyesine ve sulhun vikayesine hizmet edeceğine kani bulundukları böyle bir anlaşmaya, onun gayelerinin tahakkukuna hizmet azmini ispat etmiş olan veya coğrafi mevkiinden dolayı veya elindeki imkanlar sayesinde bu yolda faaliyet sarf edebilecek vaziyette bulunan devletlerin iltihakını faydalı ve lüzumlu telakki eylemektedir.

Bu itibarla, bu antlaşmanın nihai şeklini almasına takaddüm edecek çok kısa zaman zarfında bu mevzuda kendileriyle beraber hareket etmek arzusunu gösterecek devletlerle sıkı temas halinde bulunacaklar, mümkün olursa vesikanın imzasının onlarla birlikte yapılmasına çalışacaklar ve her hal ve karda imzadan sonra dahi aynı gayretlere devam edeceklerdir⁴³³.”

Deklarasyonun satır aralarından okunabilecek yeni anlaşmanın içeriğine dair özellikler şöyle sıralanabilir; “bölge dışından gelecek saldırıyla” SSCB'den gelecek bir saldırı kastedilirken “bölge içerisinden gelecek saldırı” ile İsrail'in kastedildiği anlaşılmaktadır. Bu şekliyle Arap ülkelerinin katılımını teşvik etmek amacı güdülmüştür. Barışçı amaçlarını “tahakkukuna hizmet azmini ispat etmiş veya elindeki imkanlar sayesinde bu yolda sarf edebilecek devletlerin katılımı faydalı ve lüzumlu” bulunduğundan, İngiltere'nin pakta katılması için bu şekilde bir yol izlenmiştir⁴³⁴. Başbakan Menderes, “kendileriyle beraber hareket etmek arzusunu gösterecek devletlerle sıkı temas halinde bulunacaklarını” belirttiikten sonra 15-17 Ocak 1955 tarihinde Lübnan

⁴³¹ Ömer Kürkçüoğlu, a.g.e, ss.54-55.

⁴³² “Türkiye-Irak Müsterek Müdafaa Paktı Hazırlandı”, *Milliyet*, 13.01.1955, s.7.

⁴³³ *Ayın Tarihi*, No.254, 1-31 Ocak 1955, <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/tummansetler-ay/1955-01-01>, (Erişim Tarihi: 09.03.2018)

⁴³⁴ Ömer Kürkçüoğlu, a.g.e, ss.59-60.

ve Suriye’yi ziyaret etmiştir⁴³⁵. Fakat bu iki ülkeyi pakta katılmaya ikna edecek müspet bir sonuç elde edilememiştir. Pakta en şiddetli tepki Mısır’dan gelmiştir. Mısır ile İngiltere arasında Süveyş üssü üzerine bir anlaşmaya varılmış olması Türk tarafının bu pakta Mısır’ın da katılabileceğine olan ümidini artırsa da Mısır, “Batı sömürgeciliğinin yeni bir müdahalesi” olarak nitelendirdiği bu paktın Arap dünyasındaki ayrılığı keskinleştireceğini, Batılı devletlerin bölgedeki nüfuzunu artıracaklarını ve İsrail ile barış yapmaya zorlayacak bir araç olarak kullanılacağını ileri sürmüştür⁴³⁶.

24 Şubat 1955’te Ortadoğu savunma sisteminin en önemli zincirini teşkil eden Türkiye ile Irak arasında Bağdat Paktı olarak isimlendirilecek karşılıklı işbirliği anlaşması, Irak Veliahdı Emir Abdullah’ın huzurunda Başbakan Adnan Menderes ve Nuri Said Paşa ve dış işleri vekilleri tarafından imzalanmıştır⁴³⁷. TBMM’de 26 Şubat 1955’te yapılan oylamada 6496 sayılı kanun ile 449 vekilin oyladığı anlaşma 449 kabul oyu ile onaylanmıştır⁴³⁸.

Bir başlangıç ve sekiz maddeden oluşan anlaşmanın başlıca hükümleri şu şekildedir⁴³⁹: 1. maddeye göre; “Taraflar, güvenlik ve savunmaları için BM Yasasının 51. maddesine uygun biçimde işbirliği yapacaklardır. Bu işbirliğinin gerçekleşmesi için almayı kararlaştıracakları önlemler aralarında özel bir anlaşma konusu olabilir.” 2. maddeye göre; “tarafların yetkili makamları 1. Maddede öngörülen işbirliğinin gerçekleşmesi ve uygulanmasını sağlamak üzere, alınması gereken önlemleri belirleyip saptayacaklardır. Bu önlemler tarafların hükümetlerince onaylanınca derhal uygulamaya girmiş sayılacaktır.” 3.maddeye göre; “taraflar birbirlerinin içişlerine herhangi bir biçimde karışmayacaklar ve aralarında çıkacak bütün uyuşmazlıkları BM Yasası gereğince barışçı yollardan çözecektir.” 4. madde, “anlaşma hükümlerinin uluslararası yükümlülüklerden hiçbirisi ile çelişmediğini” açıklamaktadır. 5. maddeye göre; “anlaşma, Arap Birliği üyesi devletlerden herhangi birisinin ya da bu bölgenin güvenlik ve barışı ile aktif içimde ilgili olan ve

⁴³⁵ “Menderes Dün Şam ve Beyrut’a Gitti”, *Milliyet*, 15.01.1955, s.7.

⁴³⁶ Behçet Kemal Yeşilbursa, a.g.m., s.90.

⁴³⁷ “Türk-İrak Paktı Dün İmzalandı”, *Milliyet*, 25.02.1955, s.1.

⁴³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:X, Cilt:5, İçtimai:1, s.822, 26.02.1955, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c005/tbmm10005050.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.03.2018)

⁴³⁹ Anlaşma metninin tüm maddeleri için: Kanun No:6496, “Türkiye ile Irak arasında 24 Şubat 1955 tarihinde imzalanan karşılıklı işbirliği anlaşmasının tasdikine dair kanun”, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc037/kanuntbmmc037/kanuntbmmc03706496.pdf, (Erişim Tarihi: 14.03.2018); İsmail Soysal, a.g.e, ss.501-504; Mehmet Hasgüler, Mehmet B. Uludağ, a.g.e, ss.717-721.

Taraflarca kesinlikle tanınan herhangi bir devletin katılmasına açık bulunacaktır. Anlaşmaya katılan herhangi bir devlet, anlaşmaya taraf olan devletlerle 1. madde uyarınca özel anlaşmalar yapabilir. Katılan devletin yetkili makamı 2. maddeye göre önlemleri belirleyip saptayabilir. Bu önlemler ilgili tarafların hükümetlerince onanır onanmaz yürürlüğe girmiş sayılır.” 6. maddeye göre; “tarafların sayısı en az dördü bulunca, anlaşmayı ilgilendiren amaçlar çerçevesinde çalışmak üzere, Bakanlar seviyesinde bir Sürekli Konsey kurulacaktır.” 7. maddeye göre; “anlaşma beşer yıllık sürelerle yenilenebilmek üzere beş yıl için geçerlidir. Taraflardan herhangi biri anlaşmaya son vermek istediğinde öbür taraflara yazılı olarak 6 ay önceden bildirmekle bu anlaşmadan çekilebilir.”

Devletlerarasında yapılan anlaşmaların hangi şartlar gerçekleştiğinde işlerlik kazanacağını yani *casus feoderis*’in netleştirilmesi, ortak hareketin nasıl işleyeceği üzerine mutabakat sağlanması ittifakın sağlamlığına, devamlılığına ve etkinliğine etki eden unsurların başında gelmektedir. Anlaşma maddeleri içinde 2. maddede öngörülen işbirliği ile ilgili alınacak önlemlerin hükümlere bırakılması ve 1. maddede tarafların gerektiğinde özel anlaşmalarla çerçevesi çizilen işbirliğinin içinin doldurulabileceği belirten esnek hükümler, Bağdat Paktı’nın NATO anlaşması ile kıyaslandığında tarafların sorumluluk altına gireceği kesin yükümlülükler bulunmadığını söylemek mümkündür. İttifakın devamlılığı ve etkinliğini ilgilendiren faktörlerden biri de anlaşmanın geçerli olacağı sürenin başlangıçta saptanması ve teşkilatlanma açısından faaliyetlerini yürütecek sürekli bir yürütme organına sahip olmasıdır⁴⁴⁰.

Anlaşma maddeleri içerisinde en dikkat çeken, anlaşma sınırlarının nereye kadar genişleyebileceğini, hangi şartları sağlayan üyeleri bünyesine katabileceğini açıkça ortaya koyan 5. maddedeki hükümlerdir. Buna göre, ilk olarak Arap Birliği üyelerinden herhangi birisi arzu ettiği takdirde kendi isteğiyle otomatik olarak katılabilir. Anlaşmaya katılmak isteyen herhangi bir devlet, yalnızca coğrafi saha ile kısıtlamaya takılmadan, bu işe faydalı olacağına karar verdiği takdirde katılımı gerçekleştirebilir. Bunun yanında, girmek isteyen herhangi bir devlet iki tarafça da hukuken tanınmış olmalıdır. Eğer taraflardan biri tanımıyorsa, katılımın gerçekleşmesi mümkün değildir.⁴⁴¹ Anlaşmanın imzalandığı sırada

⁴⁴⁰ İsmail Soysal, a.g.e, ss.491-492.

⁴⁴¹ Bu kanunun müzakerelerini gösteren tutanaklar için; TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:X, Cilt:5, İçtima:1, s.809, 26.02.1955, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c005/tbmm10005050.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.03.2018)

Irak Başbakanı Nuri Said, Menderes’e “memleketlerimizden herhangi birisine tevcih edilen herhangi bir tecavüz hareketine karşı koyacağı”, ”Filistin sorununa ilişkin BM kararlarının uygulanması için sıkı bir işbirliği içerisinde olunacağına⁴⁴²” dair anlaşma metni dışında tarafların niyetini beyan eden bir mektup vermiştir.

Bağdat Paktı oluşumunun ana motivasyonu, bölge devletlerini ortak bir teşkilat çatısı altında birleştirmek idiyse de sonuç beklenenin tam tersi yönde gerçekleşmiştir. Bağdat Paktı, birleştirici olmak bir yana Ortadoğu devletleri arasında bölünmeler ve bloklaşmaların pekiştirdiği bir parçalanmışlığa neden olmuştur. 4 Nisan 1955’te İngiltere, 23 Eylül 1955’te Pakistan ve 5 Kasım 1955’te İran’ın katıldığı pakta, başka bir Ortadoğu ülkesi dahil olmamıştır. Katılan ülkeler ise Arap olmayan kuzey kuşağı mensubudur.⁴⁴³

Türkiye, NATO üyeliğinin gerçekleşmesinin ardından, Ortadoğu ülkeleri üzerinde “Osmanlı devrinden kalma ‘Müslümanlık’ etkisi ve Atatürk’ten kaynaklanan itibarlı ismini” kullanarak bölge ülkelerini Batı yanlısı bir oluşumun içine çekmeyi amaçlamıştır. Kuruluşundan beri böyle bir oluşumu teşvik eden ve bütün teknik çalışmalarda yer alarak destekleyen ABD ise, pakta katılmayıp yalnızca gözlemci statüsünde kalmıştır. Bu davranışının sebebi, İsrail’e verdiği açık destek dolayısıyla bölge halkları arasında bu paktın olumsuz bir imaja sahip olmasını önlemek kaygısıyla ilişkilidir⁴⁴⁴. Paktın “taraflarca kesinlikle tanınan herhangi bir devletin katılımına açık olması”, Irak, İran ve Pakistan tarafından tanınmayan İsrail’in pakta katılmasının mümkün olmadığını açıkça ortaya koyduğundan, İsrail bu paktın kendisine karşı oluşturulduğunu algılamıştır. ABD ise Ortadoğu’daki en sağlam müttefiki konumunda olan İsrail’i kaybetmeyi göze alamayacağı; Suudi Arabistan’da petrol kaynaklarını işleten Amerikan şirketlerinin çıkarlarını göz ardı edemeyeceği; Araplar arasında popülariteye sahip Mısır Başbakanı Nasır’ın SSCB’yle yakınlaşmasını hızlandırarak daha fazla yabancılaştırmak istemediği ve Ortadoğu ülkeleriyle daha yakın ilişkiler kurmak isteyen SSCB’yi cesaretlendirmek istemediği için gözlemci statüsünde kalmakla yetinmiştir⁴⁴⁵.

Teşkilatlanma ve kurumsallaşma düzeyi bakımından en az dört üyenin katılımının sağlanması üzerine Daimi Konseyin kurulmasıyla düzenli olarak faaliyetlerini yürüteceği

⁴⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:X, Cilt:5, İçtimai:1, s.810, 26.02.1955, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c005/tbmm10005050.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.03.2018)

⁴⁴³ Ömer Kürkçüoğlu, a.g.e, ss.65-66

⁴⁴⁴ Mehmet Hasgüler Mehmet B. Uludağ, a.g.e, ss.406.

⁴⁴⁵ Çağrı Erhan, a.g.e, s.564.

bir zemine sahip olan örgüt, düzenli periyodik aralıklarla organize ettiği toplantılar serisinde, ikinci toplantısından sonra Süveyş Krizi patlak verince ciddi bir sınavla karşılaşmıştır. 26 Temmuz 1956'da Mısır Başbakanı Cemal Abdul Nasır'ın stratejik bakımdan kilit güzergah noktalardan biri olan Süveyş kanalını millileştireceğini açıklaması, ülkesini İsrail, İngiltere ve Fransa'nın hedefi haline getirmiştir. Arap milliyetçiliğini canlandırmak ve İsrail'in karşısında büyük bir güç olmak hedefleriyle iktidara gelen Nasır, ülkenin güneyinde Nil Nehri üzerinde Asuan Barajı'nı inşa ederek ülkesinin gelişme ve kalkınmasına katkıda bulunacak bir sanayileşme hamlesi başlatmayı planlamıştır⁴⁴⁶. Büyük ölçüde yabancı finansman gerektiren bu projeyi ABD ve İngiltere, Mısır'ın bütçe ve ödemeler dengesinin kendi gözetiminde olması şartıyla finanse etmeyi kabul etmiştir. Önerilen şartları reddeden Nasır, İngiltere karşıtı propagandası, Bağdat Paktı'na yönelik muhalefeti, Çekoslovakya'yla silah alımı sözleşmesi imzalaması, 1956'da Komünist Çin'i tanınması ile birlikte Doğu Bloğu ülkeleriyle yakın teması, İngiliz ve Amerikan desteğini yavaş yavaş zayıflatmıştır. Bağdat Paktı'nın dört Müslüman gücü de kendilerinin daha az ekonomik yardım alacağı endişesiyle ABD ve İngiltere'nin projeyi finanse etmemesi için baskı yapmıştır. Sonuç olarak, 19 Temmuz 1956'da Dulles, Asuan Barajı için teklif ettikleri krediyi geri çektiklerini kamuoyuna açıklamasını takiben iki gün sonra da İngiltere, finansmanı iptal ettiklerini duyurmuştur. Nasır, Süveyş Kanalı işletmesini millileştirdiğini ilan ederek hızla bir karşılık vermiştir⁴⁴⁷. Bu karar, savaşa doğru sürüklenen krizin yolunu açmıştır.

Krize taraf devletlerarasında 16 Ağustos'ta Londra'da uluslararası bir konferans düzenlenmesi kararı alınmıştır. Bu konferansta Dulles, kanalın faaliyetlerini yürütmek üzere tüm tarafların katılacağı ama hiç kimsenin tek başına hakim olmayacağı uluslararası bir anlaşmayla düzenlenecek bir kurulun oluşturulmasını teklif etmiştir. Dulles'in planı Mısır'ın egemenlik haklarını kabul etmekle birlikte aynı zamanda kanalı uluslararası bir su yolu olarak tanımaktaydı. Konferans Dulles'in önerisini kabul etti ve teklifleri sunmak üzere Avustralya Başbakanı Robert Menzies'i heyete başkan olarak atadı. Fakat Nasır bu teklifi reddetti. Menzeis misyonunun başarısız olmasından sonra Dulles, gemi trafiğinin koordinasyonu ve geçiş ücretlerinin toplanması da dahil olmak üzere ana amacı kanal işletimi olacak Süveyş Kanalı Kullananlar Birliği (Suez Canal User's Association-SCUA)

⁴⁴⁶ "Süveyş Krizi ve 50 Yıl Sonrası", BBC, 26 Temmuz 2006, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/07/060726_suez.shtml, (Erişim Tarihi: 11.03.2018)

⁴⁴⁷ Behçet Kemal Yeşilbursa, *The Baghdad Pact: Anglo-American Defence Policies In the Middle East, 1950-1959*, Frank Cass, London, 2005, s.164.

adı altında bir kuruluş önerisinde bulundu. Fakat bu öneri de kanal sorununu çözmede başarısız oldu.

Bu gelişmelerin ardından, İngiltere ve Fransa sorunu çözmede güç kullanma yoluna giderek ve İsrail'le birlikte kanal kontrolünü ele geçirmek için askeri müdahaleyi planladıkları gizli protokol imzalamıştır. 29 Ekim 1956'da İsrail güçlerinin Mısır'a saldırıyla başlayan sıcak çatışma ortamı, SSCB'nin İngiltere ve Fransa'ya saldırma tehdidi, ABD'nin desteğinin olmayışı, İngiliz hükümetinin kendi içinde dayanışma gösterememesi, dünya genelinde yükselen uluslararası tepkiler ile birleşince İngiltere 6 Kasım'da BM'in ateşkes çağrısını kabul etmesiyle sonlanmıştır. Sonuç olarak İngiltere, sadece savaşı kaybetmekle kalmamış aynı zamanda Arap dünyasındaki prestijini de kaybetmiştir. Bütün Arap devletleri içerisinde en zor pozisyonda kalan Irak, İngiltere ile özel bağları ve Bağdat Paktı'na üyeliği ile birlikte düşünüldüğünde Arap devletlerinin hedefi haline gelmiştir. Irak'taki vahim durum, Dış İşleri Bakanlığının Bağdat Paktı'ndan çekilmenin yaklaştığı korkusuna yol açmıştır. Aslında Pakt, Süveyş krizine yol açan önemli olaylarda hiçbir rol oynamasa da Mısır'ın eleştirisi nedeniyle tartışmada katkıda bulunan bir faktör olmuştur. Süveyş krizi, paktın tek Arap üyesi Irak'ta hükümetin devrilmesiyle ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır⁴⁴⁸.

Süveyş Krizinin olumsuz etkilerinden Paktı kurtarmak amacıyla Irak, İran, Türkiye ve Pakistan, 5-8 Kasım'da Tahran'da bir araya gelerek İngiltere'yi davet etmeden olağanüstü bir toplantı düzenlemiştir. Mısır'daki gelişmeler karşısında ülkesinde meydana gelen protestolar ve İngiltere ile ittifakı yüzünden Arap devletleri tarafından dışlanmış hissetmesi nedeniyle gergin bir görünüm içerisinde olan Irak Başbakanı Nuri Said'in, özellikle İngiltere ve İsrail arasında kriz öncesinde gizli anlaşmaların yapıldığına dair söylentiler, Irak halkı arasında Mısır'a karşı beslenen sempati ve yoğunlaşan protestolar ülkesindeki konumunu tehlikeye atmaktaydı. Bu nedenle, İngiltere'nin Pakt'tan çekilmesinin sadece kendi ülkesi için değil tüm pakt üyelerinin çıkarına olacağını ileri süren Nuri Said'i bu isteğine yönelik resmi bir talepte bulunmaktan vazgeçiren İran ve Türkiye olmuştur. Menderes, İngiltere'nin pakttan ihraç edilmesine karşı çıkarak, sakinleştirici bir tavırla, müttefiklerini sorunların çözümüne dair objektif bir yaklaşım içerisinde bulunmaya davet etmiştir. Konferans sonunda yayınlanan bildiride, sadece İsrail saldırısı kınamakla yetinilmiş, İngiltere ve Fransa askeri kuvvetlerinin Mısır topraklarından

⁴⁴⁸ Behçet Kemal Yeşilbursa, *The Baghdad Pact...*, a.g.e, ss.165-166.

çekilmesi ve rehinelerin serbest bırakılması talep edilmiştir. Resmi olarak bildiride yer almasa da Pakt üzerindeki baskının hafifletilmesi için ABD'nin pakta üye olması talep edilmiştir⁴⁴⁹. Ayrıca Türkiye, 29 Kasım'da Tel Aviv'deki büyükelçisini çekerek maslahatgüzar düzeyinde bir temsilci bıraktığını kamuoyuna açıklamıştır. Bu sembolik hareket, Türkiye'nin Arap dünyasında kaybettiği prestiji kazanmasına yetmeyeceği gibi Süveyş Krizinin Pakt'ta yarattığı sarsıntıyı hafifletmeye de yetmeyeceği bilinmekteydi⁴⁵⁰. Fakat, Pakt'ın işlerliğinin devam ettirilmesi için atılacak en ufak bir adımın bile faydalı olacağına inanıldığından tüm fırsatlar değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Ortadoğu'da yaşanan sıcak gelişmelere kayıtsız kalamayan ABD Başkanı Eisenhower, 5 Ocak 1957'de 'Yeni Bakış-New Look' stratejisiyle, bölgede komünizm tehlikesini engellemek amacıyla yardım talebinde bulunan ülkelere askeri ve ekonomik yardımda bulunacağını taahhüt eden doktrini ilan etmiştir. Bu sayede ABD, İngiltere'nin bölgeden çekilmesiyle oluşan güç boşluğunun SSCB tarafından doldurulmasını önlemek için geleneksel başat rolü üstlendiği adımı atmıştır⁴⁵¹. 14 Temmuz 1958'de Irak'ta General Kasım'ın giriştiği darbe ile Batı yanlısı politikalar güden Haşimi Krallığına son vermesi müttefikler arasında büyük bir şok etkisi yaratmıştır. Lübnan'da, Arap milliyetçileri tarafından hoş karşılanmayan Camille Chamoun yönetimi de güçlüklerle karşı karşıyaydı. Chamoun, aleyhtarları ve taraftarları arasında iç savaşa doğru ilerleyen silahlı çatışmalar sonucu kendi ülkesinde de Irak ihtilali örneğine benzer gelişmelerin yaşanmaması kaygısıyla ABD'den yardım istemiştir. Eisenhower'ın talimatıyla savaş uçaklarının İncirlik üssüne konumlandırılması, üssün Ortadoğu'daki olaylara müdahalelerde kullanıma açılması NATO'da alandışılık (out of area) tartışmasını yaratırken Amerikan deniz piyadelerinin Beyrut sahiline yaptığı 5000 kişilik çıkarma, doktrinin sahada uygulanan ilk örneğini teşkil etmektedir⁴⁵².

Irak'ta gerçekleşen darbenin ardından, olağanüstü gündemle Ankara'ya nakledilen Bağdat Paktı toplantısı, Pakt üyelerinden İran ve Pakistan'ın katılımıyla, Irak'sız bir şekilde derhal başlamıştır⁴⁵³. Yeni Irak hükümeti, şimdiye kadar yapılmış bütün

⁴⁴⁹ Ayşegül Sever, a.g.e, ss.166-167.

⁴⁵⁰ Ayşegül Sever, a.g.e, s.170.

⁴⁵¹ Sabit Duman, "Ortadoğu Krizleri ve Türkiye", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı:35-36, Mayıs-Kasım 2005, s.327., Ayşegül Sever, a.g.e, s.176

⁴⁵² "Lübnan'a Çıkarma", *Milliyet*, 16.07.1958, s.1, Ömer Kürkçüoğlu, a.g.e, ss.122-124.

⁴⁵³ "Kaynayan Orta-Şark", *Milliyet*, 15.07.1958, s.1.

anlaşmaların lağvedildiğini bildirerek Bağdat Paktı'ndan çekildiğini ilan etmiştir⁴⁵⁴. 28 Temmuz'da pakt üyeleri Dış İşleri Bakanı Dulles'la birlikte Londra'da buluşarak Pakt'ın geleceğine dair işlevini devam ettirip ettirmeyeceği konusunda önemli kararlar almak için bir konferansta buluşmuşlardır. Irak darbesinden çıkardığı dersle hareket eden ABD yönetimi, Irak olmadan da Pakt'ın yürütülebileceği kanaatiyle Pakt'ı yaşatmak için “Amerika'nın bir harp tehlikesi pahasına dahi dostlarını terk etmeyeceği ve pakta üye devletlerle yeni askeri anlaşmalar yapacağı” teminatını vermiştir⁴⁵⁵. Irak darbesinden ciddi şekilde etkilenen dostlarının moralini yükseltmek için paktın 1.maddesiyle uyumlu olarak, Türkiye dahil İran, Pakistan ve İngiltere ile “muhtemel tecavüzlere karşı müdafaa gücünü kuvvetlendirmek gayesiyle” iç ya da dış saldırıya karşı ikili güvenlik anlaşmaları imzalamıştır. Süresiz olarak yapılan anlaşmaya göre “Türkiye'ye karşı tecavüz vukuunda Amerika hükümeti, talep üzerine, Türkiye hükümetine yardım etmek için silahlı kuvvetlerin kullanılması da dahil olmak üzere her türlü harekete girişeceği” garantisi verdiği anlaşma 5 Mart 1959'da imzalanmıştır⁴⁵⁶.

Irak'ın Bağdat Paktı'ndan çekilmesinin ardından “Bağdatsız” kalan paktın isminin aynı kalarak devam etmesi düşünülemeyeceğinden⁴⁵⁷ 18 Ağustos 1959'da merkezi Ankara'ya taşınması kararı alınmış, paktın ismi küresel paktlar zincirinde SEATO ve NATO arasında yer alması nedeniyle Merkezi Anlaşma Örgütü (CENTO-Central Treaty Organization) olarak değiştirilmiştir. Fakat paktın kurucu anlaşmasına sadık kalınmış ve herhangi bir değişiklik yapılmamıştır⁴⁵⁸. CENTO'nun Daimi Konseyinin ilk toplantısı 7-9 Ekim 1959'da Washington'da Ortadoğu bölgesinin güvenliği ve pakt üyelerinin iktisadi durumlarının görüşmek üzere toplanmıştır⁴⁵⁹. Pakistan'ın Keşmir sorununda İngiltere ve ABD desteğini bulamaması durumunda tecrübe edildiği gibi paktın ilgi ve etki alanı dışında kalan konularda yeni inisiyatifler geliştiremediğinden, konsey toplantıları, tarafların birbirleriyle uluslararası gündem hakkında görüş alışverişinde bulundukları sınırlı bir platform haline dönüşmüştür.

⁴⁵⁴ “Yeni Irak Hükümeti Bağdat Paktı'ndan Çekildi”, *Milliyet*, 16.07.1958, s.1., “Irak Bağdat Paktı'ndan Çıktı”, *Milliyet*, 21.07.1958, s.1.

⁴⁵⁵ Sami Kohen, “Amerika Bağdat Paktı Üyelerine Garanti Verdi”, *Milliyet*, 29.07.1958, ss.1-5.

⁴⁵⁶ “Amerika ile İkili Anlaşma İmzaladık”, *Milliyet*, 06.03.1959, ss.1-5, Ayşegül Sever, a.g.e, ss.241-242.

⁴⁵⁷ Mehmet Hasgüler; Mehmet B. Uludağ, a.g.e, s.406.

⁴⁵⁸ İsmail Soysal, a.g.e, s.494.

⁴⁵⁹ “CENTO Konferansı Bugün Başlıyor”, *Milliyet*, 07.10.1959, s.1.

Arap-İsrail savaşları sırasında (1967, 1973) CENTO üyeleri, İsrail'in saldırılarını kınayarak BMGK'nin aldığı kararların uygulanması gerektiğini savunmuştur. 1979'da ülkesinde gerçekleşen İslam devrimi ardından İran, "yalnızca emperyalistlerin çıkarlarını koruduğu" gerekçesiyle CENTO'dan ayrıldığını ilan etmiştir. Ertesi günü de Pakistan bu açıklamayı takip eden bir bildiriyle CENTO'dan çekildiğini ve Bağlantısızlar grubuna katıldığını kamuoyuna duyurmuştur. Çekilme kararlarını sekreteryaya ileten üyelerin ardından Türk Dış İşleri Bakanlığında yapılan açıklamada, "İran ile Pakistan'ın aldıkları bu karar karşısında CENTO'nun bölgede işlevini fiilen yitirdiğini; Türkiye, İran ve Pakistan'ın RCD (Regional Cooperation for Development-Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği) çerçevesinde bölgesel işbirliğinin geliştirilmesi için her türlü çabanın sürdürüleceği" açıklaması yapılmıştır.⁴⁶⁰ Dönemin CENTO Genel Sekreteri görevini icra eden Kamuran Gürun, kendi güvenliğini NATO içerisinde sağlayan Türkiye için CENTO anlaşmasının artık gayesi kalmayan bir metin olarak kabul edildiğini ve üyelere anlaşmanın tasfiye ve teşkilatın sona erdiriliş şartlarını görüşmek için toplantıya çağrıldığı belirtmiştir⁴⁶¹.

3.3.Balkanlarda Yeni Bir İttifak Arayışı: Balkan Paktı ve İttifakı

1930'lu ve 1950'li yıllarda yaşanan güvenlik temelli endişelerinin bir sonucu olarak Balkan ülkeleri, aralarında kurumsallaşmış bir işbirliği organizasyonu başlatma teşebbüsünde bulunmuştur. Bu teşebbüsün somut yansımaları, Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında 1934 yılında imzalanan Balkan Antantı ve imzacıları arasında Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya yer aldığı 1953 yılında imzalanan Balkan Paktı'dır. Görünürde benzerliklerine rağmen, iki anlaşmanın imzalandığı uluslararası ortam ve koşullar ve devletleri bir araya getiren nedensel faktörler birbirinden son derece farklıdır. Anlaşmaların ilki, çok kutuplu uluslararası bir ortamda, Almanya ve İtalya'nın Balkanlardaki revizyonist politikalarına bir tepki olarak Balkan devletleri arasında güçlerini birleştirme çabasının bir ürünüdür. İkincisi ise, iki kutup arasında keskin bir bloklaşmanın yer aldığı Soğuk Savaş ortamında ABD ve NATO'nun askeri stratejisi ekseninde inşa edilen ittifaklarla örülü güvenlik zinciri uygulamasının bir uzantısıdır⁴⁶².

⁴⁶⁰ İsmail Soysal, a.g.e, s.494-495, Dış Haberler Servisi,"CENTO", *Milliyet*, 14.03.1979, s.7.

⁴⁶¹ "CENTO Kendini Tasfiye Etmek İçin Toplanacak", *Milliyet*, 17.03.1979, s.3.

⁴⁶² Melek Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler", Baskın Oran (ed.), a.g.e, s.588; Salih Işık, Balkan Antantı, Balkan Paktı ve Türkiye, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2011; Balkan Paktı hakkında daha detaylı bilgi sahibi olmak için: John O.Iatrides, *Balkan Triangle: Birth and Decline of an Alliance Across Ideological Boundaries*, Mouton, The Hague, 1968.

İkisi arasındaki ayrımı vurguladıktan sonra, bu çalışmaya konu olan ittifak girişiminin 9 Ağustos 1954 tarihinde Yugoslavya'nın Bled şehrinde imzalanan ve 1953 tarihli Dostluk ve İşbirliği Anlaşmasına askeri ittifak niteliği kazandıran Balkan ittifakına giden süreçtir.

Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında Balkan Paktı oluşumu ile meyvesini veren ve bir yıl sonra ittifaka kadar ilerleyen bölgesel bir işbirliği gayretleri, kısa ömürlü olsa da Balkan gelişmelerine önemli etkileri bulunan bir gruplaşma olmuştur. Balkan Paktı'nın kuruluşunda rol oynayan çeşitli faktörler arasında; SSCB ve Doğu Bloğu ülkelerinden algılanan ortak olgusu, NATO askeri stratejisindeki gediğin kapatılması⁴⁶³, Türkiye ve Yunanistan'ın büyüme ve kalkınma hedeflerinde Batı'dan alınan ekonomik ve askeri yardımlara duyulan ihtiyaç ve Yugoslavya ve İtalya arasında Trieste anlaşmazlığı yer almaktadır⁴⁶⁴. Üç Sovyet uydusu –Bulgaristan, Macaristan, Romanya- tarafından sarılmış vaziyette olan Yugoslavya, Balkanlarda güvenliğini tehlikede görmekte, bu uydu ülkelerin her an saldırıya geçebileceğine dair rivayetler Yugoslavya'yı tedirginliğe sürüklemekteydi. Aynı zamanda, 1948'te Cominform'den ihraç edilmesinin ardından Batı ile ilişkilerinde yakınlaşma belirtileri bulunmaktaydı. İtalya ile arasındaki Trieste sorununun Mareşal Tito'ya kaybettirdiği prestij, İtalya karşısında gücünü artırmak için dış politikada sıkı işbirliği arayışını tetiklemiştir⁴⁶⁵. Başbakan Menderes de dış politikada sergilediği “aktif” rolün bir parçası olarak, yeni bölgesel ittifaklarla NATO bağlantısını tamamlamak için bir dizi çaba sarf etmiştir.

Balkanlarda ortaya çıkan güç boşluğu doldurulmasında ve güvenliğini sağlamada öz kaynaklarının yetersiz kalacağı rasyonalitesinin bilincinde olan Balkan devletleri arasında, bölgesel istikrarın tahsis edilmesinde rol oynayacak ortaklaşa bir güvenlik ittifakı oluşturulmasında uyuşan iradeleri mevcuttu. Normal şartlar altında Mareşal Tito'nun komünist rejimi ile Cumhurbaşkanı Bayar'ın demokratik cumhuriyetçi yönetimi ve Krallıkla yönetilen Yunanistan'ın Mareşal Papagos idaresindeki Greek Rally partisinin muhafazakar hükümeti, ideolojik dayanışma ve uyum açısından birbirlerine sempati

⁴⁶³ TBMM görüşmelerinde DP adına söz alan Bursa Milletvekili Hulusi Köymen “Norveç kıyılarından Kafkas hudutlarına kadar uzanan sulh cephesinde mühim bir gediğin kapatıldığına” vurgu yapmaktadır. TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:IX, Cilt:22, Toplantı:3, 84.Birleşim, 18.05.1953, s.300, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c022/tbmm09022084.pdf>, (Erişim Tarihi: 28.03.2018)

⁴⁶⁴ Oral Sander, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*, A.Ü.S.B.F. Yayınları No:276, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969, ss.83-90.

⁴⁶⁵ George Harris, a.g.e, ss.61-62.

besleyebilmesi pek olası gözükmezken⁴⁶⁶; bu devletlerin ulusal çıkarlarına meydan okuyan güvenlik kaygılarını minimum seviyeye indirebilmek için ittifak arayışında olmaları, bu birlikteliği oluşturan etmenler arasında ön plana çıkmaktadır. Üçlü devlet arasında icra edilen yoğun diplomatik işbirliği müzakereleri, Ankara’da 28 Şubat 1953 tarihinde Dostluk ve İşbirliği Anlaşması’nın imzalanması ile resmiyet kazanmıştır⁴⁶⁷.

Anlaşmanın temel ilkeleri “*BM barış prensipleri ve tertiplerine uyumlu olarak, Atlantik Paktı’nın savunma istikametinde siyasi olarak birleşimlerdir. Askeri bir ittifak değildir ve akit taraflar bir tecavüze maruz kaldıkları vakit, otomatik olarak işleyecek askeri hükümler taşımamaktadır*”⁴⁶⁸.” Oysa, NATO anlaşmasında böyle bir hüküm bulunmaktadır. Ayrıca anlaşmanın 8. maddesinde açıkça ortaya konulduğu gibi⁴⁶⁹, Türkiye ve Yunanistan’ın Kuzey Atlantik ittifakından doğan hak ve sorumluluklarına herhangi bir etkide bulunmayacaktır.

Taraflar arasında devam eden yoğun müzakerelerle dostluk ve işbirliğinin esaslarını genişletmek ve kuvvetlendirmek arzusuyla 9 Ağustos 1954’te Yugoslavya’nın Bled kentinde bir arayan gelen temsilciler, 20 yıl süreli, 14 maddeden oluşan İttifak, Siyasi İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Anlaşması imzalamıştır⁴⁷⁰. Bölgesel bir savunma ittifakı niteliğinde olan anlaşmanın ittifakla ilgili hükümleri, 2. maddede “aralarından birine silahlı bir saldırı, ötekine de yapılmış sayılacak, böylece üç devlet etkin bir ortak savunma için gerekli görecekları tüm önlemleri birlikte alacak ve saldırıya uğrayana yardım edecek; taraflar aralarında mutabakat olmadıkça saldırgan tarafla sulh veya herhangi bir anlaşma

⁴⁶⁶ Hüseyin Bağcı, a.g.e, ss.51-53.

⁴⁶⁷ Anlaşma metni için: “Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Krallığı ve Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti arasında Ankara’da akdedilen Dostluk ve İşbirliği Anlaşmasının tasdikine dair Kanun”, Kanun no:6087, Kabul tarihi: 18.05.1953, TBMM Resmi İnternet Sitesi, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc035/kanuntbmmc035/kanuntbmmc03506087.pdf, (Erişim Tarihi: 28.03.2018).

⁴⁶⁸ Kanun görüşmelerini gösteren tutanaklarda dönemin CHP grubu adına Yozgat Milletvekili Avni Doğan’ın konuşması, TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:IX, Cilt:22, Toplantı:3, 84.Birleşim, 18.05.1953, s.299, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c022/tbmm09022084.pdf>, (Erişim Tarihi: 28.03.2018)

⁴⁶⁹ İsmail Soysal, a.g.e, s.477.

⁴⁷⁰ Anlaşmanın tüm maddeleri için: “Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Krallığı ve Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti arasında 9 Ağustos 1954 tarihinde Bled’de akdedilen İttifak, Siyasi İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Anlaşmasının Tasdikine dair Kanun”, Kanun no: 6472, Kabul tarihi:16.02.1955, TBMM Resmi Sitesi, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc037/kanuntbmmc037/kanuntbmmc03706472.pdf, (Erişim Tarihi: 28.03.2018); Kanunun müzakerelerini gösteren tutanaklar için: TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:X, Cilt:5, İçtima:1, 41.İnikat, 16.02.1955, s.144-149, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c005/tbmm10005041.pdf>, (Erişim Tarihi: 28.03.2018).

yapmayacaktır.” 5. madde de, bir saldırı durumunda tarafların derhal birbirine danışacağını ve Daimi Konsey’i toplantıya çağıracağını belirtmektedir⁴⁷¹.

Balkan İttifakı, yaşanan önemli gelişmelerin etkisiyle öngörüldüğünden çok daha kısa bir ömre sahip olmuştur. Çöküşe götüren nedenler; Yugoslavya’nın dış politikada değişikliğe giderek bağlantısızlığa yönelmesi ve Türk-Yunan ilişkilerinin bozulmasıdır. Doğu-Batı bloğu arasında herhangi bir tarafa dahil olmayacağını, bu kümeleşmenin yazılı ittifaklarla dünyayı iki düşman bloğa ayrılmasından başka bir işe yaramadığını her fırsatta vurgulayan Yugoslavya’nın, Balkan Pakti’na girmesinin ana motivasyon kaynağı olan Trieste sorununun çözülmesi, 1953’te Stalin’in ölümüyle SSCB’den algılanan tehdit endişesinin ortadan kalkması ve Türkiye’nin Bağdat Pakti’nda emperyalist devletlerden İngiltere ile aynı çatı altında bir ittifaka girmesi Tito’yu Balkan İttifakı’ndan soğutan önemli sebeplerdir. Bu düşüncelerden sonra Yugoslavya yöneticileri, tarafsız, özerk, bağımsız bir dış politika yürütmeye karar vermiştir⁴⁷². 9 Ağustos’ta imzalanan ve 20 yıl yürürlükte kalacağı öngörülen ittifak belgesinin henüz mürekkebi kurumadan, 8 gün sonrasında Yunanistan’ın “Kıbrıs’ta self-determinasyon hakkı” için BM’ye resmen başvurması, ittifakın temeline en sert darbenin geldiği gelişmedir⁴⁷³. 6-7 Eylül olayları, Balkan ittifakından ziyade ikili işbirliğini NATO içerisinde de tehlikeye atmıştır. Yunanistan’ın Kıbrıs uyuşmazlığını gerekçe göstererek Daimi Konsey toplantısının Atina’da yapılmasını engellemesi ve 6-7 Eylül olaylarda İstanbul ve İzmir çevresindeki zararını tazmin edene kadar işbirliği yapmayacağını açıklamıştır. Düzenli aralıklarla konsey toplantısını bile organize edemeyen ittifak, Türk-Yunan anlaşmazlıkları neticesinde etkisiz ve işlemez bir hale gelmiştir⁴⁷⁴. Farklı beklentiler ve hedefleri bir arada bağdaştırmaya çalışan Balkan İttifakı, kısa bir süre içinde sıkı bir diplomasinin meyvesi olsa da 1955 yılı “ölü doğmuş” bir ittifakın gömülüş tarihi olmuştur⁴⁷⁵.

⁴⁷¹ İsmail Soysal, a.g.e, s.472.

⁴⁷² Oral Sander, a.g.e, ss.113-114.

⁴⁷³ Murat Hatipoğlu, “Soğuk Savaş Yıllarında Yunanistan (1947-1991)”, Bilgehan A.Gökdağ, Osman Karatay (ed.), *Balkanlar El Kitabı Cilt:2: Çağdaş Balkanlar*, (içinde) Gözden Geçirilmiş 2.baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2013, s.456.

⁴⁷⁴ Oral Sander, a.g.e, ss.115-120.

⁴⁷⁵ Hüseyin Bağcı, a.g.e, ss.56-56; Bağcı, bu tanıımı yapanlar için önerdiği kaynaklar: Altemur Kılıç, *Turkey and the World*, Washington, 1959; Ferenc A. Vali, *Bridge Across the Bosphorus*, The Foreign policy of Turkey, London, 1971, s.200.

3.4. Küreselleşme Çağında Değişen/Dönüşen Güvenlik Anlayışında İttifak Yapılarının Bir Parçası Olan Türkiye

Eski Yunan şehir devletlerinin birbiriyle giriştikleri mücadelelerden NATO ve ötesinin oluşumuna kadar ittifaklar, uluslararası ilişkiler alanında her zaman önemli bir rol oynamıştır ve devletlerin dış politikalarında en önemli öğelerden biri olmaya devam etmektedir. Realist teoriye uygun olarak NATO, gerektiğinde güç kullanma seçeneğini de devreye sokmak suretiyle Batı Bloğu ülkelerinin güvenliğini tahsis etmek amacıyla kurulmuştur. Türkiye ve NATO, Ankara'nın 1952 yılında ittifaka katılmasından bu yana sürekli bir ilişkiye sahiptir. Hem Türkiye hem de NATO içerisinde güvenlik sorunları zaman içerisinde büyük bir dönüşüm geçirmiş olsa da Türkiye'nin ittifak içerisindeki rolü ve kendi güvenliği açısından NATO üyesi olmanın faydalarını nasıl algıladığı zaman içerisinde değişikliklere uğramıştır⁴⁷⁶. NATO, Soğuk Savaş döneminde Sovyet tehdidine karşı toplu savunmayı sağlama, Doğu Bloğu'ndan algılanan tehdidin bertaraf edilmesi ve nükleer silahların sınırlandırılması konusunda ortaya çıkmış bir oluşum olmasına rağmen Soğuk Savaş sonrası dönemde de varlığını devam ettirebilmiştir.

NATO, Soğuk Savaş sonrası dönemde Sovyet tehdidi algılamaları ortadan kalkmasına rağmen neo-liberal kuram doğrultusunda, müttefiklerinin güvenlik işbirliğini kolaylaştırıcı bir fonksiyona sahip olduğu ve insani müdahale gerçekleştirme kapasitesine sahip olduğu gerekçesiyle varlığını idame ettirmeye devam etmiş; sorumluluk alanının genişlemesiyle “alan-dışı” operasyonlarda etkin rol alarak hegemonyasını sürdürmüştür⁴⁷⁷.

NATO, Türkiye'nin güvenliğinde merkezi bir rol oynamış; bu örgüt, Avrupa-Atlantik topluluğuyla bütünleşmesinde katkıda bulunmuştur. Türkiye, NATO'nun Avrupa-Atlantik bölgesinde güvenlik ve istikrarın sağlanmasında ve üyelerin çıkarlarına yönelik siyasi-askeri istişareler için bir forum sağlamadaki rolüne büyük önem vermektedir. İttifak güvencelerinin inkar edilemezliği, müttefikler arasında dayanışma, adaletli risk ve yük paylaşımı ile konsensus kuralı oluşumunun temel ilkeleridir ve bu ilkelere bağlılığın yanı

⁴⁷⁶ Gülnur Aybet, “Turkey's Security Challenges and NATO”, *EDAM& Carnegie Europe*, 2012, s.1.

⁴⁷⁷ Güngör Şahin, “Küresel Güvenliğin Dönüşümü: NATO Bağlamında Kavramsal, Tarihsel ve Teorik bir Analiz”, *Savunma Bilimleri Dergisi*, Vol.16, Sayı:2, Kasım 2017, s.59.

sıra NATO'nun değişen güvenlik ortamına uyum sağlama yeteneği onu tarihteki en başarılı askeri ittifak haline getirmiřtir⁴⁷⁸.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası sistemde iki grup arasında bir kamplaşmaya doğru gidişatın belirginleştiği bir ortamda Türkiye, yalnız kalma korkusunu aşmak ve kendi güvenliğini sağlamak için Batı bloğunun oluşturduğu güvenlik şemsiyesi içerisinde kendisini konumlandırmıştır. Bu oluşuma dahil olmanın gerekçeleri arasında ulusal güvenliğin yanında Türkiye'nin Batı'nın ve kurumlarının bir parçası olarak rolü ve "Batılı" kimliğinin onaylanmasına olan arayışı da bulunmaktadır.

Türkiye, nihai NATO üyeliği yolunda bölgesel oluşumların bu süreci hızlandıracağı kanaatine sahip olduğundan, çevreleme stratejisinin bir parçası olan Ortadoğu bölgesinde bir güvenlik koridoru oluşturularak küresel ittifaklar zincirine eklemlenmesi için Bağdat Paktı oluşumu içerisinde yer almış; NATO askeri stratejisindeki geğiğin kapatılması için Balkan Paktı oluşumuna destek vermiştir. İttifak ve ABD açısından bakıldığında da Türkiye başlangıçta Avrupa'dan ziyade Ortadoğu'da stratejik bir varlık olarak görüldüğünden Ortadoğu'daki Sovyet tasarımlarına karşı çıkmanın genel bir ifadesi olarak 'Kuzey Kuşağı' ölkelerinin birleşiminden oluşturulan Bağdat Paktı bu arayışın bir ürünü olarak oluřturulmuřtur⁴⁷⁹. Türkiye, NATO'ya girdiğinde sadece Ortadoğu savunmasında önemli bir varlık olmakla kalmamış, aynı zamanda Batı Avrupa'nın savunmasında da temel bir bileşen haline gelmiştir.

Türk tarafının gözünde ittifakın algılanışı salt ulusal çıkarlara hizmet eden bir yaklaşım boyutuyla sınırlı değil aynı ideoloji ve kültürel değerleri paylaşan iki ölkeler arasındaki manevi bir birliktelik olduğu yönündedir. Bu çerçevedeki bir yaklaşım ise ittifak yükümlölüklerini fayda/maliyet hesaplamaları, avantajlar/dezavantajlar, karşılıklı ekonomik, askeri, politik çıkarlar açısından değer kazanan bir içeriğin benimsendiği, rasyonel bir kaygının egemen olduğu dengeli, kararlı bir duruş yerine ittifak yükümlölüklerini tereddütsüz yerine getiren, istekli bir duruşun ortaya çıkmasına yol açmıştır. NATO ölkeleri ile Türkiye arasındaki ilişkilerde bazı olumsuz durumların yol açtığı sorunlar, eleştirel bir tavır ve sorgulayıcı bir anlayış ortaya çıkarsa da Türkiye,

⁴⁷⁸ Türkiye Dış İşleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, "Turkey's Relations With NATO", <http://www.mfa.gov.tr/nato.en.mfa>, (Erişim Tarihi: 29.06.2018).

⁴⁷⁹ Gülnur Aybet, a.g.m, s.2.

NATO'nun sağlamış olduğu kurumsal güvenlik teminatları çerçevesinde güvenlik ihtiyaçlarını karşılanması en önemli dış politika unsurlarından biri olmaya devam etmiştir.

NATO'nun kolektif savunmadan kolektif güvenliğe olan vurgusunu değiştirdiği Soğuk Savaş sonrası dönemde, uzun yıllardır karşısında bir 'öteki' olarak konumlandığı tehdidin ortadan kalkışı, NATO'nun değişen şartlara adaptasyonunda bir dönüşüm sürecinin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu adaptasyon sürecinde, görev, sorumluluk ve faaliyet alanlarındaki genişleme, tehdit tanımlamasındaki köklü değişiklikler, devletlerin farklılaşan vizyon ve güvenlik endişeleri NATO müttefiklerine vaad ettiği ittifak güvenceleri üzerine sorgulayıcı tartışmaları beraberinde getirmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO içerisinde yer alan Avrupalı ortakların Türkiye'yi daha çok Ortadoğu güvenlik sisteminin bir parçası olarak konumlandırmaları ve NATO'dan bağımsız kendi programlarını oluşturmak istemeleri Türkiye'nin kaygılarını artırmıştır. SSCB'nin ortadan kalkması, Türkiye'nin NATO'ya olan güvenlik ihtiyacı düzeyinde bir azalmaya yol açarken; Türkiye'nin Avrupalı kimliğinin ve AB üyeliğinin sorgulanması, NATO'ya olan bakışın bir süre daha "kimlik" penceresinden bakılmasını mümkün kılmıştır⁴⁸⁰. Tehditlerin coğrafi alan ve niteliği açısından küreselleşmeye başlaması, NATO'yu alan-dışı operasyonlara sürüklerken Türkiye'nin önem verdiği konulardan biri bu sürecin NATO'nun Avrupalı kimliğinin bir erozyona uğramadan muhafaza edilmesinde yoğunlaşmıştır.

2000'li yıllarda Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelişiyle birlikte, NATO ittifakına olan sorgulayıcı tavrın ve eleştirel bakışın iyice görünürlük kazandığı dönemin kapıları aralanmıştır. Özellikle içsel faktörler göz önüne alındığında, Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetleri döneminde benimsenen dış politika vizyonu ve anlayışı, Türkiye'nin NATO ittifakına bakışını etkileyen en önemli unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna göre, ittifak üyeleri tarafından Türkiye'nin işbirliği ve desteği elde edilmesi kolay bir unsur olarak varsayılmamalı; Türkiye, ittifak politikalarının şekillendirilmesinin ve NATO'nun dönüşüm sürecinin bir ögesi olarak değil bu sürecin bir aktörü olarak değerlendirilmelidir⁴⁸¹. Türkiye, dönüşmekte olan NATO ittifakına karşı benimsediği tutumda, ittifaka koşulsuz, şartsız otomatik destek vermenin ortaya çıkaracağı

⁴⁸⁰ Tarık Oğuzlu, "NATO ve Türkiye: Dönüşen İttifakın Sorgulayan Üyesi", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:9, Sayı:34, Yaz 2012, s.103.

⁴⁸¹ "The Davutoğlu Effect All Change For Foreign Policy", *The Economist*, 21.10.2010, <https://www.economist.com/special-report/2010/10/21/the-davutoglu-effect>, (Erişim Tarihi: 19.06.2018); Tarık Oğuzlu, a.g.e, ss.109-110.

risklerin farkında olarak ve kimlik kaygılarından çok ulusal çıkarlarını referans alarak dış politika stratejilerini geliştirmiştir. Bu dönemde, ittifak politikaları tarafından ‘tuzağa düşürülmek’ kaygısı ‘yalnız bırakılma’ kaygısının önüne geçmiştir. İttifak üyeliği, ulusal çıkarlarına ve bölgesel politikalarına uyum sağladığı ölçüsünde değer kazanmıştır. Bu durum, Türkiye’yi dönüşüm geçiren NATO sürecinde daha aktif bir aktör yapma arzusu ve ittifak politikaları tarafından şekillendirdiği, edilgen bir konumda yer almama isteği ile örtüşen bir görünüm arz etmektedir⁴⁸².

Türkiye’nin dış politika stratejileri ve seçenekleri arasında ittifak politikalarının yönlendirilmesinde süreklilik gösteren temel unsur, farklı kavramsallaştırmaların yanı sıra, onun “stratejik bir orta büyüklükte devlet” olmasında yatmaktadır. Stratejik bir orta büyüklükte devlet olarak Türkiye, materyal kapasite açısından küçük güçlerden daha fazla, büyük güçlerden ise daha az maddi kaynağa sahip olurken; bu durum ona uluslararası siyasette küçük güçlere kıyasla daha fazla hareket özgürlüğü sağlamaktadır. Salt büyük güçlere itaat eden bir pozisyonda yer almaktan ziyade bir dereceye kadar müzakere etme ve direnme yeteneğine de sahiptir. Ancak uluslararası siyasette kendi ulusal çıkarlarını sürdürme kapasitesi sınırlı olduğundan, bu durum büyük güçlerin etkisine bütünüyle kayıtsız kalınabildiği bir sonuç doğurmamaktadır. Uluslararası sistemdeki rolünün başlıca belirleyicisi, büyük güçler arasındaki ilişkinin durumu ve orta büyüklükteki gücün büyük güçlerle ilişkisinin kalitesine/niteliğine bağlı olmaktadır⁴⁸³. Güç dengesi teorisi bağlamında Türkiye’nin göreceli özerkliğini korumak için bulunduğu bölgede bir devletin tek başına hakim olmasını istememesi ve hegemon gücün ileri bir karakolu haline gelme tehlikesi barındırması, onu ittifak oluşumlarının içerisinde yer almaya itmektedir⁴⁸⁴.

⁴⁸² Tarık Oğuzlu, a.g.m, ss.100-102.

⁴⁸³ Mehmet Şahin; Buğra Sarı, a.g.m, ss.10-11.

⁴⁸⁴ Ünal Ünsal, a.g.e, ss.28-29.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN İTTİFAK İLİŞKİLERİNDE SURİYE KRİZİ

Küreselleşme ile birlikte ciddi bir meydan okumayla karşı karşıya kalan uluslararası sistemin başat aktörü devletlerin, dış politika stratejilerinde bir seçenek olarak ittifak kurmaya yönelmelerinin yaygın bir strateji olarak karşımıza çıktığına değinilmiştir. Ortak bir amaca kendi öz kaynaklarının yetersizliği sonucu ulaşamayacak olunması, güç dengesini kendi lehine çevirecek politika güdülmesi, üyeler arasında maliyetleri paylaşarak rasyonel bir sonuç alınmaya çalışılması, uluslararası arenada girişilecek bir eylemin sorumluluğunu diğer üyelerle paylaşarak meşruiyet arayışına girilmesi, güçlü devletlerle aynı kampta yer alarak itibarını artırma beklentisine girilmesi gibi birçok sebeple devletleri ittifak oluşumuna iten faktörler arasında güvenlik temelli kaygıların birincil rol oynadığı vurgulanmıştır. Bunun yanında, bir ittifak kurulduktan sonra birlik ruhu zedelenmeden ittifakın etkin, işler, dayanıklı ve uzun ömürlü bir şekilde devam etmesi için gerekli olan koşullar arasında, aktörlerin mutabakat sağladıkları konuların çokluğunun, ittifakın taraflarını harekete geçirecek şartların kesinliğinin, üyelerin alacağı önlemlerin açık, detaylı bir şekilde belirtilmesinin, ortak düşman ve tehdit tanımlamalarını paylaşmalarının, taraflar arasında sağlıklı iletişim kanallarını kuran siyasi ve askeri entegrasyon seviyesinin yüksekliğinin, kurumsallaşmış bir işbirliği mekanizmasının inşa edilmiş olmasının, maliyet ve yük paylaşımında orantılılık ilkesinin gözetilmesinin önemli hususlar olduğu sıralanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Suriye Krizini meydana getiren iç dinamikler, şiddet ortamının hızlanmasıyla iç savaş koşullarına evrilen krizin taraflarını oluşturan Beşar Esad yönetiminin sürece yaklaşımı ve karşısında beliren parçalı muhalefet yapısının niteliği, birbiriyle rekabet içerisinde olan muhalif gruplar arasında radikalleşme eğiliminin baş göstermesi ile bölünmüşlüğün derinleşmesi, bölgesel ve küresel aktörlerin fiili katılımı ile çok bilinmeyenli bir denklem halini alan Suriye Krizinin bileşenleri ve aktörler arasında aleni veya örtülü askeri, dini, siyasi ve ekonomik işbirliği ile çıkar birliktelikleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Sonuçları uzun yıllar etkili olacağı açık olan, radikal bir değişim ve dönüşüm sürecine giren Arap Baharı ülkeleri arasında Suriye’de yaşananlar, birçok bağlamda doğrudan Türkiye’yi etkilemektedir. 60 yılı aşkın süredir kendisini NATO içerisinde

konumlandırarak bu ittifak taahhütleri doğrultusunda güvenlik ihtiyacını karşılayan Türkiye'nin Suriye Krizi gündeminde meydana gelen gelişmeler karşısında ittifak ilişkilerinin nasıl etkilendiğini ortaya koymak, bu bölüm başlığı altında odaklanılacak noktayı oluşturmaktadır.

4.1. Adalet ve Kalkınma Partisi Döneminde Türk Dış Politikasının Genel Bir Çerçevesi ve Suriye ile Geliştirilen İlişkiler

3 Kasım 2002 seçimleri ile yürütmenin başına geçen Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı dönemi, hem Türk siyasal tarihi açısından önemli bir dönemeç olarak değerlendirilmekte hem de Türk dış politikası açısından önemli bir kırılmanın yaşandığı ve bu kırılmanın da özellikle ağırlığı Ortadoğu'ya yönelik politikalarda gözlemlenen bir değişimin gerçekleştiğine dair yaygın bir kanaat bulunmaktadır⁴⁸⁵. Bu noktada Türk dış politikası çalışmalarının çoğunluğu AKP döneminde kendilerine yaygın bir kullanım alanı bulan dış politik söylemdeki “yeni” kavramlara değinmeden geçmemektedir⁴⁸⁶. Son dönem Türk dış politikasının formülasyonunda en etkili isimlerden biri olarak, akademik bir kariyer geçmişine sahip, AKP hükümetleri döneminde danışmanlık ve Dış İşleri Bakanlığı görevlerinde bulunan Ahmet Davutoğlu'nun geliştirmiş olduğu kavramsal yaklaşımın ve vizyonun önemli bir etkisi bulunmaktadır⁴⁸⁷.

Türk dış politikasının entelektüel ve teorik arka planının inşasında katkısı bulunan Davutoğlu'nun geliştirdiği kavramlar arasında en önemlilerinden ilki “stratejik derinlik (strategic depth)”tir. 2001 yılında yayınladığı kitabın adı olan Stratejik Derinlik⁴⁸⁸ kavramı, pratikte 2000'li yıllarda Türk dış politikasının yaşadığı dönüşüme işaret etmektedir⁴⁸⁹. ‘Stratejik Derinlik’, Türkiye’yi birden fazla bölgenin kesişme noktasında oturan bir aktör olarak uluslararası ilişkilerin çevresinden merkezine doğru yeniden konumlandırmayı amaçlamaktadır. II.Dünya Savaşı öncesindeki izolasyonculuk ve Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu uluslararası sistem koşullarına bağımlılığın gölgesinden çıktıktan sonra, bir

⁴⁸⁵ Nuri Yeşilyurt; Atay Akdevelioğlu, “AKP Döneminde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası”, (der. İlhan Uzel; Bülent Duru), *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, 2.baskı, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2010, s.381.

⁴⁸⁶ Murat Yeşiltaş; Ali Balcı, “AKP Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita”, *Bilgi*, Sayı:23, Kış 2011, ss.9-10

⁴⁸⁷ Tarık Oğuzlu, “Türk Dış Politikasında Ahmet Davutoğlu Dönemi”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt:1, Sayı:9, Eylül 2009, s.44.

⁴⁸⁸ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, 110.baskı, İstanbul, Küre Yayınları, Şubat 2016.

⁴⁸⁹ Murat Yeşiltaş; Ali Balcı, a.g.m, s.12.

milenyum boyunca Doğu ve Batı'yı en iyi tanımlayan medeniyetler arasındaki sınırın ötesine geçen Osmanlı İmparatorluğu'nu hatırlatan Türkiye'nin, mirasçısı olduğu tarihi, coğrafi ve kültürel derinlik ile bölgesinde ve özellikle Ortadoğu'da daha aktif rol oynamasını savunmaktadır. Soğuk Savaş bitişinden bu yana modern “Batı” dünyası ile Ortadoğu'da merkezlenen ve yeniden dirilerek güç kazanan Müslüman dünyası arasındaki tazelenen mücadelede Türkiye'nin stratejik konumunu yeniden tanımlama çabaları ile yakından ilişkilidir⁴⁹⁰.

Türkiye'nin uluslararası sistem içerisinde konumuna dair tartışmalarda coğrafi konumuna bağlı olarak hem Asya hem Avrupa kıtalarında toprak parçası olan tek ülke (Rusya hariç) olması, Güneydoğu Avrupa, Doğu Akdeniz, Kafkaslar, eski SSCB'nin güney bölgeleri ve Ortadoğu'nun kuzey bölgelerini etkileme/etkilenme kapasitesine sahip olması, büyük güçlerin çıkarlarının kesiştiği noktada bulunan stratejik bir orta büyüklükte devlet olması dolayısıyla Asya ile Avrupa arasında stratejik bir köprü, Doğu ile Batı medeniyetleri arasında kültürel bir köprü durumunda olduğu belirtilmektedir⁴⁹¹. Oysa Davutoğlu'nun yaklaşımına göre, dış politikada yeni bir diplomatik üslup geliştirilmesiyle bağlantılı olarak Türkiye yeni dönemde kendisini bir ‘köprü’ olarak konumlandırmaktan ziyade ‘merkezde’ konumlandırılmalıdır. Davutoğlu'nun sözleriyle;

“Türkiye'nin uluslararası sistemdeki rolü tanımlanırken genellikle kullanılan kavram bir ‘köprü olma’ rolü idi. Halbuki köprüünün tek işlevi, iki entite arasında bir irtibat kurmak ve bir tarafı diğer tarafa taşımaktan ibarettir; kendi bağımsız varlığı olan bir aktör olarak algılanmaz. Bu tanımlamanın benimsenmesi, Doğu ile ilişkilerimizde Batı'nın değerlerini empozeetmeye çalışan bir Batılı, Batı ile ilişkilerimizde ise Doğu'nun olumsuz görülen unsurlarını taşıyan bir Doğulu olarak algılanmamıza yol açtı. Türkiye yeni dönemde ‘köprü’ değil ‘merkez’ ülke olarak tanımlanmalıdır. Yeni diplomatik üsluptan kastedilen; Doğu platformlarında Doğulu kimliğinden gocunmadan, ama o kimlikle yüzleşip yine o kimlik etrafında tezler ve çözümler üretebilen, Batı platformlarında ise Batı'nın nosyonlarını özümsemiş, Avrupalı bir bakışla Avrupa'nın geleceğini tartışabilen bir ülke olmaktır⁴⁹².”

11 Eylül saldırıları sonrası ortaya çıkan yeni uluslararası düzende, kendi uluslararası konumunu doğru bir şekilde tanımlamanın aciliyetinin arttığı bir dönemde Türkiye, Afro-Avrasya'nın engin topraklarının ortasında kalan büyük bir ülke, tekil bir

⁴⁹⁰ Joshua W. Walker, “Turkey's Global Strategy: Introduction: The Sources of Turkish Grand Strategy- ‘Strategic Depth’ and ‘Zero-Problems’ in the context”, IDEAS Reports-Special Reports, (ed. Nicholas Kitchen), London School of Economics and Political Science, London, UK, 2011, ss.6-7.

⁴⁹¹ William Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, (Çev. Petek Demir), İstanbul, Mozaik Kitabevi, 2003, ss.13-14; Baskın Oran, *Türk Dış Pol...*, a.g.e, ss.29-33.

⁴⁹² Ahmet Davutoğlu, “Türkiye Merkez Ülke Olmalı”, *Radikal*, 26.04.2004, <http://www.radikal.com.tr/yorum/turkiye-merkez-ulke-olmali-702116/>, (Erişim Tarihi: 01.06.2018).

karaktere indirgenemeyecek çok sayıda bölgesel bir kimliğe sahip merkezi bir ülke olarak tanımlanabilir. Türkiye'nin bu çeşitli bölgesel kompozisyonu, aynı anda birkaç bölgede manevra kabiliyetine katkıda bulunacağı gibi yakın çevresindeki bir etki alanının kontrolüne de katkı sağlayacaktır⁴⁹³.

Türkiye'nin bölgesinde ve daha sonra dünyada merkezi bir ülke konumuna gelebilmesi için mevcut çevresiyle paylaştığı tarihi ve kültürel köklerini yeni bir anlayışla ele almalı, çok boyutlu ve çok kulvarlı yürüttüğü diplomasi ile problem çözücü, bölgesel/küresel barışa katkı sağlayıcı inisiyatifler geliştirebileceği bir yapıyı benimsemesi gereklidir.⁴⁹⁴ Türkiye, diğer ülkelerin kendisini bölgesel ve küresel stratejik rollerini desteklemek için kullanmasına izin vererek edilgen bir davranış biçimi benimsemek yerine Osmanlı mirasıyla güçlendirilen tarihi ve coğrafi derinliğine uygun, proaktif bir dış politika formüle etmelidir. Bu amaca ulaşmasında yararlanacağı enstrümanlardan biri de tarihi ve kültürel bağları, demokratik kurumlar ve gelişmekte olan serbest piyasa ekonomisi özelliğine dayanan yumuşak güç potansiyelidir. Türkiye, toplum ve siyaset üzerinde belirleyici bir güç olan askeri vesayet tarihini sona erdirerek militarist imajı bir kenara bırakmalı; büyük güçlerin bölgesel müdahalesine duyulan ihtiyacı ortadan kaldıracak çatışma çözümünü, bölgesel ekonomik işbirliğini teşvik etmelidir⁴⁹⁵.

Türkiye'nin bölgesel girişimlerinde Batılı müttefiklerinden bağımsız, kendi öncelikleri doğrultusunda hareket etmesiyle belirginlik kazanan ve 'merkez ülke' metaforuyla kavramsallaştırılan otonomi eğilimi, Türkiye'nin yakın çevresinde salt Batı'nın çıkarlarını temsil eden bir bölge oyuncusu konumunu kırmıştır. "Merkez ülke" kavramsallaştırması, Soğuk Savaş döneminde kullanılan "ileri karakol", "kanat ülke" betimlemelerinin yanında Soğuk Savaş sonrası dönemde "köprü" veya "pivot (eksen) ülke" metaforlarını reddetmektedir. Bu doğrultuda, Batılı ülkeler ve ABD ile kurulan bağlar reddedilmemekle birlikte; kurulan ilişkiler eskiden sahip olduğu ayrıcalıklı konumuna

⁴⁹³ Ahmet Davutoğlu, "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007", *Insight Turkey*, Vol.10, No.1, 2008, s.78.

⁴⁹⁴ Ahmet Davutoğlu, "Türkiye Mer...", a.g.m; Buğra Sarı, Türk Dış Politikasında Stratejik Derinlik Yaklaşımına Dair Teorik ve Pratik Uyumun Suriye Kapsamında Değerlendirilmesi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012, s.52.

⁴⁹⁵ Ioannis N. Grigoriadis, "The Davutoğlu Doctrine and Turkish Foreign Policy", Bilkent University Middle Eastern Studies Programme, Working Paper No:8, 2010, ss.4-5.

kıyasla çok boyutlu-çok kulvarlı diplomasi içerisinde gündemi oluşturan başlıklardan yalnızca biri haline indirilmiştir⁴⁹⁶.

Davutoğlu, Türkiye'nin küresel stratejik hedeflerine ulaşması önünde iki koşul olduğunu belirtmektedir. Bunlardan ilki, toplumsal uyumu ve devletin işlevselliğini etkileyen kendi iç siyasetini ilgilendirmekte ikincisi ise diplomatik eylemsizliği sebebiyle geçmişte biriktirdiği tüm anlaşmazlıkları çözmeye odaklanarak komşularıyla olan ilişkisini düzenlemektedir⁴⁹⁷. Türkiye'nin dış politikada aktif olabilmesinin yolu ise öncelikle kendi evindeki sorunları halletmesinden geçmektedir. “Evi camdan olanın dışarıdakiler tarafından taşlanacağı” ilkesine dayanan bu yaklaşım, camdan olan evi kırılmaz maddelerle inşa etmeyi öngörmekte; yani öncelikle demokratikleşme önündeki engellerin kaldırılması, etnik ayrılıkçılık ve siyasal İslam gündemli problemlerini çözüme kavuşturması gerekmektedir⁴⁹⁸.

Türkiye'nin dış politikasında benimsemesi gereken temel esaslardan biri de “özgürlük-güvenlik dengesi (security-freedom balance)”dır. Buna göre, devletin varoluşunun temel nedenlerinden biri olan vatandaşlarının güvenliğini temin etmektir. Devletler, iç güvenlik tedbirleri aracılığıyla vatandaşları için güvenlik temin ederken dış tehditleri de ortadan kaldırmaya gayret etmektedir. Fakat, devlet organizasyonunun, iç işlerini ilgilendiren yerli meselelerde vatandaşların güvenliği adına temel özgürlükleri bir ölçüde sınırlandırmaya eğilimi bulunmaktadır. Bu sınırlandırma noktasında işte “özgürlük-güvenlik” arasında hassas bir dengenin gözetilmesi gereklidir.

Davutoğlu, devletin özgürlükleri kısıtlarken meşru önlemlerin ötesine geçmesi durumunda kötüye kullanım olasılığı artacağı için anti-demokratik eğilimlerin baş göstermeye başlayacağını; fakat devlet tarafından vatandaşların güvenliğini temin edecek gerekli güvenlik önlemlerinin alınmadığı durumlarda ise anarşi ve düzensizliğin baş göstermeye başlayacağını ve bunun da yaşam kalitesini etkileyeceğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda “özgürlük-güvenlik dengesi (security-freedom balance)” arasındaki uyum, bir devletin demokrasinin ve işler bir iç düzeninin göstergesidir. Herhangi bir siyasi rejimin meşruiyeti, vatandaşlarına güvenlik sağlama kapasitesinden doğsa da bu güvenlik teminatı ülkedeki özgürlük ve insan hakları pahasına gerçekleşmemelidir. Bu ilkenin doğal bir

⁴⁹⁶ Şaban Kardeş, “2000’li Yıllarda Türk-Amerikan İlişkileri”, (ed. İbrahim Kalın), *Türkiye’de Dış Politika: 2000’li Yıllar*, (içinde), Meydan Yayınları, İstanbul, 2011, s.30.

⁴⁹⁷ Ioannis N. Grigoriadis, a.g.m, s.

⁴⁹⁸ Tarık Oğuzlu, a.g.m, s.44.

uzantısı olarak ise iç politika ile uluslararası politika arasındaki sınırın şeffaflaştığı bir dönemde başarılı bir dış politika için iç politikada istikrarın öneminin altı çizilmekte; iç politikadaki sorunlarının üstesinden gelemeyen bir devletin stratejik hedefleri doğrultusunda uluslararası ilişkilerde üniter, tutarlı bir duruş sergilemekten uzak, kendi problemleri ve öncelikleri odağında dış politika tasarlayacağı belirtilmektedir⁴⁹⁹. Özgürlük-güvenlik dengesi gözetilerek işler bir devlet organize edilmesinde iç siyasal meşruiyetini liberal, demokratik değerlerin özümsemesinden alan bir üyenin varlığının, ittifak literatüründe ortak kültürel, ideolojik değerleri (ideological solidarity) benimsemiş müttefiklerin çatışma ve anlaşmazlıktan ziyade dayanışma ve işbirliği olasılığını artıracığı varsayımı ile örtüşen bir yanı bulunduğunu söylemek mümkündür.

Dış politika anlayışında benimsenmesi gereken ilkelerden biri de “komşularla sıfır sorun (zero-problems with neighbors)” olarak kavramsallaştırılan yaklaşımdır. Bu yaklaşım, uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi ve mevcut tehdit algılamalarının bir kenara bırakılması yoluyla barışçıl bir bölgesel güvenlik anlayışı sunmakta; aynı zamanda sınır ötesi ilişkilerde çatışmaların ortadan kaldırılmasını da kapsamaktadır⁵⁰⁰. 2000’li yılların başından beri temel bir dönüşüm yaşayan Türk dış politikasında, ‘komşularla sıfır sorun’ ilkesi ile, öncelikle yakın çevrede dış ilişkilerin normalleştirilmesi; ikinci olarak bölgedeki, politik, ekonomik ve sosyo-kültürel ilişkilere dayanan yapıcı girişimlerde bulunulması planlanmaktadır. Bu bağlamda ise, “çatışan komşuları arasında arabuluculuk eden” ve “uzlaştırıcı bir rol oynayan” bölgesel bir aktör olarak Türkiye’nin, komşularıyla bölgesel işbirliği maksimize edilirken çatışma kaynağı yaratan sorunların ise minimum seviyeye indirilmesi hedeflendiği aktif bir duruş sergilemesi hedeflenmektedir⁵⁰¹.

Cumhuriyet tarihi boyunca komşularla iyi ilişkiler geliştirme isteğinin önemi üzerinde durulmasında bir süreklilik olmakla beraber AKP hükümetleri döneminde bu istek, somut bir dış politika vizyonu olarak ortaya konmuştur. Bu anlayışın benimsenmesindeki reel politik ve çıkar odaklı motivasyonlar arasında en önemli etken, Türkiye’nin çevresinin istikrarsızlık ve kaos üreten bir bölge durumundan çıkartılması, ülke içinde yaşanmakta olan dönüşümlerin ülke dışı bölgesel gelişmelerden olumsuz

⁴⁹⁹ Gülbahar Yelken Aktaş, *Turkish Foreign Policy: New Concepts and New Reflections*, Ankara, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aralık 2010, ss.60-61.

⁵⁰⁰ Gülbahar Yelken Aktaş, a.g.t, s.65

⁵⁰¹ Ufuk Ulutaş, “Turkish Foreign Policy in 2009: A Year of Pro-Activity”, *Insight Turkey Commentaries*, Vol.12, No.1, 2010, s.1.; Gülbahar Yelken Aktaş, a.g.t, ss.65-66.

etkilenmesini garanti almaya çalışmaktır. Karşılıklı ekonomik bağımlılığı artırarak devletlerarasındaki anlaşmazlık noktalarını işbirliği mekanizmalarını kullanarak çözmeye çalışmak bir diğer özelliktir ve bu doğrultuda pro-aktif inisiyatifler almak, ritmik diplomasi ve arabuluculuk niteliğini ön plana çıkartmak stratejileri ile uyum içerisinde⁵⁰². Bir ideal modeli temsil eden ‘komşularla sıfır sorun’ prensibi, Türk dış politikasında özellikle Ortadoğu bölgesinde ortaya çıkan gelişmeler neticesinde en çok tartışılan maddelerden biri olmuştur⁵⁰³.

Türkiye’nin dış politikasına yeni bir ivme kazandıran bu temel esasların uygulama alanında test edildiği noktalardan biri de Suriye ile olan ilişkiler üzerinden gözlemlenebilme imkanına sahiptir. Soğuk Savaş döneminde Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkiler iki kutupluluğun yarattığı uluslararası sistem gölgesi altında seyretmiştir. NATO üyeliği dolayısıyla Türkiye, Suriye tarafından sadece kendi menfaatlerini gözetken değil aynı zamanda Arap dünyasının gerçek ihtiyaçları ve çıkarları pahasına Batı bloğunun çıkarlarına hizmet etmenin yollarını arayan, Batı bloğunun koruyucusu bir ülke imajıyla değerlendirilmiştir. Benzer şekilde Türkiye de Suriye’nin Arap milliyetçiliği ve istikrarsızlık durumunu, bölgedeki Sovyet nüfuzunu yaymak için bir fırsat olarak algılamıştır⁵⁰⁴. Türkiye’nin Soğuk Savaş yıllarında, iki kutup arasında çekişmenin en yoğun yaşandığı sahalardan biri olan Ortadoğu’daki gelişmeler karşısında ortaya koyduğu dış politika anlayışı, onu Batı ile yakınlaştırırken Arap devletlerinden uzaklaştırmıştır. Özellikle Türkiye’nin, Batı adına Sovyet tehdidine karşı bir güvenlik kuşağı oluşturma girişimi olarak Bağdat Paketi’nin kuruluşunda takındığı tavır, Arap devletlerin bakışını derinden etkilemiş; Ortadoğu politikaları Batı’ya yönelik dış politika kurgulamasının bir aracı olarak kullanılmıştır⁵⁰⁵.

1960’lı yıllarda Fırat ve Dicle nehirlerinin sularının kullanımı, iki ülke arasındaki sınır aşan sular sorununu gündeme getirmiştir. İki ülkenin de enerji ve sulama amacıyla nehir sularını kullanmak üzere giriştikleri projelerde, çakışan egemenlik iddiaları nedeniyle

⁵⁰² Tarık Oğuzlu, “Komşularla Sıfır Sorun Politikası: Kavramsal Bir Analiz”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt:4, Sayı:42, Haziran 2012, ss.9-12.

⁵⁰³ Ahmet Davutoğlu, “Zero Problems in New Era”, *Foreign Policy*, 21.03.2013, http://www.mfa.gov.tr/article-by-h_e_-mr_-ahmet-davutoglu_-minister-of-foreign-affairs-of-the-republic-of-turkey-published-in-foreign-policy-magazin-2.en.mfa, (Erişim Tarihi: 02.06.2018)

⁵⁰⁴ Meliha Benli Altunışık, Özlem Tür, “From Distant Neighbors to Partners? Changing Turkish-Syria Relations”, *Security Dialogue*, vo.37, No.2, June 2006, s.232.

⁵⁰⁵ Mehmet Şahin, “Türkiye’nin Ortadoğu Politikası: Süreklilik ve Değişim”, *Akademik Ortadoğu*, Cilt:4, Sayı:2, 2010, ss.12-13.

Türkiye'nin hakkaniyet prensiplerini gözetmeden kendi çıkarları doğrultusunda kullanım alanı oluşturduğu şeklinde algıladığı tehditle karşı karşıya kalan Suriye, PKK terör örgütünün kendi topraklarını sığınak olarak kullanmasına izin vermiştir. Su paylaşımı konusundaki endişelere ek olarak Suriye tarafında, 1982 Hama olaylarından sonra Müslüman Kardeşler liderlerinin Türkiye'ye kaçtıkları ve orada saklandıklarına dair bir algı da mevcuttu. 1983'te Türkiye'nin dev bir sulama ve enerji projesi başlatması –GAP- ilişkileri daha da zorlamış ve Arap protestoları nedeniyle uluslararası finansman kurumlarından kredi temin edemeyen Türk hükümetleri, dev projenin finansmanını kendi ulusal bütçesiyle karşılamıştır. İki kutupluluğun ikili ilişkilerdeki hakim çerçeveyi biçimlendirdiği Soğuk Savaş yıllarında, herhangi bir sıcak çatışma hali olmamasına rağmen iki ülkenin önemli bir siyasi teması bulunmamakta ve resmi ticaret ilişkileri de ihmal edilmiştir⁵⁰⁶. Ayrıca, güvenlik sorunları, iç politikadan da derinden etkilenmiştir.

Aslında temelleri daha önceki hükümetler döneminde atılan ama AKP hükümetleri zamanında bir olgunluk kazanan ve daha kapsamlı hale gelen dış politika vizyonunda, böylesine dramatik bir değişim ve dönüşümün kabul edilmesinde, dış politika yöneliminde değişen algıların önemli bir etkisi bulunmaktadır. Özellikle, PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanmasının komşularla olan ilişkiler üzerinde yarattığı rahatlamanın etkisiyle ılımlı ilişkiler gözlemlenebilmiştir⁵⁰⁷. Türkiye'nin “kontrollü tırmandırma” taktiğiyle terör örgütü liderini Suriye'den çıkartılmasını sağlaması ve ardından iki ülke arasında 16-20 Ekim 1998 tarihinde yapılan müzakereler neticesinde imzalanan Adana Mutabakatı, Türkiye-Suriye ilişkilerinde tam bir dönüm noktası olmuştur. Anlaşmanın taahhütlerine sadık kalarak yerine getiren Suriye ile ABD'nin 2003'te Irak'ı işgal etmesiyle birlikte Irak'taki bölünmüşlüğün her iki ülke tarafından tehdit algılaması yaratması ikili ilişkilerde gelişim döneminin kapılarını aralamıştır⁵⁰⁸.

Son yıllarda Türkiye'nin Ortadoğu bölgesindeki algılanış biçimini etkileyen önemli değişiklikler, Türkiye'nin bölgede daha etkin ve çeşitli roller üstlenmesi için bir uygun zemin yaratmıştır. Bölgesel açıdan, Arap milliyetçiliğinin meşruiyet krizine yol açan derinleşen bir siyasi, ekonomik krizle birlikte siyasal İslam'ın yükselişinin yarattığı

⁵⁰⁶ Meliha Benli Altunışık; Özlem Tür, a.g.m, ss.232-233.

⁵⁰⁷ Alexander Murinson, “The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy”, *Middle Eastern Studies*, Vol.42, No.6, November 2006, ss.945-946; Umut Dalkırmaz, Türkiye-Suriye İlişkilerine ABD'nin Etkisi (2002-2012), Edirne, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015, s.136.

⁵⁰⁸ Çağrı Erhan, “Suriye ile Nereden Nereye”, *Türk Dış Politikası'nın Güncel Sorunları*, Ankara, İmaj Yayınevi, 2010, s.150.

ikilemler Türkiye’yi yeniden düşünmek için elverişli bir ortamın oluşmasına katkıda bulunmuştur. Bunun yanında, Türkiye’nin AB ile üyelik müzakerelerindeki ilerleme ve ülke içerisindeki politik ve ekonomik modernleşme hamleleri, siyasal İslamcı hareketinin evrimi ile demokrasi ve İslam’ı uzlaştırma potansiyeliyle bir model oluşturması, İsrail-Suriye⁵⁰⁹, İsrail-Filistin ve Lübnan örnek olaylarında gözlemlendiği gibi bölgesel çatışmaların yönetimi ve çözümünde üçüncü taraf rolünü oynama isteği ve yumuşak güç araçlarını etkili bir şekilde kullanması, Türkiye’nin Ortadoğu’da yumuşak bir güç olarak cazibesini artırmıştır⁵¹⁰.

İki kere savaşın eşiğinden dönen ikili ilişkilerde, Türkiye’nin 1990’ların sonuna değin Suriye’ye olan yaklaşımında bilinçli yabancılaşma ve kontrollü gerilim politikalarından birini güttüğü durumundan gelecek için ılımlı beklentiler yaratan stratejik diplomatik ziyaretler aracılığıyla ilişkilerin değişen doğasında kayda değer bir ilerleme kaydedilmiştir. Karşılıklı olumsuz algılamaların şekillendirdiği tarihsel düşmanlık, politika yapıcılarının iç politikadaki bir takım yerel sorunları dış politika alanına kanalize etme girişimleri ile uzun süredir kilit bir pozisyonda seyreden ikili ilişkiler, Türkiye’nin dış politika yapım aşamasında uluslararası yönelimindeki değişikliklerin etkisiyle eski sorunlu gündem maddeleri yerini işbirliği umutlarına bırakmıştır⁵¹¹. Türkiye’nin Suriye ile ilişkilerine salt güvenlik perspektifinden bakan tavrını aşamalı olarak sona erdirmesi, onun yumuşak güç kimliğinin de daha görünür hale gelmesini sağlamıştır⁵¹².

İkili ilişkileri şekillendiren önemli gelişmelerden biri de ABD’nin 2003 yılında başlattığı Irak Savaşı’dır. Türkiye, ABD’nin İran ve Suriye’yi uluslararası alanda izole etmeye çalıştığı zamanda ilişkilerini güçlendirmeye gayret etmiştir. Bu durumun gerçekleşmesinde, her üç ülkenin de Kürt nüfusunun yoğun olduğu bölgeler üzerinde, Irak’ın toprak bütünlüğünü tehdit edecek olan irredantist iddialara yol açabilecek, gelecekte Irak’ın kuzeyinde potansiyel bir Kürt devleti kurulmasının önünü açılmasından

⁵⁰⁹ Çağrı Erhan, Ankara Mutabakatı sonrasında iki ülke arasında ekonomik, ticari alanlarda varılan ılımlı iklimin siyasi ilişkilerde de meyvesini verdiğini; 10 yıl önce birbirini öncelikli tehdit olarak algılayan ve düşmanca bir ittifak içine girmekle itham eden iki ülkenin inşa ettikleri samimiyet ve güvene dayalı işbirliği ortamının Türkiye’nin Suriye-İsrail arasındaki görüşmelere ev sahipliği yapmasına imkan verdiğini; bu ithamların yerini ise Türkiye’nin “dostluğundan şüphe edilmeyen bir ülke olarak” arabuluculuk rolüne övgülere bıraktığını belirtmektedir. Çağrı Erhan, a.g.m, s.150-151.

⁵¹⁰ Meliha Benli Altunışık, “The Possibilities and Limits of Turkey’s Soft Power in the Middle East”, *Insight Turkey*, Vol.10, No.2, 2008, ss.42-44.

⁵¹¹ Bülent Aras; Rabia Karakaya Polat, “From Conflict to Cooperation: Desecurization of Turkey’s Relations with Syria and Iran”, *Security Dialogue*, Vol.39, No.5, October 2008, ss.509-510.

⁵¹² Tarık Oğuzlu, “Soft Power in Turkish Foreign Policy”, *Australian Journal of International Affairs*, Vol.61, No.1, March 2007, ss.92-93.

duyulan kaygının önemli bir etkisi olmuştur⁵¹³. Irak Savaş'ının ardından, 2004'te tek taraflı ateşkesi reddeden PKK'nın Türkiye'deki terörist saldırılara yeniden başlatmış; bunu takiben Ağustos 2005'te Suriye ve İran'da da bir şiddet kampanyası başlatmıştır. Kuzey Irak'ın Amerikan kontrolündeki bölgelerde PKK'ın devam eden varlığı, ABD'nin güvenilir bir müttefik olarak kabul edilmesine ne derece güvenileceğini derinden sorgulamasına yol açmıştır. ABD, Kuzey Irak'ta PKK'ya karşı herhangi bir önlem almayı reddederken Suriye ve İran'ın PKK'yı terör örgütü ilan etmesi ve bu örgüte karşı gerekli tedbirleri alanacaklarını duyurması, Türkiye'de Suriye ve İran'a dair olumlu bir imaj yaratmış⁵¹⁴; paylaşılan ortak tehdit algısıyla hareket eden Türkiye ve Suriye savaş suçu ve terörizmle ortaklaşa mücadele eden bir dizi ekonomik ve güvenlik anlaşması imzalamıştır.

“Sıfır sorun-maksimum işbirliği” ilkesinde çerçevesi çizilen, güvenlik merkezli, hareket alanı kısıtlı politika yürütümünden ziyade yoğun diyalog ve iletişime dayalı, ekonomik, sosyal, ticari ilişkilere de önem veren, manevra kabiliyeti yüksek, kazan-kazan yaklaşımıyla ilişkileri geliştirmeyi amaçlayan yeni dış politika vizyonunda, karşılıklı ekonomik bağımlılık yaratılmasının da Türkiye'nin çevresinde derinlik kazanmasına faydalı olacağı düşünülmüş⁵¹⁵; Temmuz 2003'te, 6.Türkiye-Suriye Protokolüyle gümrüksüz ticaret, turizm, eğitim olmak üzere ekonomik alanı ilgilendiren çok sayıda ikili anlaşma imzalanmıştır. Aralık 2003'te Hatay vilayetinin tartışmalı statüsü ve terörizm ile ilgili sorun alanlarında karşılıklı diyalog zeminini başlatmak için Türk heyeti Suriye'yi ziyaret etmiş; bu ziyaret karşılık 57 yıl aradan sonra ilk kez Ocak 2004'te Devlet Başkanı Beşar Esad, Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Teröre karşı bir ittifak kurma ve Ortadoğu'da barışın nasıl korunacağına dair ortak bir vizyon üzerinde anlaşmaya varılmaya çalışılmış⁵¹⁶; Suriye tarafının Türkiye'nin mevcut sınırlarını açıkça tanıyan belgeye imza atmasıyla, Hatay Türkiye'nin bir parçası olarak kabul edilmiştir. Bu ziyaret esnasında, ekonomi ile ilgili konulara da değinilmiş; sınır bölgelerinde ticareti

⁵¹³ Banu Eligür, “Are Former Enemies Becoming Allies? Turkey's Changing Relations with Syria, Iran and Israel Since the 2003 Iraqi War”, Brandies University Crown Center For Middle East Studies, Middle East Brief, No.9, August 2006, s.1.

⁵¹⁴ Banu Eligür, a.g.m, ss.1-2.

⁵¹⁵ Buğra Sarı, a.g.t, s.58; Bu dönem Türk dış politikasındaki dönüşümü çeşitli teorik perspektiflerden kavramsallaştırmayı amaçlayan literatür içerisinde Kemal Kirişçi, bir “ticaret devletinin (trading state)” öncelikleri açısından ekonomik faktörlere ve karşı bağımlılığın artan önemine vurgu yapmakta; Ortadoğu'da barış ve istikrardan oluşan bir düzen elde etmek için karşılıklı bağımlılığın çatışma çözümü ve barış inşasında işlevsel bir araç olarak kullanılabileceğini, ithal ikameci politikalarından ihracata yönelik kalkınma modeline geçişi sağlamak isteyen ülkelerin, ekonomik çıkar arayışının ana bir unsur haline getirmesiyle bağlantılı olarak iş dünyası için bir pazar sağlayacağına değinmektedir. Kemal Kirişçi, “The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State”, *New Perspectives of Turkey*, No.40, 2009, ss.42-43.

⁵¹⁶ Alexander Murinson, a.g.m, ss.955-956.

kolaylaştırmak amacıyla Gaziantep ve birkaç sınır merkezinde konsolosluk açılmasına karar verilmiştir⁵¹⁷.

Hariri suikasti ardından Lübnan'daki askeri ve siyasi varlığını sonlandırmak için Suriye rejimi üzerinde kurulmak istenen uluslararası baskıları desteklemeyen ve Batı ile aynı güvenlik kaygılarını paylaşmayan Türkiye'nin Suriye ile ilişkileri, 2003 sonrası dönemde bölgesel dinamikler ve güç dengesi parametrelerinde meydana gelen değişikliklerin etkisiyle kısa zamanda yüksek stratejik işbirliğine evrilmiştir. Her iki ülke arasında birbirlerine karşı besledikleri tarihsel önyargılar ve güvensizlik duygusu yerini birçok paydada kesişen ortak çıkarlara bırakmıştır. İki taraf arasındaki işbirliği ve diyalog sürecini stratejik bir aşamaya taşımak için Eylül 2009'da Yüksek Stratejik İşbirliği Konseyi kurulması kararlaştırılmış; "Türkiye, Suriye'nin Ortadoğu'ya açılan kapısı ve ikinci evi"⁵¹⁸ ifadeleriyle ilişkilerin geldiği tarihi aşama vurgulanmış; komşularla sıfır sorun bağlamında enerjiden, vizesiz seyahata, ortak Bakanlar kurulu toplantılarından kültürel değişim programlarına kadar varan işbirliği ve entegrasyona giden sürecin önü açılmıştır⁵¹⁹.

Türkiye'nin dönem içinde dış politikasında meydana gelen önemli değişiklikler, Batıcı dış politikadan uzaklaşarak Ortadoğu'ya ağırlık veren, İslami eğilimli bir dış politika anlayışı geliştirdiği iddiaları "eksen kayması (shift of axis)" tartışmalarını beraberinde getirmiştir.⁵²⁰ Türkiye'nin dış politikada aktif bir tutum içerisine girerek Ortadoğu'da önemli bir oyuncu haline gelmesi, 50 yılı aşkın süredir takip ettiği Batı (NATO, AB) yönelimli dış politika çizgisinden uzaklaştığı ve 'Ortadoğululaştığı' yönünde bir algı yaratmıştır⁵²¹. Uzgel, bu açılımları bağımsız yorumlamanın aksine, dış politikada söylem ve retoriğin aksine süreklilik gösteren unsurları göz önüne alarak, "stratejik orta büyüklükte bir devlet olarak Türkiye, Afro-Avrasya güç dengelerinin parametreleri içinde kıtasal bir gücün stratejik ağırlığına ihtiyaç duymakta"⁵²² olduğu gerçeği nedeniyle, Suriye'nin İran

⁵¹⁷ Özlem Tür, "Turkish-Syrian Relations: Where Are We Going?", *UNISCI Discussion Papers*, No.23, 2010, ss.167-168.

⁵¹⁸ "Suriye Ortadoğu Pazarına Giriş Kapısı", *Milliyet*, 24.12.2009, <http://www.milliyet.com.tr/-suriye-ortadogu-pazarina-giris-kapisi--siyaset-1177586/>, (Erişim Tarihi: 06.06.2018).

⁵¹⁹ Veysel Ayhan, "Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem: Yüksek Stratejik İşbirliği Konseyi", *Ortadoğu Analiz*, Kasım 2009, Cilt:1, Sayı:11, ss.29-33.

⁵²⁰ Ünal Ünsal, "Dönemin Bilançosu", (ed. Baskın Oran), *Türk Dış Pol...*, a.g.e, Cilt III: 2001-2012, ss.193-194.

⁵²¹ Burhanettin Duran, "Türk Dış Politikası Ortadoğululaşılıyor mu?", (ed. Kemal İnat; Muhittin Ataman; Burhanettin Duran), *Ortadoğu Yıllığı: 2008*, İstanbul: Küre Yayınları, ss.385-386.

⁵²² Ahmet Davutoğlu, "Turkey's Strate...", a.g.m, s.88.

yerine Batı sistemi içerisinde yer alan ve yakın müttefiki Türkiye ile yakınlaşmasının ABD yönetimi açısından da olumlu bir gelişme olarak değerlendirildiğini; AKP karar alıcılarının, dış politikayı yeni uluslararası ve bölgesel ortamdaki gelişmelere ayak uydurma süreci yaşadığına değinmektedir⁵²³.

Oğuzlu, Türk dış politikasındaki artan Ortadoğululaşma eğiliminin Batı ile bir kopuşa neden olmaktan ziyade ABD/AB ile ilişkilerinde duygusal/romantik bir yaklaşım yerine rasyonel/pragmatik bir yaklaşımın benimsenmesiyle sonuçlandığını belirtmektedir. Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinde kimlikle ilgili faktörlere kıyaslandığında daha çok fayda-maliyet hesaplamalarına dayalı olarak yeni bir stratejik düşünce benimsediğine değinmekte; bu durum, NATO ve AB ile olan kurumsal ilişkileri açısından Batılı uluslararası toplumun bir parçası olan Türkiye'nin Batı yönelimli bir dış politika kurgusunun otomatikman, daima çıkarlarına hizmet etmeyeceğinin farkına varmasını sağladığını vurgulamaktadır. Ayrıca, dış politika seçkinleri, Türk ulusal kimliğinin Doğulu yönünün telaffuz edilmesinin Batı ile ilişkilerinde daha fazla fayda sağlayabileceğinin giderek farkına varmışlardır. Bu durum, Batı ile ilişkilerde pazarlık gücünü artırmak amacıyla girilen stratejik bir hesaplama anlamına gelmemektedir. “Türkiye'nin, Doğulu kimliğini ne kadar reddederse Batılı kimliğinin onaylanma olasılığının o derece artacağı” önermesi, yerini “Türkiye'nin Doğu ile olan bağları güçlendikçe Batılı kimliğinin kabul edilmesinin artacağı” daha pragmatik bir denkleme bırakmıştır⁵²⁴.

Son yıllarda uygulama alanı genişleyen dış ilişkilerde, “bölgeselleşme” eğiliminin gittikçe belirginleşerek Ortadoğu bölgesine dönük angajmanın artışı ile⁵²⁵, Türkiye'nin kendi öncelikleri doğrultusunda girişimlerde bulunarak Batılı müttefiklerinden bağımsız bir çizgi takip edişi ve bu önceliklerini hayata geçirmede müttefikleriyle ihtilafa düşmeden kaçınıyor oluşu, bu tartışmaların en belirgin noktasını oluşturmaktadır.⁵²⁶ Türkiye, bölgesel politikalarını formüle ederken daha özgüvenli ve özerk hareket edişi ve zaman zaman Transatlantik ittifakının gündeminden sapışı, dış politika ekseninin geleneksel Batı yöneliminin ötesine kaydığı endişesini doğurmuştur. Kardaş, yeni Türk dış politikasının

⁵²³ İlhan Uzgel, “Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele”, (der. İlhan Uzgel; Bülent Duru), *AKP Kitabı: Bir Dönü...*, a.g.e, ss.364-365.

⁵²⁴ Tarık Oğuzlu, “Middle Easternization of Turkish Foreign Policy: Does Turkey Dissociate From the West?”, *Turkish Studies*, Vol.9, No.1, March 2008, ss.3-7.

⁵²⁵ Özdem Sanberk, “Türk Dış Politikasının Bölgeselleşmesi”, *BİLGESAM*, Rapor No:21, İstanbul, 2010 ss.3-5.

⁵²⁶ Şaban Kardaş, “Türk Dış Politikasında Eksen Kayması mı?”, *Akademik Ortadoğu*, Cilt:5, Sayı:2, 2011, ss.20-21.

uluslararası ve bölgesel sistemlerde yeniden yapılandırılan güç ilişkileri, iç politikadaki dönüşüm, yönetici seçkinlerin kimliği ve kamuoyu faktörlerinin benzersiz bir kombinasyonu olduğuna değinmektedir.⁵²⁷ Fakat bu tartışmalardan ziyade, üzerinde durulması gereken noktalardan biri, Türk dış politikasının yeni vizyonunda ortaya konan dış politika inisiyatiflerinin uygulanabilirliği, bu ilkeler ile ulusal çıkar tanımlamalarının başarılı bir şekilde uzlaştırabilmenin gerçekliği ve sürdürülebilirliği üzerinedir⁵²⁸. Bu doğrultuda, Türkiye'nin yeni dış politika anlayışının güç kapasitesi ve sınırlılığını test etme fırsatı veren Suriye Krizi boyunca benimsediği yaklaşımın ittifak ilişkisi içerisinde olduğu ülkelerle ilişkilerine olan yansıması bir sonraki başlık altında ele alınacaktır.

4.2. Suriye Krizi'nin Türkiye'nin NATO ile İlişkilerine Etkisi

Türkiye'nin 60 yılı aşkın süredir ortak savunma işbirliği ve güvenliği sağlamak amacıyla NATO ittifakı üyeleriyle geliştirdiği ilişkilerin seyrinde Atlantikçi kuşağın temsilcisi ABD ile ilişkileri, hem Soğuk Savaş dönemi yıllarında hem de Soğuk Savaş sonrası dönemde dış politikasında kritik bir yapıtaşı olma özelliğini muhafaza etmektedir. Sistemsel düzlemde ve alt-sistem boyutunda meydana gelen değişiklikler, dönem dönem ittifak ilişkilerinin derinden sorgulanmasına yol açan sınavlara tabi olmuş olsa da ortak sorunlar karşısında aynı amaç çatısı altında buluşuyor olmak müttefiklik ilişkisinin birbirlerinin gözünde değerini korumasına yol açmıştır. Sistemsel düzeyde, askeri ve siyasi açıdan hiyerarşik sıralamada başat konumu işgal eden ABD'nin yanında, küreselleşme ile birlikte ekonomik ve teknolojik kapasite açısından çok merkezli ilişki kalıplarının ortaya çıktığı yeni yapıda, alt-sistemlerin ön plana çıkması sonucu, Türkiye gibi bölgesel aktörler için daha çok inisiyatif alabilme ve etki alanını artırma imkanı doğmuştur⁵²⁹. Bu durumda, bazen ortak bir karar alınmasında üzerinde durulan görüş ayrılıkları derinleştikçindentaraflar arasında ayrışma pekişmiş; ittifak teminatlarının inandırıcılığı üzerine sorgulayıcılık artmışbazen de işbirliğiimkanları önemli ölçüde artmıştır.

ABD'de Bush yönetiminin siyasi, ekonomik iktidarı ve nüfuzunda öngörülemeyen bir çöküş ile Ortadoğu bölgesinden ayrılmasının yarattığı uluslararası ortamdaki değişiklikler, Türkiye'nin çevresindeki bir dizi istikrarsızlık ve iç savaş koşullarının

⁵²⁷ Şaban Kardaş, "Turkey: Redrawing the Middle East Map or building Sandcastles?", *Middle East Policy Council*, Vol.XVII, No.1, Spring 2010, ss.115-118.

⁵²⁸ Fuat Keyman, "Türk Dış Politikasında Eksen Tartışmaları: Küresel Kargaşa Çağında Realist Pro-Aktivizm", *SETA Analiz*, Ocak 2010, Sayı:15, ss.8-9'dan aktaran Gülbahar Yelken Aktaş, a.g.t, s.85, 89.

⁵²⁹ Şuhnaz Yılmaz Özbağcı, "Türkiye-ABD İlişkileri", (ed. Faruk Sönmezoğlu; Nurcan Özgür Baklacioğlu; Özlem Terzi), *XXI. Yüzyılda...*, a.g.e, s.323.

etkisinden korunma çabasını hızlandırmıştır⁵³⁰. Bu gayretin bir ürünü olarak, bölgesel sorunlara güven artırıcı yöntemlerle çözüm arayışındaki arabulucu ve kolaylaştırıcı olarak aktif katılımı, bölgedeki varlığı, diplomasi geleneğindeki prensipleri uyumlu araçlar vasıtasıyla kullanımı, manevra kabiliyetini artırmış; riskleri ve fırsatları beraberinde getirmiştir.

Tunus'ta başlayarak hızla yayılan Arap Baharı rüzgarının Suriye'yi bir iç savaş ortamına sürüklemesi, Türkiye'nin bölge ülkeleriyle entegrasyon çabalarını kesintiye uğratmıştır. Bu doğrultuda, Suriye Krizi özelinde Türkiye'nin müttefikleri ile işbirliği yaptığı hususlar, ortak amaçları, paylaşılan tehdit algılamaları ve güvenlik kaygıları ile bu kaygıları gidermeye yönelik alınacak önlemler konusunda mütabakat sağlamanın derecesi, krize yaklaşımda müttefiklerin stratejileri arasındaki uyum dikkate değerdir. Farklı değerlendirmeler olmakla birlikte, bu çalışmada, Suriye iç savaşının gidişatını doğrudan etkileyen kırılma noktaları olduğu tespit edilmiş; bu doğrultuda Türkiye'nin tehdit algılamaları ve güvenlik politikalarını biçimlendirdiği üç aşama belirlenmiştir. İlk aşamada, Suriye'de Esad rejiminden kaynaklanan tehdit algılamaları doğrultusunda Türkiye'nin güvenlik ve savunma ihtiyaçlarını karşılamak için bünyesinde yer aldığı NATO'nun ittifak güvencelerinin etkisi tartışılacaktır. İkinci aşamada, Suriye iç savaşında devlet-dışı aktörlerin sahneye çıkmasıyla NATO ittifakının terör örgütleriyle mücadele çerçevesinde geliştirdiği stratejilere ve bu stratejilerin Türkiye'nin güvenlik ihtiyacını karşılamadaki rolüne değinilecektir. Üçüncü aşamada, aktörlerin pozisyonlarını revize etmelerini gerektiren ve mevcut güç dengesi dinamiklerini derinden etkileyen Rusya'nın Suriye'ye gerçekleştirdiği hava saldırıları ile fiili olarak müdahil olmasının ittifak bünyesinde yarattığı etkiye değinilecektir.

4.2.1. Suriye Rejiminden Algılanan Tehdit Algılamaları Karşında NATO İttifakının Etkinliği

Krizin başlangıcında, Arap Baharı olayları Suriye'ye sıçradığında, net bir tavır geliştiremeyen ve bekle gör politikası izleyerek gidişatı yakından takip eden Türkiye, Suriye yönetimine “reform” telkinlerini tekrarlamış; aldığı olumlu cevaplar ile bu konuda

⁵³⁰ Şuhnaz Yılmaz Özbağcı, a.g.m, ss.332-334; Bülent Aras, “Turkey’s Rise in the Greater Middle East: Peace-Building in the Periphery”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol.11, No.1, 2009, ss.29-35.

atılacak adımların yerine getirilmesini beklemiştir⁵³¹. Türkiye, Mart 2011’de başlayan ve büyük bir ihtilafa dönüşen olaylar karşısında, ilk 6 aylık periyotta Şam yönetimi ile diyalog halinde bulunarak “halkın meşru taleplerinin ve beklentilerinin karşılanması” için yetkililerin reform sürecinin ilerletilmesi yönünde atacakları adımların destekleneceğini belirten açıklamalarda bulunmuştur⁵³². 27 Mayıs 2011 tarihinde Beşar Esad ve Recep Tayyip Erdoğan arasındaki telefon görüşmesinde, Türkiye’nin Suriye’ye verdiği önem vurgulanmış; Suriye halkına yönelik saldırılara Türkiye’nin sessiz kalamayacağı belirtilmiş ve reformların bir an evvel hızlı ve radikal bir şekilde hayata geçirilmesi için bir takvim oluşturulması istenmiştir⁵³³. Krizin başlangıcında işbirliği mesajı verilmeye çalışılmışsa da Suriye’de gerginliğin artması ve olaylarda güvenlik güçlerinin kullandığı orantısız güç nedeniyle sivil kayıpların sayısının sürekli olarak yükselmesi Esad yönetimi ile ilişkilerin sorgulanır hale gelmesine yol açmıştır. Zaman içerisinde, Suriye yönetimi ile gerçekleştirilen görüşmeler azalmış; doğrudan ziyaretler durma noktasına gelmiş; karşılıklı telefon görüşmelerinde sayısal düşüş başlamıştır⁵³⁴. Dış İşleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun 9 Ağustos 2011 tarihinde son bir girişim olarak Suriye yönetimini taahhüt ettiği reformları yerine getirmesi için ikna etmeye çalışması sonuçsuz kalınca Türkiye, Suriye’ye yönelik politikasında değişikliğe gitmiştir⁵³⁵.

Türkiye, 29 Nisan 2011 tarihinde, Beşar Esad yönetiminin muhalefet gösterilerini askeri şiddetle bastırmaya yönelmesi üzerine, 400 civarında Suriye vatandaşının Hatay’ın Yayladağı ilçesindeki Cilvegözü sınır kapısına yönelmesiyle başlayan ilk kitlesel göç dalgasıyla Suriye Krizinden doğrudan etkilenmeye başlamıştır⁵³⁶. Suriye yönetimine karşı mesajlarını ve uyarı tonunu sertleştiren Türkiye, maruz kalacağı sığınmacı akınlarına karşı

⁵³¹ Alper Turhan, Türkiye-Suriye İlişkilerinde Çatışma-Yumuşama Dönemleri ve Arap Baharı Süreci, Kütahya, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012, ss.130-131.

⁵³² Dış İşleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, “No:82, 25 Mart 2011, Suriye’deki Olaylar Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/no_-82_-25-mart-2011_-suriye_deki-olaylar-hk_.tr.mfa, (Erişim Tarihi:10.06.2018).

⁵³³ Duygu Güvenç, “Ankara’dan Esad’a Sert Uyarı”, *Sabah*, 30.05.2011, <https://www.sabah.com.tr/dunya/2011/05/30/ankaradan-esada-sert-uyari>, (Erişim Tarihi:10.06.2018); Aslı Aydıntaşbaş, “Davutoğlu: Esad Hala Reform Yapabilir”, *Milliyet*, 10.06.2011, http://cadde.milliyet.com.tr/2011/06/05/YazarDetay/1400237/davutoglu_esad_h%C3%A2l%C3%A2_reform_yapabilir, (Erişim Tarihi: 10.06.2018).

⁵³⁴ Veysel Ayhan, “Erdoğan-Esad Görüşmesi: İlişkilerde Çatışmacı Dönem”, 15.06.2011, <http://www.tuicakademi.org/erdogan-esad-gorusmesi/>, (Erişim Tarihi: 10.06.2018).

⁵³⁵ Ali Balcı, *Türk Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, Eylül 2013, s.308.

⁵³⁶ Aydın Hasan, “Cilvegözünden Giren 400 Suriyeli Başlattı”, *Milliyet*, 27.09.2015, <http://www.milliyet.com.tr/cilvegozunden-giren-400-suriyeli-gundem-2123092/>, (Erişim Tarihi: 10.06.2018).

hazırladığı yol haritasında Suriye toprakları içerisinde bir “tampon bölge” oluşturulmasını gündeme getirmeye başlamıştır⁵³⁷. Ağustos 2011’den beri ülke içi çatışmaların durmaması ve çatışmalardan kaçarak Türkiye’ye sığınan Suriyelilerin sayısının hızla artması üzerine Türkiye, Suriye muhalefetine destek vermiş; Suudi Arabistan, Kuveyt gibi Esad yönetimine karşı ülkelerle işbirliği yaparak muhalefet gruplarının kendi topraklarında organize olmalarına müsaade etmiştir⁵³⁸.

Türkiye, Nisan 2011’de Antalya konferansları ile başlayan süreçte, muhalif gruplar arasında ortak bir mutabakat ve koordinasyon oluşturmak amacıyla kendi topraklarında organize olmalarına müsaade etmesiyle tavrını açık ve net bir şekilde ortaya koymuştur. Ağustos 2011’de kurulan SUK içerisinde Müslüman Kardeşler örgütünün ağırlığının bulunması, SUK’un yapısının mücadele eden tüm muhalefet gruplarını tam kapsayıcı bir temsilden uzak olması ve içerisinde aşırı unsurlar barındırması dolayısıyla ABD’nin yeni bir oluşuma ihtiyaç olduğunu belirtmesi ile SUK’un faaliyetlerini SMDK içerisinde icra edecek olması; Türkiye’nin etkisini bir yönden sınırlandırmıştır⁵³⁹.

Türkiye, Suriye yönetiminin ülkesindeki protesto gösterine karşı tepkisinde bir değişiklik olmaması ve rejimin ülkesindeki gerilimi durdurmak için elindeki fırsatları kullanamaması üzerine, rejimin üzerinde bölgesel ve uluslararası baskının artırılmasının zorunlu hale geldiğini belirterek bir dizi yaptırım kararı aldığını ilan etmiştir. Askeri ve finansal içerikli 9 maddeli uluslararası yaptırım kararları arasında⁵⁴⁰; Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği mekanizmasının faaliyetlerinin askıya alınması, bazı üst düzey Suriyeli yetkililere seyahat yasağı konulması ve Türkiye’deki mal varlıklarının dondurulması, Suriye ordusuna silah, askeri teçhizat satış ve tedariğinin durdurulması, Suriye Merkez Bankası ile ilişkilerin dondurulması, altyapı projelerinin finansmanı için imzalanan Eximbank kredi anlaşmalarının askıya alınması gibi hükümler yer almaktadır.

Türkiye’nin dış politikasında yumuşak güç anlayışını terk edip sert güç enstrümanlarına ve güvenlik ağırlıklı bir stratejiye yönelmesinde Suriye ile gerginliği

⁵³⁷ Deniz Zeyrek, “Suriye’de Tampon Bölge Kurulabilir”, *Radikal*, 11.06.2011, <http://www.radikal.com.tr/dunya/suriyede-tampon-bolge-kurulabilir-1052433/>, (Erişim Tarihi: 11.06.2018).

⁵³⁸ Ali Balcı, a.g.e, s.308.

⁵³⁹ Ünal Ünsal, “Dönemin Bilançosu”, (ed. Baskın Oran), a.g.e, ss.158-159.

⁵⁴⁰ “Türkiye Suriye’ye Yaptırım Uygulamaya Başlıyor”, *BBC*, 30.11.2011, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/11/111130_turkey_syria, (Erişim Tarihi: 12.06.2018); “Türkiye’den Suriye’ye Yeni Yaptırımlar”, *Hürriyet*, 30.11.2011, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/turkiyeden-suriyeye-yeni-yaptirimlar-19358356>, (Erişim Tarihi: 12.06.2018).

tırmandıran Türk jetinin düşürülmesi hadisesi en önemli gelişmelerden biridir. Buna göre, 22 Haziran 2012 tarihinde Malatya Erhaç Üssünden havalanan Türk Hava Kuvvetlerine ait RF-4E ‘Phantom’ tipi keşif uçağı, Suriye tarafından uluslararası hava sahası içerisinde, Hatay’ın güneyinde Suriye’nin Lazkiye kentinin 12 mil açığında düşürülmüştür⁵⁴¹. Türk Dış İşleri Bakanlığı, “uluslararası sularda silahsız bir şekilde seyreden”, “test ve eğitim görevini icra eden bir uçağa”, “her türlü iyi niyet ve iyi komşuluk prensiplerine aykırı olan bu saldırgan eylemin, uluslararası hukukun açık ve vahim bir ihlalini teşkil ettiğini” ve “bu saldırgan eylem karşısında uluslararası hukuktan kaynaklanan tüm haklarını mahfuz tutarak, alınması gereken mukabil önlemleri kararlılıkla alacağını” belirten bir açıklama yapmıştır⁵⁴². Suriye yönetimi ise Cumhuriyet gazetesine verdiği bir röportajda, keşif uçağının Suriye ulusal hava sahasında uçaksavar bataryası ile düşürüldüğünü, düşürene kadar kime ait olduğunu bilmediklerini ve Türkiye’ye ait olduğunu anlayınca ‘Keşke düşürmeseydik’⁵⁴³ diye düşündüklerini belirten açıklamalarda bulunmuştur.

Suriye tarafından Türk jetinin düşürülmesinin yarattığı krizin sorgulamaya açtığı konulardan en önemlisi Türkiye’nin “askeri caydırıcılığı” üzerinedir. Muhataplarının gözünde sadece gücünü ve yapabileceklerini hesaba katarak bir çekince oluşturmak ve ulusal çıkarlarına aykırı bir eylemde bulunmalarına engellemek mantığına dayanan askeri caydırıcılık konsepti⁵⁴⁴, dış politikanın temel yapıtaşlarından biridir. Türkiye’nin askeri caydırıcılık kapasitesinin sorgulanmaya açıldığı tartışma ortamını yaratan bu hadisenin ardından Türkiye, angajman kurallarını (rules of engagement)⁵⁴⁵ değiştirdiğini ilan etmiş;

⁵⁴¹ “Türk Savaş Uçağı Suriye Karasularında Düştü”, *CNN Türk*, 22.06.2012, <https://www.cnnturk.com/2012/turkiye/06/22/turk.savas.ucagi.suriye.karasularinda.dustu/666139.0/index.html>, (Erişim Tarihi: 13.06.2018).

⁵⁴² Türkiye Dış İşleri Bakanlığı Resmi Sitesi, “No:173, 24 Haziran 2012, Suriye Açıklarında Düşürülen Askeri Uçağımız Konusunda Bakanlığımızca Atılan Adımlar Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/no_-173_-24-haziran-2012_-suriye-aciklarinda-dusurulen-askeri-ucagimiz-konusunda-bakanligimizca-atilan-adimlar-hk_.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 13.06.2018).

⁵⁴³ Bu röportajın tamamı için: Utku Çakırözer, “Esad: Keşke Düşürmeseydik”, *Cumhuriyet*, 03.07.2012, http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/354316/Esad_Keske_dusurmeseydik.html, (Erişim Tarihi: 15.06.2018).

⁵⁴⁴ Utku Çakırözer, “Suriye Nasıl Bu Kadar Rahat Vurabildi?”, *Cumhuriyet*, 24.06.2012, http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/352214/Suriye_Nasil_Bu_Kadar_Rahat_Vurabildi_.html, (Erişim Tarihi: 15.06.2018).

⁵⁴⁵ NATO yayınlarına göre angajman kuralları, “askeri kuvvetlere (bireyler de dahil olmak üzere) verilen ve kuvvet kullanılabilecek veya kışkırtıcı olarak algılanabilecek eylemlerde bulunulabilecek durumlar ile bunların şartlarını, derecesini ve usulünü tanımlayan direktiflerdir.” Bu konuda detaylı bilgi edinmek için: İsmail Pamuk, “Angajman Kuralları: Tanımı, Kapsamı ve Uygulanmasına İlişkin Bir İnceleme”, *Public and Private International Law Bulletin*, Vol.32, Issue:2, ss.114-115.

“Suriye’den sınırimıza yaklaşan her askeri unsurun tehdit olarak görüleceğini ve askeri hedef olarak muamele göreceğini⁵⁴⁶” beyan etmiştir.

Krizin patlak vermesinin ardından Türkiye, diplomatik temaslarını hızlandırmış, güvenlik kaygılarını müttefikleri ile müzakere etmek üzere üyesi olduğu Kuzey Atlantik İttifakı’nı 4.madde kapsamında ‘acilen’ toplantıya çağırmıştır. NATO Genel Sekreteri Anders Fogh Ramussen düzenlediği basın açıklamasında⁵⁴⁷, bir Türk uçağının Suriye tarafından düşürülmesinin kabul edilemez olduğunu ve NATO’nun bu eylemi en güçlü ifadelerle kınadığını vurgulamıştır.

Tel Abayad bölgesinin kontrolü için Suriye güvenlik güçleri ile muhalif gruplar arasında çıkan çatışmada, Şanlıurfa’nın Akçakale ilçesine düşen top mermilerinin 5 Türk vatandaşının hayatını kaybetmesine yol açması, iki tarafı savaşın eşiğine sürüklemiştir⁵⁴⁸. NATO’nun güneydoğu sınırındaki gelişmeleri yakından takip eden Kuzey Atlantik İttifakı⁵⁴⁹, uluslararası hukukun açık bir şekilde ihlal edilen ve müttefiklerinden birinin güvenliğine açık bir tehlike olan Suriye rejiminin saldırgan eylemleri karşısında, Kurucu Anlaşmasının 4.maddesi uyarınca toplanmış; dayanışma ruhu içerisinde müttefiklerinin güvenlik endişelerini karşılamaya yönelik caydırıcılık sağlayan stratejiler belirlemeye çalışmıştır.

Kuzey Atlantik İttifakı’nın Suriye Krizi bağlamında varlığının görünürlük kazandığı durum, Patriot füzesavar hava savunma bataryalarının Türkiye’ye yerleştirilmesi kararı alınmasıyla gerçeklik kazanmıştır. Buna göre, Türkiye’ye yönelik Suriye rejiminden kaynaklanan güvenlik tehditleri, yapılan istişare toplantıları sonucunda ortak kabul görmüş; ilk aşamada Avrupa Müttefik Yüksek Komutanlığı (SACEUR) operasyonel komutası altında Almanya, Hollanda, ABD ulusal füze batarya sistemlerinin konuşlandırılması kararlaştırılmıştır⁵⁵⁰. İttifakın bu kararı almasında, Lizbon Zirvesi

⁵⁴⁶ “Gazabımız Şiddetlidir”, *Habertürk*, 26.02.2012, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/753923-gazabimiz-siddetlidir>, (Erişim Tarihi: 15.06.2018).

⁵⁴⁷ NATO Official Website, “NAC Statement on the shooting down of a Turkish aircraft by Syria”, 26.02.2012, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_88652.htm?selectedLocale=en, (Erişim Tarihi: 16.06.2018).

⁵⁴⁸ Şenol Aslantaş, *The Political Analysis of the Syrian Crisis and the Zero-Problem Policy With Syria*, Ankara, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aralık 2013, s.69, 110.

⁵⁴⁹ NATO Official Website, “North Atlantic Council Statement on developments on the Turkish-Syrian border”, 03.10.2012, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_90447.htm?selectedLocale=en, (Erişim Tarihi: 16.06.2018).

⁵⁵⁰ NATO Official Website, “NATO Foreign Ministers’ Statement on Patriot deployment to Turkey”, 04.12.2012, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_92476.htm?selectedLocale=en, (Erişim Tarihi:

kararlarıyla bağlantılı olarak kitle imha silahları tedarik etmeye hevesli ülkelere karşı tavizsiz bir duruş benimsendiği mesajının iletilmesi ve “Yaygınlaştırılmış Caydırıcılık (extended deterrence)” konsepti kapsamında olası füze saldırılarına karşı Türkiye’nin hava savunma sistemindeki açığın kapatılması amacı etkili olmuştur⁵⁵¹.

Çok çeşitli aktörlerin katılımı, değişken ve kırılğan ittifak yapılanmaları ile dinamik bir seyir izleyen Suriye Krizinde NATO’nun temel hassasiyeti, Türkiye’nin ve ittifakın Suriye menşeli tehdit algılamalarını saptamak ve bu tehditlerin doğurduğu güvenlik risklerine karşı nasıl stratejiler geliştirebileceğini tasarlamak üzerine yoğunlaşmıştır. Bu doğrultuda, krizin çözümüne yönelik Türkiye’nin önerdiği “uçuşa yasak bölge (no-fly zone)”, “güvenli bölge”, “insani koridor” oluşturulması gibi önlemler kabul görmemiş; NATO ittifak yükümlülüğü, Ocak 2013’ten beri Türkiye’nin hava savunma sistemindeki gediklerin kapatılması ile sınırlı kalmıştır. Fakat, Suriye’den kaynaklanan tehdit algılamaları ve güvenlik riskleri sadece rejim güçlerinin sahip olduğu füze kabiliyeti ile sınırlı kalmamış; devlet-dışı aktörlerin sahneye çıkmasıyla yeni bir değerlendirmeye ihtiyaç belirmiştir⁵⁵². Bu doğrultuda ABD ve Almanya, Türkiye yönelik tehditlerin yapısında meydana gelen değişiklik göz önünde bulundurularak; “o dönemde Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad birincil tehditken, şuanda asıl tehdit unsurunun DAESH haline geldiği” değerlendirmesiyle, 2013 yılından beri Türkiye’de konuşlanan Patriot füzeleri için biçilen 3 yıllık görev süresi dolunca parlamentodan uzatma kararı çıkartılmayacağını duyurmuştur⁵⁵³.

NATO’nun stratejik planlamalarında karar alma organı üzerinde büyük bir ağırlığı olan ABD’nin Suriye Krizi özelinde benimsediği yaklaşım içerisinde Başkan Barack Obama idaresindeki yönetimin seleflerinden farklılaşan dış politika kurgulaması, Ortadoğu bölgesinde meydana gelen bölgesel güç dağılımlarındaki değişikliklerle birleşince, devletlerin dış politika stratejilerindeki ittifak kurulumlarını derinden etkilemiş; ABD’nin sistem

16.06.2018); NATO Fact Sheet, “Augmentation of Turkey’s Air Defence”, January 2017, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2017_01/20170113_1701-factsheet-patriot_en.pdf, (Erişim Tarihi: 16.06.2018).

⁵⁵¹ Nurşin Ateşoğlu Güney, “Türkiye’nin Suriye’den Kaynaklanan Güvenlik Sorunları ve Türkiye’nin Rolü”, (ed. Hasan Basri Yalçın; Burhanettin Duran), *Küresel ve Böl...*, a.g.e, ss.63-64.

⁵⁵² Nurşin Ateşoğlu Güney, a.g.m, ss.60-65.

⁵⁵³ “ABD ve Almanya Türkiye’deki Patriot Füzelerini Çekiyor”, *BBC*, 17.08.2015, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/08/150817_patriot_fuzeleri_abd_almanya, (Erişim Tarihi:17.08.2018).

içerisindeki pozisyonu pek çok ilişki kalıbının şekillenmesinde belirleyici olmuştur⁵⁵⁴. ABD tarafında, Bush yönetiminin yanlış yönlendirilmiş politikalarının bir sonucu olarak Irak Savaşı'nın ülke ekonomisi üzerinde yarattığı etki⁵⁵⁵ ve bölgede artan terörizmin doğrudan hedefi haline gelmekten kaçınılması gerektiği göz önüne alındığında, ulusal çıkarlara en uygun stratejinin belirlenmesi için “kıyıdan dengeleme (offshore balancing)” stratejisi öngörülmüş; ABD'nin deniz aşırı güçlerinde ve içerisinde yer aldığı ittifak oluşumlarında bir indirim veya tasarrufa gitmesi düşünülerek daha az maliyetle daha çok güvenlik elde edilmesi hedeflenmiştir⁵⁵⁶. Buna göre, Obama yönetiminin 2010 yılından itibaren Ortadoğu bölgesindeki askeri varlığını azaltmaya gitmesi, ABD'nin bölge ile ilişkilerini kendi kaynaklarını kullanmadan yerel müttefiklerine güvenerek yönetilmesi, rekabet içerisinde olan bir bölgesel hegemon gücün yine bölge ülkeleri tarafından dengelenmesi, muhtemel bir ABD müdahalesinin son çare olarak devre girmesi ve hava ve deniz kuvvetlerini kullanarak hızlı bir şekilde sonuçlandırılması gerektiği vurgulanmıştır⁵⁵⁷.

“Kıyıdan dengeleme” stratejisinin mimarı Walt da, ulusal çıkarlarıyla en uyumlu olan bu strateji sayesinde ABD'nin, dünyanın birçok yerinde meydana gelen sorunlar karşısında öncelik sıralaması yapabileceğine, hangi koşullar altında hangi soruna ne kadar müdahil olacağına karar verebileceğine, Ortadoğu bölgesinde meydana gelen sorunlar karşısında öncelikle yerel güçlerin kullanımına başvurulması gerektiğine ve bölgeyi tek bir gücün domine etmemesi gerektiğine değinmektedir⁵⁵⁸.

Uzmanlar arasında Obama yönetiminin dış politika tercihlerinde tutarlı bir stratejiye sahip olup olmadığı tartışmalı bir konu olsa da Obama yönetiminin dış politikadaki tutumunu anlamlandırmaya çalışan kavramsallaştırmalardan biri de

⁵⁵⁴ Furkan Polat, “Ortadoğu'daki Yapısal Değişimin Devletlerin İttifak Politikalarına Etkisi: Suriye Örneği”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Cilt:4, Sayı:1, Haziran 2017, ss.76-77

⁵⁵⁵ Richard Haas da 2003 Irak İşgali ve Afganistan savaşının ülke ekonomisi üzerinde kötü gidişatın iki ana unsuru olduğunu; Amerika'nın güvenliğine ve refahına en büyük tehdidin dışarıdan değil içeriden geldiğini; ABD'nin dış politikada etkin bir şekilde hareket edebilmesi için önce iç politikada sorunlara odaklanması gerektiğini; fakat bunun izolasyonizm olarak değerlendirilmemesi gerektiğini; öncelikleri, kaynakları ve nüfuzunun limitleri ölçüsünde tercihlerini belirlemesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Richard N. Haas, *Yeni Amerika: Dış Politika İçeride Başlar*, (Çev. Mehmet Talha Paşaoğlu), Tuti Kitap, İstanbul, 2014, ss.13-19.

⁵⁵⁶ Erdem Özlük, a.g.m, ss.240-242.

⁵⁵⁷ Furkan Polat, a.g.m, ss.76-77; John Mearsheimer, “A Return to Offshore Balancing”, *NewsWeek*, 31.12.2008, <http://www.newsweek.com/return-offshore-balancing-82925>, (Erişim Tarihi: 17.06.2018); John Mearsheimer; Stephen M. Walt, “The Case For Offshore Balancing: A Superior U.S. Grand Strategy”, *Foreign Affairs*, July/August 2016, <http://johnmearsheimer.uchicago.edu/pdfs/Offshore%20Balancing.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.06.2018)

⁵⁵⁸ Osman Bahadır Dinçer; Mehmet Yeğin, “Stephen M. Walt ile Mülakat”, *Analist*, Sayı:64, Haziran 2016, ss.25-27.

“mevzilenme (retrenchment)⁵⁵⁹” stratejisidir. İki geleneksel ulusal güvenlik stratejisinin – “merkezi güvenlik sorunlarından fiili olarak uzak durma”, “uluslararası krizlere müdahil olmak yerine müdahil olma görevini diğer uluslararası aktörlere yükleme” mantığına dayanan *izolasyonculuk* ile zenginlik artırımını hedefleyen ve bunu “uluslararası kurumlar aracılığıyla işbirliği yöntemini” kullanarak geliştirme mantığına dayanan *liberal kurumsalcılık* - bir karışımı olarak ifade edilecek bu yaklaşım, sipere geri dönmek ve maliyetleri kısmak vurgusuna sahip olduğundan Başkan Obama dönemindeki durumu tasvir edici bir yönü bulunmaktadır⁵⁶⁰. Dış politika ve güvenlik konularında hedef ve yöntemlerin ortaya konduğu 2010 yılında ilan edilen Ulusal Güvenlik belgesi⁵⁶¹ değerlendirildiğinde, ekonomik büyümenin sağlanması, işbirliği yöntemleri kullanılarak uluslararası kurumlar vasıtasıyla bölgesel ortaklarla maliyetlerin ve yükümlülüklerin paylaşılması, uluslararası dünya düzenini masrafsız bir şekilde idare edebilme ön plana çıkmaktadır⁵⁶².

Obama yönetiminin dış politika stratejileri ve yönelimleri üzerine tutarlı açıklamalar getirmeyi amaçlayan bu iki farklı yaklaşımın mutabık olduğu noktalar, yeni bir stratejik planlama değişimine gidene kadar bölgesel krizlere müdahale olmaktan imtina etmek ve bu krizlerin doğurduğu maliyetleri yerel aktörlerle paylaşmak; bu stratejinin bölgesel güç dağılımında meydana getireceği köklü değişiklikler ile devletlerin davranışlarında nispeten uluslararası sistem yerine bölgesel sistem koşulları içerisinde gelişen olayların belirleyiciliğini daha fazla ön plana çıkarmaktadır⁵⁶³. Ana hatları bu şekilde özetlenebilecek Obama yönetimi anlayışının pratikteki uygulamaları içerisinde özellikle Suriye Krizi boyunca tutumu ve müttefiklerinin politikaları ile arasındaki uyumu dikkate değerdir. Suriye iç savaşının başlangıcında, Türkiye ve Batılı müttefiklerinin stratejik vizyonlarında özdeşlikler bulunmasına rağmen farklılıklar, hedeflerin gerçekleştirilmesinde kullanılacak yöntem, araç ve prosedürlerin saptanması üzerinedir.

⁵⁵⁹ Bu konuda daha detaylı bilgi sahibi olmak için: Stephen G. Brooks; G. John Ikenberry; William Wohlorth, “Don’t Come Home: The Case Against Retrenchment”, *International Security*, Cilt:37, Sayı:3, (2012-2013); Colin Dueck, *The Obama Doctrine: American Grand Strategy Today*, Oxford: Oxford University Press, 2015; Kyle Haynes, “Decline and Devolution: the Sources of Strategic Military Retrenchment”, *International Studies Quarterly*, 2012-2013, ss.490-502.

⁵⁶⁰ Hasan Basri Yalçın, “ABD’nin Suriye Stratejisi”, (ed. Hasan Basri Yalçın Burhanettin Duran), *Küresel ve Bölge...*, a.g.e, ss.25-29; Hasan Basri Yalçın, “Obama Stratejisi ve Ortadoğu”, *Akademik Ortadoğu*, Cilt: 9, Sayı:2, 2015, ss.56-58, 62-63.

⁵⁶¹ Bknz: Barack Obama, “National Security Strategy 2010”, 27.05.2010, <http://nssarchive.us/national-security-strategy-2010/>, (Erişim Tarihi: 20.06.2018).

⁵⁶² Hasan Basri Yalçın, “Obama Stratej...”, a.g.m, ss.66-67.

⁵⁶³ Furkan Polat, a.g.m,ss.77-78.

Bu doğrultuda, krizin ilerleyen aşamalarında sonraları tarafların pozisyonunda değişiklikler olsa da Avrupa-Atlantik ülkelerinin çoğu Suriye’de Beşar Esad yönetiminin görevi bırakmadan krizin çözölemeyeceği görüşünü paylaşmıştır⁵⁶⁴. Başkan Obama, 18 Ağustos 2011’de yaptığı açıklamada, yönetim karşıtı muhalefet gösterilerini kanlı bir şekilde bastırmaya çalışan Esad yönetiminin meşruiyeti kalmadığını belirterek, açıkça istifaya çağırılmış ve gitmesi gerektiğini belirtmiştir⁵⁶⁵. Bunun ardından yaptırımlarını artırmış, Şubat 2012’de ise Suriye’de bulunan Amerikan büyükelçilerini geri çağırıştır. 20 Ağustos 2012’de gerçekleşen bir basın toplantısında, Suriye hükümetinin protestoculara karşı olası bir kimyasal silah kullanımının çatışmalara yönelik davranışı etkileyeceği uyarısında bulunarak, kimyasal silah kullanımının ABD’nin bir ‘kırmızı çizgisi’ olduğunu belirtmiştir⁵⁶⁶. Ancak, Ağustos 2013’te Esad rejiminin Şam’ın Doğu Guta bölgesinde kimyasal silah kullanması ve uluslararası toplumun bu konuda kararlı bir duruş ve birliktelik sergileyememesi Suriye Krizinde önemli bir kırılma yaratmıştır.

Suriye iç savaşında, kimyasal silah kullanımının “kırmızı çizgisi” olduğunu ifade eden Başkan Obama, Suriye’ye askeri bir müdahalede bulunulması için onay istemiş; Dış İşleri Bakanı John Kerry, Esad rejiminin elinde bulunan tüm kimyasal silahları imha etmesi halinde askeri bir müdahalede bulunmayacaklarını açıklamıştır⁵⁶⁷. Bu öneri, Suriye ve Rusya tarafından kabul edilmiş, 23 Eylül 2013’te BMGK’nın Suriye’de tüm kimyasal silahların imha edilmesini öngören 2118 sayılı karar tasarısı onaylanmıştır. ABD ve Rusya, kimyasal silah cephaneliğinin ve üretim tesislerinin imha edilmesi, rejimin elinde bulundurduğu tüm kimyasal silahları ülke dışına çıkarılması hususunda anlaşmış; böylece ‘Suriye’ye askeri bir müdahale olacak mı’ tartışmaları son bulmuştur⁵⁶⁸.

“Arap Baharı” bağlamında Suriye Krizi özelinde meydana gelen gelişmeler, Türkiye’nin dış politika tercihleri ve stratejilerinin biçimlenmesinde değerler-çıkarlar

⁵⁶⁴Nurşin Ateşoğlu Güney, “New Challenge for Turkey: Civil War in Syria”, *Insight Turkey*, Vol.15, No.4, 2013, ss.55.

⁵⁶⁵ “Obama Esad’ı İlk Kez İstifaya Çağırıyor”, *BBC*, 18.09.2011, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/08/110818_obama_syria, (Erişim Tarihi: 20.06.2018).

⁵⁶⁶ “Obama’dan Şam’a Kimyasal Silah Uyarısı”, *Amerika’nın Sesi*, 20.09.2012, <https://www.amerikaninsesi.com/a/obamadan-sama-kimyasal-silah-uyarisi/1491830.html>, (Erişim Tarihi: 20.06.2018).

⁵⁶⁷ “Suriye’de Kimyasal Silah Bilmecesi”, *Deutsche Welle*, 13.04.2018, <http://www.dw.com/tr/suriyede-kimyasal-silah-bilmecesi/a-43366924>, (Erişim Tarihi: 21.06.2018).

⁵⁶⁸ Gülsüm Boz, “Obama’nın Ortadoğu Politikası ile Şekillenen ABD’nin Suriye Politikası”, *Ankara Strateji Enstitüsü*, “Suriye’de Dış Aktörlerin Denge Arayışı” (içinde), Rapor No:2016-1, Mart 2016, s.9; Aksu Albayrak, Türkiye’nin Suriye Politikası 2011-2013, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014, s.110.

ikileminin güçlü bir şekilde yaşanmasına, bir ideal olarak ortaya konan yeni dış politika ilkelerinin mevcut gerçekliklerle sınanmasına yol açan bir dönemi başlatmıştır⁵⁶⁹. “Komşularla sıfır sorun” ilkesi çerçevesinde geliştirilen ilişkilerde, karşılıklı bağımlılık, kazan-kazan gibi pragmatik temellere oturan anlayıştan demokrasi, insan hakları, normatif ve insani düşüncenin daha belirgin hale geldiği değer-odaklı yaklaşım ön plana çıkmıştır⁵⁷⁰. Türkiye, bölge ülkelerinin liberal demokratik değerler etrafında bir dönüşüm geçirmesinde etkin ve aktif bir rol oynaması gerektiğini düşünmüş⁵⁷¹; bu doğrultuda baskıcı Esad rejiminin karşısında muhalif yapıları desteklemekten geri durmamış ve muhalefetin rejim değişikliği isteğinin arkasında yer almıştır. Aynı zamanda, rejim değişikliği gerçekleştiğinde Esad sonrası Suriye yönetimini kimin şekillendireceği üzerine Müslüman Kardeşler örgütüne yakın bir örgütün demokratik seçimler aracılığıyla iktidar koltuğunu devralması ve kendisi ile daha sağlam bir ilişki zemini inşa etmesi beklentisine sahiptir⁵⁷². Fakat, Suriye’de Esad yönetiminin kısa sürede iktidardan ayrılacağı düşüncesinin aksine krizin gitgide bir çıkmaza sürüklenmesi, Türkiye’nin politikalarında sertlik yanlısı tonların yükselişini beraberinde getirmiştir.

Türkiye, Suriye’de kimyasal silahlar kullanılmadan önce, uluslararası toplumun Esad’sız bir geçiş hükümeti kurulmasında yardımcı olacağına dair bir beklentisi bulunmaktaydı. Türkiye, Suriye’de kimyasal silahların imha edilmesi konusuna ilişkin BM platformunda alınan kararı desteklerken, Suriye’de devam eden şiddeti durdurmak için geleneksel silah kullanımının sınırlanması konusunda yeterli desteği bulamamıştır. Bu durum, Esad rejiminin isyancılara karşı güç kullanımında konvansiyonel silahları kullanmaya devam etmesini sağlayan siyasi bir örtü sağlamıştır. Anlaşma, nükleer silahların yayılmasını önleme açısından fayda sağlayacak olsa da Suriye rejiminin

⁵⁶⁹ Çağrı Emin Demirbaş, “‘Adalet ve Kalkınma Partisi’ Dönemi Türk Dış Politikası’nda İdeal-Gerçek İkilemi: Suriye Örneği”, (ed. Soner Karagül; İbrahim Arslan), *Stratejik Derinlik Ekseninde Dış Politika Uygulamaları*, (içinde), Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2015, s.35.

⁵⁷⁰ Çağrı Emin Demirbaş, a.g.m, ss.35-38; Tarık Oğuzlu, “The ‘Arab Spring’ and the Rise of the 2.0 Version of Turkey’s ‘zero problems with neighbors’ Policy”, *SAM Papers*, No.1, Feb 2012, s.3.

⁵⁷¹ Oğuzlu, Ortadoğu’da liberal demokratik değerler etrafında bir dönüşümün Türkiye desteğiyle gerçekleştirilmesinin onun sert ve yumuşak güç kapasitelerini artırmasına, Batı ile ilişkilerinin iyileşmesine yol açacağına; ‘Batı’dan Doğu’ya bir eksen kaymasının gerçekleştiği’ iddialarının aksine genişleyen dış politikasını Avrupa-Atlantik yönelimi ile uzlaştırma yeteneğinin bir göstergesi olarak dönüşümün benimsendiğine vurgu yapmaktadır. Tarık Oğuzlu, “the ‘Arab Spring’ and the ...”, a.g.m, s.9-10.

⁵⁷² Muhammed Fatih Özkan, “Stratejik İşbirliğinden Sıcak Çatışmanın Eşiğine: Komşularla Sıfır Sorun Politikası Bağlamında Türkiye-Suriye İlişkileri”, (ed. Soner Karagül; İbrahim Arslan), *Stratej...*, a.g.m, s.81.

Türkiye'ye yayılma kapasitesine sahip olan çatışmaya devam etmesini sağlayan gerçek araçları engellemekten uzak kalmıştır⁵⁷³.

Suriye Krizi boyunca uzun bir süre kimi destekleyeceğine karar veremeyen ama ihtiyatlı davranmaktan vazgeçmeyen Obama yönetimi, Suriye ordusu üzerinde Rusya-İran askeri bürokrasinin etkisi göze çarptığından etkili bir müdahale gerçekleştirebilmesi için çok kapsamlı ve maliyetli bir operasyon gerekeceğini hesaba katmış; bir süre sonra rahatsız olduğu grupların çarpıştığı bir arena haline gelen iç savaş ortamında müdahaleyi gerekli kılacak asgari unsurları yitirdiğinden dolayı Suriye'ye yönelik bir dış müdahaleden yana olmamıştır⁵⁷⁴. NATO'nun Suriye'deki iç çatışmaya müdahalede etmede gönülsüz olması, uluslararası görüş birliğinden ve geniş bölgesel destekten yoksun bir durumda müdahale etmeyeceğini duyurmasının ardından⁵⁷⁵ Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar muhaliflere olan desteğini artmış; ABD ise bu bölge ülkelerini “perde arkasından” desteklemiştir⁵⁷⁶. Resmi bir belgeye dayanmamakla birlikte ABD yönetiminin Suriye'ye müdahale konusunda Türkiye gibi bölgesel aktörleri cesaretlendirdiği yorumları yapılmış⁵⁷⁷; Türkiye açısından ise çok hızlı bir şekilde Esad karşıtı pozisyon alışı, zayıf ve parçalı muhalefete güven duyuşu ve “Esad gitmeli” söylemine angaje olarak geliştirilen politikalar⁵⁷⁸, ittifak ilişkilerinde inisiyatif kullanma kapasitesini sınırlandırmış ve elinin daralmasına yol açmıştır. Müttefikleriyle aynı frekansta olmadıklarını vurgulayan Türk karar alıcılar, söylemleri ve demeçlerindemüttefiklerinin Suriye konusundaki hareketsizliğinin kabul edilemeyecek olduğunu ve bekledikleri desteği göremediklerini belirten ifadelere yer vermiştir. Suriye'ye yönelik askeri bir seçenek ve müdahale ihtimali

⁵⁷³ Nurşin Ateşoğlu Güney, “A New Challenge...”, a.g.m, ss.56.

⁵⁷⁴ Hasan Basri Yalçın, “Obama Str...”, a.g.m, ss.68-69.

⁵⁷⁵ “NATO All But Rules Out Syria No-fly Zone”, *The Guardian*, 30.10.2011, <https://www.theguardian.com/world/2011/oct/30/nato-syria-no-fly-zone>, (Erişim Tarihi: 25.06.2018).

⁵⁷⁶ Sibel Kalemdaroğlu, “Suriye Savaşını Esad Kazanıyor”, *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 27.05.2013, <http://www.21yyte.org/arastirma/suriye/2013/05/27/7021/suriye-savasini-esad-kazaniyor>, (Erişim Tarihi: 25.06.2018).

⁵⁷⁷ Hasan Basri Yalçın, “Obama Stratejisi...”, a.g.m, ss.68-69.

⁵⁷⁸ Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, “Arap Baharı ve Türkiye: Demokrasi, Güvenlik ve Düzen Arayışı” Konferansı/ Çalıştayı, 13.12.2012, <http://ybu.edu.tr/yulisa/contents/files/yUL%C4%B0SA%20Arap%20Bahar%C4%B1%20ve%20T%C3%BCrkiye%20Konferans%20%C3%96zeti.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.06.2018); Utku Çakırözer, “Türkiye'nin Hatası Esad Karşıtlığı”, *Cumhuriyet*, 01.04.2012, http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/331610/Turkiye__8217_nin_Hatasi__8216_Esad_Karsitligi__8217_.html, (Erişim Tarihi: 25.06.2018).

hususunda müttefiklerin tutumu, ancak çok taraflı bir katılım ve değişik angajman kuralları çerçevesinde mümkün olacağı şeklinde değerlendirilmiştir⁵⁷⁹.

Türkiye'nin Suriye Krizine yönelik verdiği en büyük sınav, cömert misafirperverlik sınırlarını zorlayan ve “kritik eşik” olarak kabul edilen 100.000 rakamının katbekat aşılması sonucu ülkesinde 3,5 milyon rakamını aşan sığınmacılar konusundadır. Suriye’de Esad yönetiminin muhalefet gruplarına yönelik acımasız ve insani değerlerle bağdaşmayan saldırıları sonucunda Türkiye’ye zorunlu bir göç dalgası başlamış⁵⁸⁰; Türkiye, Ekim 2011’den beri kendi ülkesindeki zulümden kaçarak ülkesine sığınan Suriyelilere açık kapı politikası uygulayacağını ilan etmiş; ardından ülkedeki sığınmacıların durumunu “geçici koruma” statüsü ile yasal bir çerçeveye oturtmuştur. Krizin başlangıcında karar alıcı otoriteler, uluslararası toplumun büyük çoğunluğunun beklentisi ile ortak olarak Suriye’de ‘Esad’sız bir gelecek’ öngörse de bu saptamasından ters bir noktaya gelmiştir. Suriye’deki insani ve siyasi durum kötüleştikçe ve ülkenin geleceğine dair barış ve refah ortamına doğru geri dönüş olasılığı pek yakın gözükmedikçe sayıları milyonlarla ifade edilen sığınmacıların yakın biz zaman diliminde ülkesine geri dönme ihtimalinden uzaklaşıldığı belirginlik kazanmış ve bu durum Türkiye’yi bir dizi meydan okumayla karşı karşıya bırakmıştır⁵⁸¹.

Türkiye’nin insani ve etik ilkeler çerçevesinde can güvenliği korkusuyla iç çatışma koşullarından kaçarak ülkesine sığınan insanlara acil yardım ve koruma noktasında takdir edilen bir iş çıkardığına dair fikir birliği olsa da Suriyeli sığınmacıların korunma ve bakımının üstlenilmesi uluslararası toplum için bir sorumluluk doğurmakta⁵⁸²; bu alanda uluslararası işbirliği geliştirilerek maliyet ve yük paylaşımında orantılılık ilkesi çerçevesi gözetilerek ittifakın dayanışmacı ruhundan uzaklaşılması gereklidir. Türkiye, müttefikleri ile “uçuşa yasak bölge, tampon bölge, insani koridor” gibi önlemler alınması noktasında vizyon farklılıklarına sahip olsa da sığınmacı akınları karşısında bazı Avrupalı müttefiklerinin girişimleri sayesinde tatmin edici olmasa da destek görmüştür⁵⁸³. Bu durum

⁵⁷⁹ Barış Çağlar, “Türkiye’nin Suriye Politikası: Yeni-Klasik Realist Bir Bakış”, *Ortadoğu Analiz*, Kasım 2012, Cilt:4, Sayı:47, ss.48-49.

⁵⁸⁰ Osman Ağır; Murat Sezik, “Suriye’den Türkiye’ye Yaşanan Göç Dalgasından Kaynaklanan Güvenlik Sorunları”, *Birey ve Toplum*, Bahar 2015, Cilt:5, Sayı:9, s.95.

⁵⁸¹ Kemal Kirişçi, “Misafirliğin Ötesine Geçerken: Türkiye’nin ‘Suriyeli Mülteciler’ Sınavı”, (Çev. Sema Karaca), *USAK&Brookings Enstitüsü*, Haziran 2014, s.11.

⁵⁸² Kemal Kirişçi, a.g.m, ss.45-48.

⁵⁸³ Mustafa Kibaroglu, “NATO’nun Suriye Stratejisi”, (ed. Hasan Basri Yalçın; Burhanettin Duran), *Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri*, (içinde), a.g.e, s.92; Avrupa’ya ulaşmada en yoğun olarak Türkiye topraklarını bir geçiş güzergahı olarak kullanan çok sayıda göçmen ve sığınmacı, AB ülkelerini zorlu bir

ittifakın dayanışmacı ruhunun sergilenmesi açısından önem arz eden bir konu olmaktadır. Fakat, sığınmacıların ekonomik, sosyo-kültürel ve siyasi alanda Türkiye’yi maruz bıraktığı zorlu sınav derinlikli bir analiz ve çözüme yönelik uzun dönemli bir politika inşası gerektirmektedir.

4.2.2. Terörle Mücadele Stratejinde NATO İttifakının Rolü

2013 yılından itibaren derinleşmeye ve çeşitlenmeye başlayan Suriye Krizinde, radikal unsurlardan oluşan devlet-dışı silahlı aktörlerin sahneye çıkışı değişen tehdit algılamaları ekseninde ulusal ve uluslararası güvenlik stratejilerinin yeniden planlanmasına yönelik ihtiyacı doğurmuştur. Suriye’de iç savaşın dönüm noktalarından birini DAESH ve Şii militanların savaşa müdahil olması ve DAESH karşıtı uluslararası koalisyonun başlattığı hava saldırıları oluşturmaktadır⁵⁸⁴. Ortadoğu’da iç savaş, mezhepsel gerilimler ve başarısız devletler (failed states) varlığı, terörizmin bu bölgede ve dünyanın birçok yerinde yayılmaya devam etmesine neden olmaktadır. Bunlar içerisinde en endişe verici olanlarından biri acımasız şiddete başvurmaktan çekinmeyen, etkileyici stratejik zekası ile önemli bir toprak parçası ve maddi kaynaklara sahip selefi cihadist örgüt DAESH yer almaktadır. DAESH’in yükselişinde, Bush döneminin terörle mücadelede politikalarındaki başarısızlığın ve Obama’nın Irak’tan askerleri geri çekme kararının etkisi bulunmaktadır. Bush yönetiminin “terörizmle küresel savaş” kampanyasının yerini, radikal aşırılıklar içeren el-Kaide, DAESH gibi selefi cihadist gruplarla mücadele stratejisi almıştır⁵⁸⁵.

Obama yönetimi, terörle mücadele seçeneklerinin çoğunda Bush yönetiminin içine düştüğü yanlışlıklardan sakınmayı gözeterek, politikalarını daha şeffaf, sorgulanabilir ve daha etik hale getirmeye söz vermiş; aynı zamanda tehditlerle nasıl mücadele edeceğine dair ortaya koyduğu vizyonu insansız hava araçları, teknolojiye ileriye doğru ilerlemelerden yararlanarak yoğun elektronik izleme cihazlarının kullanımı ve teröristlerle karada savaşan yerel

krizle baş başa bırakmıştır. Bu kapsamda geliştirilen formüllerden biri de 2013 yılı sonlarına doğru Türkiye ile AB arasında Geri Kabul Anlaşması imzalanması olmuştur. Bu konu, başka bir çalışmada ayrıntılı bir incelemeyi hak etmektedir.

⁵⁸⁴ Sinan Polat, “Suriye’deki İç Savaşın Dönüm Noktaları”, *Anadolu Ajansı*, 08.11.2015, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriyedeki-ic-savasin-donum-noktalari/469114>, (Erişim Tarihi: 25.06.2018).

⁵⁸⁵ Jessica Sterns, “Obama and Terrorism: Like it or Not, The War Goes On”, *Foreign Affairs*, September/October 2015, <https://www.foreignaffairs.com/articles/obama-and-terrorism>, (Erişim Tarihi: 25.06.2018).

unsurlarla işbirliği içerisinde bulunma stratejisine dayandırmıştır⁵⁸⁶. Ancak, 10 Haziran 2014'te DAESH'in, stratejik öneme sahip Irak'ın ikinci en büyük kenti olan Musul'u ve çevresindeki Ninova vilayetini ele geçirmesi⁵⁸⁷, Obama'nın politikalarında bir değişikliğe gitmesine yol açmıştır.

DAESH'in Musul'u kontrol altına aldıktan sonra arazide toprak kazanımları el etmeye devam ederek, kentin kuzeybatısındaki Sincar dağına sığınan Ezidilerin yaşadığı bölgeye saldırması sonucunda ABD, bölgede sınırlı hava operasyonlarına destek verdiğini ilan etmiştir. 4 Ağustos 2014'te Sincar'da kontrolü ele geçiren DAESH'e karşı 8 Ağustos 2014'te ilk kez hava saldırılarının düzenlenmesi ABD'nin DAESH'le mücadele stratejisinde önemli bir dönüm noktasını temsil etmektedir⁵⁸⁸. DAESH'in Musul ve Rakka merkezli güç temerküzü ardından bölgesel ölçekli jeopolitik bir aktöre dönüşen Türkiye, DAESH karşıtı koalisyonun siyasi açıdan yanında yer alırken askeri açıdan doğrudan bir müdahalenin parçası olmayı reddetmiştir. Türkiye'nin bu kararındaki gerekçesinin ardında, Musul'da 49 konsolosluk çalışanının 101 gün süren rehin alınma sürecinin ve DAESH militanlarının Türkiye'de eylem yapmasından endişe duyulmasının etkisi bulunmaktadır⁵⁸⁹.

Türkiye, Suriye iç savaşından kaynaklanan bir dizi güvenlik sorunu ve toplumsal huzursuzluk ile karşı karşıya kalmıştır. Özellikle Türkiye-Suriye sınır hattında kaçak girişlerin olması, göç akınları esnasında DAESH, PKK, PYD/YGP terör örgütüne mensup kişilerin sınır geçiş noktalarını kullanarak ülkeye kolaylıkla giriş yapması, iç politikada asayiş açısından inşa edilen kampların yetersiz kalması sonucunda kamp dışında ikamet eden sığınmacıların suça karışma potansiyeli yerel halkın güvenlik konusunda kaygı düzeyini artırmıştır⁵⁹⁰. Suriyeli sığınmacıların “en güvenli yer ve en yakın yer” olarak gördükleri Türkiye'ye göç etmeleri özellikle sınır güvenliğini doğrudan etkilemiş; Türkiye'yi tehdit ve tehlikelere açık bir hale getirmiştir. Özellikle sınır illerinde ikamet eden bölge halkı, Suriye rejiminin gerçekleştirebileceği kimyasal silah saldırısı veya birkaç kilometre uzağında cereyan eden çatışmalardan seken kurşunlardan birinci derecede

⁵⁸⁶ Jessica Sterns, “Obama and Terrorism: Like it or Not, The War Goes On”, *Foreign Affairs*, September/October 2015, <https://www.foreignaffairs.com/articles/obama-and-terrorism>, (Erişim Tarihi: 25.06.2018).

⁵⁸⁷ “İŞİD Musul'da Kontrolü Ele Geçirdi”, *Hürriyet*, 10.06.2014, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/isid-musulda-kontrolu-ele-gecirdi-26581252>, (Erişim Tarihi: 25.06.2018).

⁵⁸⁸ “Irak ve Suriye'deki...”, a.g.m, s.38.

⁵⁸⁹ Murat Yeşiltaş, “İç Savaşa Komşu Olmak: Türkiye'nin Suriye Sınır Siyaseti”, *SETA Analiz*, Sayı:136, Ağustos 2015, s.20.

⁵⁹⁰ Erol Özdemir, “Suriyeli Mülteciler Krizinin Türkiye'ye Etkileri”, *Ankasam: Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, Vol.1, No.3, Aralık 2017, ss.130-131.

etkilenme riski ile karşı karşıyadır. Sınıra yakın bölgelerde DAESH, PKK, PYD, YPG terör örgütlerinin faaliyet göstermesi Türkiye’yi terör saldırılarına açık hissetmesine neden olmakta⁵⁹¹ ve güvensizlik duygusunu perçimlemektedir. Yapılan saha araştırmalarının ortaya çıkardığı fotoğrafta, özellikle sınıra yakın illerde yaşayan yerel halkın bakışında yoğunlaşan “Suriyeliler arasında provokasyon çıkartmak veya Türkiye’yi cezalandırmak isteyebilecek” kişilerin olacağı düşüncesinin yerleşmiş olması ve en ağır yük altında olan Kilis halkının “Suriye ile Türkiye arasında oluşturulmuş bir tampon bölgede yaşadıkları hissi⁵⁹²”, daha büyük güvenlik risklerini de beraberinde getirme tehlikesi barındırmaktadır.

Güvenilmez ve sahipsiz bir bölgeye dönüşen Suriye’nin, kendi topraklarında bomba yüklü araçların ve diğer silahlı olayların yarattığı risklerin farkında olan Türkiye⁵⁹³, Suriye menşeli terör saldırılarının -11 Şubat 2013’te Cilvegözü sınır kapısında gerçekleşen terör saldırısı, 11 Mayıs 2013’te Hatay Reyhanlı terör saldırısı⁵⁹⁴, 20 Temmuz 2015’te Şanlıurfa’nın Suruç ilçesinde meydana gelen canlı bomba saldırısı, 10 Ekim 2015’te Ankara Garı’nda gerçekleşen terör saldırısı, 13 Mart 2016’da Ankara Kızılay’da gerçekleşen terör saldırısı- yanı sıra Suriye iç çatışma ortamında taraflar arasında meydana gelen çatışmalardan seken mermi, top atışı ve bombalardan dolayı Mart 2011-Haziran 2015 yılları arasında gerçekleşen 256 olayda, 12 vatandaşı hayatını kaybetmiş, 64 kişi yaralanmıştır⁵⁹⁵.

Avrupa-Atlantik kuşağının ortak güvenliğine meydan okuyan istikrarsızlık durumlarını müzakere etmek üzere 4-5 Eylül 2014’te Galler’de toplanan NATO üyelerinin temsilcileri, Ortadoğu’daki mevcut konjonktür ve DAESH sorununun içinde yer aldığı pek çok gündem maddesini masaya yatırmıştır⁵⁹⁶. İttifakın üç ana görevinin kolektif savunma, kriz yönetimi ve işbirlikçi güvenliğe dayalı anlayış olduğu teyit edilmiş; Irak ve Suriye

⁵⁹¹ Nasrullah Uzman, “Türkiye’nin Sınır Güvenliği Açısından Suriyeli Sığınmacılar Meselesi”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, Cilt:5, Sayı:15, Kış 2016, s.144.

⁵⁹² Oytun Orhan; Sabiha Senyücel Gündoğar, “Suriyeli Sığınmacıları Türkiye’ye Etkileri”, *ORSAM-TESEV*, Rapor No:195, Ocak 2015, s.19, 23-24.

⁵⁹³ International Crisis Group, “The Rising Costs of Turkey’s Syrian Quagmire”, Europe Report No:230, 30.04.2014, s.1.

⁵⁹⁴ Ümit Özdağ; Sibel Kalemdaroğlu, “Ortadoğu’ya İkinci Kez Hoş geldin veya Reyhanlı Saldırıları”, *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 13.05.2013, <http://www.21yyte.org/arastirma/milli-guvenlik-ve-dis-politika-arastirmalari-merkezi/2013/05/13/6997/ortadoguya-ikinci-kez-hosgeldin-veya-reyhanli-saldirilari>, (Erişim Tarihi: 25.06.2018).

⁵⁹⁵ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, 25 Haziran 2015 tarih ve 26702250-5010-84548-15/Hlk. İlş.Ş.(BEBK) sayılı yazı’dan aktaran Nasrullah Uzman, a.g.m, s.145.

⁵⁹⁶ Zirve sonunda yayımlanan bildiriye erişmek için; “NATO Official Website, Wales Summit Declaration, Issued by the Heads of State and Government Participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales, 05.09.2014, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm?selectedLocale=en, (Erişim Tarihi: 26.06.2018).

halkı haricinde bölge ülkeleri ve NATO ülkelerinin güvenlik ve istikrar ortamını bozan DAESH'in ciddi bir tehdit olduğu vurgulanmış; NATO müttefiki bir ülkenin güvenliği tehdit edilirse kolektif savunmayı sağlamak için gerekli tüm adımların atılmasından çekinilmeyeceğinin altı çizilmiştir⁵⁹⁷. Uluslararası bir tehdit unsuru olan DAESH'le mücadelede dayanışma ve işbirliğinin önemi vurgulanmıştır.

ABD, DAESH'le mücadele çerçevesinde hava operasyonlarının yetersiz kalması üzerine Sünni ağırlıklı Arap ülkeleri ve Türkiye'nin de katıldığı daha geniş katılımlı bir bölgesel operasyon seçeneğini gündeme getirmiştir. DAESH'le mücadelede, Türkiye'nin hassasiyetleri ve çekinceleri doğrultusunda ortak bir noktada mutabakata varılması için taraflar arasında diplomatik görüşmeler gerçekleşmiştir⁵⁹⁸. 11 Eylül 2014 tarihine gelindiğinde ise Başkan Obama, DAESH'le mücadeleyle ilgili ABD'nin stratejisini ilan etmiştir⁵⁹⁹. Dört aşamadan oluşan bu planın ilk ayağını, sistemik hava saldırıları oluşturmaktadır. İkinci aşamayı, teröristlerle sahada savaşan yerel unsurlara eğitim, istihbarat ve ekipman yardımı dahil olmak üzere destek verilmesi oluşturmaktadır. Üçüncü aşamada, terör örgütünün finansman kaynaklarının kesilmesi ve dördüncü aşamada terör örgütü tarafından mağdur edilen kimselere insani yardım ulaştırılması hedeflenmiştir.

Aslında, ABD'nin Ortadoğu bölgesinde güvenliğin ve istikrarın sağlanmasına yönelik DAESH'le mücadele stratejisi, halihazırda kurgulanmış olan doktrinsel yaklaşımla da uyumlu bir görünüm teşkil etmektedir. 2015 yılında ilan edilen Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesinde de vurgulandığı üzere⁶⁰⁰, ABD menfaatleri açıktan tehdit edilmediği müddetçe askeri eylem seçeneğini masaya yatırmayacak ve yükü paylaşmak, kalıcı sonuçlara ulaşmak için müttefiklerini ve partnerlerini ortaklaşa harekete geçirmeye devam edecektir. ABD, yükselen cihat tehlikesi karşısında DAESH'i zayıflatma ve bitirme stratejisinin bir parçası olarak teröristlerle sahada savaşan yerel unsurlarla işbirliği içerisinde olmayı yöntem olarak belirlemiştir. Bu doğrultuda, savaşın stratejik ve

⁵⁹⁷ NATO Official Website, "Wales Summit Declaration, Countering threat of ISIL/Da'esh terrorism para.33", https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm?selectedLocale=en, (Erişim Tarihi:26.06.2018); Emine Akçadağ Alagöz, "NATO'nun Galler Zirvesi Üzerine", *BİLGESAM*, 06.09.2014, <http://www.bilgesam.org/incele/1774/-nato%E2%80%99n-2014-galler-zirvesi-uzerine/#.WzJsDIX7TIU>, (Erişim Tarihi: 26.06.2018).

⁵⁹⁸ "İŞİD'e Karşı 'Çekirdek Koalisyon' Arayışı", *Aljazeera Turk*, 08.09.2014, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/iside-karsi-cekirdek-koalisyon-arayisi>, (Erişim Tarihi: 26.06.2018).

⁵⁹⁹ Tolga Tanış, "Obama ABD'nin İŞİD'le Mücadele Planını Açıkladı", *Hürriyet*, 11.09.2014, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/obama-abdnin-isidle-mucadele-planini-acikladi-27181597>, (Erişim Tarihi: 26.06.2018).

⁶⁰⁰ The White House, "National Security Strategy", February 2015, s.8.

operasyonel yükünü paylaşabileceği potansiyel ortaklar olarak, Suriye’de PYD, ÖSO ve ılımlı isyancı tugayların eğitilmiş ve donanımlı birimleri “vekalet savaşı”nı yürüttüğü temsilciler olarak kullanılmıştır⁶⁰¹. Obama yönetiminin dış politikada hayati önem taşıyan ulusal çıkarların yokluğunda, savaşın yükünü stratejik ve operasyonel açıdan “vekaletleri” aracılığıyla ile dışsallaştırmak, temel prensiplerden birini meydana getirmektedir. Bu durum ‘patron’ güce, kontrol ve denetimi kaybetme, krizleri tırmandırma, kendi uzun vadeli çıkarlarını baltalama, stratejik ve ahlaki itibarını tehlikeye atma tehlikesinden bir koruma sağlamaktadır⁶⁰².

ABD’nin DAESH terör örgütüyle mücadelesinde yerel unsurlar arasında en büyük ortağı PYD/YPG olmuş; ABD bu örgüte silah tedariki ve askeri eğitim desteği sunmuştur. PYD, Türkiye’de paralel devlet yapılanmasına teşebbüs eden KCK sisteminin ve PKK terör örgütünün Suriye uzantısı olarak hareket etmektedir. YPG ise PYD’nin askeri kanadını oluşturmaktadır. Türkiye, ABD’nin bu örgüte verdiği silah desteği ve askeri yardımlardan duyduğu rahatsızlığı ve endişeyi sık sık dile getirmiştir. ABD’li yetkililer, “YPG’ye desteğin DAESH’in yenilmesi ve örgütün geri gelmemesi için istikrar çabalarının gereksinimlerine göre değerlendirilmeye tabi tutulduğunu”; “ABD’nin DAESH’i hedef almaya devam edeceğini ve PKK tehditlerine karşı desteklemek dahil NATO müttefiki Türkiye’yi koruma bağlılığını açık bir şekilde ifade ettiğini⁶⁰³” belirten açıklamalarda bulunmuştur. ABD Dış İşleri Yetkilisi Jonethan Kohen, Türk-Amerikan ilişkilerinin geniş ve derin bir çerçeveye sahip olduğu şeklinde tanımladıktan sonra, YPG ile olan ilişkilerinin harekete dayalı, taktiksel ve geçici olduğunu ifade etmiştir⁶⁰⁴. Türkiye’nin NATO müttefikleri ve AB ülkeleri ile gerginlik yaşadığı en önemli konu, DAESH’le mücadelede kara gücü olarak iyi bir işlev gördüğüne inanılan PYD ile ilişkilerdir⁶⁰⁵. ABD’nin terör örgütü listesinde PKK yer alırken PYD/YPG yer almaması, iki ülke arasında tartışma konusu olan önemli başlıklardan biridir. İttifakları bir araya getiren asgari müşterek, ortak

⁶⁰¹ Andreas Krieg, “Externalizing The Burden of War: the Obama Doctrine and U.S. Foreign Policy in the Middle East”, *International Affairs*, Cilt:92, No.1, s.104.

⁶⁰² Andreas Krieg, a.g.m, s.109.

⁶⁰³ “ABD Yönetiminden YPG’ye Silah Desteği Açıklaması”, *Sputnik News*, 28.11.2017, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201711281031174977-abd-pkk-pyd-silah-destegi/>, (Erişim Tarihi: 25.06.2018); “ABD, PYD’ye Destek İçin Yeni Bir Bahane Arıyor”, *Yeni Şafak*, 10.12.2017, <https://www.yenisafak.com/dunya/abd-pydye-destek-icin-yeni-bahane-arior-2905877>, (Erişim Tarihi: 25.06.2018).

⁶⁰⁴ Serhan Akif Akyıldız, “YPG’yle İlgili Anlaşmazlık Taktiksel Bir Konu”, *Amerika’nın Sesi*, 23.05.2017, <https://www.amerikaninsesi.com/a/ypg-yle-ilgili-anlasmazlik-tatiktisel-bir-konu/3866275.html>, (Erişim Tarihi: 25.06.2018).

⁶⁰⁵ Gülnur Aybet, “NATO ve Suriye”, (ed. Hasan Basri Yalçın; Burhanettin Duran), *Küresel ve Böl...*, a.g.e, s.102.

bir “şey”e karşı olmaktır. Karşı olunan ortak “şey”in ne olduğunun tespit edilmesi aşamasında, devletlerin güvenlik politikasını inşa ettiği tehdit algılamalarında, görüş ayrılıkları yaşaması müttefiklerin ittifaka olan bağlılığının ve ittifak güvencelerinin sorgulanır hale gelmesine, işbirliği ve koordinasyon sorunlarının baş göstermesi müttefikler arasında uyum ve dayanışma ruhunun kaybedilmesine yol açmaktadır.

NATO ittifakının Türkiye’nin güvenliğine yönelik konvansiyonel silahlara sahip terör örgütlerinin saldırılarından bütünüyle korumada işlevsiz kalmıştır. Yabancı terörist savaşçıların bir geçiş güzergahı olarak kullandığı bir ortamda, sınır güvenliğine yönelik çeşitli meydan okumalarla karşı karşıya kalan Türkiye, askeri tedbirleri ve fiziki önlemleri içeren yeni güvenlik mekanizmalarını devreye sokmuş⁶⁰⁶; kendi imkanlarını kullanarak sınır güvenliğindeki sorunları minimize etmeye gayret etmiştir. Fakat, yabancı terörist akışını engelleme görevi, salt Türkiye’nin çabaları ile üstesinden gelinebilecek bir durum değildir. Nitekim DAEŞ’le mücadele koalisyonunun koordinatörü John Allen, bu yükün tek başına Türkiye’nin sırtına yüklenemeyeceğini⁶⁰⁷ vurgulamıştır.

4.2.3. Sahaya İnen Rusya Karşısında NATO İttifakının Türkiye’nin Sorunlarına Dair Yaklaşımı

Suriye iç savaşında aktörlerin pozisyonlarını revize etmelerini gerektiren ve mevcut güç dengesi dinamiklerini derinden etkileyen dönüm noktalarından biri de Rusya’nın 30 Eylül 2015 tarihinde terör örgütü DAEŞ’le ve diğer aşırılık yanlısı militanlarla mücadele kapsamında Suriye’de başlattığı hava operasyonlarıdır. Rusya’nın Suriye’de başlattığı hava operasyonları, hem diplomatik zeminde hem arazide önemli toprak kazanımları ile askeri açıdan önemli sonuçlar elde etmesini sağlamıştır. Türkiye ile Rusya arasında Suriye Krizi özelinde derin görüş ayrılıklarının bulunduğu bir ortamda, Rusya’nın başlattığı bu hava operasyonlarının Türkiye açısından en önemli ayağı, havalanan Rus jetlerinin Türk hava sahasını ihlal etmeleridir. Bu doğrultuda, Türk Silahlı Kuvvetleri, 24 Kasım 2015 tarihinde Hatay Yayladağı bölgesinde, defalarca ikaz edilmesine rağmen (beş dakika içerisinde 10 kez) hava sahasını ihlal eden, milliyeti bilinmeyen bir uçağa, daha önce değiştirdiğini ilan

⁶⁰⁶ Murat Yeşiltaş, a.g.m, ss.37.

⁶⁰⁷ “Allen: Yabancı Terörist Akışını Durdurma Görevi Sadece Türkiye’ye Bırakılamaz”, *Aljazeera Türk*, 03.06.2015, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/allen-yabanci-savasci-akisini-durdurma-gorevi-sadece-turkiyeye-birakilamaz>, (Erişim Tarihi: 25.06.2018).

ettiği angajman kuralları çerçevesinde müdahalede bulunmuştur⁶⁰⁸. Düşürülen savaş uçağının SU-24 tipi Rus uçağı olması ve neredeyse yarım yüzyıldır sıcak çatışmanın yaşanmadığı istikrar ortamında ilk defa NATO üyesi bir ülkenin Rus uçağını düşürmesi, ittifak açısından zorlu bir sınav oluşturmıştır.

Rusya ile Türkiye arasında böyle bir krizin kaçınılmaz hale gelmesinde, iki ülkenin Suriye'deki olaylar karşısında taban tabana zıt bir bakış açısına sahip olmasının etkisi bulunmaktadır. Rusya, DAESH ve aşırılıkçı radikal terör örgütleriyle mücadele edeceği gerekçesiyle Suriye'ye hava saldırılar başlatmış; fakat bu saldırıların kapsamının DAESH militanlarının faaliyet gösterdiği alanlardan çok Esad rejimine muhalefet gruplarının yoğunlaştığı bölgeleri hedef alması NATO tarafından sıklıkla eleştirilmiştir⁶⁰⁹. Hatta, bölge üzerinde çekilen uydu görüntülerinde Rusya'nın Suriye'ye silah sevkiyatında bulunduğu ve asker yerleştirdiği ortaya çıkmıştır⁶¹⁰.

İki ülke arasında jet krizi hadisesinin yaşanmasının ardından, NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg tarafından yapılan açıklamada, “her milletin kendi toprak bütünlüğünü ve hava sahasını korumaya ve savunmaya ihtiyacı olduğunu”, “Türkiye'nin uçak düşürülmesi ile ilgili eleştirilemeyeceğini” belirtmiş⁶¹¹, ittifak güvenliğinin bölünmez olduğunu ve ittifakın üyelerinin güneydoğu sınırından birçok zorlukla karşı karşıya olan Türkiye ile güçlü bir dayanışma içerisinde olduklarını yinelemiştir⁶¹².

NATO, müttefiki Türkiye'nin hava sahasını savunmanın meşru bir hakkı olduğunu ve bu konuda hukuki pozisyonuna verdiği desteği teyit etmiş, iki ülkeyi aralarında krizi tırmandırmadan gerilimi azaltacak mekanizmaların geliştirilmesine ve tarafları itidalli davranmaya çağırmıştır. Fakat Rusya, pilotlarının hava sahası ihlali gerçekleştirdiğini kabul etmemiş, bu konuda Türkiye'den özür dilemesini ve tazminat talep etmesini istemiştir. Rusya, Türkiye ile uçak krizi sonrasında geliştirilecek ilişkilerin özür dilenmesi şartına bağlamış; aksi takdirde normalleşme sürecinden hızla uzaklaşılacağını ve her gün

⁶⁰⁸ Genel Kurmay Başkanlığı Türk Silahlı Kuvvetleri 24 Kasım 2015 tarihli Basın Açıklaması, http://www.tsk.tr/3_basin_yayin_faaliyetleri/3_1_basin_aciklamalari/2015/ba_97.html, (Erişim Tarihi: 26.06.2018).

⁶⁰⁹ “NATO: Rusya Çoğunlukla IŞİD'i Hedef Almıyor”, *Aljazeera Turk*, 24.11.2015, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/nato-rusya-cogunlukla-isidi-hedef-almiyor>, (Erişim Tarihi: 26.06.2018).

⁶¹⁰ Bkz: İkinci Bölüm, ss.75-78.

⁶¹¹ “NATO'dan Uçak Krizi Açıklaması”, *Milliyet*, 06.12.2015, <http://www.milliyet.com.tr/nato-dan-ucak-krizi-aciklamasi/dunya/detay/2159293/default.htm>, (Erişim Tarihi: 26.06.2018).

⁶¹² NATO Official Website, “Statement by NATO Foreign Ministers on Assurance to Turkey”, 01.12.2015, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_125486.htm?selectedLocale=en, (Erişim Tarihi: 27.06.2018).

bir yenisi eklenen yaptırım kararının birçok sektörde uygulanmaya konularak artırılacağını belirtmiştir. Rusya'ya ait olan bir savaş uçağının NATO müttefiki bir ülke tarafından düşürülmesinin vurgulanması, Soğuk Savaş dönemini andıran bazı sembollerin ve retoriğin yeniden üretilmesine yol açmıştır⁶¹³. Rus yetkililerin özür beklentisine cevap veren dönemin Başbakanı Ahmet Davutoğlu, 'Türkiye'nin hava sahasını savunmasının meşru bir hakkı olduğunu; görevini yerine getiren hiçbir ülkenin özür dilemeyeceğini'⁶¹⁴ ” açıklamıştır.

Ukrayna Krizi sonrasında Rusya ile bir çatışma yaşamamak için gayret gösteren NATO, taraflar arasında krizin tırmandırılmaması ve gerilimi azaltıcı girişimlerde bulunma çağrısına rağmen, krizin kısa bir süre içerisinde hızla tırmanışa geçmesinin ardında tarafların Suriye konusunda uzlaştıramaz çıkar farklılıklarına sahip olması yatmaktadır. Türkiye, 24 Temmuz 2015'ten itibaren, kendisi için öncelikli bir ulusal güvenlik tehdidi olan DAESH'le mücadele çerçevesinde uluslararası koalisyon tarafından yürütülen operasyonlara imkan ve yetenekleri ölçüsünde kararlıkla katkı sağlamıştır. ABD öncülüğünde hareket eden uluslararası koalisyonu daha aktif katkı sağlamak için İncirlik Üssü'nü kullanıma açmış; bunun karşılığında Azez-Cerablus hattında bir "güvenli bölge" oluşturulması için müttefiki ABD'yi ikna faaliyetlerine girişmiştir. Koalisyon güçleri tarafından korunması planlanan bu güvenlik hattına hem sığınmacıların hem de DAESH ve Esad rejimden kaçan Suriyeli muhaliflerin yerleştirilmesi planlanmıştır⁶¹⁵. Fakat Türkiye'yle yaşanan uçak krizinden bir gün sonra, Rusya'nın en gelişmiş hava savunma sistemi olan S-400'leri Suriye'ye konuşlandırması ve bu sistemleri üç gün içerisinde aktif hale getirmesi dikkat çekici bir gelişmedir.

Rusya, uçak düşürülmesi krizinin ardından Türkiye'nin Suriye hava sahasında uçuşunu yasaklamıştır. Bu durumda ise Türkiye'nin Suriye topraklarında bir 'güvenli bölge' oluşturma tezi rafa kalkmıştır⁶¹⁶. Çünkü Türk uçaklarının Suriye hava sahasına girmesi durumunda Rusya tarafından düşürülmesi olasılığı çok yüksek olduğundan dolayı,

⁶¹³ Erdem Özlük, "Türkiye ile Rusya Arasındaki Uçak Krizi ve 'Özür' Meselesi", *ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*, No.35, Aralık 2015, s.3.

⁶¹⁴ "Davutoğlu: Görevimizi Yaptık Özür Dilemeyiz", *Aljazeera Türk*, 30.11.2015, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/davutoglu-gorevimizi-yaptik-ozur-dilemeyiz>, (Erişim Tarihi: 27.06.2018).

⁶¹⁵ Emre Erşen, "Suriye Sorunu Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkilerinde Normalleşme Süreci", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt:3, Sayı:2, Sonbahar 2016, s.158.

⁶¹⁶ Murat Yetkin, "Who Benefited When Turkey Downed The Russian Jet?", *Hurriyet Daily News*, 10.12.2015, <http://www.hurriyetdailynews.com/opinion/murat-yetkin/who-benefited-when-turkey-downed-the-russian-jet-92315>, (Erişim Tarihi: 27.06.2018).

ABD, bölgede Rusya ve NATO'nun karşı karşıya gelebileceği yeni bir olayı önlemek için DAES hedeflerine karşı operasyonlarını azaltmaya karar vermiştir. Rusya'nın uçak krizinde rahatsızlık duyduğu noktalardan biri de Türkiye'nin kendisi ile diyalog kurmanın yollarını aramak yerine NATO ittifakına başvurarak onu devreye sokmasıdır. Ukrayna krizi nedeniyle zaten gergin olan NATO ile ilişkilerin RF Devlet Başkanı Putin'in hadiseyi "Sırtımızdan bıçaklandık" şeklinde yorumlanmasına varırmıştır⁶¹⁷.

Uçak düşürme krizinin kime/ ne faydası olduğunun tartışmalı olduğu bir durumda, Rusya, DAES'e karşı en etkili şekilde savaştıkları bir ortamda haksız ve hukuksuz bir şekilde Türkiye tarafından vurulduğunu uluslararası platformlarda dile getirerek Türkiye'yi yalnız bırakmaya çalışmıştır. Hatta bununla da yetinmeyerek, Türkiye'nin DAES'e destek verdiği, örgüte finansal kaynak sağlamada DAES'in petrol satışına aracılık ettiği iddialarında bulunmuştur. Avrupa için en hassas konulardan biri olan mülteci krizinde Türkiye'nin ihmalleri olduğunu, sınır geçişlerinin denetimsizliği sonucu DAES militanlarının ülke topraklarını kullanarak başka yerlere rahatça gidebildiğinin altını çizmiştir. Türkiye'ye karşı sert ve tavizsiz duruşunu sürdürerek hızla ekonomik yaptırım uygulama kararı almıştır. Ege ve Akdeniz'de bulunan askeri gemilere tahrik edici eylemlerini sürdürmüş⁶¹⁸; böyle bir ortamda Türkiye'nin bir hata yapması ve yeni bir krizin patlak vermesi beklenir hale gelmiştir.

Rusya'nın Akdeniz'de artan askeri varlığından rahatsızlık duyan NATO ülkeleri, Rus uçağının düşürülmesinin ardından müttefikine sağladığı desteği ve bölgedeki etkinliğini artırmış, Akdeniz'e Kanada, Portekiz ve İspanya bayraklı 3 adet savaş gemisi göndereceğini duyurmuştur. NATO Askeri Konseyi, bölgedeki istikrarsızlıklar karşısında Türkiye'ye sağlanacak ek güvenlik tedbirleri paketi üzerinde anlaşmaya varmıştır. Daha fazla şeffaflık ve öngörülebilirlik ile bölgedeki durumun istikrara kavuşmasına ve tansiyonun düşürülmesine katkıda bulunacağına inanılan ek caydırıcılık tedbirleri paketinin içeriğinde AWACS erken uyarı radar uçaklarının gönderilmesi de bulunmaktadır⁶¹⁹. İngiltere'den NATO ittifakı kapsamında Türkiye'ye bir askeri uçak, Danimarka ve Almanya'nın Akdeniz'e taktik komuta gemileri sevk edileceği ilan edilmiştir. Bu sevkiyatın daha önce yapılmasının planlanıp karara bağlandığı ve her ne kadar düşen

⁶¹⁷ Emre Erşen, a.g.m, s.159.

⁶¹⁸ Ali Faik Demir, "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Suriye Krizinin Yansımaları ve Etkisi", *Marma Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt:3, Sayı:2, Sonbahar 2016, s.146.

⁶¹⁹ "NATO Agrees to Boost Turkey's Air Defense Weeks After Downing of Russian Jet", *RT*, 19.12.2015, <https://www.rt.com/news/326489-nato-turkey-air-defense/>, (Erişim Tarihi: 27.06.2018).

uçakla ilgili olmadığı vurgulansa da ittifakın temel kaygısı Rusya'nın Suriye'de askeri varlığını artırmasıdır⁶²⁰. 2015 yılında Patriot hava sistemini Türkiye'den çekilmesi kararının ardından, Esad rejiminden kaynaklanan tehdit algılamalarının yerini hava sahasının Rusya tarafından taciz edildiği ve tehdit algılamasında yeni bir değerlendirmeye geçildiği bir dönemde, 2015 yılında Patriot hava sisteminin Türkiye'den çekilmesi kararı ardından, bu yeni tehdit algılamalarıyla mücadelede kendi konvansiyonel imkanlarıyla sınırlı kalmıştır⁶²¹. Güney kanadında NATO'nun caydırıcılığını artırmak için alınan ek tedbirler, Türkiye'nin güvenlik ihtiyaçlarını temin etmede katkı sağlamayı hedeflemiş; ittifak taahhütlerinin bütünüyle her zaman tam koruma sağlamadığı tecrübe edilmiştir. NATO, Ukrayna Krizi ve Kırım'ın ilhakı sorunlarının ardından Rusya ile ilişkilerde ittifakın bir yanlış anlama sonucunda istenmeyen durumlara yakalanma (entrapment) olasılığını en aza indirmek ve ortadan kaldırmak için ek güvenlik tedbirleri aracılığıyla ittifakın caydırıcılığını kuvvetlendirmeyi hedeflemiştir.

Dibe vurmuş Türkiye-Rusya ikili ilişkilerinin seyrinde yaklaşık yedi ay sonra 27 Haziran 2016 tarihinde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın RF Devlet Başkanı Putin'e yazdığı mektup ardından normalleşme sinyalleri baş göstermeye başlamıştır. Bu kararın alınmasında her iki taraf için ciddi sonuçlar doğuran ekonomik yaptırımların sürdürülemezliğinin etkisi iki ana faktörden ilki olarak değerlendirilmektedir. Normalleşmeyi gerekli kılan bir diğer faktör ise tarafların jeopolitik çıkarlarıdır. Rusya, Suriye'ye müdahalesinde Esad rejimine güçlü destek vermiş ve rejimi ayakta tutmayı başarmıştır. Fakat, uluslararası düzeyde önemli bir siyasi kazanım elde etmesine rağmen kalıcı bir çözüm için bölge ülkelerinin tümünden destek görmeye ihtiyacı olduğu için Suriye'deki stratejik kazanımlarını orta ve uzun vadede bir sonuca taşımanın yolu Türkiye ile ilişkilerin iyileştirilmesinden geçtiğini rasyonelitesini hesaba katmıştır⁶²².

4.3. Sonu Gözükmeyen Suriye Krizinde NATO İttifakı Teminatlarının Geleceğine Dair Değerlendirmeler

2011 yılından itibaren daha fazla “demokrasi, özgürlük, reform” meşru talepleriyle yola çıkan kitlelere güvenlik birimlerinin şiddetle karşılık vermesi ile kısa bir süre içerisinde bir iç çatışma ortamına dönüşen ve bu sürece müdahil olan bölgesel ve küresel

⁶²⁰ “NATO'dan Türkiye'ye Askeri Destek”, *Aljazeera Turk*, 01.12.2015, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/natodan-turkiyeye-askeri-destek>, (Erişim Tarihi: 27.06.2018).

⁶²¹ Nurşin Ateşoğlu Güney, a.g.e, ss.70-72.

⁶²² Emre Erşen, a.g.m, ss.161-162.

aktörlerin çıkarları doğrultusunda domine ettikleri ‘vekilleri’ aracılığıyla yürüttükleri Suriye çıkmazı, bu çalışmanın hazırlandığı tarih itibariyle yedinci yılını doldurmaktadır. Küçük bir protesto gösterileriyle patlak veren ve daha sonraları Ortadoğu’nun en büyük felaketlerinden birine dönüşen iç savaşta aralarında yaklaşık 100.000 sivilin olduğu 450.000’den fazla kişi hayatını kaybetmiş, milyonlarca kişi yerlerinden edilmiş ve geriye bir daha eskisi gibi olmayacak bir Suriye kalmıştır.

NATO, kurumsal kimliği ile Suriye Krizinde bir rol almamasına rağmen, bir kar topu etkisiyle katlanarak artan krizin büyüklüğü ve üyelerinin bu konuya ilgileri dolayısıyla bir politika geliştirmesinin gerekliliğini hissetmeye başlamıştır. Kurumsal kimliği aracılığıyla doğrudan askeri bir müdahalede bulunmayacağını zaten ifade eden NATO’nun gündeminde açıktan bir müdahale ufukta gözükme de NATO müttefikleri arasında Suriye’nin geleceğine dair üzerinde anlaşılmış bir politika bulunmamaktadır. Aynı zamanda, Suriye geleceğinde hangi aktörün daha fazla etkili olması gerektiğine dair de tam bir mutabakat sağlanamamıştır.

NATO, Suriye Krizi boyunca Türkiye’nin taleplerine hızlı bir şekilde cevap vermeye ve çözüm üretmeye imtina etmiştir. Türkiye, kriz süresince NATO Kurucu anlaşmasının 4. maddesi kapsamında üç kez acilen toplantı talep etmiştir. Türkiye’nin Suriye Krizinden algıladığı tehdit değerlendirmelerine bağlı olarak ittifak teminatları doğrultusunda müttefikinin güvenlik kaygıları tatmin edilmeye gayret edilmiştir. İttifakın Türkiye’nin savunmasına olan desteğinin sıklıkla altı çizilse de müttefikler arasında görüş ayrılıklarının yaşanmadığı konular olmadığını söylemek mümkün değildir. NATO müttefikleri arasında esas sorun kaynağı, Suriye’de kimin kara gücü olarak sahada yer almasına ikna edileceği ve Suriye içindeki yerel unsurlar arasında hangi güçlerle işbirliği yapılacağı konusunda olduğu anlaşılmaktadır⁶²³. Türkiye ile NATO müttefikleri arasında bir ayrılık varmışçasına algı yaratılmaya çalışılsa da NATO ile Türkiye arasında geçmiş uzun yıllara dayanan kurumsal, ikame edilmesi zor bir ilişki bulunmaktadır.

Bugün, Suriye’deki kriz hala devam etmektedir ve bu süreçte geleneksel olmayan sorunların ortaya çıkışı ittifak yapılarının dinamiklerini değiştirmekte, çok katılımlı ve uzun dönemli kurumsal ittifakların yerine kaygan bir zeminde ilerleyen, bağlayıcılık ve

⁶²³ Gülnur Aybet, a.g.m, ss.100-104.

sorumluluk yükünden kurtaran, kısa vadeli, çıkar odaklı, konu bazlı birlikteliklerin gözlemlendiği durumlar ortaya çıkarmıştır.

Türkiye'nin ittifak ilişkilerini derinden etkileyen bazı önemli gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle, Türkiye'de yaşanan 15 Temmuz başarısız darbe girişimi, uzun yıllardır güvenlik bürokrasisine sızma girişimi projesi yürüten 'gizli bir şebekeyi' ortaya çıkarmış ve bu durumda Türkiye, devleti ve devletin güvenlik kurumlarını yeniden inşa etme sorumluluğu ile karşı karşıya kalmıştır. Türkiye, başarısız darbe kalkışması ardından 20 Temmuz 2016'dan itibaren OHAL kanunlarıyla yönetilmekte; hükümet, söz konusu OHAL içerisinde bir yandan devlet bürokrasisi içerisinde FETÖ unsurlarını temizlemeye çalışırken, diğer yanda DAESH ve PKK'nın oluşturduğu güvenlik tehditleriyle mücadele etmek için gayretini yoğunlaştırmıştır⁶²⁴.

Türkiye, güneyinde etkinlik gösteren DAESH, PYD/YPG, PKK terör örgütlerinden maruz kaldığı sınır güvenliği ve iç güvenlik tehditleriyle mücadelede, uluslararası hukuktan doğan meşru hakları çerçevesinde 24 Ağustos 2016 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri ve ÖSO ile birlikte Fırat Kalkanı askeri operasyonunu başlatmıştır. Rusya ile yaşanan uçak krizinin ardından ilişkilerin yeniden düzelmesi üzerine Rusya ve Türkiye'nin girişimi ile Ocak 2017'de Suriyeli muhalifler ile hükümet yetkililerini diyalog zemininde buluşturan siyasi bir çözüme yönelik, Cenevre görüşmeleri sürecini yeniden canlandırması öngörülen Astana Süreci başlamıştır. 15 Temmuz darbe girişimi ardından Batı ile ilişkilerde yaşanan gerginliğin üzerine, dengelerin çok hızlı değiştiği bir süreçte Ortadoğu'daki politikalara farklı bir boyut kazandıracak olan Türkiye'nin, Rusya ve İran ile yaklaşması "Batı'ya bir meydan okuma mı?" tartışmalarının merkezine oturmuştur⁶²⁵. Bu çalışmanın sınırlılıkları çerçevesinde, devam etmekte olan ve belirsizliklerle dolu bir iç savaş sürecinin yaşandığı 2017 yılından itibaren Suriye'de yaşanan gelişmelerin Türkiye'nin ittifak ilişkilerine etkisinin incelemeye tabi tutulması ilerleyen dönemlerde bu alana ilgi duyan kişilerce araştırılmaya değer bir potansiyele sahip olmaktadır.

⁶²⁴ Metin Gürcan, "Bir Daha Asla! Ama Nasıl? 15 Temmuz Sonrası Türkiye'de Devlet ve Ordu", *İstanbul Politikalar Merkezi*, Nisan 2017, ss.3-5.

⁶²⁵ Yeşim Demir, "Türkiye-Rusya-İran Yakınlaşması Suriye Politikası Çerçevesinde Batı'ya Meydan Okuma mı?", *Ankasam*, 23.08.2016, <http://ankaenstitusu.com/turkiye-rusya-iran-yakinlasmasi-suriye-politikasi-cercevesinde-batiya-meydan-okuma-mi/>, (Erişim Tarihi: 27.08.2018); Conn Hallinan, "An Emerging Russia-Turkey-Iran Alliance Could Reshape the Middle East", *Foreign Policy in Focus*, 19.04.2018, <https://fpif.org/an-emerging-russia-turkey-iran-alliance-could-reshape-the-middle-east/>, (Erişim Tarihi: 29.06.2018).

SONUÇ

Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde, küreselleşme süreci ile birlikte birçok meydan okumayla karşı karşıya kalsa da en etkili ve ayrıcalıklı konumunu sürdürmeye devam eden başat aktör olarak devletler arasında ittifak oluşturma stratejileri en yaygın olarak kullanılan dış politika araçlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir uluslararası sistemi karakterize edebilmek için sistem içerisinde yer alan aktörlerin sayısı, bunların görece büyüklükleri, devletler arasındaki işbirliği ve çatışma unsurlarını bir araya toplayan bağlantıları aracılığıyla icra edilen ittifakların varlığını da bilmek gereklidir. İttifak oluşumunun incelenmesi her dönemde ve her türlü uluslararası sistem içerisinde bir gereklilik arz etmektedir. George Liska da bu ihtiyaca vurgu yaparak, “ittifaklardan bahsetmeden uluslararası ilişkilerden konuşmanın mümkün olmayacağını” altını çizmektedir.

Uluslararası ilişkiler literatüründe ittifak olgusu üzerine çalışmaları bulunan yazarların birbirinden farklı tanımları bulunmakla birlikte, en yaygın kullanımıyla ittifaklar, genellikle gerçek ya da algılanan tehditlere karşı bir yanıt geliştirmek için devletler arasında ulusal güvenlik konularına odaklanan resmi uluslararası işbirliği olarak ifade edilmektedir. Ortak amacın güvenlikte işbirliğinin sağlanması ve bu işbirliği çabalarının resmi düzenlemelerle devletler arasında organize edilmesi ittifakların bileşenlerini oluşturmaktadır. Ulusal amaçlarına kendi olanakları, kapasiteleri ve güçleri ile ulaşamayan devletler başka devletler ile diplomatik koalisyonlara veya askeri ittifaklara girişmektedir. Fakat devletleri ittifak kurmaya yönelten faktörler sadece bununla sınırlı değildir. Devletler, öz kaynaklarının yetersizliği, güç dengesi oluşturmak, maliyetleri azaltmak veya süreyi kısaltmak, sorumluluğu ortaklarıyla paylaşarak meşruiyet aramak, uluslararası arenada prestij kazanmak ve itibarını artırmak, güvenlik endişelerini tatmin etmek, içsel gereksinimleri, ortak kültürel ve ideolojik değerlerin varlığı, inisiyatif alabilme kapasitesini artırmak ve diğer devletleri denetim altında tutmak amaçlarıyla dış politikalarında ittifak oluşturma stratejisine yönelmektedir.

Devletlerin belirli amaçları doğrultusunda dış politika stratejilerinde bir ittifak oluşumu içerisinde yer alma düşüncesinin kararlaştırıldığı andan itibaren karar verici otoritelerin bir sonraki adımı, oluşturulan bir ittifakın nasıl idame ettirileceği, bu ittifaktan nasıl optimum fayda sağlanabileceği üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu sebeple, ortak hareket etmek için mutabakata varan müttelikler arasında işbirliğinin verimli bir şekilde etkinlik

gösterebilmesi için ittifakın sağlamlığına, devamlılığına, uyumuna ve işlerliğine etki eden bir takım faktörlerin dikkate alınması gereklidir. Öncelikle, ittifakın yazılı bir metne sahip olması gereklidir ki bu metin sayesinde üye devletlerin görev ve sorumluluk alanları ve çeşitli durumlarda ne yapması gerektiği açıkça ortaya konmuş olacaktır. Fakat görev ve sorumlulukların yazılı bir metinle resmiyete dökülmesi ve bağlayıcılık kazandırılması bazı durumlarda yeterli olmamaktadır. Uluslararası hukukta sözleşme gereklerine uyulmadığı takdirde üstün, meşru bir siyasal otoriteye dayanan yaptırım sistemi mevcut olmadığından, devletlerin ittifak yükümlülüklerini yerine getirmesinde bazen *ahde vefa* prensibiyle hareket ettiği gözlemlenirken bazen de anlaşmanın yapıldığı koşullarda meydana gelen esaslı değişimleri göstererek *rebus sic stantibus* ilkesiyle hareket ettikleri gözlemlenmiştir.

İttifak mekanizmasının etkinliğini artıran unsurlardan biri de ittifak anlaşması yapılırken devletler arasında yapılan anlaşmaların hangi şartlar altında işlerlik kazanacağını yani *casus foederis*'in kararlaştırılmasıdır. NATO Kurucu Anlaşmasının 5. maddesi ve Varşova Paketi'nin 4. maddesi ittifakın hangi koşullarda harekete geçeceğini ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra, hareketin niteliği ve uygulanışının da düzenlenerek ittifak üyelerinin alacağı önlemler için bu faaliyetlerin ne olduğunu belirlemek önemli bir olgudur. İttifakları bir araya getiren asgari müşterek ortak bir 'şey'e karşı çıkmak olduğundan devletlerin güvenlik politikalarında fiili veya algılanan tehdit olgusunun varlığı, bu tehdidi nasıl tanımladıkları ittifakı meydana getiren tek başına bir unsur olmamakla birlikte gereklilik arz etmektedir.

Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde devletlerin siyasi eğilimlerini, dış politika tercihlerini, yönelimlerini anlayabilmek, mantıklı açıklamalar dizisi sunabilmek, tutarlı bir analiz çerçevesinde bir öngöründe bulunabilmek için uluslararası sistemin koşulları, yapısal unsurların belirleyiciliği de göz önünde bulundurulmalıdır. Uluslararası sistem sürekli bir devinim içerisinde olduğundan meydana gelen bir değişiklik aktörlerin davranış kalıpları ve karakterleri üzerinde de bir etkiye sahiptir. Bu doğrultuda, uluslararası sistemde yapısal kutupluluk ittifak oluşturma politikasında önemli bir rol oynamaktadır. Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu uluslararası sistemin varlığı, blok içi ittifak kavramı üzerine yoğunlaşan, blok liderlerinin onayına tabi kılan yeni bir dünya düzeni meydana getirmiştir. İki kutuplu sistem koşullarında oluşan ittifaklar, çok kutuplu sistem koşullarında meydana getirilen ittifak ilişkilerinden daha bağımlı bir etkiye sahiptir çünkü uluslararası sistemin

yapısının ittifak oluşumları üzerinde daha baskın bir etkisi bulunmaktadır. Gleen Synder, iki kutuplu sistem içerisinde -bir kriz ortasında veya savaşta yüzüstü bırakılma- terkedilme (abandonment) tehlikesinin düşük bir ihtimal olduğunu, ancak hem blok liderlerinin hem de onların müttefiklerinin -ittifak taahhütleri ile yanlış yönlendirilmiş politikalara sürüklenme- tuzağa düşürülme (entrapment) riskiyle karşı karşıya bulunduğunu savunmaktadır. Soğuk Savaş döneminde Avrupalı müttefiklerin ABD'nin politikalarına güçlü bir bağlılık göstermeden tam olarak destek göstermemeleri durumunda ABD tarafından terk edilme endişesiyle karşı karşıya oldukları durumu anlatmak için kullanılan bu ikilem, ittifak literatüründe “abandonment versus entrapment dilemma” olarak adlandırılmaktadır⁶²⁶.

2010 yılı sonlarında Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerini etkisi altına alarak hızla yayılan ve Tunus, Mısır, Libya, Ürdün, Yemen, Bahreyn'den sonra Suriye'ye sıçrayan Arap Baharı, olumlu gelişmelerin yaşandığı örneklerin aksine Suriye'de patlak veren şiddet sarmalı, kısa bir süre içerisinde bir iç savaşa dönüşmüş ve etki alanını genişletmeye devam eden uluslararası bir krizi başlatmıştır. Arap Baharı bağlamında her ülkenin kendi ulusal dinamikleri, farklı yapılar, gruplar ve süreçler içerisinde gelişen olaylar arasında Suriye'deki çatışmalar en sert kırılmanın yaşandığı vaka olmuştur. Suriye'de çatışmaların bu denli uzun sürmesinin farklı nedenleri bulunmakla birlikte; Nusayri azınlığın iktidarda olduğu rejimin bir hayatta kalma savaşı olarak yorumladığı çatışmada tüm gücü ve kapasitesini ortaya koyarak gerçekleştirdiği saldırılar, Suriye'deki çatışma ortamı üzerinden bir “vekalet savaşı”na tutuşan küresel ve bölgesel aktörler, parçalı ve zayıf bir dokuya sahip muhalefetin varlığı, bu nedenler arasında ön plana çıkanlardır.

Çok bilinmeyenli bir denkleme bürünen Suriye Krizinde, birbiriyle rekabet içerisinde olan muhalif gruplar arasında radikalleşme eğilimlerinin baş göstermesi, “daha fazla demokrasi ve özgürlük” talepleriyle başlayan Arap Baharı rüzgarının masumiyetini doğrudan etkilemiştir. Bu durum, muhalifler arasındaki bölünmeyi palazlandırmış; radikal gruplar karşısında seküler bir yönetim garantisi veren Esad yönetimine meşruiyet sağlamış; özellikle 2015'ten itibaren resmi olarak sahaya inen Rusya'nın Suriye hükümeti tarafından cihatçı gruplarla mücadele etmek için davet edilmesi, Suriye'deki çatışma ortamının görünümünü dramatik şekilde değiştirmiştir. Muhalif gruplar arasında ton farkının yok

⁶²⁶ Gülnur Aybet, *The Dynamics of European Security Cooperation: 1945-1991*, Londra, MacMilan Press, 1997'den aktaran Tarık Oğuzlu, “NATO ve Tür...”, a.g.m, s.100; Banu Eligür, *Turkey's Quest for...*, a.g.t, ss.3-4.

oluşu, cihatçılarla mücadele eden her aktörün kabul edilebilir görüldüğü bir dönemin kapılarını aralamıştır.

Suriye Krizi, önemli bölgesel aktörler arasında cereyan eden güç mücadelesine bağlı olan karmaşık ve öngörülemeyen dinamiklerin ağırlık merkezi konumundadır. Devam etmekte olan çatışma ve istikrarsızlık ortamı, bölgenin mevcut politik geometrisini ve stratejik denklemini derinden etkileme potansiyeline sahiptir. Siyasi ve diplomatik gündemleri çarpıştıkça genel ittifaklar denklemini daha da karmaşık bir hale getiren Suriye Krizinde iki uzlaşmaz cephe hattı bulunmaktadır: Bunlardan ilkinin, Baas rejiminin değişmesi gerektiğini savunan Türkiye, Suudi Arabistan, Katar ve Ürdün'ün yer aldığı Sünni-Selefi ve Batı yanlısı eksen oluşturmaktadır. Diğer cephe, İran, Rusya, Irak ve Lübnan'ın yer aldığı Şii ve Batı karşıtı eksen ise Esad rejiminin devam etmesi yönünde aktif çaba sarfetmektedir. Krizi çözümlendirmek ve Suriye halkının demokratik taleplerine cevap vermek için tek seçenek olarak rejim değişikliğini savunan ve devrimci muhalefet yapılarını destekleyen oyuncular arasında ABD, Fransa, İngiltere ve diğer AB üyeleri, Suudi Arabistan ve Katar'ın en aktif olarak yer aldığı Arap Ligi de bulunmaktadır. Ana aktörler tarafından benimsenen iki kampın konumlandırılma biçimleri, bölgenin geleceğindeki mimariye ilişkin özel çıkarları ve stratejik hedefleri hakkında cevap oluşturmaktadır.

Suriye'deki çatışmalar, yerel, bölgesel ve küresel boyutta olmak üzere üç alanda gerçekleşmektedir. İttifaklar denkleminin bir parçası olarak, yerel düzeyde Suriye içindeki mücadelede, Suriye Ordusu, Lübnan'ın Hizbullah Şii silahlı grubundan savaşçılar, İran Devrim Muhafızları ve bir dizi rejim yanlısı milis grubun dahil olduğu rejim güçleri tarafındaki mücadeleye karşı çoğunlukla İslamcı gruplar yer almaktadır. İsyancılar da kendi içerisinde çeşitli gruplara bölünmüştür. Ana İslamcılar ile Kürt gruplar arasında bir işbirliği bulunurken her ikisi de en güçlü direniş gücü olan DAESH'e olduğu kadar rejim güçlerine de karşı çıkmaktadır. Suriye meselesini içinden çıkılmaz hale getiren gelişmelerden en önemlisi, Suriyeli muhalefet yapısını meydana getiren aktörlerin arasına DAESH'in eklenmesi olduğu söylenebilir. Bütün oyuncular, Suriye'de selefi cihadist bir örgüt olan DAESH'i zayıflatma ve bitirme hedefini paylaşıırken çıkarları, Esad rejimine karşı tavırlarına ve karmaşık DAESH harici güçler boyutunda farklılaşmaktadır.

Rusya, Suriye'nin uzun zamandır müttefik bir ülkesi ve krizin başlangıcından bu yana Esad rejiminin ana destekçisi pozisyonundadır. Rusya ve İran'ın bir müttefikleri olarak

Esad rejimine yardımını esirgmeden kayıtsız şartsız sunduğu destek, krizi daha da kronikleştirmektedir. Ancak, 30 Eylül 2015'ten itibaren başlattığı hava saldırıları ile DAESH ve diğer isyancı güçlere karşı doğrudan askeri müdahalesi Suriye Krizinin dönüm noktalarından birini teşkil etmektedir. ABD, DAESH'i bitirmeyi amaçlayan birçok Avrupa ülkesi de dahil olmak üzere uluslararası koalisyonlara liderlik etmekte ve Körfez ülkeleri ile birlikte Şam rejiminin değişikliğini hedeflemektedir. Ancak Washington yönetimi, rejim ve DAESH güçleri ile mücadele eden oluşumların bir kısmı ile işbirliği yapmaktan kaçınmış ve Suriye bataklığına sürüklenmekten kaçınmaya istekli davranmıştır.

Türkiye'nin güvenlik ve savunma ihtiyacını karşılamak için dahil olduğu askeri nitelikli ittifak ilişkilerine odaklanılan bu çalışmada, Türkiye'nin NATO ile dönem dönem farklılıklar gösteren ilişkilerinin seyri, bu ittifak oluşumundan edindiği tecrübeler dikkate değerdir. Türkiye ile NATO ilişkilerinde, uyum içerisinde müttefiklik ilişkisi sürdürülmesinin yanında her iki taraf için de sorun teşkil edebilecek durumlar deneyimlenmiştir. Birtakım ortak hedefleri gerçekleştirebilmek için bir araya gelen uluslararası aktörlerin, zaman içinde değişen ve evrilen müttefiklik ilişkisinde tarafların birbirinden beklediği işbirliği, katkı ve desteğin ölçüsü sabit kalmamıştır. Soğuk Savaş'ın erken dönemlerinde, Türkiye'nin NATO ittifakına katkısında, potansiyel ucuz işgücü ile ilişkilendirilerek insan gücüne dayalı “emek-yoğun” bir katkıyla bağlantılı olarak düşük maliyetli bir kara ordusuna sahip oluşu ve Türkiye'nin NATO'nun tehdit algılarının yoğunlaştığı bölgelere coğrafi komşuluğu süreklilik gösteren iki ana unsuru meydana getirmektedir. Aynı zamanda, Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin Sovyetlerin derinliklerindeki stratejik hedefleri vurabilmek için askeri hava üslerinin yapılmasına uygun coğrafi konumu, onun ‘emlak değerini’ yükseltmiştir. İkili ilişkilerin en önemli ayaklarından birini bu askeri üsler oluşturmaktadır.

İttifak ile ilişkilerde tırmanma döneminde, NATO'nun Soğuk Savaş döneminde geliştirdiği “topyekün mukabele” askeri stratejiyle bağlantılı olarak caydırıcılığını artırmak amacıyla Türkiye topraklarına orta menzilli füzelerin konumlandırılması ve Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin Küba krizinde ABD-SSCB arasında bir pazarlığa konu olması, ABD dostluğunun ve güvenilir müttefiklik ilişkilerinin sorgulanmasına yol açmıştır. Türkiye'nin ittifaka katkısını sınırlayan Kıbrıs sorunuyla bağlantılı Johnson Mektubu hadisesi, hem iç politikada hem de dış politikada etkisi uzun yıllar sürecek sonuçlara haiz olmuş; NATO ittifakının inandırıcılığını erozyona uğratmıştır. Bloklar arasında gerginlik ve tansiyonun

yerini yumuşama/barış içerisinde bir arada yaşama ilkelerinin benimsendiği dönemde ittifak içerisinde dayanışma daha esnek hale gelebilmiş; müttefiklerin blok politikalarından nispi derecede bağımsız hareket edebilmesi mümkün olmuştur.

Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO, Sovyet tehdidi algılamaları ortadan kalkmasına rağmen, müttefiklerinin güvenlik işbirliğini kolaylaştırıcı bir fonksiyona sahip olduğu ve insani müdahale gerçekleştirme kapasitesine sahip olduğu gerekçesiyle varlığını idame ettirmeye devam etmiş; sorumluluk alanının genişlemesiyle “alan-dışı” operasyonlarda etkin rol alarak hegemonyasını sürdürmüştür. İttifak’ın sıklet merkezinin güney cepheye kayması, Türkiye’nin yeni tehdit algılamalarının yoğunlaştığı bölgelere komşuluğu nedeniyle gelişmelerden doğrudan etkilenir hale gelmesine yol açmıştır. Kuzey Atlantik İttifakı, Türkiye’nin güvenliğinde merkezi bir rol oynamış; bu örgüt, Avrupa-Atlantik topluluğuyla bütünleşmesinde katkıda bulunmuştur. Türkiye, NATO’nun Avrupa-Atlantik bölgesinde güvenlik ve istikrarın sağlanmasında ve üyelerin çıkarlarına yönelik siyasi-askeri istişareler için bir forum sağlamadaki rolüne büyük önem vermektedir. İttifak güvencelerinin inkar edilemezliği, müttefikler arasında dayanışma, adaletli risk ve yük paylaşımı ile konsensus kuralı oluşumunun temel ilkeleridir ve bu ilkelere bağlılığın yanı sıra NATO’nun değişen güvenlik ortamına uyum sağlama yeteneği onu tarihteki en başarılı askeri ittifak haline getirmiştir.

60 yılı aşkın süredir kendisini NATO içerisinde konumlandırarak bu ittifak taahhütleri doğrultusunda güvenlik ihtiyacını karşılayan Türkiye’nin Suriye Krizi gündeminde meydana gelen gelişmelerde karşı karşıya kaldığı tehdit algılamalarıyla mücadelede, ittifakın teminatları ve caydırıcılığın işlerliği konusunda ikna edilmesinin ve korkularının giderilmesinin ne derece mümkün olduğu incelemeye değerdir. Türkiye’nin NATO ittifakı üyeleriyle geliştirdiği ilişkilerin seyrinde Atlantikçi kuşağın temsilcisi ABD ile ilişkileri, hem Soğuk Savaş dönemi yıllarında hem de Soğuk Savaş sonrası dönemde dış politikasında kritik bir yapıtaş olma özelliğini muhafaza etmektedir. Bazı durumlarda, ortak bir karar alınmasında üzerinde durulan fikir ayrılıkları derinleştiklerinden taraflar arasında ayrışma pekişmiş; ittifak teminatlarının inandırıcılığı üzerine sorgulayıcılık artmış bazen de işbirliği imkanları önemli ölçüde artmıştır.

Suriye Krizi, 3 Kasım 2002 seçimleri ile iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi yönetimi altında kavramsallaştırılan Türk dış politikasının yeni vizyonunda, ortaya konan dış politika inisiyatiflerinin uygulanabilirliğini, bu ilkeler ile ulusal çıkar tanımlamalarının

başarılı bir şekilde uzlaştırabilmenin gerçekliğini, yeni dış politika anlayışının güç kapasitesi ve sınırlılığını test etme fırsatı vermiştir.

Çok çeşitli aktörlerin katılımı, değişken ve kırılğan ittifak yapılanmaları ile dinamik bir seyir izleyen Suriye Krizinde NATO’nun temel hassasiyeti, Türkiye’nin ve ittifakın Suriye menşeli tehdit algılamalarını saptamak ve bu tehditlerin doğurduğu güvenlik risklerine karşı nasıl stratejiler geliştirebileceğini tasarlamak üzerine yoğunlaşmıştır. Bu doğrultuda, krizin çözümüne yönelik Türkiye’nin önerdiği “uçuşa yasak bölge (no-fly zone)”, “güvenli bölge”, “insani koridor” oluşturulması gibi önlemler kabul görmemiş; NATO ittifak yükümlülüğü, Ocak 2013’ten beri Türkiye’nin hava savunma sistemindeki gediklerin kapatılması ile sınırlı kalmıştır.

Suriye Krizinde Obama yönetiminin tutumu ve onun yaklaşımının müttefikleri ile arasındaki uyumu dikkate değerdir. NATO’nun stratejik planlamalarında karar alma organı üzerinde büyük bir ağırlığı olan ABD’nin Suriye Krizi özelinde benimsediği yaklaşım, devletlerin dış politika stratejilerindeki ittifak kurulumlarını derinden etkilemiş; ABD’nin sistem içerisindeki pozisyonu pek çok ilişki kalıbının şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Liberal kurumsalcılık ile izolasyonculuğun bir karışımı olan mevzilenme (retrenchment) stratejisiyle ilişkilendirilen Obama Doktrini, bölgesel krizlere, ABD’nin ulusal güvenliği ve çıkarları açıktan tehdit edilmediği müddetçe, müdahale etmekten kaçınmak ve bu krizlerin doğurduğu maliyetleri yerel aktörler ve partnerleri ile paylaşmak şeklinde özetlenebilmektedir. Suriye Krizi boyunca uzun bir süre kimi destekleyeceğine karar veremeyen ama ihtiyatlı davranmaktan vazgeçmeyen Obama yönetimi, etkili bir müdahale gerçekleştirebilmesi için çok kapsamlı ve maliyetli bir operasyon gerekeceğini hesaba katmış; bir süre sonra rahatsız olduğu grupların çarpıştığı bir arena haline gelen iç savaş ortamında müdahaleyi gerekli kılacak asgari unsurları yitirdiğinden dolayı Suriye’ye yönelik bir dış müdahaleden yana olmamıştır.

Türkiye’nin Suriye Krizi boyunca dış politika araçlarını ve seçeneklerini sınırlandıran unsurlardan en önemlisi, onun “orta büyüklükte bir güç” olmasında yatmaktadır. Türkiye, krizin başlangıcında Esad rejimini halkın meşru talepleri doğrultusunda reform yapmaya çağırmış; bu noktadaki telkinlerini son ana kadar yinelemiştir. Türkiye, kriz süresince çok taraflılığı savunmuş; Arap Ligi’nin Esad rejimine yönelik aldığı tedbirleri destekleyerek öncelikle bölgesel çözüm arayışına yönelmiştir. Türkiye’nin Suriye Krizi mevzu bahis olduğunda, kendi pozisyonu ile ABD’nin pozisyonu

arasında bir uyum yaratma çabası içine girişmesi, dış siyaset seçeneklerinin daralmasına, hareket özgürlüğünü kısıtlanmasına, çeşitli meydan okumalarla karşı karşıya kalmasına yol açmıştır. Suriye politikasının şekillenmesinde önde gelen aktörlerden biri olan ve iç savaş süresince Dış İşleri Bakanı ve Başbakan olarak görev yapan Ahmet Davutoğlu, Obama dönemi ABD politikalarını değerlendirdiği şubat 2017’de yazdığı bir makalesinde, bu dönemde “demokrasilerin savunulması, çoğulculuğun ve insanlık onurunun öne çıkarılmasının isteksizce yapıldığından” bahsetmekte; Obama’nın dış politika vizyonunda insan hakları ve demokrasiye yaptığı vurgunun retorik düzeyin ötesine geçemediğine ve uygulamaları ile arasında apaçık bir boşluk oluştuğuna değinmektedir. Davutoğlu, Suriye konusunda “esasında Esad rejimi ile 14 maddelik barışcıl bir geçiş planı üzerinde mutabakata vardıklarını; Esad rejiminin, gerekli hazırlıkların yapılmasından sonra çerçeve planı deklare etmesi için iki haftalık bir süresi olacağını”; fakat “ABD yönetiminin Esad rejimini gayri meşru ilan etmekte acele etmesi sonucu mutabakata varılan bu sürecin bozulduğunu” belirtmektedir. Davutoğlu, bir anlamda Türkiye’nin ABD tarafından yanıtıldığını ileri sürmekte; başarısızlığının faturasını ise Obama yönetimine kesmektedir⁶²⁷. Türkiye’nin, ulusal güvenliğini ilgilendiren dış politika kararlarında, kendisini ABD’nin alacağı tutuma endekslemenin problemli bir tercih olacağını hesaba katmaması yanılđıya düşmesine yol açmıştır. Nitekim, kriz süresince ön plana çıkan isimlerden biri olan Ahmet Davutoğlu’nun Mayıs 2016’da gerçekteşen istifasını takiben Türkiye’nin Suriye politikası yön değiştirmiş; Rusya ile ilişkiler geliştirilmiş, Suriye’nin geleceğine dair kısa vadede bir iktidar değişimi olmayacağı anlaşılınca geçiş sürecinde Esad’sız bir çözüml ısrarının elini daraltan bir argüman sunduğu fark edilmiştir.

2013 yılından itibaren derinleşmeye ve çeşitlenmeye başlayan Suriye Krizinde, radikal unsurlardan oluşan devlet-dışı silahlı aktörlerin sahneye çıkışı değişen tehdit algılamaları ekseninde ulusal ve uluslararası güvenlik stratejilerinin yeniden planlanmasına yönelik ihtiyaç doğurmuştur. Suriye’de iç savaşın dönüm noktalarından birini DAES ve şii militanların savaşa müdahil olması ve DAES karşıtı uluslararası koalisyonun başlattığı hava saldırıları oluşturmaktadır. 10 Haziran 2014’te DAES’in Musul’u kontrol altına aldıktan sonra ilerleyerek devam etmesi sonucu ABD, bölgede sınırlı hava operasyonları

⁶²⁷ “Ahmet Davutoğlu Yazdı: Obama’dan Trump’a; Çıkarılacak Dersler ve Karşılaşılacak Zorluklar”, *Karar*, 02.02.2017, <http://www.karar.com/gorusler/ahmet-davutoglu-yazdi-obamadan-trumpa-cikarilacak-dersler-ve-karsilasilacak-zorluklar-377500#>, (Erişim Tarihi: 01.07.2018); Burak Bilgehan Özpek, a.g.m, ss.20-21; Mehmet şahin; Buğra Sarı, a.g.m, ss.19-20.

başlatmıştır. Türkiye, bu süreçte hava üslerinin kullanımına izin vererek DAESH'e karşı yürütülen operasyonun aktif bir üyesi olarak yerini almıştır.

Türkiye, Suriye iç savaşından kaynaklanan bir dizi güvenlik sorunu ve toplumsal huzursuzluk ile karşı karşıya kalmıştır. Özellikle Türkiye-Suriye sınır hattında kaçak girişlerin olması, göç akınları esnasında DAESH, PKK, PYD/YGP terör örgütüne mensup kişilerin sınır geçiş noktalarını kullanarak ülkeye kolaylıkla giriş yapması, iç politikada asayiş açısından inşa edilen kampların yetersiz kalması sonucunda kamp dışında ikamet eden sığınmacıların suça karışma potansiyeli yerel halkın güvenlik konusunda kaygı düzeyini artırmıştır. Suriyeli sığınmacıların “en güvenli yer ve en yakın yer” olarak gördükleri Türkiye'ye göç etmeleri özellikle sınır güvenliğini doğrudan etkilemiş; Türkiye'yi tehdit ve tehlikelere açık bir hale getirmiştir.

11 Eylül 2014 tarihinde Başkan Obama, sistemik hava operasyonları, yerel aktörlerle işbirliği, terör örgütünün finansman kaynaklarının kurutulması ve insani yardımlardan oluşan dört aşamalı planı ile DAESH'le mücadele stratejisini ortaya koymuştur. Bu planın en önemli ayağını oluşturan sahada teröristlerle mücadele eden yerel unsurların desteklenmesi aşaması, ABD'nin yükselen cihat tehlikesi karşısında DAESH'le mücadele stratejisinin bir parçası olarak savaşın stratejik ve operasyonel yükünü paylaşabileceği ortakları PYD/YPG haline getirmiştir.

ABD'nin DAESH terör örgütüyle mücadelesinde yerel unsurlar arasında en büyük ortağı PYD/YPG olmuş; ABD bu örgüte silah tedariki ve askeri eğitim desteği sunmuştur. Türkiye, ABD'nin bu terör örgütüne verdiği silah desteği ve askeri yardımlardan duyduğu rahatsızlığı ve endişeyi sık sık dile getirmiştir. ABD ise, Türk-Amerikan ilişkilerindeki geniş ve derin işbirliği geçmişine vurgu yaparak PYD/YPG ile ilişkilerin taktiksel ve geçici olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin NATO müttefikleri ve AB ülkeleri ile gerginlik yaşadığı en önemli konu, DAESH'le mücadelede kara gücü olarak iyi bir işlev gördüğüne inanılan PYD ile ilişkilerdir. İttifakları bir araya getiren asgari müşterek, ortak bir “şey”e karşı olmaktır. Karşı olunan ortak “şey”in ne olduğunun tespit edilmesi aşamasında, devletlerin güvenlik politikasını inşa ettiği tehdit algılamalarında, görüş ayrılıkları yaşamaları müttefiklerin ittifaka olan bağlılığının ve ittifak güvencelerinin sorgulanır hale gelmesine, işbirliği ve koordinasyon sorunlarının baş göstermesi müttefikler arasında uyum ve dayanışma ruhunun kaybedilmesine yol açmaktadır.

Suriye iç savaşında aktörlerin pozisyonlarını revize etmelerini gerektiren ve mevcut güç dengesi dinamiklerini derinden etkileyen dönüm noktalarından biri de Suriye rejiminden aldığı davet ile doğrudan ve meşru bir müdahale hakkı elde eden Rusya'nın 30 Eylül 2015 tarihinde terör örgütü DAESH'le ve diğer aşırılık yanlısı militanlarla mücadele kapsamında başlattığı hava operasyonlarıdır. Rusya'nın bu operasyonları düzenlemesinde, Suriye'nin SSCB yıllarına dayanan köklü geçmişinin, ülkedeki uluslararası hukuka uygun ve meşru askeri varlığının, Doğu Akdeniz'deki enerji paylaşımından payına düşeni alma ve söz sahibi olma isteğinin, “en iyi savaş başkalarının topraklarında yaşanan savaştır” mantığına dayanarak terörizme kayan kökten dinci unsurlarla mücadele etme istekliliğinin ve bu operasyonların geniş halk kitleleri üzerinde yarattığı desteğin çok büyük etkisi bulunmaktadır⁶²⁸. Türk dış politikası karar verici otoriteleri, uluslararası sistemin temel katılımcısı olduğunu kanıtlamak isteyen ve ABD'nin “dünya jandarmalığını” engellemek isteyen Rusya'nın tutumunu da göz ardı etmeyerek politika geliştirmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda, tek boyuta endekslenerek inşa edilen dış politika idaresinin revizyona muhtaç olduğu özeleştirici yapılacak noktalar arasındadır. Ahmet Davutoğlu'nun, Suriye Krizinde Rusya'nın bu denli ön plana çıkmasında ABD'nin sorumluluğu olduğunu savunduğunu, Obama yönetimine eleştirilerini sıraladığı makalesindeki şu sözlerinden anlamaktayız:

“2013 yılında Obama yönetiminin Suriye'deki kırmızı çizgilerin aşılmasına kaçamak verdiği yanıtlar, iktidarı bırakmak istemeyen diktatörlerin zulümlerini sürdürmeye teşvik etti, aşırılık yanlılarının anlatılarını besledi ve demokrasi ile insanlık onuru davasının altını oydu. ABD'nin 2013'teki başarısızlığı aynı zamanda hasımlarına ve rakiplerine, ABD'nin eyleme geçmeyeceğine güvenebilecekleri mesajını yolladı. Görüldüğü kadarıyla Rusya bu mesajı yürekten kabul etti. Eğer Obama yönetimi söylemleri ile eylemlerini tutarlı kılabilseydi muhtemelen Rusya 2014'te Kırım'da ve Ukrayna'da ve daha sonra 2015'ten itibaren Suriye'de bu denli cüretkar ve ezber bozucu davranmayacaktı⁶²⁹.”

Bu çalışmanın yapıldığı tarih itibarıyla NATO ile Türkiye'nin 65 yılı aşan kurumsallaşmış bir güvenlik işbirliği taahhüdü bulunmaktadır. Suriye Krizi haricinde, Türkiye'nin ABD ve Avrupalı devletlerle olan ilişkilerin seyrini etkileyen ekonomiden, turizme, eğitimden, sağlığa, ticaretten, kültürel ilişkilere birçok konu başlığı bulunmaktadır. Uluslararası ticaret açısından bakıldığında, ABD ve AB ülkeleri Türkiye'nin en önemli ihracat/ithalat ortaklarından biri olarak üst sıralardaki konumunu

⁶²⁸ Erel Tellal, “Rusya Suriye’de Ne Arıyor?”, T24, 25.12.2015, <http://t24.com.tr/haber/rusya-suriyede-ne-ariyor,321773>, (Erişim Tarihi: 25.06.2018).

⁶²⁹ “Ahmet Davutoğlu Yazdı: Obama’dan Trump’a; Çıkarılacak Dersler ve Karşılaşılabilecek Zorluklar”, Karar, 02.02.2017, <http://www.karar.com/gorusler/ahmet-davutoglu-yazdi-obamadan-trumpa-cikarilacak-dersler-ve-karsilasilacak-zorluklar-377500#>, (Erişim Tarihi: 01.07.2018).

muhafaza etmektedir. İniş çıkışlı ilişkilerde taraflar özellikle göç ve terörizm konularında birbirleriyle işbirliği ve dayanışma ruhu içerisinde ilerlemeye büyük ölçüde ihtiyaç duymaktadır.

İşbirliği odaklı ilerleyen seyrin yanında sorun alanı oluşturan pek çok konu başlığı da bulunmaktadır. Titiz bir incelemeye tabi tutulması gerektiren başlıklar arasında; sözde Ermeni Soykırımı iddiaları tasarısının yarattığı sorun alanı ve bu sürecin Ermenicede “Büyük Felaket (Medz Yeghern)” anlamına gelen hukuki bir sonuç yaratmayacak ifadelerin seçilerek atlatılması; Rusya ile yakınlaşma doğrultusunda S-400 füze savunma sistemi anlaşmasında mutabakata varılmış olması; terör örgütleri arasında herhangi bir ayırmda bulunmadan müttefiklik ilişkisinin devam ettirilebilmesinin önemsenmesi, nihai AB üyeliği yolunda Türkiye’nin demokrasi, insan hakları, hukuk devleti ilkelelerinden uzaklaştığına dair eleştiri seslerinin yükselmesi sayılabilir.

Suriye’deki ittifak denklemini derinden etkileyecek ve yeni siyasi sonuçlar doğurmaya gebe gelişmelerden biri de Türkiye’nin Ocak 2018’de uluslararası hukuktan doğan meşru müdafaa hakları çerçevesinde, devletin “bekasına” meydan okuyan terör örgütleriyle mücadele etmek ve sınır bölgelerindeki güvenliği sağlamak amacıyla başlattığı Zeytin Dalı Operasyonu’dur. Bu operasyonun orta ve uzun vadedeki yansımalarını değerlendirmek için alana ilgi duyan araştırmacıların daha geniş ve derin bir perspektiften bakmasına vesile olacak olgunlaşmış bir sürece ihtiyaç duyulacaktır. Ayrıca, Ocak 2017’de Barack Obama’dan başkanlık görevini devralan Donald Trump ile Türkiye’nin yeni dönemde geliştirilecek ilişkiler üzerine birbirlerinden beklenti ve taleplerin karşılanıp karşılanmayacağı sorunsalı “stratejik ortaklık” ve müttefiklik ilişkilerinin kaderini derinden etkileme potansiyeline sahiptir. Bu noktada, ilişkilerin istikbali ile ilgili farklı ihtimaller mevzu bahis olabilecektir. Fakat, müttefiklerin birbirinin güvenliğine yaptıkları katkıya önemli oranda ihtiyaç duymaları gerçekliğini koruyan bir hadisedir. Türkiye, müttefikleri tarafından gözden çıkarılamayacak bir partner olduğu gibi Türkiye’nin NATO ve müttefikleriyle kurduğu ilişkiler, en önemli dış politika kalemi olmaya devam etmektedir. Ancak, müttefiklerin her durumda aynı görüşlere ve çıkarlara sahip olacağını söylemek pek mümkün gözükmemektedir. İşbirliği ve çatışma unsurlarını bir araya toplayan ittifak ilişkisi, mevcut sorumluluklara ek olarak yeni roller üstlenilmesiyle pekişmeye devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Acar, Zeynep Selin (2015). “Doktrinleşme Sürecindeki İnsani Müdahale: NATO’nun Kosova Müdahalesi ve Koruma Sorumluluğu Kavramı”, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt:6, Sayı:1, ss.113-131.
- Acer, Yücel; İbrahim Kaya (2014). *Uluslararası Hukuk*, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 5.baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Açıkmeye, Sinem Akgül; Cihan Dizdaroğlu (2013). *NATO-AB İlişkileri: İşbirliği ve Çatışma Dinamikleri*, (ed. Mustafa Aydın), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ağır, Osman; Murat Sezik (2015). “Suriye’den Türkiye’ye Yaşanan Göç Dalgasından Kaynaklanan Güvenlik Sorunları”, *Birey ve Toplum*, Cilt:5, Sayı:9, ss.95-124.
- Akbal, Özdemir (2011). “Küreselleşmenin Baharında Mısır’ın Demokrasi Tecrübesi”, *21.Yüzyıl*, Sayı:36, s.10-17.
- Akgün, Birol. (ed.) (2012). *Suriye Krizinde Bölgesel ve Küresel Aktörler*, Ankara: SDE Analiz.
- Aktaş, Gülbahar Yelken (2010). *Turkish Foreign Policy: New Concepts and New Reflections*, Ankara: ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Albayrak, Aksu (2014). *Türkiye’nin Suriye Politikası 2011-2013*, Ankara: Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Altunışık, Meliha Benli (2008). “The Possibilities and Limits of Turkey’s Soft Power in the Middle East”, *Insight Turkey*, Vol.10, No.2, ss.41-54.
- Altunışık, Meliha Benli; Özlem Tür (2006). “From Distant Neighbors to Partners? Changing Syrian-Turkish Relations”, *Security Dialogue*, Vo.37, No.2, ss.229-248.
- Aras, Bülent (2009). “Turkey’s Rise in the Greater Middle East: Peace-Building in the Periphery”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol.11, No.1, ss.29-41.

- Aras, Bülent; Rabia Karakaya Polat (2008). “From Conflict to Cooperation: Desecurization of Turkey’s Relations With Syria and Iran”, *Security Dialogue*, Vol.39, No.5, ss.495-515.
- Arı, Tayyar (2013). *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, 8.baskı, Bursa: MKM Yayıncılık.
- Arı, Tayyar (2011). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 9.Baskı, Bursa: MKM Yayıncılık.
- Arı, Tayyar (2007). *Irak, İran, ABD ve Petrol*, 2.basım, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Armaoğlu, Fahir (2010). *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 17.baskı, İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Armaoğlu, Fahir (1991). *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- Ashley, Richard (1984). *The Poverty of Neorealism*, International Organization, Vol.38, No.2, s.225-286.
- Aslantaş, Şenol (2013). *The Political Analysis of the Syrian Crisis and the Zero-Problem Policy with Syria*, Ankara: ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ataöv, Türkkaya (2006). *Amerika, NATO ve Türkiye*, 3.Baskı, İstanbul: İleri Yayıncılık.
- Ataman, Muhittin (2012). “Suriye’de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum”, *SETA Rapor*, No:6.
- Ateş, Davut (2013). *Uluslararası Politika Nedir? Dünyayı Anlamak ve Anlatmak*, Bursa: Dora Yayınevi.
- Aydınlı, Ersel; Erol Kurubaş; Haluk Özdemir (2015). *Yöntem, Kuram, Komplo: Türk Uluslararası İlişkiler Disiplininde Vizyon Arayışları*, 2.baskı, İstanbul: Küre Yayınları.
- Aybet, Gülnur (2012). “Turkey’s Security Challenge and NATO”, *EDAM & Carnegie Europe*, ss.1-8.

- Ayhan, Veysel (2009). “Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem: Yüksek Stratejik İşbirliği Konseyi”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt:1, Sayı:11, ss.26-34.
- Ayın Tarihi*, No.254, 1-31 Ocak 1955.
- Baba, Gürol; Soner Karagül (2012). “Türk Dış Politikasında Çok Taraflılığa Geçiş Çabalar: 1965 Çok Uluslu Güç Projesi ve 1 Mart Tezkeresi”, *Avrupa Lefkoşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:3, Sayı:1, s.18-42.
- Bağcı, Hüseyin (2001). *Türk Dış Politikasında 1950’li Yıllar*, Genişletilmiş 2.baskı, Ankara: METU Press.
- Balcı, Ali (2013). *Türk Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*, İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Bar, Shmuel (2006). “Bashar’s Syria: The Regime and Its Strategic Worldview”, *Comparative Studies*, Vol.25, Taylor & Francis Group.
- Bilgin, Pınar (2010). “‘Türkiye Coğrafyasında Yalnız Güçlü Devletler Ayakta Kalabilir’: Jeopolitik Gerçeklerin Türkiye’deki Kullanımları”, (Çev. Barış Özçorlu), (der.Evren Balta Paker; İsmet Akça), *Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.453-475.
- Boz, Gülsüm (2016). “Obama’nın Ortadoğu Politikası ile Şekillenen ‘ABD’nin Suriye Politikası’”, *Ankara Strateji Enstitüsü*, “Suriye’de Dış Aktörlerin Denge Arayışı”, Rapor No:2016-1, ss.7-13.
- Bölme, Selin M (2012). “Soğuk Savaş’ta ABD-NATO-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:9, Sayı:34, s.51-71.
- Bölükbaşı, Süha (1993). “The Johnson Letter Revisited”, *Middle Eastern Studies*, Vol.29, No.3, s.505-525.
- Buzan, Barry (2015). “Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi”, (Çev. Burcu Yavuz), (der. Mustafa Aydın ve arkadaşları), *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, 2.basım, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.323-336.
- Caşın, Mesut Hakkı (1995). *Çağdaş Dünyada Uluslararası Güvenlik Stratejileri ve Silahsızlanma*, Ankara: Savunma Sanayi Müsteşarlığı Yayını.

- Cebeci, Münevver (2006). “Tek Kutuplu Dünyada Güvenlik, Terör ve Transatlantik Ayrılıklar”, (der.Yonca Özer), *Tek Kutuplu Dünyada Yaşamak Gerçekler, Yanılgılar ve Beklentiler*, İstanbul: Agora Kitaplığı, s.105-124.
- Criss, Nur Bilge (2012). “Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:9, Sayı:34, s.1-28.
- Criss, Nur Bilge (1997). “Strategic Nuclear Missiles in Turkey: The Jupiter Affair, 1959-1963”, *Journal of Strategic Studies*, Vol.20, No.3, s.97-122.
- Cossaboom Robert, Gary Leiser (1998). “Adana Station 1943-1945: Prelude to the Post-war American Military Presence in Turkey”, *Middle Eastern Studies*, Vol.34, No.1, s.73-86.
- Çam, Esat (2011). *Siyaset Bilimine Giriş*, 10.Basım, İstanbul: Der Yayınevi.
- Çağlar, Barış (2012). “Türkiye’nin Suriye Politikası: Yeni-Klasik Realist Bir Bakış”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt:4, Sayı:47, ss.39-52.
- Çağlar, Barış (2010). *Changing Alliance and Copoperation Dynamics: Globalization, Nation-State and Threat*, Ankara: Bilkent Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Çakmak, Haydar. (ed) (2007). *Uluslararası İlişkiler Giriş, Kavram ve Teoriler*, Ankara: Barış Kitabevi.
- Çakmak, Cenap; Mustafa Yetim; Fadime Gözde Çolak (2011). “Ortadoğu’da Devrimler ve Türkiye”, İstanbul: BİLGESAM, Rapor No:31.
- Çelik, Kadir Ertaç (2014). *Kimlikler, Güç Dengesi ve İttifaklar: Kazakistan Örneği*, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Çelikkol, Oğuz (2015). *İçimizdeki Komşu Suriye*, İstanbul: BİLGESAM Yayınları.
- Çivi, Emin, S.; Tamer Çavuşgil (2001). “Yeni Dünya Düzeninde Güç Kazanan Ülkeler: Yükselen Ekonomiler”, *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Dergisi: Yönetim ve Ekonomi*, Cilt:7, Sayı:1, s.113-128.

- Dağ, Ahmet Emin (2005). *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*, Genişletilmiş 2.basım, İstanbul: Anka Yayınları.
- Dağı, İhsan D.; Atila Eralp; Fuat Keyman; Necati Polat; Oktay Tanrısever; Faruk Yalvaç; Nuri Yurdusev (2016). *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, 15.baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dalkırmaz, Umut (2015). Türkiye-Suriye İlişkilerine ABD'nin Etkisi (2002-2012), Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- David, Steven R. (1991). "Explaining the Third World Alignment", *World Politics*, Vol.43, No.2, Cambridge University Press, s.233-256.
- Davutoğlu, Ahmet (2016). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, 110.baskı, İstanbul: Küre Yayınları.
- Davutoğlu, Ahmet (2008). "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assesment of 2007", *Insight Turkey*, Vol.10, No.1, 2008, ss.77-96.
- Demir, Ali Faik (2016). "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Suriye Krizinin Yansımaları ve Etkisi", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt:3, Sayı:2, ss.139-151.
- Demir, Sertif; Carme Rijnoveanu (2013). "The Impact of the Syria Crisis on the Global and Regional Political Dynamics", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Vol.XIII, No.I, ss.55-77.
- Demirbaş, Çağrı Emin (2015). "'Adalet ve Kalkınma Partisi' Dönemi Türk Dış Politikası'nda İdeal-Gerçek İkilemi: Suriye Örneği", (ed. Soner Karagül; İbrahim Arslan), *Stratejik Derinlik Ekseninde Dış Politika Uygulamaları*, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, ss.11-57.
- Dinçer, Osman Bahadır; Mehmet Yeğin (2016). "Stephen M. Walt ile Mülakat", *Analist*, Sayı:64, ss.23-29.
- Dinçer, Osman Bahadır (2012). "Kapıdaki Kriz Suriye: Uluslararası Yaklaşımlar ve Türkiye için Öneriler", Ankara: USAK Rapor, No:12-02.

- Dowding, Keith. (ed.) (2011). *Encyclopedia of Power*, SAGE Publications, California, USA.
- Dönmez, Suat (2010). Güvenlik Anlayışının Dönüşümü: İttifak Kavramı ve NATO, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Duran, Burhanettin, Nuh Yılmaz (2012). “Ortadoğu’da Modellerin Rekabeti: Arap Baharından Sonra Yeni Güç Dengeleri”, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2011*, (Der. B. Duran, K.İnat, ve A.R.Usul), Ankara: SETA Yayınları XIV, s.15-86.
- Duran, Burhanettin (2009). “Türk Dış Politikası Ortadoğululaşılıyor mu?”, (ed.Kemal İnat; Muhittin Ataman; Burhanettin Duran), *Ortadoğu Yıllığı: 2008*, İstanbul: Küre Yayınları, ss.385-402.
- Duman, Sabit (2005). “Ortadoğu Krizleri ve Türkiye”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı:35-36.
- Efegil, Ertan (2013). “Suriye ve Lübnan’ın Dış Politikasını Etkileyen Faktörler”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt:5, Sayı:5.
- Efegil, Ertan (2012). *Dış Politika Analizi Ders Notları*, Ankara:Nobel Yayıncılık.
- Egeli, Sıtkı (2012). *Füze Tehdidi ve NATO Füze Kalkanı: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme*, (ed. Mustafa Aydın), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Eldem, Tuba (2015). “‘Koruma Sorumluluğu’ Normunun Libya ve Suriye Krizleri Bağlamında İşlevselliği”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt:11, Sayı:43, 2015, s.1-38.
- Eligür, Banu (2006). “Are Former Enemies Becoming Allies? Turkey’s Changing Relations With Syria, Iran and Israel Since the 2003 Iraqi War”, Brandies University Crown Center for Middle East Studies, Middle East Brief, No.9, ss.1-8.
- Eligür, Banu (1999). *Turkey’s Quest for a Western Alliance (1945-1952): A Reinterpretation*, Ankara: Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- Eralp, Doğa Ulaş (2008). “Uluslararası Çatışma Müdahalelerinde Meşruiyet Kavramı”, (Der. Nimet Beriker), *Çatışmadan Uzlaşmaya: Kuramlar, Süreçler ve Uygulamalar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss.71-106.
- Erdal, Hamit (2012). *Uluslararası İlişkiler Kavram ve Olaylar Sözlüğü*, Ankara: Barış Kitabevi.
- Erdoğan, Hikmet (2004). *Avrupa’nın Geleceğinde Türkiye’nin Önemi ve NATO İttifakı*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Ergin, Feridun. *Uluslararası Politika Stratejileri*, İ.Ü.İ.F.Y. , Yayın No:3207-499, İstanbul: Güryay Matbaası.
- Erhan, Çağrı (2010). *Türk Dış Politikası’nın Güncel Sorunları*, Ankara:İmaj Yayınevi.
- Erhan, Çağrı (1996). “Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı”, A.Ü.S.B.F.Dergisi, Cilt:51, Sayı:1, s.275-287.
- Erkin, Feridun Cemal (1992). *Dış İşlerinde 34 Yıl: Vaşington Büyükelçiliği*, II.Cilt, I.Kısım, 2.baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Erşen, Emre (2016). “Suriye Sorunu Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkilerinde Normalleşme Süreci”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt:3, Sayı:2, ss.153-171.
- Ertuğrul, Doğan (2012). “Türkiye Dış Politikası İçin Bir Test: Suriye Krizi”, *TESEV*, ss.1-8.
- Evans, Graham; Jeffrey Newnham (2007). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, (Çev.Ahsen Utku), İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.
- Falk, Richard (2015). “Terör ve Devlet Terörizmi Çağında Savaş ve Barış”, (der. Mustafa Aydın ve arkadaşları), *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, 2.basım, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.89-99.
- Griffiths, Martin; Steven C. Roach; M. Scott Salamon (2011). *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*, 2.basımdan çeviri, (Çev. Cesran), Ankara: Nobel Yayıncılık.

- Grigoriadis, Ioannis N. (2010), "The Davutoğlu Doctrine and Turkish Foreign Policy", Bilkent University Middle Eastern Studies Programme, Working Paper No:8.
- Gönlübol, Mehmet (2000). *Uluslararası Politika*, 5.baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gönlübol Mehmet ve arkadaşları (1996).*Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, 9.baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gözen, Ramazan (2004). *Uluslararası İlişkiler Sonrası Çoğulculuk, Küreselleşme ve 11 Eylül*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Gürcan, Metin (2017). "Bir Daha Asla! Ama Nasıl? 15 Temmuz Sonrası Türkiye’de Devlet ve Ordu”, *İstanbul Politikalar Merkezi*, ss.1-17.
- Güney Ateşoğlu, Nurşin. (2013). "A New Challenge for Turkey: Civil War in Syria", *Insight Turkey*, Vol.15, No.4, ss.51-59.
- Gürkan, İhsan (1987). "Türkiye’nin Jeostratejik ve Jeopolitik Önemi", *Türkiye’nin Savunması*, Ankara: Dış Politika Enstitüsü, s.10-32.
- Güvenç, Serhat (2015). "NATO’nun Evrimi ve Türkiye’nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:12, Sayı:45, s.101-119.
- Güvenç, Serhat (2013). *NATO’da 60 Yıl: Türkiye’nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları*, (ed. Mustafa Aydın), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Güvenç, Serhat; Soli Özel (2012). "NATO and Turkey in the Post-Cold War: between abandonment and entrapment", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol.12, No.4, s.533-553.
- Güvenç, Serhat (2010). "ABD Askeri Yardımı ve Türk Ordusunun Dönüşümü: 1942-1960", (der. Evren Balta Pakar; İsmet Akça), *Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.255-285.
- Haas, Ernst (1953). "The Balance of Power Prescription, Concept or Propaganda", *World Politics*, Vol. 5, No. 4, Cambridge University Press, ss. 442-477.
- Haas, Richard N. (2014). *Yeni Amerika:Dış Politika İçeride Başlar*, (Çev. Mehmet Talha Paşaoğlu), İstanbul: Tuti Kitap.

- Hale, William (2003). *Türk Dış Politikası: 1774-2000*, (Çev. Petek Demir), İstanbul: Mozaik Kitabevi.
- Harris, George (1972). *Troubled Alliance: Turkish-American Problems in Historical Problems 1945-1971*, Washington D.C., American Enterprise Institute for Public Policy Research.
- Hasgüler, Mehmet; Mehmet B. Uludağ (2014). *Devletlerarası ve Hükümetler-dışı Uluslararası Örgütler*, 6.baskı, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Hatipoğlu, Murat (2013). “Soğuk Savaş Yıllarında Yunanistan (1947-1991)”, (ed. Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay), *Balkanlar El Kitabı Cilt:2: Çağdaş Balkanlar*, Gözden Geçirilmiş 2.baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, s.451-467.
- Heywood, Andrey (2013). *Küresel Siyaset*, (Çev.Nasuh Uslu, Haluk Özdemir), Ankara: Adres Yayınları.
- Hinnebusch, Raymond (2009). “Syrian Foreign Policy under the Bashar Al-Asad”, *Ortadoğu Etütler*, Vol.1, No.1.
- Hinnebusch, Raymond (2003). *The International Politics of the Middle East*, Manchester: Manchester University Press, UK.
- Hobsbawn, Eric (2013). *Kısa 20.Yüzyıl: 1914-1991 Aşırılıklar Çağı*, 7.basım, (Çev. Yavuz Alagon), İstanbul: Sarmal Yayıncılık.
- Holliday, Joseph (2011). “The Struggle for Syria in 2011: An Operational and Regional Analysis”, Middle East Security Report 2, *Institute for the Study of War*.
- Holsti, Kalevi J. (1977). *International Politics: A Framework for Analysis*, 3th edition, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey 07632.
- Hook, Steven W.; John Spanier (2014). *Amerikan Dış Politikası: İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze*, (Çev. Özge Zihnioğlu Tanırlı), İstanbul: İnkilap Kitabevi.
- İsmayilov, Elnur (2015). “Rusya’nın Suriye Stratejisi ve Ortadoğu’da Değişen Güç Dengeleri”, *BİLGESAM Analiz*, No:1255.

- İşyar, Ömer Göksel (2008). “Günümüzde Uluslararası Güvenlik Stratejileri: Kavramsal Çerçeve ve Uygulama”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt:2, Sayı:3, s.1-42.
- Kaplan, Morton A. (1957). *Balance of Power, Bipolarity and Other Models of International Systems*, The American Political Science Review, Vol.51, No.3, s.684-695.
- Karadereli, Cem (2006). “Uluslararası Sistem: Tanımlar, Teoriler, Kurallar”, (ed. İdris Bal), *Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler*, Ankara: Lalezar Kitabevi, s.107-129.
- Karagül, Soner (2017). “Ortadoğu’da İttifak İlişkilerindeki Dönüşüm: Arap Baharı Sonrası Kırılgan İttifaklar”, *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:3, Sayı:5, s.263-297.
- Karagül, Soner; Çağrı Emin Demirbaş (2017). “Koruma Sorumluluğu Doktrini Açısından Suriye Krizi: Bir ‘İnsancıl Müdahalesizlik’ Örneği”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt:15, Sayı:30, ss.481-510.
- Karakoç, Jülide (2006). “ABD’nin Soğuk Savaş Sonrası Hegemonya Çabaları Etkisinde NATO’nun Kosova Müdahalesi”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Vol.8, No.1, 2006, s.227-242.
- Kardaş, Şaban (2011). “2000’li Yıllarda Türk-Amerikan İlişkileri”, (ed. İbrahim Kalın), *Türkiye’de Dış Politika*, İstanbul: Meydan Yayınları, ss.17-49.
- Kardaş, Şaban (2010). “Turkey: Redrawing the Middle East Map or Building Sandcastles?”, *Middle East Policy Council*, Vol.XVII, No.1, ss.115-136.
- Kardaş, Şaban (2010). “Türk Dış Politikasında Eksen Kayması mı?”, *Akademik Ortadoğu*, Cilt:5, Sayı:2, ss.19-42.
- Katerina Dalacoura (2012), “The 2011 Uprisings in the Arab Middle East: Political Change and Geopolitical Implications”, *International Affairs*, Vol.88, No.1, s.63-79.
- Kegley, Charles W.; Jr., Eugene R. Witkopf (2004). *World Politics: Trend and Transformation*, 9.baskı, Thomson Wadsworth, Belmont, California.

- Kirişçi, Kemal (2014). “Misafirliğin Ötesine Geçerken: Türkiye’nin ‘Suriyeli Mülteciler’ Sınavı”, (Çev. Sema Karaca), *USAK& Brooking Enstitüsü*, s.1-53.
- Kirişçi, Kemal (2009). “The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State”, *New Perspectives on Turkey*, Vol.40, ss.29-57.
- Kissinger, Henry (2015). *Diplomasi*, 14.basım, (Çev. İbrahim H. Kurt), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Köni, Hasan (1995). “Yeni Uluslararası Düzendeki Türk-Amerikan İlişkileri”, *Yeni Türkiye Türk Dış Politikası Özel Sayısı*, Yıl 1, Sayı 3, s.427-436.
- Knutsen, Torbjon L. (2006). *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi*, (Çev. Mehmet Özay), İstanbul: Açılım Kitap.
- Krieg, Andreas (2016). “Externalizing the Burden of War: The Obama Doctrine and U.S. Foreign Policy”, *International Affairs*, Cilt:92, No:1, ss.91-113.
- Kürkçüoğlu, Ömer (1972). *Türkiye’nin Arap Ortadoğu’suna Karşı Politikası (1945-1970)*, Ankara: Sevinç Matbaası.
- Lalman, David, David Newman (1991). *Alliance Formation and National Security*, *International Interactions*, Vol.16, No.4, 1991, s.239-253.
- Landis, Joshua, Joe Pace (Winter 2006-2007). “The Syrian Opposition”, *The Washington Quarterly*, Vol.30, No.1, s.45-68.
- Lesch, David W. (2013). “The Uprising That Wasn’t Supposed to Happen: Syria and the Arab Spring”, (ed. Mark L. Haas and David W. Lesch), *The Arab Spring: Change and Resistance in the Middle East*, Westview Press, s.79-97.
- Levent, Hediye (2012). “Suriye Krizinin Dinamikleri ve Aktörlerin Değerlendirilmesi”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt:4, Sayı:44.
- Makovsky, Alan O. (1999). “Turkey”, Robert Chase, Emily Hill, Paul Kennedy (ed.), *Eksen Ülkeler: Gelişen Dünyada ABD Politikasının Yeni Hatları*, (Çev. Belkıs Ç. Dişbudak), İstanbul: Sabah Kitapları, s.98-130.

- McCalla, Robert B. (1996). "NATO's Persistence After the Cold War", *International Organization*, Vol.50, No.3, MIT Press, s.445-475.
- McGhee, George. (1992). *ABD-TÜRKİYE-NATO-ORTADOĞU*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Mearsheimer, John J. (1990). "Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War", *International Security*, Vol.15, No.1, s.5-56.
- Morgenthau, Hans J.(1997).*Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, 6th edition, revised by Kenneth w. Thompson, McGraw-Hill, Beijing: Peking University Press.
- Molla, Alptekin (2009). "Soğuk Savaş Sonrası NATO Askeri Müdahaleleri ve Türkiye'nin Rolü: Kosova Krizi ve Müdahale Süreci", *Mevzuat Dergisi*, Sayı:138, Yıl:12.
- Murinson, Alexander (2006). "The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy", *Middle Easter Studies*, Vol.42, No.6, ss.945-964.
- NATO El Kitabı 50. Yıl Dönümü Sayısı*(1998).Belçika Brüksel: NATO Basın ve Enformasyon Bürosu.
- NATO: Facts and Figures*, (1971).Brussels: NATO Information Service.
- Nye, Joseph S.; David A. Welch. (2013).*Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, (Çev.Renan Akman), 3.basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- O'Bagy, Elizabeth (2013). "The Free Syrian Army", *Institute for the Study of War*, Middle East Security Report 9.
- O'Bagy, Elizabeth (2012). "Jihad in Syria", Middle East Security Report 6, *Institute for the Study of War*, s.1-43.
- Oğuzlu, Tarık. (2013). *NATO Ortaklıkları ve Türkiye: Barış İçin Ortaklık, Akdeniz Diyalogu, İstanbul İşbirliği Girişimi*, (ed.Mustafa Aydın), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Oğuzlu, Tarık (2012). "The 'Arab Spring' and the Rise of the 2.0 Version of Turkey's 'zero problems with neighbors' Policy", *Sam Papers*, No.1.

- Oğuzlu, Tarık (2012). “Komşularla Sıfır Sorun Politikası: Kavramsal Bir Analiz”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt:4, Sayı:42, ss.8-17.
- Oğuzlu, Tarık (2012). “NATO ve Türkiye: Dönüşen İttifakın Sorgulayan Üyesi”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:9, Sayı:34, ss.99-124.
- Oğuzlu, Tarık (2009). “Türk Dış Politikasında Ahmet Davutoğlu Dönemi”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt:1, Sayı:9.
- Oğuzlu, Tarık (2008). “Middle Easternization of Turkey’s Foreign Policy: Does Turkey Dissociate From the West?”, *Turkish Studies*, Vol.9, No.1, ss.3-20.
- Oğuzlu, Tarık (2007). “Soft Power in Turkish Foreign Policy”, *Australian Journal of International Affairs*, Vol.61, No.1, ss.81-97.
- Okman, Cengiz. (1987). “NATO Stratejileri ve Türkiye Bakımından Sonuçları”, *Türkiye’nin Savunması*, Ankara: Dış Politika Enstitüsü, s.83-109.
- Orhan, Oytun; Sabiha Senyücel Gündoğar (2015). “Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’ye Etkileri”, *ORSAM-TESEV*, Rapor No.195.
- Özdemir, Erol (2017). “Suriyeli Mülteciler Krizinin Türkiye’ye Etkileri”, *Ankasam: Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, Vol.1, No.3, ss.114-140.
- Özeren, Süleyman, M. Alperen Sözer, Kamil Yılmaz. (2014). “Suriye’deki İç Savaşın Stratejik Analizi”, Polis Akademisi Başkanlığı Uluslararası Terörizm ve Sınır Aşan Suçlar Merkezi, Rapor No:35.
- Özhan, Taha (2011). “Batı ve Kaddafi Makasında Libya”, *SETA Rapor*, No:3.
- Özkan, Muhammed Fatih (2015). “Stratejik İşbirliğinden Sıcak Çatışmanın Eşiğine: Komşularla Sıfır Sorun Politikası Bağlamında Türkiye-Suriye İlişkileri”, (ed. Soner Karagül; İbrahim Arslan), *Stratejik Derinlik Ekseninde Dış Politika Uygulamaları: İdeal-Gerçek İkilemi*, Bursa: Ekin Basım Yayım Dağıtım, ss.57-97.
- Özkaya, Abdi Noyan. (2007). “Suriye Kürtleri: Siyasi Etkisizlik ve Suriye Devleti’nin Politikaları”, *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Merkezi*, Cilt:2, No:8, s.90-116.

- Özpek, Bilgehan Burak (2017). “İç Savaş Sonrası Suriye ve Türk Dış Politikası”, *Özgürlük Araştırmaları Derneği*, Liberal Perkspektif: Analiz, Sayı:7, Mayıs 2017.
- Özüğurlu, Merve Bostancı (2005). Soğuk Savaş Sonrası Değişen Dünya Koşulları ve Yeni Uluslararası Konjonktürde ABD’nin Yeri, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Paul, T.V., James J. Wirtz, and Michel Fortmann (2004). *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, Stanford University Press, Stanford, California.
- Panayiotides, Nicos (2012). “Is the ‘Arab Spring’ Israel’s Winter? Strategic Instability in the Middle East”, *International Journal on World Peace*, Vol.29, No.1, s.21-40.
- Pazarcı, Hüseyin (2013). *Uluslararası Hukuk*, Gözden Geçirilmiş 12.bası, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Polat, Furkan (2017). “Ortadoğu’daki Yapısal Değişimin Devletlerin İttifak Politikalarına Etkisi: Suriye Örneği”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Cilt:4, Sayı:1, ss.74-102.
- Reiter, Dan. (1994). “Learning, Realism and Alliance: The Weight of the Shadow of the Past”, *World Politics*, Vol.46, No.4, s.490-526.
- Russett, Bruce; Harvey Starr. (1981). *World Politics: The Menu for Choice*, W.H.Freemanand Company, San Francisco, USA.
- Russett, Bruce M. (1971). “An Empirical Typology of International Military Alliances”, *Midwest Journal of Political Science*, Vol:15, No:2, s.262-289.
- Sak, Yıldırım (2015). “Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye’de Yaşanan ya da Yaşanacaklar İçin Dersler”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:11, Sayı:44, ss.121-153.
- Salık, Nuri (2011). “Suriye Politik Kültüründe Tarihsel Pragmatizm, Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası ve Türkiye-Suriye İlişkileri”, *ORSAM*, Rapor No:85.
- Sanberk, Özdem (2010). “Türk Dış Politikasının Bölgeselleşmesi”, İstanbul: *BİLGESAM*, Rapor No:21.

- Sander, Oral (2007). *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, 16.baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- Sander, Oral (2006). *Türk Dış Politikası*, (der. Melek Fırat), 3.basım, Ankara: İmge Kitabevi.
- Sander, Oral (1969). *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*, A.Ü.S.B.F. Yayınları No:276, Ankara: Sevinç Matbaası.
- Sandıklı, Atilla; Ali Semin (2012). “Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye”, İstanbul: BİLGESAM, Rapor No:52.
- Saray, Mehmet (2000). *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi: III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Sarı, Buğra (2012). *Türk Dış Politikası'nda Stratejik Derinlik Yaklaşımına Dair Teorik ve Pratik Uyumun Suriye Kapsamında Değerlendirilmesi*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Sever, Ayşegül (1997). *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu 1945-1958*, İstanbul: Boyut Kitapları.
- Singer, David J. (1961). “The Level-of-Analysis Problem in International Relations”, *World Politics*, Vol.14, No.1, The International System: Theoretical Essays, Cambridge University Press, s.77-92.
- Sinkaya, Bayram (2011). “İran-Suriye İlişkileri ve Suriye'de Halk İsyanı”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt:3, Sayı:33, s.38-48.
- Spaulding, Hugo; Christopher Harmer and others (2015). “Russian Deployment to Syria: Putin's Middle East Game Changer”, *Institute for the Study of War*, ss.1-10.
- Snyder, Gleen H. (1990).“Alliance Theory: A Neorealist First Cut”, *Journal of International Affairs*, Vol.44, No:1, Theory, Values and Practice in International Relations: Essays in Honor of William T.R.Fox, s.103-123.
- Snyder, Gleen H. (1984).“The Security Dilemma in Alliance Politics”, *World Politics*, Vol.36, No.4, Cambridge University Press, s.461-495.

- Soner, Ali. (2007). “Uluslararası Sistem: Karmaşanın Uyumu”, (der.Zeynep Dağı), *Uluslararası Politikayı Anlamak Ulus-Devlet’ten Küreselleşmeye*, İstanbul: Alfa Yayınları, s.43-78.
- Soysal, İsmail (1991). *Türkiye’nin Uluslararası Siyasal Bağlıları*, Cilt II (1945-1990) Kesim A (Çok Taraflı Bağlılar), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sönmezoğlu, Faruk, Nurcan Özgür Baklacıoğlu, Özlem Terzi. (der.) (2012).*21.Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi*,İstanbul: Der Yayınları.
- Sönmezoğlu, Faruk. (der.) (2010).*Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, (haz.) Ülke Arıboğan, Güliden Ayman, Beril Dedeoğlu, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 4. Basım, İstanbul: Der Yayınları.
- Sönmezoğlu, Faruk (2005). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 4.baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Sönmezoğlu, Faruk (2005). *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Gözden Geçirilmiş 2.basım, İstanbul: Der Yayınları.
- Stearns, Monteagle (1992). *Entangled Allies: U.S. Policy Toward Greece, Turkey and Cyprus*, Council on Foreign Relations Press, NewYork, U.S.A.
- Sümer Gültekin (2008). “Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:5, Sayı:19, s.119-144.
- Şahin Güngör (2017). “Küresel Güvenliğin Dönüşümü: NATO Bağlamında Kavramsal, Tarihsel ve Teorik Bir Analiz”, *Savunma Bilimleri Dergisi*, Vol.16, Sayı.2, ss.59-81.
- Şahin, Mehmet; Buğra Sarı (2016). “Turkey In The Syrian Crisis: The Limits of a Middle Power Foreign Policy”, *Ortadoğu Etütleri*, Vol.8, No.1, ss.8-25.
- Şahin, Mehmet (2010). “Türkiye’nin Ortadoğu Politikası: Süreklilik ve Değişim”, *Akademik Ortadoğu*, Cilt:4, Sayı:2, ss.9-21.
- Şen, Abdülkadir (2015). “Suriye Askeri Muhalefeti”, *ORSAM*, Rapor No:201.

- Şenesen Günlük, Gülay (2002). *Türkiye’de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Etkileri 1980-2001*, İstanbul: TESEV Yayınları.
- Taşhan, Seyfi. (1987). “Türkiye’nin Tehdit Algılamaları”, *Türkiye’nin Savunması*, Ankara: Dış Politika Enstitüsü, s.32-40.
- Talmon, Stefan (2013). “Recognition of Opposition Groups as the Legitimate Representative of a People”, *Chinese Journal of International Law*, Oxford University Press, s.219-253.
- Torumtay, Necip (1997). *Değişen Stratejilerin Odağında Türkiye*, 2.baskı, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Tunçkanat, Haydar (2006). *İkili Anlaşmaların İçyüzü*, 4.basım, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Tuğtan, Mehmet Ali. (der.) (2013). *Kore Savaşı: Uzak Savaşın Askerleri*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Turhan, Alper (2012). Türkiye-Suriye İlişkilerinde Çatışma-Yumuşama Dönemleri ve Arap Baharı Süreci, Kütahya, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Tür, Özlem (2010). “Turkish-Syrian Relations: Where Are We Going?”, *UNISCI Discussion Papers*, No.23, ss.163-175.
- Oran, Baskın. (ed.) (2014). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar*, Cilt I:1919-1980, 19.baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Orhan, Oytun (2011). “Suriye’de Demokrasi mi İç Savaş mı?: Toplumsal-Siyasal Yapı, Değişim Senaryoları ve Sürecin Türkiye’ye Etkileri”, *ORSAM*, Rapor No:45.
- Özdemir, Haluk (2008). “Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme”, *A.Ü.S.B.F. Dergisi*, Cilt:63, Sayı:3, s.113-144.
- Özlük, Erdem (2017). “Dengeleme mi Peşine Takılmak mı?: Dış Politika Stratejilerini Yeniden Düşünmek, Balancing vs. Bandwagoning: Rethinking Foreign Policy Strategies”, *Akademik Bakış*, Cilt:10, Sayı:20.

- Özlük, Erdem (2015). “Türkiye ile Rusya Arasındaki Uçak Krizi ve ‘Özür’ Meselesi”, *ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*, No.35.
- Ulu, Cansu (2014). Ahmet Davutoğlu Döneminde Türkiye-Suriye İlişkileri, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ulutaş, Ufuk (2016). *The State of Savagery: ISIS in Syria*, Ankara: SETA Publications.
- Ulutaş, Ufuk; Selin M. Bölme; Hakan Çopur (2011). “Suriye’de Kim Kimdir? Rejim ve Muhalefet”, *SETA Rapor*, Sayı:1.
- Ulutaş, Ufuk. (2011). “The Syrian Opposition in The Making: Capabilities and Limits”, *Insight Turkey*, Vol.13, No.3, s.87-106.
- Ulutaş, Ufuk (2010). “Turkish Foreign Policy in 2009: A Year of Pro-activity”, *Insight Turkey Commentaries*, Vol.12, No.1, ss.1-12.
- Uslu, Nasuh (2000). *Türk-Amerikan İlişkileri*, Ankara: 21.Yüzyıl Yayınları.
- Uslu, Nasuh (2000). “1947’den Günümüze Türk-Amerikan İlişkilerinin Genel Portresi”, *Avrasya Dosyası*, ABD Özel Sayısı Cilt:6, Sayı:2, s.203-232.
- Uzgel, İlhan (2010). “Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele”, (der. İlhan Uzgel; Bülent Duru), *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, 2.baskı, Ankara: Phoenix Yayınevi, ss.357-381.
- Uzman, Nasrullah (2016). “Türkiye’nin Sınır Güvenliği Açısından Suriyeli Sığınmacılar Meselesi”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, Cilt: 5, Sayı:15, ss.134-157.
- Viotti, Paul R, Mark V. Kauppi (2012). *International Relations Theory*, 5th edition, Longman-Pearson Education.
- Yalçın, Hasan Basri; Burhanettin Duran (ed.) (2016). *Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri*, İstanbul: SETA.
- Yalçın, Hasan Basri. (2015). “Obama Stratejisi ve Ortadoğu”, *Akademik Ortadoğu*, Cilt:9, Sayı:2, ss.55-74.

- Yalçın, Hasan Basri (2006). Alliance Formation under the Unipolar Structure: the Case of Turkish-US Alliance in the Second Gulf War, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yapıcı, Merve İrem (2007). “Bosna Hersek’te Gerçekleştirilen Askeri Müdahalenin Uluslararası Hukuktaki Yeri”, Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt: 2, No:8, 2007, s.1-38.
- Yavuz, Celalettin (2005). *Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri*, Ankara: Ankara Ticaret Odası.
- Yavuz, Turhan (2007). *Çuvallayan İttifak*, 11.basım, Ankara: Destek Yayınları.
- Yeşilbursa, Behçet Kemal (2011). “Bağdat Paktı (1955-1959)”, *Tarihin Peşinde*, Sayı:6, s.85-100.
- Yeşilbursa, Behçet Kemal (2005). *The Baghdad Pact: Anglo-American Defence Policies in the Middle East 1950-1959*, London: Frank Cass.
- Yeşiltaş, Murat (2015). “İç Savaşa Komşu Olmak: Türkiye’nin Suriye Sınır Güvenliği Siyaseti”, *SETA Analiz*, Sayı:136, ss.1-40.
- Yeşiltaş, Murat (2014). “Türk Dış Politikasında Yeni Dönem”, *SETA Perspektif*, Sayı:65.
- Yeşiltaş, Murat; Ali Balcı (2011). “AKP Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita”, *Bilgi*, Sayı:23.
- Yeşilyurt, Nuri; Atay Akdevelioğlu (2010). “AKP Döneminde Türkiye’nin Ortadoğu Politikası”, (der. İlhan Uzgel; Bülent Duru), *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, 2.baskı, Ankara: Phoenix Yayınevi, ss.381-410.
- Yıldız, Kerim (2005). *The Kurds in Syria: The Forgotten People*, London: Pluto Press.
- Yılmaz, Şuhnaz (2012). “Turkey’s Quest For NATO Membership: The Institutionalization of the Turkish-American Alliance”, *Southesat European and Blacksea Studies*, Vol.12, No.4, s.481-495.

- Yılmaz Özbağcı, Şuhnaz (2012). “Türkiye-ABD İlişkileri”, (ed. Faruk Sönmezoğlu; Nurcan Özgür Baklacioğlu; Özlem Terzi), *XXI. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul: Der Yayınları 428, ss.323-351.
- Yurdusev, Nuri (2008). “‘Analiz Seviyesi’ ve ‘Analiz Birimi’: Bir Ayrım Argümanı”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:4, Sayı:16, s.3-19.
- Walker, Joshua W. (2011). “Turkey’s Global Strategy: Introduction: The Sources of Turkish Grand Strategy- ‘Strategic Depth’ and ‘Zero-Problems’ in the context”, IDEAS Reports-Special Reports, (ed. Nicholas Kitchen), London School of Economics and Political Science, London, UK, 2011.
- Walt, Stephen (2009). *Alliances in a Unipolar World*, World Politics 61, No.1, Trustees of Princeton University, s.86-120.
- Walt, Stephen M. (2000). “Alliance: Balancing and Bandwagoning”, içinde (ed. Robert Art and Robert Jervis), *International Politics: Enduring Concepts and Contemporary Issues*, Addison-Wesley Longman, s.110-117.
- Walt, Stephen M. (1997). “Why Alliance Endure and Collapse”, *Survival*, Vol.39, No.1.
- Walt, Stephen M. (1987). *The Origins of Alliances*, New York: Cornell University Press.
- Walt, Stephen. M. (1985). *Alliance Formation and the Balance of World Power*, International Security, Vol.9, No.4, s.3-43.
- Waltz, Kenneth N. (2015). *Uluslararası Politika Teorisi*, (Çev. Osman S. Binatlı), Çınar Özen (ed.), Ankara: Phoenix Yayınları.
- Waltz, Kenneth N.; George H. Quester. (1982). *Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi*, (Çev. Ersin Onulduran), A.Ü.S.B.F. Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi.
- Winrow, Gareth M. (2002). “Orta Asya ve Trans-Kafkasya Politikası”, Alan Makovsky, Sabri Sayarı (der.), *Türkiye’nin Yeni Dünyası: Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, İstanbul: Alfa Yayınları, s.157-179.

Zisser, Eyal. (2007). *Comanding Syria: Bashar Al-Asad and The First Years In Power*, London: I.B.Tauris.

Zisser, Eyal (2004). “Bashar Al-Asad and His Regime-Between Continuity and Change”, *Orient*, Vol.45, No.2, s.239-256.

İnternet Kaynakları:

Ayetullah Hamaney Resmi İnternet Sitesi, “Amerika Tarafından Suriye’yle İlgili Olarak Hazırlanan Her Türlü Plana Karşıyız”, 29.03.2012, http://turkish.khamenei.ir//index.php?option=com_content&task=view&id=601&Itemid=2, Erişim Tarihi: 18.05.2018.

“Declaration of the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council (“The Brussels Summit Declaration”), (son güncelleme: 26.08.2010), https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24470.htm?mode=pressrelease, Erişim Tarihi: 15.03.2018.

Dış İşleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, “No:82, 25 Mart 2011, Suriye’deki Olaylar Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/no_-82_-25-mart-2011_-suriye_deki-olaylar-hk_.tr.mfa, Erişim Tarihi:10.06.2018.

Dış İşleri Bakanlığı Resmi Sitesi, “No:173, 24 Haziran 2012, Suriye Açıklarında Düşürülen Askeri Uçağımız Konusunda Bakanlığımızca Atılan Adımlar Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/no_-173_-24-haziran-2012_-suriye-aciklarinda-dusurulen-askeri-ucagimiz-konusunda-bakanligimizca-atilan-adimlar-hk_.tr.mfa, Erişim Tarihi: 13.06.2018.

Freedom House, “Syria”, *Freedom in the World in 2003*, <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2003/syria>, Erişim Tarihi: 20.04.2018.

Genel Kurmay Başkanlığı Türk Silahlı Kuvvetleri 24 Kasım 2015 taihli Basın Açıklaması, http://www.tsk.tr/3_basin_yayin_faaliyetleri/3_1_basin_aciklamalari/2015/ba_97.html, Erişim Tarihi: 26.06.2018.

“Istanbul Cooperation Initiative (ICI) Reaching out to the boarder Middle East”, (son güncelleme: 18.11.2011), https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_58787.htm?, Erişim Tarihi: 15.03.2018.

“Lisbon Summit Declaration issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Lisbon”, (son güncelleme: 31.07.2012), https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_68828.htm, Erişim Tarihi: 26.03.2018.

“NAC Statement on the shooting down of a Turkish aircraft by Syria”, NATO Resmi Sitesi, 26.02.2012, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_88652.htm?selectedLocale=en, Erişim Tarihi: 16.06.2018.

NATO Strategy Documents 1949-1969, NATO Resmi Sitesi, Ekim 1997, <https://www.nato.int/archives/strategy.htm>, Erişim Tarihi: 22.02.2018.

“NATO Mediterrean Diyalogue”, (son güncelleme: 13.02.2015), https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_60021.htm?, Erişim Tarihi: 15.03.2018.

“North Atlantic Council Statement on developments on the Turkish-Syrian border”, NATO Resmi Sitesi, 03.10.2012, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_90447.htm?selectedLocale=en, Erişim Tarihi: 16.06.2018.

“NATO Foreign Ministers’ Statement on Patriot deployment to Turkey”, NATO Resmi Sitesi, 04.12.2012, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_92476.htm?selectedLocale=en, Erişim Tarihi: 16.06.2018.

NATO Official Website, Wales Summit Declaration, Issued by the Heads of State and Government Participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales, 05.09.2014, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm?selectedLocale=en, Erişim Tarihi: 26.06.2018.

NATO Official Website, “Statement by NATO Foreign Ministers on Assurance to Turkey”, 01.12.2015,
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_125486.htm?selectedLocale=en,
 Erişim Tarihi: 27.06.2018.

“Prague Summit Declaration issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Prague, Czech Republic”, (son güncelleme:06.05.2014),
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_19552.htm?, Erişim Tarihi: 26.03.2018.

“Partnership for Peace Programme”, (son güncelleme: 07.06.2017),
https://www.nato.int/cps/su/natohq/topics_50349.htm, Erişim Tarihi: 15.03.2018.

Security Council 6711th Meeting Press Release, “Security Council Fails to Adopt Draft Resolution on Syria as Russian Federation, China Veto Text Supporting Arab League’s Proposed Peace Plan”, 04.02.2012,
<https://www.un.org/press/en/2012/sc10536.doc.htm>, Erişim Tarihi: 20.05.2018.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:X, Cilt:5, İçtimai:1, 26.02.1955,
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c005/tbmm10005050.pdf>, Erişim Tarihi: 10.03.2018.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:X, Cilt:5, İçtima:1, 41.İnikat, 16.02.1955,
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c005/tbmm10005041.pdf>, Erişim Tarihi: 28.03.2018.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:IX, Cilt:22, Toplantı:3, 84.Birleşim, 18.05.1953,
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c022/tbmm09022084.pdf>, Erişim Tarihi: 28.03.2018.

“The Alliance New Strategic Concept” agreed by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council, 7-8 November 1991, (son güncelleme:26.08.2010)
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23847.htm?, Erişim Tarihi: 01.03.2018.

Diğer Kaynaklar:

- “ABD Yönetiminden YPG’ye Silah Desteği Açıklaması”, *Sputnik News*, 28.11.2017, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201711281031174977-abd-pkk-pyd-silah-destegi/>, Erişim Tarihi: 25.06.2018
- “ABD, PYD’ye Destek İçin Yeni Bir Bahane Arıyor”, *Yeni Şafak*, 10.12.2017, <https://www.yenisafak.com/dunya/abd-pydye-destek-icin-yeni-bahane-ariyor-2905877>, Erişim Tarihi: 25.06.2018.
- “ABD ve Almanya Türkiye’deki Patriot Füzelelerini Çekiyor”, *BBC*, 17.08.2015, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/08/150817_patriot_fuzeleri_abd_almanya, Erişim Tarihi: 17.06.2018.
- “Ahmet Davutoğlu Yazdı: Obama’dan Trump’a; Çıkarılacak Dersler ve Karşılaşılacak Zorluklar”, *Karar*, 02.02.2017, <http://www.karar.com/gorusler/ahmet-davutoglu-yazdi-obamadan-trumpa-cikarilacak-dersler-ve-karsilasilacak-zorluklar-377500#>, Erişim Tarihi: 01.07.2018.
- Akyıldız, Serhan Akif. “YPG’yle İlgili Anlaşmazlık Taktiksel Bir Konu”, *Amerika’nın Sesi*, 23.05.2017, <https://www.amerikaninsesi.com/a/ypg-yle-ilgili-anlasmazlik-tatktiksel-bir-konu/3866275.html>, Erişim Tarihi: 25.06.2018.
- “Allen: Yabancı Terörist Akışını Durdurma Görevi Sadece Türkiye’ye Bırakılamaz”, *Aljazeera Turk*, 03.06.2015, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/allen-yabanci-savasci-akisini-durdurma-gorevi-sadece-turkiyeye-birakilamaz>, Erişim Tarihi: 25.06.2018.
- Aydıntaşbaş, Aslı. “Davutoğlu: Esad Hala Reform Yapabilir”, *Milliyet*, 10.06.2011, http://cadde.milliyet.com.tr/2011/06/05/YazarDetay/1400237/davutoglu__esad_h%C3%A2%C3%A2_reform_yapabilir, Erişim Tarihi: 10.06.2018.
- Aydıntaşbaş, Aslı. “Albay Asaad Beşar Esad’a Karşı”, *Milliyet*, 06.11.2011, <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/asli-aydintasbas/albay-asaad-besar-esad-a-karsi-1460090/>, Erişim Tarihi: 05.05.2018.

- Ayhan, Veysel. “Suriye’de Demokratik Gösterilerden Silahlı Muhalefete: İç Savaşa Doğru mu?”, *ORSAM*, 12.04.2011, <http://orsam.org.tr/orsam/DPAnaliz/12640?dil=tr>, Erişim Tarihi: 20.04.2018.
- Ayhan, Veysel. “Erdoğan-Esad Görüşmesi: İlişkilerde Çatışmacı Dönem”, 15.06.2011, <http://www.tuicakademi.org/erdogan-esad-gorusmesi/>, Erişim Tarihi: 10.06.2018.
- Bhalla, Reva (2010). “Syria, Hezbollah and Iran: An Alliance in Flux”, *Stratfor: Worldview*, 14.10.2010, <https://worldview.stratfor.com/article/syria-hezbollah-and-iran-alliance-flux#axzz3OppoxBEd>, Erişim Tarihi: 19.05.2018.
- BİLGESAM Dış Politika ve Savunma Araştırmaları Grubu, “Başlangıcından Bugüne NATO Stratejik Konseptinin Geçirdiği Evreler”, 22.12.2010, <http://www.bilgesam.org/incele/1221/-baslangicindan-bugune-nato-stratejik-konsepti%E2%80%99nin-gecirdigi-evreler/#.WnsVNiXFLIU>, Erişim Tarihi: 07.02.2018.
- Black, Ian; Nour Ali. “Syria: 100 die in crackdown as Assad sends his tanks”, *The Guardian*, 01.08.2011, <https://www.theguardian.com/world/2011/jul/31/syria-hama-crackdown-tanks-protests>, Erişim Tarihi: 20.05.2018.
- Bozbuğa, Rasim. “Suriye Kürtleri: Suriye’nin Kuzeyinde Etnik Yapı ve Kürt Nüfusu”, *21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 05.01.2015, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/orta-dogu-ve-afrika-arastirmalari-merkezi/2014/01/21/7393/suriye-kurtleri-suriyenin-kuzeyinde-etnik-yapi-ve-kurt-nufusu>, Erişim Tarihi: 02.05.2018.
- Bülent Ecevit, “Dönüm Noktası”, 26.04.1965, *Milliyet*, s.2.
- “CENTO Konferansı Bugün Başlıyor”, *Milliyet*, 07.10.1959, s.1.
- “CENTO Kendini Tasfiye Etmek İçin Toplanacak”, *Milliyet*, 17.03.1979, s.3.
- Çakırözer, Utku. “Türkiye’nin Hatası Esad Karşıtlığı”, *Cumhuriyet*, 01.04.2012, http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/331610/Turkiye__8217_nin_Hatasi__8216_Esad_Karsitligi__8217_.html, Erişim Tarihi: 25.06.2018.

Çakırözer, Utku. “Esad: Keşke Düşürmeseydik”, *Cumhuriyet*, 03.07.2012, http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/354316/Esad___Keske_dusurmeseydik.html, Erişim Tarihi: 15.06.2018.

Çakırözer, Utku. “Suriye Nasıl Bu Kadar Rahat Vurabildi?”, *Cumhuriyet*, 24.06.2012, http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/352214/Suriye_Nasil_Bu_Kadar_Rahat_Vurabildi_.html, Erişim Tarihi: 15.06.2018.

Davutoğlu, Ahmet. “Türkiye Merkez Ülke Olmalı”, *Radikal*, 26.04.2004, <http://www.radikal.com.tr/yorum/turkiye-merkez-ulke-olmali-702116/>, Erişim Tarihi: 01.06.2018.

Davutoğlu, Ahmet. “Zero Problems in New Era”, *Foreign Policy*, 21.03.2013, http://www.mfa.gov.tr/article-by-h_e_-mr_-ahmet-davutoglu_-minister-of-foreign-affairs-of-the-republic-of-turkey-published-in-foreign-policy-magazin-2.en.mfa, Erişim Tarihi: 02.06.2018.

“Gazabımız Şiddetlidir”, *Habertürk*, 26.02.2012, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/753923-gazabimiz-siddetlidir>, Erişim Tarihi: 15.06.2018.

“Guide to the Syrian Opposition”, *BBC*, 17.10.2013, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-15798218>, Erişim Tarihi: 01.05.2018.

Hasan, El Ömer (2012), “Körfez Ülkeleri ve Suriye Krizi”, *Al-Jazeera*, 15.08.2012, <http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/korfez-ulkeleri-ve-suriye-krizi>, (Erişim Tarihi: 20.05.2018).

Human Rights Watch, “We have never seen such horror: Crimes against Humanity by Syrian Security Forces”, 01.06.2011, <https://www.hrw.org/report/2011/06/01/weve-never-seen-such-horror/crimes-against-humanity-syrian-security-forces>, Erişim Tarihi: 04.04.2018.

Human Rights Watch, “Syria: Events of 2016”, <https://www.hrw.org/world-report/2017/country-chapters/syria>, Erişim Tarihi: 04.04.2018.

“Irak Bağdat Paktı’ndan Çıktı”, *Milliyet*, 21.07.1958, s.1.

“İnfografik: Suriye’ye Baskılar”, *Al-Jazeera Turk*, 12.12.12, <http://www.aljazeera.com.tr/interaktif/infografik-suriyeye-baskilar>, Erişim Tarihi: 20.05.2018.

Interview with Syrian President Bashar Al-Asad, *Wall Street Journal*, 31.01.2011, <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748703833204576114712441122894>, Erişim Tarihi: 16.04.2018.

“İŞİD Musul’da Kontrolü Ele Geçirdi”, *Hürriyet*, 10.06.2014, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/isid-musulda-kontrolu-ele-gecirdi-26581252>, Erişim Tarihi: 25.06.2018.

İŞİD’e Karşı ‘Çekirdek Koalisyon’ Arayışı”, *Aljazeera Turk*, 08.09.2014, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/iside-karsi-cekirdek-koalisyon-arayisi>, Erişim Tarihi: 26.06.2018.

Kalemdaroğlu, Sibel. “Suriye Savaşını Esad Kazanıyor”, *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 27.05.2013, <http://www.21yyte.org/arastirma/suriye/2013/05/27/7021/suriye-savasini-esad-kazaniyor>, Erişim Tarihi: 25.06.2018.

“Kerry Says Syria’s Assad Must Go but Timing Negotiable”, *Aljazeera*, 20.10.2015, <https://www.aljazeera.com/news/2015/09/kerry-syria-assad-timing-negotiable-150919124946684.html>, Erişim Tarihi: 23.05.2018.

Kohen, Sami. “Amerika Bağdat Paktı Üyelerine Garanti Verdi”, *Milliyet*, 29.07.1958, ss.1-5.

Küntay, Burak. “Cerablus Operasyonu Işığında Suriye Meselesi Ekseni”, *Hürriyet*, 01.09.2016, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/burak-kuntay/cerablus-operasyonu-isiginda-suriye-meselesi-ekseni-40214015>, Erişim Tarihi: 28.06.2018.

“Lavrov Confirms Russian Military Present in Syria to Deliver Arms to Army”, *Sputnik News*, 10.09.2015, <https://sputniknews.com/politics/201509101026820832/>, Erişim Tarihi: 23.05.2018.

“Leading Syrian Rebel Groups Form New Islamic Front”, *BBC*, 22.11.2013, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-25053525>, Erişim Tarihi: 05.05.2018.

MacFarquhar, Neil; Micheal R. Gordon, “As fighting rages, Clinton seeks new Syrian opposition”, 31.10.2012, *New York Times*, <https://www.nytimes.com/2012/11/01/world/middleeast/syrian-air-raids-increase-as-battle-for-strategic-areas-intensifies-rebels-say.html>, Erişim Tarihi: 26.04.2018.

MacFarquhar, Neil. “Arab Votes to Suspend Syria Over Crackdown”, *The New York Times*, 12.11.2011, <https://www.nytimes.com/2011/11/13/world/middleeast/arab-league-votes-to-suspend-syria-over-its-crackdown-on-protesters.html>, Erişim Tarihi: 20.05.2018.

MacFarquhar, Neil. “Isolating Syria, Arab League Imposes Broad Sanctions”, *The New York Times*, 27.11.2011, <https://www.nytimes.com/2011/11/28/world/middleeast/arab-league-prepares-to-vote-on-syrian-sanctions.html>, Erişim Tarihi: 20.05.2018.

Marsh, Katherine. “Assad blames conspirators for Syrian protests”, *The Guardian*, 30.03.2011, <https://www.theguardian.com/world/2011/mar/30/syrian-protests-assad-blames-conspirators>, Erişim Tarihi: 19.04.2018.

“Menderes D n şam ve Beyrut’a Gitti”, *Milliyet*, 15.01.1955, s.7.

“NATO’s Operations: 1949 to Present”, *NATO Unclassified Document*, <https://shape.nato.int/resources/21/nato%20operations,%201949-present.pdf>, Erişim Tarihi: 20.06.2018.

“NATO All But Rules Out Syria No-fly Zone”, *The Guardian*, 30.10.2011, <https://www.theguardian.com/world/2011/oct/30/nato-syria-no-fly-zone>, Erişim Tarihi: 25.06.2018.

NATO Fact Sheet, “Augmentation of Turkey’s Air Defence”, January 2017, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2017_01/20170113_1701-factsheet-patriot_en.pdf, Erişim Tarihi: 16.06.2018.

“NATO: Rusya  o unlukla IşID’i Hedef Almıyor”, *Aljazeera Turk*, 24.11.2015, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/nato-rusya-cogunlukla-isidi-hedef-almiyor>, Erişim Tarihi: 26.06.2018.

“NATO’dan Uçak Krizi Açıklaması”, *Milliyet*, 06.12.2015, <http://www.milliyet.com.tr/nato-dan-ucak-krizi-aciklamasi/dunya/detay/2159293/default.htm>, Erişim Tarihi: 26.06.2018.

“NATO Agrees to Boost Turkey’s Air Defense Weeks After Downing of Russian Jet”, *RT*, 19.12.2015, <https://www.rt.com/news/326489-nato-turkey-air-defense/>, Erişim Tarihi: 27.06.2018.

“NATO’dan Türkiye’ye Askeri Destek”, *Aljazeera Turk*, 01.12.2015, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/natodan-turkiyeye-askeri-destek>, Erişim Tarihi: 27.06.2018.

“New Challenge, New NATO”, *NATO Review Magazine*, Sayı:8 NATO Lisbon Summit Edition, 2010, <https://www.nato.int/docu/review/2010/Lisbon-Summit/New-Nato/EN/index.htm>, Erişim Tarihi: 26.03.2018.

Nur Batur, “4 Filodan Nükleer Silahları Söktük”, *Milliyet*, 10.03.1990, s.14.

“Over 10.000 Soldiers Have Deserted Syria Army, Says High-Ranking Defector”, *Haaretz*, 01.10.2011, <https://www.haaretz.com/1.5185009>, Erişim Tarihi: 05.05.2018.

Özdağ, Ümit; Sibel Kalemardoğlu, “Ortadoğu’ya İkinci Kez Hoş geldin veya Reyhanlı Saldırıları”, *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 13.05.2013, <http://www.21yyte.org/arastirma/milli-guvenlik-ve-dis-politika-arastirmalari-merkezi/2013/05/13/6997/ortadoguya-ikinci-kez-hosgeldin-veya-reyhanli-saldirilari>, Erişim Tarihi: 25.06.2018.

Pardew, James. “NATO’nun Gelişen Operasyonları”, *NATO Dergisi*, İlkbahar 2006, <https://www.nato.int/docu/review/2006/issue1/turkish/art1.html>, Erişim Tarihi: 20.06.2018.

Polat, Sinan. “Suriye’deki İç Savaşın Dönüm Noktaları”, *Anadolu Ajansı*, 08.11.2015, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriyedeki-ic-savasin-donum-noktalari/469114>, Erişim Tarihi: 25.06.2018.

“Profile: Syria’s al-Nusra Front”, *BBC*, 10.04.2013, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-18048033>, Erişim Tarihi: 23.05.2018.

Pomeroy, Robin. “Analysis: Iran sees ally Syria surrounded by U.S., Arab “wolves”, *Reuters*, 15.08.2011, <https://www.reuters.com/article/us-syria-iran/analysis-iran-sees-ally-syria-surrounded-by-u-s-arab-wolves-idUSTRE77E1E320110815>, Erişim Tarihi: 18.05.2018.

“Rusya’nın Suriye Operasyonları İçin 7 lkeden Ortak Bildiri”, *Habertürk*, 02.10.2015, <http://www.haberturk.com/dunya/haber/1135024-rusyanin-suriye-operasyonlari-icin-7-ulkeden-ortak-bildiri>, Erişim Tarihi: 23.05.2018.

Quinn, Andrew. “Clinton calls for overhaul of Syrian opposition”, 31.10.2012, *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-syria-usa/clinton-calls-for-overhaul-of-syrian-opposition-idUSBRE89U1AY20121031>, Erişim Tarihi: 26.04.2018.

Sandıklı, Atilla. “Vekalet Savaşları: Ortadoğu ve Türkiye”, *BİLGESAM*, 19.01.2016, <http://www.bilgesam.org/incele/2293/-vek%C3%A2let-savaslari--ortadogu-ve-turkiye/#.WwMwv6TRDIU>, Erişim Tarihi: 23.05.2018.

Sedat Ergin, ‘Amerika’nın Bakışında Değişen Ne?’, *Hürriyet*, 28.07.2003, <http://www.hurriyet.com.tr/amerikanin-bakisinda-degisen-ne-162074>, Erişim Tarihi: 26.03.2018.

Shapiro, Jeremy; Miriam R. Estrin (2014). “The Proxy War Problem in Syria”, *Brookings*, <https://www.brookings.edu/opinions/the-proxy-war-problem-in-syria/>, Erişim Tarihi: 23.05.2018.

Slakman, Micheal. “Syria’s Cabinet Resigns; Concessions Expected”, *NewYork Times*, 29.03.2011, <https://www.nytimes.com/2011/03/30/world/middleeast/30syria.html>, Erişim Tarihi: 19.04.2018.

Slakman, Micheal. “Syrian Leader Blames ‘Conspiracy’ for Turmoil”, *NewYork Times*, 30.03.2011, <https://www.nytimes.com/2011/03/31/world/middleeast/31syria.html>, Erişim Tarihi: 19.04.2018.

- “Stateless Kurds in Syria Granted Citizenship”, *CNN*, 08.04.2011, <http://edition.cnn.com/2011/WORLD/meast/04/07/syria.kurdish.citizenship/index.html>, Erişim Tarihi: 19.04.2018.
- Strack, Columb. “Syrian Government Territory Grows By 1.3% with Russian Military Support”, *IHS Jane’s*, 22.01.2016, <http://www.janes.com/article/57402/syrian-government-territory-grows-by-1-3-with-russian-military-support>, Erişim Tarihi: 23.05.2018.
- Sterns, Jessica. “Obama and Terrorism: Like it or Not, The War Goes On”, *Foreign Affairs*, September/October 2015, <https://www.foreignaffairs.com/articles/obama-and-terrorism>, Erişim Tarihi: 25.06.2018.
- “Suriye’de İslam Cephesi Kuruluyor”, *Aljazeera Turk*, 23.11.2013, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyede-islam-cephesi-kuruluyor>, Erişim Tarihi: 23.05.2018.
- “Suriye Ortadoğu Pazarına Giriş Kapısı”, *Milliyet*, 24.12.2009, <http://www.milliyet.com.tr/-suriye-ortadogu-pazarina-giris-kapisi--siyaset-1177586/>, Erişim Tarihi:06.06.2018.
- “Syria in Crisis: The Damascus Spring”, *Carnegie Middle East Center*, 01.04.2012, <http://carnegie-mec.org/diwan/48516?lang=en>, Erişim Tarihi: 19.04.2018.
- “Syria: The Failure of Three Wise Men: Kofi Annan”, *Global Public Policy Watch*, 01.04.2015, <https://globalpublicpolicywatch.org/2015/04/01/syria-the-failure-of-three-wise-men-kofi-annan/>, Erişim Tarihi: 21.05.2018.
- “Syrian Government Resigns Amid Unrest”, *CNN*, 29.03.2011, <http://edition.cnn.com/2011/WORLD/meast/03/29/syria.unrest/index.html>, Erişim Tarihi:19.04.2018.
- “Syrian Cabinet Resigns as Regime Seeks to Calm Protest”, *The Guardian*, 29.03.2011, <https://www.theguardian.com/world/2011/mar/29/syrian-cabinet-resigns-bashar-assad>, Erişim Tarihi: 19.04.2018.

- “Syrian Coalition Stresses Syrian Interim Government is the Only Recognized Legitimate Body”, 17.12.2017, <http://en.etalaf.org/all-news/news/syrian-coalition-stresses-syrian-interim-government-is-the-only-recognized-legitimate-body.html>, Erişim Tarihi: 29.03.2018.
- “Syria Crises: Kofi Annan Quits as UN-Arab League Envoy”, *BBC*, 02.08.2012, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-19099676>, Erişim Tarihi: 21.05.2018.
- “Syrian Interim Government Opens First Embassy in Qatar”, 27.03.2013, *Anadolu Ajansı*, <https://aa.com.tr/en/world/syrian-interim-government-opens-first-embassy-in-qatar/261121>, Erişim Tarihi: 29.03.2018.
- “Syria’s Islamic Fighters: Competition Among Islamists”, *The Economist*, 20.07.2013, <https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2013/07/20/competition-among-islamists>, Erişim Tarihi: 23.05.2018.
- “Syria Explainer: The Allies and the Enemies”, *Financial Times*, 05.10.2015, <https://www.ft.com/content/9a55afe2-6b49-11e5-aca9-d87542bf8673>, Erişim Tarihi: 29.06.2018.
- “Süveyş Krizi ve 50 Yıl Sonrası”, *BBC*, 26 Temmuz 2006, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/07/060726_suez.shtml, Erişim Tarihi: 11.03.2018.
- Tanış, Tolga. “Obama ABD’nin IşID’le Mücadele Planını Açıkladı”, *Hürriyet*, 11.09.2014, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/obama-abdnin-isidle-mucadele-planini-acikladi-27181597>, Erişim Tarihi: 26.06.2018.
- Tellal, Erel. “Rusya Suriye’de Ne Arıyor?”, *T24*, 25.12.2015, <http://t24.com.tr/haber/rusya-suriyede-ne-ariyor,321773>, Erişim Tarihi: 25.06.2018.
- “The Damascus Declaration”, *Carnegie Middle East Center*, 01.03.2012, <http://carnegie-mec.org/diwan/48514?lang=en>, Erişim Tarihi: 20.04.2018.
- “The Davutoğlu Effect All Change for Foreign Policy”, *The Economist*, 21.10.2012, <https://www.economist.com/special-report/2010/10/21/the-davutoglu-effect>, Erişim Tarihi: 19.06.2018.

“The Kurdish National Council in Syria”, *Carnegie Middle East Center*, <http://carnegie-mec.org/syriaincrisis/?fa=48502&lang=en>, Erişim Tarihi: 01.05.2018.

“The Syrian Opposition: Who is Who? And Who is With/Against Whom?”, *Fanack*, 01.12.2014, <https://fanack.com/syria/history-past-to-present/the-syrian-opposition-who-is-who-and-who-is-withagainst-whom/>, Erişim Tarihi: 23.06.2018.

Transparecy International, the Corruption Perceptions Index 2010, <https://www.transparency.org/cpi2010/results>, Erişim Tarihi: 20.04.2018.

“Türkiye Suriye’ye Yaptırım Uygulamaya Başlıyor”, *BBC*, 30.11.2011, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/11/111130_turkey_syria, Erişim Tarihi: 12.06.2018.

“Türkiye’den Suriye’ye Yeni Yaptırımlar”, *Hürriyet*, 30.11.2011, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/turkiyeden-suriyeye-yeni-yaptirimlar-19358356>, Erişim Tarihi: 12.06.2018.

“Türk Savaş Uçağı Suriye Karasularında Düştü”, *CNN Türk*, 22.06.2012, <https://www.cnnturk.com/2012/turkiye/06/22/turk.savas.ucagi.suriye.karasularinda.dustu/666139.0/index.html>, Erişim Tarihi: 13.06.2018.

“Urgent Action: Syrian Protest Detainees At Risk”, *Amnesty International*, 23.03.2011, <https://www.amnesty.org/download/Documents/32000/mde240132011en.pdf>, Erişim Tarihi: 03.04.2018.

Ünver Noi, Aylin (2013). “A Clash of Islamic Models”, *Hudson Institute*, <https://www.hudson.org/research/9770-a-clash-of-islamic-models>, Erişim Tarihi: 23.05.2018.

Yadlin, Amos; Robert Satloff (2011). “Syria: The Case for ‘The Devil We Don’t Know’”, *The Washington Institute*, <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/syria-the-case-for-the-devil-we-dont-know>, Erişim Tarihi: 19.05.2018.

“Yeni Irak Hükümeti Bağdat Paktı’ndan Çekildi”, *Milliyet*, 16.07.1958, s.1.

Yetkin, Murat. “Who Benefited When Turkey Downed The Russian Jet?”, *Hurriyet Daily News*, 10.12.2015, <http://www.hurriyetdailynews.com/opinion/murat-yetkin/who-benefited-when-turkey-downed-the-russian-jet-92315>, Erişim Tarihi: 27.06.2018.

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, “Arap Baharı ve Türkiye: Demokrasi, Güvenlik ve Düzen Arayışı” Konferansı/ Çalıştayı, 13.12.2012, <http://ybu.edu.tr/yulisa/contents/files/yUL%C4%B0SA%20Arap%20Bahar%C4%B1%20ve%20T%C3%BCrkiye%20Konferans%20%C3%96zeti.pdf>, Erişim Tarihi: 25.06.2018.

Zeyrek, Deniz. “Suriye’de Tampon Bölge Kurulabilir”, *Radikal*, 11.06.2011, <http://www.radikal.com.tr/dunya/suriyede-tampon-bolge-kurulabilir-1052433/>, Erişim Tarihi: 11.06.2018.

EKLER

EK :1

Article 51

of the Charter of the United Nations

24 October 1945

Nothing in the present Charter shall impair the inherent right of individual or collective self-defence if an armed attack occurs against a Member of the United Nations, until the Security Council has taken measures necessary to maintain international peace and security. Measures taken by Members in the exercise of this right of self-defence shall be immediately reported to the Security Council and shall not in any way affect the authority and responsibility of the Security Council under the present Charter to take at any time such action as it deems necessary in order to maintain or restore international peace and security.

BM ANTLAŞMASI 51. MADDE

24 Ekim 1945

Bu Antlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler Üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel veya ortak müdafaa hakkına halel getirmez. Üyelerin bu meşru müdafaa hakkını kullanırken aldıkları önlemler derhal Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve Konsey'in işbu Antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez.

Kaynak:

NATO

Resmi

Sitesi,

https://www.nato.int/cps/su/natohq/official_texts_16937.htm?selectedLocale=en,

(20.01.2018),

<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf>,

(20.01.2018)

EK : 2**Kuzey Atlantik Antlaşması**

Washington D.C., 4 Nisan 1949

Bu Antlaşma'nın Tarafları, Birleşmiş Milletler Yasası'nın amaçları ve ilkelerine olan inançlarını ve bütün halklar ve bütün hükümetlerle barış içinde bir arada yaşama arzularını teyid ederler. Demokrasi, bireysel özgürlük ve hukukun üstünlüğü ilkeleri temelinde bütün halkların özgürlüklerini, ortak miraslarını ve uygarlıklarını korumakta kararlıdırlar. Kuzey Atlantik bölgesinde istikrar ve refahın geliştirilmesini amaçlarlar. Toplu savunma ve barış ile güvenliği korunması için çabalarını birleştirmekte kararlıdırlar. Bundan dolayı bu Kuzey Atlantik Antlaşması'nı kabul etmişlerdir:

Madde 1:

Taraflar, BM Yasası'nda ortaya konduğu üzere, karışmış olabilecekleri herhangi bir uluslararası anlaşmazlığı, uluslararası barış ve güvenlik ve adaleti tehlikeye sokmadan barışçıl yollarla çözmeyi ve uluslararası ilişkilerinde BM'in amaçlarına aykırı olacak şekilde güç kullanımı ya da tehdidinden sakınmayı taahhüt etmektedirler.

Madde 2

Taraflar, özgür kurumlarını güçlendirerek, bu kurumların üzerine kurulu olduğu ilkelerin daha iyi anlaşılmasını sağlayarak ve istikrar ile refah koşullarını geliştirerek barışçıl ve dostça uluslararası ilişkilerin daha da geliştirilmesine katkı yapacaklardır. Uluslararası ekonomi politikalarında çatışmayı ortadan kaldırmaya yönelecekler ve taraflardan herhangi biri ya da hepsi ile ekonomik işbirliğini teşvik edeceklerdir.

Madde 3

Bu Antlaşma'nın amaçlarına daha etkin biçimde ulaşabilmek için Taraflar, tek tek ve ortaklaşa olarak, sürekli ve etkin öz-yardım ve karşılıklı yardımlarla, silahlı bir saldırıya karşı bireysel ve toplu direnme kapasitelerini koruyacaklar ve geliştireceklerdir.

Madde 4

Taraflardan herhangi biri, Taraflardan birinin toprak bütünlüğü, siyasi bağımsızlığı ya da güvenliğinin tehdit edildiğini düşündüğü zaman, tüm Taraflar birlikte danışmalarda bulunacaklardır.

Madde 5

Taraflar, Kuzey Amerika'da veya Avrupa'da içlerinden bir veya daha çoğuna yöneltilecek silahlı bir saldırının hepsine yöneltilmiş bir saldırı olarak değerlendirileceği ve eğer böyle bir saldırı olursa BM Yasası'nın 51. Maddesinde tanınan bireysel ya da toplu öz savunma hakkını kullanarak, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği sağlamak ve korumak için bireysel olarak ve diğerleri ile birlikte, silahlı kuvvet kullanımı da dahil olmak üzere gerekli görülen eylemlerde bulunarak saldırıya uğrayan Taraf ya da Taraflara yardımcı olacakları konusunda anlaşmışlardır. Böylesi herhangi bir saldırı ve bunun sonucu olarak alınan bütün önlemler derhal Güvenlik Konseyi'ne bildirilecektir. Güvenlik Konseyi, uluslararası barış ve güvenliği sağlamak ve korumak için gerekli önlemleri aldığı zaman, bu önlemlere son verilecektir.

Madde 6

Madde 5 açısından, Taraflardan bir ya da daha çoğuna karşı silahlı saldırı, aşağıdakileri de kapsar: - Tarafların Avrupa ya da Kuzey Amerika'daki topraklarına, Fransa'nın Cezayir Bölgesine², Türkiye topraklarına veya Taraflardan herhangi birinin egemenliği altında olan ve Yengeç Dönencesi'nin kuzeyinde yer alan adalara yapılan silahlı saldırı; - Bu topraklarda ya da bu toprakların üzerindeki hava sahasında bulunan, ya da Anlaşma'nın yürürlüğe girdiği tarihte Taraflardan herhangi birinin işgal kuvvetlerinin üslenmiş bulunduğu herhangi bir Avrupa toprağında veya Akdeniz'de, ya da Yengeç Dönencesi'nin kuzeyindeki Kuzey Atlantik bölgesinde bulunan Tarafların herhangi birine ait kuvvetlere, gemilere, ya da uçaklara yapılan silahlı saldırı .

Madde 7

Anlaşma, BM üyesi olan Tarafların BM Yasası uyarınca sahip olduklar hak ve yükümlülüklerini veya Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması

konusundaki temel sorumluluğunu herhangi bir şekilde etkilemez ve etkilediği şekilde yorumlanamaz.

Madde 8

Her bir Taraf, kendisi ile diğer Taraflar ya da üçüncü bir devlet arasında şu an yürürlükte olan uluslararası sözleşmelerin, bu Antlaşma'nın hükümleri ile çelişmediğini beyan eder ve Antlaşma ile çelişen uluslararası sözleşmelere girmemeyi taahhüt eder.

Madde 9

Taraflar, bu Antlaşma'nın uygulanması ile ilgili konulan ele almak üzere hepsinin temsil edileceği bir Konsey oluştururlar. Konsey, herhangi bir zamanda acil olarak toplanabilecek şekilde düzenlenecektir. Konsey, gerekli gördüğü ikincil organları oluşturacaktır. Özellikle Madde 3 ve Madde 5'in uygulanmasına ilişkin önlemleri önerecek bir savunma komitesi derhal oluşturulacaktır.

Madde 10

Taraflar, bu Antlaşma'nın ilkelerini geliştirebilecek ve Kuzey Atlantik Bölgesinin güvenliğine katkı yapacak durumda olan herhangi bir Avrupa devletini bu Antlaşma'ya katılmaya oy birliği ile davet edebilirler. Davet edilen Devlet katılım belgesini Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'ne vererek bu Antlaşma'ya taraf olabilir. Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti aldığı her bir katılma belgesinden tüm Tarafları haberdar edecektir.

Madde 11

Bu Antlaşma Taraflarca kendi anayasal süreçleri uyarınca onaylanacak ve hükümleri uygulanacaktır. Onay belgeleri en kısa zamanda Amerika Birleşik Devletleri Hükümetine teslim edilecek, bu Hükümet de aldığı her belgeden tüm Tarafları haberdar edecektir. Antlaşma, Belçika, Kanada, Fransa, Lüksemburg, Hollanda, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri dahil olmak üzere imzacıların çoğunluğu tarafından onaylanır onaylanmaz, onaylayan Devletler arasında yürürlüğe girecektir; diğer Devletler açısından ise onaylarının verildiği tarihte yürürlüğe girecektir.³

Madde 12

Antlaşma 10 yıl boyunca yürürlükte kaldıktan sonra, ya da daha sonra herhangi bir tarihte, Taraflar, içlerinden herhangi birinden talep geldiği takdirde, Kuzey Atlantik Bölgesinde barış ve güvenliği etkileyen faktörleri ve BM Yasası uyarınca uluslararası barış ve güvenliği korumak amacıyla yapılan evrensel ve bölgesel düzenlemeleri göz önüne alarak, Antlaşmanın gözden geçirilmesi amacıyla görüşmelerde bulunacaklardır.

Madde 13

Antlaşma 20 yıl boyunca yürürlükte kaldıktan sonra herhangi bir Taraf, ayrılma bildirimini Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'ne vermesinden bir yıl sonra Taraf olmaktan çıkabilir. ABD Hükümeti aldığı her ayrılma bildiriminden tüm Tarafları haberdar edecektir.

Madde 14

İngilizce ve Fransızca metinleri aynı derecede otantik olan bu Antlaşma, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'nin arşivlerinde saklanacaktır. Onaylı kopyalar, bu hükümet tarafından imzacı diğer hükümetlere iletilecektir.

1. Yunanistan ve Türkiye'nin katılımı üzerine Kuzey Atlantik Antlaşması Protokolü'nün
2. Maddesi doğrultusunda değiştirilmiş haliyle. 2 16 Ocak 1963 tarihinde Konsey, Fransa'nın Cezayir Bölgesi söz konusu olduğunda, bu Antlaşma'nın ilgili hükümlerinin 3 Temmuz 1962 tarihinden itibaren uygulanamaz hale geldiğini kaydetti.
3. Antlaşma, bütün imzacı devletlerin onaylan verildikten sonra 24 Ağustos 1949'da yürürlüğe girdi.

Kaynak: NATO Resmi Sitesi,

https://www.nato.int/cps/fr/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=tr, (Erişim Tarihi: 20.01.2018)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : ULUDAĞ, Gülsün
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 03.07.1993 - Çanakkale
Telefon : 0544 925 9321
E-mail : gulsunuludag17@gmail.com

Eğitim

<i>Derece</i>	<i>Eğitim Birimi</i>	<i>Mezuniyet Tarihi</i>
Yüksek Lisans	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	2018
Lisans	İstanbul Üniversitesi -İktisat Fakültesi- Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler	2015
Lise	Çanakkale İbrahim Bodur Anadolu Lisesi	2011

Yabancı Dil

Temmuz 2017 YÖKDİL-86,25